

161459

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SERBEST BÖLGELERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ
YERİ ve ÖNEMİ**

Fatma ERDAL

**SBE İktisat Anabilim Dalı İktisat Bölümünde
Hazırlanan
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Tez Danışmanı :Doç. Dr. Feride GÖNEL

İSTANBUL, 2005

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1

BÖLÜM 1 İKTİSAT TEORİSİNDE SERBEST BÖLGELER.....	4
1. SERBEST BÖLGELERİN İKTİSAT TEORİSİNDEKİ YERİ.....	4
1.1. GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİLERİ.....	4
1.1.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	4
1.1.2. Neoklasik Dış Ticaret Teorileri.....	5
1.1.3. Modern Dış Ticaret Teorileri.....	6
1.2. YABANCI SERMAYE YATIRIM TEORİLERİ.....	7
1.2.1. Çok Uluslu Şirketler Teorisi.....	8
1.2.2. Yabancı Sermaye ve Az Gelişmiş Ülkelerin Teknolojiyi Masnetme Kapasitesi.....	10
1.2.3. Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Diğer Unsurlar.....	13
1.2.4. Portföy Dengesi Teorisi.....	14
2. SERBEST BÖLGELER.....	15
2.1. SERBEST BÖLGELERİN TANIMI.....	16
2.2. SERBEST BÖLGELERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ.....	17
2.2.1. Serbest Bölgelerin Kuruluş Yeri Seçimi.....	17
2.2.2. Serbest Bölgelerde İstihdam ve Üretim Yapısı.....	18
2.2.3. Serbest Bölgelerde Mevzuat ve Teşvik Tedbirleri.....	18
2.3. SERBEST BÖLGELERİN ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ OLUMLU ETKİLERİ.....	19
2.3.1. İthalat Açısından Etkileri.....	20
2.3.1.1. Zaman Açısından Etkileri.....	20
2.3.1.2. Stok ve Stoklama Maliyeti Üzerine Etkileri.....	20
2.3.1.3. İthalat Vergileri Açısından Etkileri.....	20
2.3.1.4. Kalite Güvencesi.....	21
2.3.2. İhracat Açısından Etkileri.....	21
2.3.2.1. Rekabet Üstünlüğü.....	21
2.3.2.2. Zamanlama.....	22
2.3.3. Doğrudan Döviz Kazançları Sağlama Etkisi.....	22
2.3.4. Kıyı Bankacılığı Açısından.....	22
2.3.5. İstihdam Sağlama Etkisi.....	23
2.3.6. Ev Sahibi Ülke İle Bağlantı.....	24
2.3.7. Transit Taşıma ve Diğer Liman Faaliyetlerine Katkısı.....	24
2.3.8. Yabancı Sermaye ve Teknoloji Transferine Etkisi.....	25
2.4. SERBEST BÖLGELERİN ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ.....	25
2.4.1. İthalat Baskısı Yaratma.....	25
2.4.2. Yerli Firmalara İç ve Dış Pazarda Rakip Yaratma.....	26
2.4.3. Yatırımların Olumsuz Dağılımı.....	26
2.4.4. Transfer Fiyatlaması Sorunu.....	27
2.4.5. Çevre Kirliliği.....	27
2.4.6. Kaçakçılık ve Diğer Yasadışı Faaliyetleri Arttırma.....	27
2.4.7. Dünya Konjonktürüne Duyarlılık.....	27
2.4.8. Ekonomiyi Yönlendirmedeki Etkinliğin Azalması.....	28
BÖLÜM 2 SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI.....	29
1. SERBEST BÖLGELERİN TARİHÇESİ.....	29
2. SERBEST BÖLGE TÜRLERİ.....	32
2.1. YASAL YAPILARINA GÖRE SERBEST BÖLGE TÜRLERİ.....	32
2.1.1. Açık Serbest Bölgeler (Open Free Zones).....	32
2.1.2. Kapalı Serbest Bölgeler (Closed Free Zones).....	33

2.2.	COĞRAFI BÜYÜKLÜKLERİNE GÖRE SERBEST BÖLGE TÜRLERİ	33
2.2.1.	Küçük Alanlı Bölge (Small Area)	33
2.2.2.	Geniş Alanlı Bölge (Wide Area)	33
2.3.	FONKSİYONLARINA GÖRE SERBEST BÖLGE TÜRLERİ	34
2.3.1.	Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Zones).....	34
2.3.2.	Serbest Üretim Bölgeleri veya İhracat İşlem Bölgeleri (Free Production Zones and Export Processing Zones)	35
2.3.3.	Endüstri Özellikli Serbest Bölgeler (Industry Specific)	36
2.3.3.1.	Serbest Bankacılık ve Kıyı Bankacılığı Bölgesi (Free Banking Zone – Off Shore Banking).....	36
2.3.3.2.	Serbest Sigorta Bölgeleri (Free Insurance Zones)	38
2.3.3.3.	Serbest Turist Bölgeleri (Free Tourist Zones)	38
2.3.4.	Performans Özellikli Serbest Bölgeler (Performance Specific)	38
	Maquiladoralar	38
2.3.5.	Serbest Limanlar (Free Ports)	39
2.3.6.	Transit Bölge (Transit Zone)	39
2.3.7.	Serbest Çevre (Free Perimeter) veya Yatırım Bölgeleri (Enterprise Zones)	40
2.3.9.	Depolar (Warehouses)	40
2.3.10.	Antrepolar (Bonded Warehouses)	41
2.3.11.	Gümrüksüz Satış Mağazaları (Duty Free Shops)	41
	BÖLÜM 3 TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELER İLE İLGİLİ MEVZUAT	42
1.	TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ	42
1.1.	Osmanlı İmparatorluğu Dönemi	42
1.2.	Cumhuriyet Dönemi	42
2.	SERBEST BÖLGELER MEVZUATI.....	44
2.1.	Serbest Bölgeler Kanunu	45
2.2.	Serbest Bölgeler Yönetmeliği	47
3.	SERBEST BÖLGELERDE VERGİ UYGULAMALARINDA DEĞİŞİKLİK	48
3.1.	Gelir ve Kurumlar Vergisi	49
3.2.	Usul Hükümleri.....	51
3.3.	Katma Değer Vergisi	52
3.4.	Özel Tüketim Vergisi.....	53
3.5.	Damga Vergisi ve Harçlar	53
3.6.	Emlak Vergisi	54
3.7.	Veraset ve İntikal Vergisi	54
4.	SERBEST BÖLGELERDE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARI	54
5.	SERBEST BÖLGELERDE DIŞ TİCARET UYGULAMALARI	55
5.1.	İthalat Rejimi	55
5.2.	İhracat Rejimi	56
5.3.	Dahilde İşleme Rejimi	56
5.4.	Hariçte İşleme Rejimi	57
	BÖLÜM 4 TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELER.....	58
1.	TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI	58
1.1.	Mersin Serbest Bölgesi	61
1.2.	Antalya Serbest Bölgesi.....	65
1.3.	Ege Serbest Bölgesi	69
1.4.	İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi.....	71
1.5.	Trabzon Serbest Bölgesi	74
1.6.	İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi	76
1.7.	Doğu Anadolu Serbest Bölgesi.....	78
1.8.	Mardin Serbest Bölgesi.....	80

1.9. İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi	81
1.10. İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesi	83
1.11. Rize Serbest Bölgesi	85
1.12. Samsun Serbest Bölgesi	86
1.13. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	88
1.14. Kayseri Serbest Bölgesi	90
1.15. Avrupa Serbest Bölgesi	91
1.16. Gaziantep Serbest Bölgesi	93
1.17. Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi	95
1.18. Bursa Serbest Bölgesi	97
1.19. Denizli Serbest Bölgesi	98
1.20. Kocaeli Serbest Bölgesi	100
1.21. Tübitak-Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi	102
2. SERBEST BÖLGELERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE OLAN OLUMLU ETKİLERİ....	104
2. 1. İthalat Açısından Etkileri	104
2. 2. İhracat Açısından Etkileri	105
3. SERBEST BÖLGELERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE OLAN OLUMSUZ ETKİLERİ....	110
SONUÇ	118
EK-1 Serbest Bölgeler Mevzuatı	120
EK-2 Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği	124
EK-3 Mersin Serbest Bölgesi Genel Müdürü Edvar Mum İle Yapılan İkili Görüşme.....	150
YARARLANILAN KAYNAKLAR	155

GİRİŞ

Uluslararası finansal işlemlerin dünyada günlük hacmi, trilyon dolarlarla ifade edilirken, mal ve hizmet alım satımları ise milyar dolar düzeyindedir. Ancak uluslararası ekonomik olayların içinde, geleneksel açıdan taşıdıkları ağırlık dolayısıyla, ülkeler arası mal alım satımı yani dış ticaret hala önemini korumaktadır. Bunun yanında sınır ötesi faktör hareketleri de geniş bir işlem grubunu oluşturmaktadır. Faktör hareketleri içinde de sermaye akımları büyük önem taşımaktadır. Yabancı sermaye piyasalarından tahvil ve hisse senedi satın alınması uluslararası portföy yatırımlarını, çok uluslu şirketlerin ana merkezleri dışında üretimde bulunmak için yaptıkları yatırımlar da dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını oluşturmaktadır.

Öte yandan dünya ekonomisi 1980'lerin sonlarından itibaren hızla küreselleşmektedir. Küreselleşmenin sermaye hareketleri açısından anlamı, dünya çapında sermaye birikimine engel teşkil eden fiziksel ve hukuki sınırları delme ve sonunda yok etme sürecidir. Küreselleşme olgusu ile birlikte artan faktör hareketliliği dünya ticaretinde rekabetin iyice kızıştığı bir ortamı da beraberinde getirmiştir. İşte bu ortam, ülkelerin uluslararası ticaretten daha fazla pay almak amacıyla bazı dış ticaret politikası araçları ve özel dış ticaret rejim uygulamalarına, çok uluslu şirketlerin de maliyetlerini minimum düzeyde gerçekleştirdikleri yerlerde doğrudan yatırım yapmalarına neden olmuştur.

Dünya ekonomisinin en önemli sorunlarından biri, ekonomik refah düzeyleri açısından ülkelerin gelişmiş ve az gelişmiş olarak ikiye ayrılmasıdır. Az gelişmişlik birçok ekonomik ve sosyal boyutu olan bir olgudur. Bu boyutlar sanayileşme düzeyini, işgücünün verimliliğini, nüfusun ekonomik faaliyet alanlarına göre dağılımını, eğitim, sağlık, ulaşım, haberleşme gibi hizmetlerin toplum hayatında vardığı düzeyi içermektedir (Alpar ve Ongun, 1987: 16). Gelişmişlik ise bütün bu sayılan kıstasları kapsayan ve teknoloji üreten bir ülke durumuna gelmektir. Gelişmiş ülkeler dünya nüfusunun %15'ini oluştururken, dünya gelirinden aldıkları pay % 60'dır. Az gelişmiş ülkeler ise dünya nüfusunun % 35'ini oluştururken, dünya gelirinin %10'undan daha azını alırlar. Ülkeler, dünya gelirinden, dünyada gerçekleştirilen mal ve hizmet ihracatından ve dünyadaki doğrudan yabancı yatırımlardan aldıkları pay açısından son derece eşitsiz bir dağılım göstermektedirler.¹

¹ Dünya gelirinden aldıkları paya göre; dünya nüfusunun en zengin %20'si, dünya gelirinden %86'lık, dünya nüfusunun en fakir %20'si ise dünya gelirinden %1'lik, dünya nüfusunun kalan %60'ı ise dünya gelirinden %13'lük bir pay almaktadır.

Dünyada mal ve hizmet ihracatından aldıkları paya göre; dünya nüfusunun en zengin %20'si, dünyada gerçekleştirilen mal ve hizmet ihracatının %82'sini, dünya nüfusunun en fakir %20'si ise, dünyada gerçekleştirilen mal ve hizmet ihracatının %1'ini ve dünya nüfusunun kalan %60'ı ise dünyada gerçekleştirilen mal ve hizmet ihracatının %17'sini gerçekleştirmektedir.

Dünyada doğrudan yabancı yatırımların dağılımına göre; dünya nüfusunun en zengin %20'si, dünyada doğrudan yabancı yatırımların %68'ini, dünya nüfusunun en fakir %20'si ise, dünyada doğrudan yabancı yatırımların %1'ini ve dünya nüfusunun kalan %60'ı ise dünyada doğrudan yabancı yatırımların %31'ini almaktadırlar (<http://www.globalpolicy.org/soecon/tables/shares1.htm>, 15.08.2005)

Az gelişmiş ülkelerin en büyük sorunu kişi başına düşen gayrisafi milli hasılanın arttırılamamasıdır.² Nurkse'nin ileri sürdüğü "fakirlik kısır döngüsü" az gelişmiş ekonomilerdeki iç tasarruf ve iç yatırım olanaklarının yetersizliğine dayandırılmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin yöneldikleri tek amaç ise hızla sanayileşerek geri kalmışlığın kısır döngüsünü kırmaktır. Bunu gerçekleştiren sanayileşme politikaları ile dış ticaret politikaları da birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü uygulanan dış ticaret politikası sanayileşme düzeyini ve yönünü belirlemede dolayısıyla da ülkenin topyekun kalkınmasında oldukça önemli bir faktördür. Dış ticaret politikaları ikiye ayrılır. İlki serbest dış ticaret politikası ve bu politikanın desteklediği ihracata dayalı sanayileşme, diğeri koruyucu dış ticaret politikası ve bunun desteklediği ithal ikameci sanayileşme politikasıdır.

Az gelişmiş ülkelerin toplam dünya sanayi üretimi içindeki paylarını artırmaları sadece kendi izleyecekleri sanayileşme politikalarına bağlı değildir. Aynı zamanda sanayileşmiş ülkelere sağlanacak dolaylı ve dolaysız yardımlara ve çok uluslu şirketlerin ülkede yapacakları doğrudan yatırımlara da bağlıdır.

Serbest dış ticaret politikasının desteklediği, ihracata dayalı sanayileşmenin bir uzantısı olarak uygulamadaki sınırlandırılmış ticaretin diğeri bir ifade ile ekonomik hayattaki devlet müdahalesinin asgariye indirildiği özel uygulama alanları olan serbest bölgeler, az gelişmiş ülkelerin kalkınma amacını gerçekleştirdikleri ticaret ve üretim üsleridir.

Serbest bölgeler ilk zamanlardan günümüze kadar kuruluş amaçları, şekilleri ve özellikleri açısından ve kuruldukları ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarına göre çeşitli aşamalardan geçmiştir. Serbest bölgeler etkin bir şekilde kullanıldıklarında ülkelerin ekonomik gelişimlerine önemli katkılar yapabilmektedirler. Günümüzde serbest bölgeler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere yaygın olarak uygulanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde³ yer alan Türkiye de ekonomik kalkınmasını gerçekleştirebilmek için hızla sanayileşme çabası içindedir. 1980'li yıllara kadar koruyucu dış ticaret politikası ve bu politikanın desteklediği ithal ikameci politikalar izleyen Türkiye, 1980 sonrası dışa açık ekonomik politika ve bu politikanın desteklediği ihracata dayalı büyüme politikası uygulamasına geçmiştir.

Bu çerçevede, Türkiye'de serbest bölge faaliyetleri 1980'li yıllara kadar ithal ikameci politikalar nedeni ile etkin olarak gerçekleştirilememiştir. Ancak 1980 sonrası dışa açık

² Birleşmiş Milletler 2004 İnsani Gelişim Raporuna göre ; gelişmiş ülkelerin 2002 yılı GDP'si 26 trilyon 925 milyar \$, PPP (Satınalma Gücü Paritesine) göre ise, 29 trilyon 435 milyar \$'dır. Kişi başına düşen gayri safi milli hasılası 22.690 \$ iken PPP'ye göre bu 24.806 \$'dır. 1975-2002 arası kişi başına yıllık GDP büyüme oranı % 2 iken 1990-2002 arası % 1,7'dir.

Gelişmekte olan ülkelerin 2002 yılı GDP'si 4 trilyon 659 milyar \$, PPP'ye göre ise 17 trilyon 764 milyar \$'dır. Kişi başına düşen gayri safi milli hasılası 1.120 \$ iken bu PPP'ye göre 4.269 \$'dır. 1975-2002 arası kişi başına yıllık GDP büyüme oranı % 1,7 iken, 1990- 2002 arası % 2,1'dir.

Az gelişmiş ülkelerde ise 2002 yılı GDP'si 234 milyar \$, PPP'ye göre ise 860 milyar \$'dır. Kişi başına düşen gayri safi milli hasılası 322 \$ iken bu PPP'ye göre 1.184 \$'dır. 1975-2002 arası kişi başına yıllık GDP büyüme oranı % 0,1 iken, 1990- 2002 arası % 0,3'tür.

Türkiye gelişmekte olan ülkeler kategorisinde olup, 2002 yılı GDP'si 184 milyar \$, PPP'ye göre 444,8 milyar \$'dır. Kişi başına düşen gayri safi milli hasılası 2.638 \$ iken PPP'ye göre 6.390 \$'dır. 1975-2002 arası kişi başına yıllık GDP büyüme oranı % 1,8 iken, 1990- 2002 arası % 1,3'tür.

³ Dünya Bankası Atlas metodunu kullanarak, bu tabloda tüm dünya bankasına üye ekonomileri ve 30.000'nin üstünde nüfusu olan bütün ekonomileri sınıflandırır. Ekonomiler 2002 kişi başına gayri safi milli hasılaya göre, gelir gruplarına ayrılmışlardır. Gruplar şöyledir:

Düşük Gelir Grubu; 735 \$ ya da altı

Düşük Orta Gelir Grubu; 736 \$ - 2935 \$

Orta Gelir Gelir Grubu; 2936 \$ - 9075 \$

Yüksek Gelir Grubu; 9076 \$'dan yüksek.

Türkiye bu gelir gruplarından orta gelir düzeyine sahip ülkelere, düşük orta gelir grubuna dahildir.

ekonomik politikalar ve ihracata dayalı büyüme modeli çerçevesinde gündeme gelmiş ve serbest bölge faaliyetleri canlanmıştır. 15.06.1985 tarih ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile birlikte serbest bölge kurma çalışmalarının ilk sonuçları 1987 yılında Mersin ve Antalya Serbest Bölgelerinin kurulmasıyla alınmıştır. Bugün itibari ile serbest bölgelerin sayısı 21'e ulaşmıştır.

Küresel ekonomik sistemde, serbest bölge uygulamaları mal ve sermayenin dolaşımından daha fazla pay almak için oluşturulmuş alternatif yapılanmalardır. Türkiye'de bu yapılanmanın başarısı, 2005 ilk altı aylık döneminde 11,2 milyar doları aşan ticaret hacmi ve 30.06.2005 tarihi itibariyle serbest bölgelerde yaratılan 33.915 kişilik istihdam ile kanıtlanmıştır. 2005(I-VI) dönemindeki ticaret hacmi 2004(I-VI) dönemine göre yüzde 4,4 oranında artış gösterirken, yıllar itibari ile ifade edersek; 2004 yılında 2003 yılına göre yüzde 33 oranında bir artışla 22,1 milyar doları aşan ticaret hacmi, serbest bölgelerin önemli bir dış ticaret politikası aracı olarak kabul edildiğinin açık bir göstergesidir. Serbest bölgelerde faaliyet gösteren tüm firmaların sayısı 3,944'e ulaşmıştır. Kullanıcıların faaliyet konuları ve şirket sermaye yapıları kapsamında bir inceleme yapıldığında ise Türkiye serbest bölgelerinin geleceği açısından bir başka sevindirici gelişme gözlenmektedir. Üretici firmaların payı tüm firmaların yüzde 20'si civarında olup 760'a çıkmıştır. Ülkemizde serbest bölgeler Dünya İhraç İşleme Bölgeleri Birliği (WEBZA) tarafından başarılı serbest bölgeler arasında sayılmakta ve Türkiye serbest bölgeler konusunda çeşitli ülkelerle işbirliğine girerek onlara serbest bölge kurma konusunda teknik bilgi sağlamakta ve danışmanlık yapmaktadır (<http://www.dtm.gov.tr/SB/agustosbulten.doc>, Erişim Tarihi 15.08.2005).

Bu çalışmada öncelikle serbest bölgelerin iktisat teorisindeki yeri dış ticaret teorileri ve yabancı sermaye yatırım teorileri açısından değerlendirilecektir. Daha sonra serbest bölgelerin geçmişten bugüne gelişimleri, uygulandıkları gelişmekte olan ülkelerin kalkınma politikaları açısından, Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi de gözönünde bulundurularak açıklanmaya çalışılacaktır. Son olarak Türkiye'deki uygulamalarına yön veren serbest bölgeler mevzuatındaki değişiklikler ele alınacak ve eski ve yeni mevzuat karşılaştırması, Türkiye'ye etkileri açısından irdelenmeye çalışılacaktır.

BÖLÜM 1 İKTİSAT TEORİSİNDE SERBEST BÖLGELER

1. SERBEST BÖLGELERİN İKTİSAT TEORİSİNDEKİ YERİ

Bu bölümde serbest bölgelerin iktisat teorisindeki yeri, öncelikle tam rekabet ve pareto – optimum koşullar altında geleneksel dış ticaret teorileri, daha sonra da ölçek ekonomileri ve eksik rekabet piyasa koşulları altında ele alınan yeni dış ticaret teorileri açısından değerlendirilecektir.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını hızlandırabilmeleri için gerekli finansman kaynaklarından biri de yabancı sermaye yatırımlarıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük bir çoğunluğu (yaklaşık %78'i) gelişmiş ülkeler (Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Devletleri ve Japonya) tarafından gelişmekte olan ülkelere (yaklaşık %65'i Asya, %30'u Latin Amerika ve Karayiplere ve %3'ü de Afrika ülkelerine) ve özellikle bu ülkelerin serbest bölgelerine yapılmaktadır (Öztürk, 2004: 111) . Gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yatırımlar ile serbest bölgeler arasındaki ilişkiler de çok uluslu şirket teorileri, yabancı sermaye ve az gelişmiş ülkelerin teknolojiyi massetme kapasitesi ve portföy dengesi teorileri ele alınarak incelenecektir.

1.1. GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİLERİ

1.1.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Klasik iktisadın felsefi temelini “doğal düzen” ve “faydacı felsefe” oluşturmaktadır.

Adam Smith'in Wealth of Nations (1776) kitabındaki görüşleri Klasik iktisat ekolünün başlangıcını temsil eder. Bu çalışmada Smith, dış ticaret teorisi içinde önemli bir yeri olan “mutlak üstünlük teorisini”⁴ ileri sürmüştür. İktisadi sistemin bir uyum içinde olduğunu keşfetmiştir ve buna görünmez el prensibi adını vermiştir. Bu görünmez el ise fiyat mekanizmasıdır. Bütün bireyler ekonomik çıkarlarına göre hareket eden ekonomik insanlardır (homo economicus). Devletin ekonomiye müdahalesi gereksizdir. Çünkü bireyler kendi çıkarlarını kollamakla toplumsal çıkarları da kollamış olacaklardır. Dolayısıyla eğer ülkeler bu teoriye göre davranabilseler ne serbest bölgelere ne de benzer istisnai alanlar yaratılması ile ilgili düzenleme ve anlaşmalara gerek vardır.

Adam Smith'den yaklaşık kırk yıl sonra İngiliz iktisatçı David Ricardo 1817 yılında uluslararası uzmanlaşmanın ülkeler için faydalı olduğunu ispat eden “karşılaştırmalı üstünlükler teorisi”ni ileri sürmüştür. Teori sağlam bir mantık silsilesine dayandığından, bugün de uluslararası ticaretin temelini oluşturmaktadır. Her ne kadar Smith'den çok daha gerçekçi temellere otursa da, Ricardo⁵ için de serbest bir bölgenin kurulması gereksizdi.

⁴ Mutlak üstünlükler teorisi ile Smith dış ticaretin gerekliliğini savunur. Dış ticaret uzmanlaşmayı sağlayarak dünya kaynaklarının verimliliğini arttırırken, dünya üretimini ve refahını da artırır. Mutlak üstünlük teorisine göre, bir ülke hangi malları düşük maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşarak bunları ihraç etmeli, pahalıya ürettiklerini de ithal etmelidir. Böylece ticareti gerçekleştiren her iki taraf da kazançlı çıkacaktır.

⁵ Ricardo, iki ülke, iki mal ve tek üretim faktörüne dayanan basit bir model kurmuştur. Adam Smith ve Ricardo değer konusunda, emek-değer teorisine dayanırlar. Yani bir malın maliyeti bu malın üretimindeki harcanan emek ile ölçülür. Doğal kaynaklar maliyetin bir unsuru sayılmamıştır ve sermaye biriktirilmiş emekten başka birşey değildir. Ricardo maliyetleri iş saati şeklinde ifade etmiştir. Karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre, ülkelere göre, her malın üretiminde diğerinden mutlak olarak daha verimli olsun veya olmasın, eğer göreceli olarak daha

Çünkü ülkelerin bu yollara başvurmalarına gerek yoktur. Karşılaştırmalı üstünlüklerine göre hareket etmeleri yeterlidir.

Özetle Ricardo modelinde, uluslararası ticaretin başlamasına neden olan etmen, çeşitli malların üretim/faktör oranlarının ülkeler arasında farklı olması ve bu üretim faktörünü belli mallarda en verimli kullanan ülkelerin o malların üretiminde uzmanlaşarak ticarete bulunmalarının her iki ülkenin de refahını arttırmasıdır.

Dünya ticaretinin karşılaştırmalı üstünlük yapısına uygun olarak dengeli biçimde gelişebilmesi için, ülkeler arasındaki göreceli ücret farkları, bu ülkelerin göreceli maliyet veya verimlilik durumları ile uyumlu olmalıdır.

Teori çok basit varsayımlara dayanmasına rağmen ücretlerin uluslararası ticarete taşıdığı önemi ortaya koyması bakımından oldukça faydalıdır. Nitekim daha sonra serbest bölge ile ilgili çalışmalar düşük ücret avantajlarını ön plana çıkartmışlardır. Özellikle emek yoğun endüstrilerde ücretlerin, göreceli verimlilik üstünlüğünü aşacak ölçüde yüksek tutulması, ülkenin dış rekabet gücünü zayıflatır ve ihracat gelirlerinin azalmasına yol açabilir. Japonya ve Almanya gibi gelişmiş ülkeler geçmişte yüksek işgücü verimliliğine karşın, ücretleri düşük tutarak uluslararası piyasalarda büyük bir rekabet üstünlüğü sağlamayı başarmışlardır. Ücretlerin verimliliğe oranla daha hızlı arttığı ülkelere ihracat gerilemekte ve dış açık sorunları büyümektedir (Seyidoğlu, 2001: 40).⁶

1.1.2. Neoklasik Dış Ticaret Teorileri

Neoklasik dış ticaret teorisinde, klasik emek-değer teorisinden farklı olarak marjinal fayda⁷ görüşüne dayanan yeni bir değer teorisi geliştirilmiştir. Neoklasik iktisatçılar emek maliyeti yerine, emekle birlikte diğer faktörleri de kapsayan fırsat maliyeti⁸ kavramını kullanarak Ricardo modelini revize etmişlerdir. Buna göre üretim, üretimde kullanılan bütün faktörlerin ortak katkıları ile ortaya çıkmaktadır. Maliyet, bir birim mal üretmek için gerekli olan kaynakların toplamıdır ve kullanılan faktörlerin parasal değerleri toplanarak hesaplanır.

ucuza ürettiği malda uzmanlaşıp bunu dış ticarete sunarsa, ticaret her iki ülke içinde kazançlı olacaktır. Ticaret sonucunda etkin faktörlerin gerçek ücretleri her iki ülkede de yükselecektir.

⁶ Az gelişmiş ülkeler açısından karşılaştırmalı üstünlükler teorisine getirilebilecek eleştiri, mevcut üretim yapısının veri olarak alınmasıdır. Az gelişmiş ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda uzmanlaşmaları sonucu, bu ülkeler geri kalmışlıktan kurtulamayacaklardır. Dış ticaretle sağlanacak gelir ve tüketim artışı ekonominin üretim yapısı değişmediğinden ancak üretimde çalışanlar ve bu malların ihracatını gerçekleştiren grupların refahını arttıracaktır.

Teoride üretim faktörleri ülke içinde tam hareketli olması bir zorunluluktan kaynaklanıyordu. Eğer emeğin uluslararası hareketliliği söz konusu olsaydı, bu durumda emek, verimliliği yüksek ülkelere düşük ülkelere göç eder ve verimlilik farkları ortadan kalkardı.

Aynı zamanda teoride ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerini belirleyen işgücü verimliliğindeki farkların nelerden oluştuğu açıklanmamıştır. Gerçekte bu teknoloji, üretim organizasyonu ve eğitim gibi etmenlerden kaynaklanmaktadır. Bütün bunları göz önüne aldığımızda günümüz ekonomisine uyarlamamız daha kolay olacaktır.

⁷ Marjinal fayda kullanılan her birim malın daha önceki bütün birimlerin sağlamış olduğu toplam faydada meydana getirdiği değişikliklerdir.

⁸ Fırsat maliyeti kavramı bir malın üretimini bir birim arttırmak için gereken kaynakları serbest bırakmak üzere başka bir malın, üretiminden vazgeçilmesi gereken miktara eşittir.

Klasik iktisatçılar geleneksel olarak arz faktörleri üzerinde durmuşlardır. İlk kez klasik iktisatçılardan, John Stuart Mill talep faktörünü analize katarken, Marshall⁹ tarafından talep kanunu, teklif eğrileri analizi ile açıklanmıştır. Böylece bir kısım ticaretin ortaya çıkışı, ülkeler arasındaki talep koşullarındaki farklılığa bağlıdır görüşü de ortaya çıkmaya başlamıştır.

1930'lara gelindiğinde dış ticaret teorileri alanındaki hakim yaklaşım, neoklasik revizyonla teyid edilen, ancak uluslararası emek verimliliğindeki farklılığın nedenleri üzerinde durmayan ve ülkeler arasında, yurtiçi fiyat farklılığının nedenlerini açıklamayan karşılaştırmalı üstünlükler kuramı olmuştur.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bahsedilen eksikliklerini gidermek için modern dış ticaret teorileri inşa edilmiştir.

1.1.3. Modern Dış Ticaret Teorileri

İki İsveçli iktisatçı Eli Heckscher (1919) ve Bertil Ohlin (1933) tarafından “faktör donatımı teorisi” ileri sürülmüştür. Teori, iki üretim faktörü (emek ve sermaye), sabit teknoloji, üretim fonksiyonlarının özdeşliği ve benzer talep koşulları varsayımı ile kurulmuştur.

Her ülke daha fazla sahip olduğu ve böylece kendisinde daha ucuz olarak bulunan üretim faktörünü yoğun olarak kullandığı mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Bu mallarda uzmanlaşır ve dış ticarete konu yaparsa ülke içinde ve dünyada kaynaklar daha etkin kullanılacağından dış ticaret her iki ülke refahının artmasını sağlayacaktır¹⁰. Burada karşılaştırmalı üstünlükler üretim faktörlerinin oransal dağılımına bağlı olacaktır. Heckscher-Ohlin modelinde ülkeler daha fazla sahip oldukları üretim faktörlerini yoğun olarak kullandıkları malları ticarete konu yapmalıdırlar. Çünkü ülkeler ürettikleri malları ticarete konu yaptıklarında faktör fiyatlarını eşitlemiş olacaklardır.

Gerçek hayatta ticaret yapan ülkeler arasında homojen faktörler için tam bir ücret ve faiz oranları eşitliğinin bulunmadığı bir gerçektir. Bunun pek çok nedeni olabilir. Örneğin hükümetlerin dış ticaret üzerine koydukları kısıtlamalar, ülkelerin kullandıkları üretim teknolojilerinin birbirinin aynı olmaması, üretim faktörlerinin homojen olmaması, sendikaların kısıtlayıcı etkileri gibi etkenler sayılabilir. Bu koşullar altında uygulamada dış ticaretin uluslararası faktör fiyatlarındaki farkları azaltma yönünde bir etkide bulunacağını

⁹ Alfred Marshall 1922’de temsili sepet kavramı ile Ricardo modelini iki mallı olmaktan çıkarmış ve malların değerini karşılaştırırken fayda-değer kuramını kullanmıştır. Mal sepeti ülkenin ihraç mallarını temsil etmektedir. Her bir mal sepeti, subjektif reel maliyeti oluşturan belirli emek ve sermaye miktarını kapsamaktadır. Sepetlerin mal içerikleri farklı olabilir, ancak emek ve sermaye içerikleri aynıdır. Böylece ticaret gerçekleştiğinde bir ülkenin ihraç ettiği mal sepeti arttıkça, ülke içindeki miktarı azalır, marjinal faydası artar ve değeri yükselir. İthalatı arttıkça, ithal sepetlerin ülke içindeki marjinal faydası azalacak ve değeri düşecektir. Sepetlerin emek ve sermaye içeriklerinin aynı tutulmasının sebebi “daha kıymetli” ayrımını ortadan kaldırmak içindir. Aksi durumda marjinal faydalarına göre bir değerlendirme yapmak mümkün olmayacaktır.

¹⁰ Teoriye göre, dış ticaret sonucunda üretim faktörlerinin yani emek ve sermayenin fiyatları eşitlenme eğilimine girecektir. Örneğin emeğin bol olduğu ülke, emeğin bol kullanıldığı mallarda üretim yapacağından işgücü talebi artacak, bu da işçi ücretlerinin yükselmesine neden olacaktır. Sermaye yoğun mallar ithal edildiği için ülkede bu malların üretimi düşeceğinden, sermayeye olan talep azalacak ve sermayenin fiyatı faiz düşecektir. Böylece her iki ülkede ticaret sonrasında ücret ve faizlerin yükselmesi söz konusu olacaktır. Modelde öngörülen varsayımlar altında, serbest ticaret sonrası tam faktör fiyatları eşitliğinin sağlanması yerine Ohlin bu yönde bir eğilim olacağı görüşünü ileri sürmüştür.

savunmak daha gerçekçi olacaktır (Seyidoğlu, 2001: 71). Faktör donatımları¹¹ teorisinin işlemesi, dış ticaretin serbest yapıldığı varsayımı altında mümkündür.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından teoriye bakarsak; modelde üretim faktörlerinin yalnızca mevcut oransal dağılımı dikkate alınmaktadır ve bu ülkelerde emek sermayeye göre daha yoğun ve ucuz bir üretim faktörüdür. Böylece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler emek yoğun teknikleri kullanan üretim alanlarında uzmanlaşacaklardır. Ancak ekonomik kalkınma sanayileşmeye bağlı olduğundan bu durum, az gelişmişliğin sürdürülmesi anlamına gelecektir. Ancak, uluslararası sermaye ve teknolojik gelişmeler, günümüzde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmiş ülke pazarına girmelerini sağlamıştır. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra çok uluslu şirketler emek yoğun ve teknolojinin basitleştiği ürünlerin üretimlerini işgücünün ucuz olarak bulunduğu ve sendikalaşmanın olmadığı ülkelere kaydırdılar (Alpar ve Ongun,1987:65). Oysa gelişmekte olan ülkeler ve sanayileşmiş ülkeler pazarlarına girilmesine karşı dış ticarete koruma önlemleri getirildiğinden, serbest dış ticaret teorisinin işleyebilmesi için dış ticarete ve iktisadi faaliyetlere getirilen kısıtlamaların kaldırıldığı yerlere ihtiyaç doğmuştur. İşte çok uluslu şirketlerin emeğin bol ve dolayısıyla ucuz olarak bulunduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde üretimlerini gerçekleştirmeleri avantajlı hale gelmiştir. Bu durumda da yatırımlar için en uygun yer sendikalaşmanın olmadığı ve çeşitli teşviklerin sunulduğu serbest bölgeler olacaktır. Artık modern dış ticaret teorilerinde geleneksel teorilerin aksine serbest bölgelere ihtiyaç vardır.

Özellikle 1970'lerden sonra Doğu Asya modeli gibi kalkınma ekonomisinde ortaya çıkan yeni gelişmeler, dış ticaret – kalkınma ilişkisinin açıklanmasında geleneksel teorilerin yetersiz kaldıklarını ortaya koymuştur.

1.2. YABANCI SERMAYE YATIRIM TEORİLERİ

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleri için yalnızca kendi izleyecekleri sanayi politikasının yeterli olmayacağını daha evvel söylemiştik. Ülkelerin kalkınmalarını yabancı sermaye yatırımları ile gerçekleştirmeleri mümkündür. Yurtdışından gelen finansman akışı iç tasarruf yetersizliğinin ve aynı zamanda cari işlemler açığının giderilmesi için gereklidir. Dış finansman ihtiyacının nereden kaynaklandığını denklem ile ifade edersek;

İç ve dış denge eşitliği $\Rightarrow S - I = X - M$ dir.

S= Yurtiçi tasarruflar

I = Yurtiçi yatırımlar

X= Mal ve hizmet ihracatı

M= Mal ve hizmet ithalatı

Eğer $I > S$ ise yurt içinde yapılan yatırımların yurtiçi tasarruflarla karşılanmadığını söyleriz. Yatırımları yurtdışından sağlanan kaynaklarla finanse ederiz. Sağlanan dış kaynak $(M - X)$ ithalat fazlasına dönüşecektir. Yani bir dış ticaret açığı yaratacaktır.

Yurtdışından sağlanan finansmanla birçok az gelişmiş ülke, yurtiçi tasarruflarından daha fazla yatırım yapabilmektedir. İç tasarruf ve teknoloji açığının sanayileşmeyi gerçekleştirmede az gelişmiş ülkelerin en büyük açmazı olduğu bilinmektedir. Bu nedenle az gelişmiş ülkelere

¹¹ Faktör donatımı teorisi, karşılaştırmalı üstünlükler teorisine değişik bir yorum getirmekte ve onun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. (Seyidoğlu, 2001: 64) Karşılaştırmalı üstünlükler ve faktör donatımı teorisi gibi teoriler basit ve tutarlı açıklamalar getirirken birçok konuya değinmemişlerdir.¹¹ Bunlardan birisi de eksik rekabet piyasalarının dikkate alınmamasıdır. Diğer konu iki faktörlü ve iki mallı modellerin getirdiği sınırlamalardır.

transfer edilecek sermaye ve yapılacak doğrudan yatırımlar, bu iki açığı kapatarak bu ülkelerin sanayileşmeyi gerçekleştirmelerini sağlayacaktır.

Ancak bu durum tecrübe edildiğinde, az gelişmiş ülkelere yapılan bağış ya da kredilerin bu ülkelerin borçlarını artırmasına rağmen, bir çok az gelişmiş ülkede ekonomik kalkınmanın istenilen düzeyde gerçekleştirilememesi gözlenmiştir. Herşeyden evvel, borç alan ülkenin massetme ya da “emme kapasitesi” borcun üretim artışı sağlayabilmesi açısından çok önemlidir. Borcun geri ödenebilmesi de buna bağlıdır. Yeterli alt yapı ve nitelikli iş gücü gibi unsurlardan yoksun olan bir ekonominin emme kapasitesi de düşük olacaktır. Bu nedenle alınan borcun belli bir projeye bağlanması son yıllarda kredi verenlerin ön koşulu haline gelmiştir (Alpar ve Ongun, 1987: 102).

Yurtdışı finansman özel ve resmi olarak iki şekilde elde edilir. Özel finansman hisse senedi ve tahvil satışları, çok uluslu şirketlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve banka kredilerinden, resmi finansman ise ulusal hükümetlerin yapmış oldukları bağışlar ya da Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların vermiş oldukları bağış ya da kredilerden oluşmaktadır. Emme kapasitesi yüksek, gelişmekte olan bir ülkenin söz konusu yabancı sermayeyi ülkeye çekme yollarından biri de dış ticarete ve iktisadi faaliyetlere getirilen kısıtlamaların kaldırıldığı, üretime ve ticarete teşviklerin verildiği yerler olan serbest bölgeler sayesinde gerçekleşecektir. Serbest bölgeler özellikle üretime dönük yatırımların gerçekleştirildiği emme kapasitesi yüksek bölgeler ise bu serbest bölgelere yatırım iki taraf için de kazançlı olacaktır.

Şimdiye dek anlatmış olduğumuz geleneksel dış ticaret teorilerinden anlaşıldığı üzere, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bu teorilerde ele alınmamıştır. Bunun nedeni ise, çok uluslu şirketlerin II. Dünya savaşıdan sonraki dönemin bir özelliği olmasıdır. Bu nedenle de bu konudaki teorileri modern iktisatçılar geliştirmişlerdir. Bu teorilerde ortak olarak, doğrudan sermaye yatırımlarında firmaların, ihracat, lisans veya yönetim sözleşmesi yerine neden dolaysız dış yatırım yoluna gittikleri açıklanmaya çalışılır. Modern iktisatçılar tarafından geliştirilen bu teorilere çok uluslu şirket teorileri denilir.

Gelişmekte olan ülkelerin girişimci ve teknoloji yetersizliğini yenebilmek için üretim serbest bölgelerine çok uluslu şirketleri çekme çabaları ve çok uluslu şirketlerin de ucuz işgücünün, vergi teşviklerinin ve birçok avantajların sağlandığı bu bölgelere gitme eğilimlerinin ortak sonucu serbest ticaretin ve ihracata yönelik sanayileşmenin bu bölgelerde gerçekleştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Serbest bölgeler artık bütün dünyada hızla yaygınlaşan uygulama alanları olmaya başlamıştır.

1.2.1. Çok Uluslu Şirketler Teorisi

Çok uluslu şirketler, yatırım faaliyetlerini bir ya da birden fazla ülkede gerçekleştiren, ana şirkette alınan üretimle ilgili kararların, bağlı şirketlerin kararlarında da etkili olduğu şirketler olarak tanımlanabilir.

Çok uluslu şirketlerin çoğu imalat sanayi ve birincil mallar üretiminde ve son zamanlarda da hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir. Mal üretiminde bulunan çok uluslu şirketler faaliyetlerine göre üçe ayrılırlar.

1) Geriye bağımlı üretim faaliyetleri :

Bu şirketler daha çok birincil mallar ya da doğal kaynakları işletmek için kurulurlar. Özelliklerine göre kendi sınai üretimleri veya dünya pazarları için gerekli hammaddelerin çıkarılması, işletilmesi ve satışını gerçekleştirirler.

2) İleriye bağımlı üretim faaliyetleri :

Bu şirketler ise ana şirketin yabancı ülkelerdeki satış faaliyetlerini düzenlemek için ya da ana firmanın bulunduğu ülkenin pazarlarının sınırlı olması nedeniyle diğer ülkelerde yatırım yapmak zorunluluğunda olan şirketlerdir (Gönel, 2005: 76).

3) Yatay bağıntılı üretim faaliyetleri :

Yatırım yapılan ülkedeki yavru şirkete, sermaye ile birlikte üretim için gerekli teknoloji ve teknik yardım -know how- işgücü de transfer edilerek, yavru şirketin ana firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapmasının sağlandığı şirketlerdir. Oligopolist bir yapıya sahip olan ve yatırımlarıyla yabancı ülkelerdeki ucuz üretim faktörleri ve pazar imkanlarından yararlanmaya çalışan bu şirketin amacı, karlarını dünya ölçeğinde maksimize etmektir.

Çok uluslu şirketler organizasyon türlerine göre de üçe ayrılır.

1) F-Tipi Organizasyon :

Bir aile şirketi olmaları nedeni ile, sahipleri tarafından yönetilen aynı zamanda birinci tip olarak da adlandırılan şirketlerdir.

2) U-Tipi Organizasyon :

Dikey olarak bütünleşmiş, fonksiyonel birimleri arası ilişkileri koordine edilmiş bir şirket organizasyon şeklidir ve ikinci tip şirketlerdir.

3) M-Tipi Organizasyon :

Karar ve kontrol mekanizmasında alt kademelere yetki devredilmiş olan, yığılma tipi örgütlenmelerdir. Oluşturulan yan bölümler, bağımsız olarak ayrı kar merkezleri haline gelebilmektedirler.

Çok uluslu şirketleri üretim biçimleri yatırımların arz veya talep uyarılmış olmasına göre de ikiye ayrılır. Gelişmiş ülkelerdeki yatırımlar talep uyarılmış yatırımlarken, az gelişmiş ülkelere giden dolaysız yabancı sermaye arz uyarılmış olarak tanımlanabilir (Alpar ve Ongun, 1987: 108).

Çok uluslu şirketlere ilişkin modern teori, iki sorudan hareket eder. İlk olarak, bir mal neden bir ülkeden ziyade, iki veya daha çok ülkede üretilir? İkinci olarak, çeşitli ülkelerdeki üretim neden farklı firmalar tarafından yapılmak yerine aynı firma tarafından yapılmaktadır (Oksay, 1998: 3) ?

İlk soru bir lokasyon (yerleştirme, konuşlandırma) sorusudur. **Lokasyon teorisine** göre, üretim yapılacak yer kaynaklar tarafından belirlenmektedir. (Oksay, :1998: 3) Hammadde kaynakları yeryüzüne dengeli bir biçimde dağılmamıştır. Hammaddelerin işletilmesi ile ilgili yatırımların bu kaynakların bol bulunduğu yerlerde yapılması avantajlı olacaktır. Önemli bir doğal kaynağın varlığı, ulaşım maliyetleri, ucuz işgücü veya ithalat sınırlamaları nedeni ile gelişmekte olan ülkeye yapılan ihracatın sınırlandırılması veya tamamen imkansızlaşması durumunda, çok uluslu şirketler bu ekonomilerde yatırıma yönelmektedirler. Doğal kaynak bakımından zengin olan bir ülkeye çok uluslu bir şirket tarafından yapılacak yatırım için en uygun yer ise modern alt yapı donanımlarının, ulaşım ve haberleşme hizmetlerinin sağlandığı serbest bölgeler olacaktır. Bunu neden yerel firmalar değil de yabancı şirketler yapıyor sorusunun cevabı ise yabancı şirketlerin büyük sermaye, ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisine sahip oluşlarıdır.

İkinci soru uluslararasılaşma sorusudur. **Faaliyetlerin bütünleştirilmesi teorisine (integrating operations)** göre, ilk aşamadan nihai ürün aşamasına kadar tüm faaliyetleri (dikey bütünleşme) veya aynı aşamadaki üretim faaliyetlerini tek bir yönetim altında toplamanın yararlı olduğu durumlarda (yatay bütünleşme), üretimde bütünleşmeye gidilir. Çünkü bu faaliyetleri ayrı ayrı şirketler arasında yapmaktansa çok uluslu bir şirket bünyesinde birleştirmek daha avantajlıdır. Bu avantajları sayarsak; bir yavru şirketin çıktısı, bir başka

yavru şirketin üretim girdisi olabilir veya yavru şirketler genellikle ana şirketin elindeki teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret ünvanı (trademark) ve öteki kolaylıklardan faydalanabilirler ve ana şirketin yönetim kadrolarındaki çeşitli uyruklara mensup profesyonel yöneticiler tarafından pek çok ülkedeki yavru işletmelerin faaliyetleri rahat bir şekilde koordine edilebilir. Serbest bölgelerde konuşlanmış yavru firmalar serbest bölgenin avantajlarını kullanarak ana şirketin maliyetlerini düşürmesini ve karını artırmasını sağlayacaktır.

R.Vernon ve S.Hirsch ürünün *yaşam dönemi teorisine* göre ise, bir ürünün yaşam dönemini üçe ayırırlar. Teknoloji faktörü bu teoride ayrıntılı olarak işlenmiştir. Yeni teknolojiler içeren malların üretimine öncelikle yüksek teknoloji ve gelir düzeyine sahip ülkede başlanır. Yerli pazarlar için üretim yapılan bu dönem üretimin “ilk dönemidir”. Ancak bir süre sonra, malın üretiminde kullanılan teknoloji diğer üreticiler tarafından da taklit edilecektir. Tekelci gücünün kaybedildiği bu dönem “olgunlaşma dönemidir”. Malı üreten firmalar, yüksek gelir düzeyine ve tüketim zevkine sahip ülkelere ihracat yapmaya başlarlar. “Üçüncü dönem” üretimin ve teknolojinin standardize olduğu dönemdir. Bu dönemde ilk üretici firmanın oligopolist davranışlara girmesi artık olanaksızdır. Çünkü aynı teknoloji ile üretilmiş benzer mallar piyasada bulunmaktadır. Talebin fiyat ve gelir esnekliği artacaktır. Bu durumda rekabet etmenin tek yolu, malı daha ucuza üretebilmektir. Bu nedenle üretimin tamamı veya işgücünün yoğun olduğu aşamaları, az gelişmiş ülkelerdeki ucuz işgücünden yararlanmak için, doğrudan yatırımlar yapılarak bu ülkelerde gerçekleştirilir. (Alpar, 1987 : 36) Çok uluslu şirketler tarafından özellikle tekstil, elektronik, plastik, hassas aletler, büro malzemeleri, radyo gibi sektörlerdeki üretimlerin tamamı işgücünün ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere ve hatta dünya ticaretinin %25’inin serbest bölgelerden yapılmakta olduğu gözönünde bulundurulursa (Civan, 2004:13), çoğunlukla bu ülkelerin serbest bölgelerinde gerçekleştirilmekte ve dünya pazarlarına ihraç edilmektedir.

Buraya kadar, doğrudan yatırımın nedenlerini açıklayan hipotezler yardımı ile sermaye transferlerinde önemli bir rol oynayan çok uluslu şirketlerin özelliklerini inceledik.

Çok uluslu şirketlerin maliyetlerini düşürmek amacıyla, yabancı ülkelere sermaye ve teknoloji transferi kararlarında etkili olan faktör ise söz konusu ülkelerin bu sermaye ve teknolojiyi masnetme kapasiteleridir. Şimdi bu konu grafikler ve formüller yardımı ile anlatılacaktır.

1.2.2. Yabancı Sermaye ve Az Gelişmiş Ülkelerin Teknolojiyi Masnetme Kapasitesi

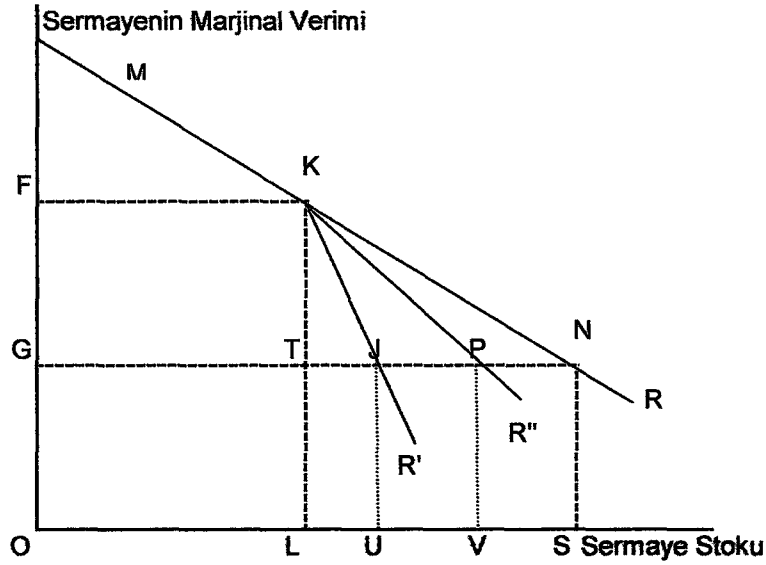
Bir ülkenin masnetme kapasitesi, sermaye ve/veya teknolojinin marjinal verimiyle, bu sermaye veya teknolojiye yapılacak her türlü ödemeler (faiz, kar, lisans, royalty, vb) toplamının karşılaştırılması ilkesine dayanır. Temel olarak ülkeye gelen yabancı sermaye ve teknolojinin üretime (milli gelire) pozitif bir net katkı yapması beklenir. Söz konusu masnetme kapasitesini iki şekilde incelememiz mümkündür. Bunlar statik ve dinamik analizlerdir (Gönel, 2005: 78).

Statik Masnetme Kapasitesi

Sermayenin marjinal verimi, uluslararası sermaye ve teknoloji transferinde bulunan şirketin bu transferden beklediği marjinal verimi,

Sermaye stoku ise sermaye ve sermayede saklı teknoloji stokunu göstermektedir.

Azalan marjinal verim ilkesi gereği, mevcut sermaye ve teknoloji stokunun marjinal fiziki verimliliği MR şeklindeki gibi negatif eğimli olacaktır.

Şekil 1. Statik Massetme Kapasitesi

Bu koşullarda, ülkenin sermaye ve sermayede saklı teknoloji stoku OL kadar olsun. MR eğrisi altında kalan alan, tüm üretim faktörlerinin OL kadar sermaye ve teknoloji ile elde ettiği milli gelirdir. Yani milli gelir OMKL alanı kadardır. Bu gelirin FMK kadarlık alanı diğer tüm üretim faktörlerine, OFKL alanı ise sermaye ve teknolojiye ait paydır. Dolayısıyla, sermayenin marjinal verimi ya da sermayedarın kabul edeceği minimum getiri OF kadar olacaktır.

Bu statik koşullar altında çalışan bir ekonomiye, çok uluslu şirketler aracılığı ile yeni sermaye ve teknoloji girişi olabilmesi için, ülke ekonomisinin massetme kapasitesinin OL'den büyük olması ve gelen sermayenin de OF'den daha düşük bir kazanca razı olması gerekir. Örneğin gelen sermaye LS kadar ise, ülkenin milli geliri OMNS alanı kadar olacaktır. Bu gelirin GMN kadarlık kısmı diğer üretim faktörlerine, OGNS alanı ise sermaye ve teknolojiye gidecektir. Böylece, ülkeye yabancı sermaye girişinden sonra diğer üretim faktörlerine giden payın arttığı, sermayeye giden payın ise nispi olarak azaldığı görülmektedir. Bunun nedeni nispi olarak artan sermayeye karşılık sermayenin marjinal verimliliğinin azalmasından kaynaklanmaktadır. Sermaye girişinden önce yerli sermaye OL kadar olduğuna göre, OGTL alanı milli gelirin yerli sermayeye gidecek bölümünü gösterir. Şekildeki LTNS alanı da gelen yabancı sermaye ve teknolojinin payıdır.

Bir başka ifadeyle, yerli yatırımcı şirketlerin milli gelirden aldıkları pay hem mutlak hem de nispi anlamda azalmaktadır ($OFKL > OGTL$). Ancak, GFKT alanı, ülkenin diğer üretim faktörlerine transfer edilmiş olacağından, ülkenin genel olarak bir kaybı söz konusu olmaz. Sadece GFKT alanı el değiştirmiş olur.

Böylece, çok uluslu şirketler aracılığıyla gelen yabancı sermaye ve bu sermayede saklı teknolojinin, azalan marjinal verimler durumunda, sermayenin, marjinal verimini düşürdüğü ($OF > OG$) ve milli geliri yeniden dağıttığı görülmektedir.

Statik varsayımlar altında ulaşılan bu sonuçların gerçekleşmesi için gelen yabancı sermayenin, OG kadar kazanca razı olması ve MR eğrisinin süreklilik özelliği göstermesi yani K gibi bir noktadan kırılmaması gerekir. Bu durumda, ülkenin toplam sermaye massetme kapasitesi ise LS kadardır.

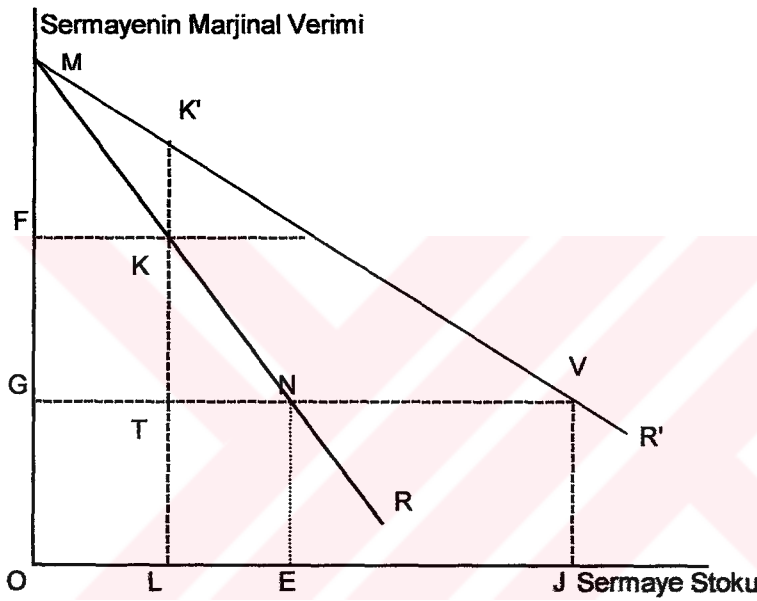
Yabancı sermayenin OG düzeyinden daha yüksek bir kazanç elde etmek istemesi ya da MR'nin herhangi bir yerden kırılması durumunda, ülkenin massetme kapasitesi de buna bağlı olarak düşer. Örneğin, MR eğrisi K noktası gibi bir noktadan kırılır ve düşey eksene dik bir

pozisyon alırsa, ülkenin yabancı sermayeyi masnetme kapasitesi sıfır olur. Bu durumda ülkeye gelen yabancı sermaye ve teknoloji tümüyle verimsizdir ve milli gelire katkısı yoktur.

MR eğrisini daha dik konuma getiren faktörleri bilmekte yarar vardır. Bunlar, belirsizlik, kararsızlık, organizasyon bozuklukları ve yapısal ve kurumsal darboğazlar şeklindeki ekonominin genelini etkileyecek önemli aksaklıklardır.

Dinamik Masnetme Kapasitesi

Uluslararası sermaye ve teknoloji transferinden beklenen, genellikle gittiği ülkelerdeki sermayenin marjinal verimliliğini düşürse bile, üretime pozitif katkıda bulunmasıdır. Yabancı sermaye ve teknoloji gittiği ülkenin mevcut marjinal verimlilik eğrisini değiştirerek, ülke milli gelirini artırma imkanına sahiptir.

Şekil 2. Dinamik Masnetme Kapasitesi

Ülkenin sermaye ve teknoloji transferi öncesi marjinal verim eğrisi MR olsun. Ülkenin yerli sermaye ve teknoloji stoku OL kadar ise sermayenin marjinal verimliliği de OF düzeyindedir. Ülkenin milli geliri OMKL alanı kadar, diğer faktörler bunun FMK alanı kadarını, yerli sermaye de OFKL alanını elde eder. Söz konusu ülkeye OG kadar kazanç elde etmeyi kabul ederek gelen yabancı sermaye miktarı da LE kadardır. Şimdiye kadarki analizin statik analizden bir farkı yoktur. Yabancı sermayenin ülkeye girmesi ile MR eğrisi MR' şeklinde değiştiğinde, ülkenin hem toplam hem de yabancı sermayeyi masnetme kapasitesi de artacaktır.

Yerli sermayenin OL düzeyinde sabit kalması ve yabancı sermayenin hala OG getiri düzeyine razı olması durumunda ülkeye giren yabancı sermaye LJ kadardır. Yaratılan toplam milli gelir OMVJ alanı kadardır. Bu gelirin diğer faktörlere giden kısmı GMV alanı iken, toplam sermayeye giden kısmı OGVJ alanı kadar olacaktır. Yerli sermaye miktarı OL düzeyinde sabit olduğuna göre, mutlak payı her iki durumda da aynıdır. Oysa yabancı sermaye düzeyinin LE'den LJ'ye çıkması, yabancı sermaye payının da LTNE alanından LTVJ alanına yükselmesi ile sonuçlanmıştır.

1.2.3. Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Diğer Unsurlar

Anlatmış olduğumuz ev sahibi ülkenin masnetme kapasitesinin yanı sıra, başka unsurların da çok uluslu şirketlerin az gelişmiş ülkelerde yatırım yapmasında etkili olduğunu biliyoruz. Son yıllarda ekonomi dışı siyasi ve sosyal unsurların yatırımların üzerinde etkili olduğunu anlatan geniş bir literatür gelişmiştir. Ancak burada yine ekonomik unsurlardan üç tanesini inceleyeceğiz.

Kullanılacak notasyonlar;

A : ülkesi gelişmiş ve sermaye yoğun mallarda uzmandır,

B : ülkesi geri kalmış ve emek yoğun mallarda uzmandır,

PA: P malının gelişmiş ülkedeki maliyeti,

PB: P malının az gelişmiş ülkedeki maliyeti,

k : Çok uluslu şirketlerin yatırımları ve üretimlerini belli bir merkezden kontrol etmenin ilave maliyeti,

TA : Malın A ülkesinde tüketim noktalarına ulaşım maliyeti (paketleme + sigorta + haberleşme),

TB : Malın B ülkesindeki tüketim noktalarına ulaştırılma maliyeti,

S : Yatırım yapılan ülkede yabancı sermayeye sağlanan teşvikler nedeniyle, üretim maliyetinde birim başına elde edilen kazanç.

1) İhracata yönelik yatırımlar söz konusu ise; çok uluslu şirket, dünyadaki ve kendi ülkesindeki diğer yerli şirketlerle rekabet edeceğinden, maliyetlerini en düşük seviyede tutmak amacındadır. Üretim az gelişmiş ülkelerde yapılabilirse, çok uluslu şirket yatırımlarını burada yapar ve kendi ülkesine de ülke pazarlarına da ihracat gerçekleştirir.

P malını çok uluslu şirketin az gelişmiş ülkede üretebilmesi için;

$(PB + TB + k) - s < PA + TA$ koşulunun gerçekleşmesi gerekir.

Teknolojinin yavru şirkete herhangi bir lisans ücreti alınmadan transfer edildiği varsayımı geçerlidir.

Ayrıca çok uluslu şirketler tarafından ihracata yönelik yatırımlarda, politik denge, altyapının kalitesi, ücretler, vergi muafiyetleri, dışa açıklık ve kazanç transferine getirilen kısıtlamalar gibi benzer etkenler rol oynamaktadır.

2) İç pazarlara yönelik yatırımlar söz konusu ise; az gelişmiş ülkede özel bir doğal kaynak ya da ucuz işgücü gibi nedenler yoksa, çok uluslu şirketlerin bu ülkelerde sınırlı bir pazara satış yapmak için çeşitli riskler taşıyan yatırımlara girmesi beklenmez. Ancak az gelişmiş ülkelerde koruyucu iktisat politikaları yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle P malı üzerinde g gibi bir ithalat vergisi konmuş olabilir. Dolayısıyla P malının fiyatı ithalatçı ülkede g kadar artacaktır. Ayrıca bu kez üretim maliyeti belli bir teknoloji maliyeti J de içermektedir.

P malını çok uluslu şirketin az gelişmiş ülkede üretebilmesi için ;

$(PB + J + TB + k) - s < PA (1+g) + TA$ koşulunun gerçekleşmesi gerekir.

Bunların yanında çok uluslu şirketler tarafından iç pazara yönelik yatırımlar, kişi başına gelir, altyapı kalitesi, politik denge, gelir vergisi muafiyeti, kazanç transferine getirilen kısıtlamalar ve döviz kurları gibi faktörlerden etkilenmektedirler.

3) Net kazanca bakılacak olursa,

R : yabancı şirket karı, lisans ücreti, teknik hizmetlerden elde edeceği gelir,

r : yavru şirkete satılan sermaye malları ve fiziki girdilerden elde edilen ilave kar,

t : ev sahibi ülkedeki şirket kazançlarına uygulanan vergi oranı,

D : yatırımdan ayrılan amortisman,

C0 : yatırım için transfer edilen nakit ve fiziki sermayedir.

Belli bir n döneminde elde edilecek gelirler belli bir iskonto oranı (i) üzerinden yatırımın yapıldığı yıla indirildiğinde,

$C0 < [(R_n - t (R_n) - D_n + r_n) / (1 + i)]^n$ koşulu gerçekleştiğinde, çok uluslu şirket için yatırım yapmak karlı olacaktır.

İşte serbest bölgelerde genellikle t gibi ev sahibi ülkedeki şirket kazançlarına uygulanan vergi oranı ya çok düşük olmakta ya da hiç alınmamaktadır. Bu da çok uluslu şirket için yatırım yapmanın serbest bölgelerde daha karlı olacağını açıklamaktadır.

1.2.4. Portföy Dengesi Teorisi

James Tobin ve H. M. Markowitz tarafından, 1930'lu yıllardaki uluslararası sermaye hareketlerini açıklamak için geliştirilmiş bu teoriye göre; yatırım getirinin pozitif, riskin ise negatif bir fonksiyonudur. Yatırımcılar, portföylerini oluştururken hem sermayenin getirisini hem de risk faktörünü dikkate alırlar ve karşılaştıkları riskleri azaltmak için yatırımlarını değişik ülkeler veya sektörler arasında çeşitlendirme eğilimi gösterirler¹².

Uluslararası özel mali işlemler, ya bir para piyasası, ya da sermaye piyasası işlemi niteliğindedir. Birinci tür işlemler kısa sürelidir ve daha çok yabancı bankalarla ya da yabancı paraya bağlı olarak gerçekleştirilen mevduat ve kredileri kapsarlar. Uzun süreli olan ikinci tür işlemler de, yabancı sermaye piyasalarında tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin alım satımını içerirler (Seyidoğlu, 2001: 499). Portföy yatırımlarında, yabancı sermayenin hisse senedi veya tahvil satın almasına rağmen, kontrolü elinde tutacak bir mülkiyete sahip olması söz konusu değildir (Gönel, 2005: 73). Özellikle uluslararası piyasalardaki sermaye döviz kontrollerinin, krediler üzerindeki faiz oranlarının, munzam karşılık oranlarının ya çok düşük ya da tamamen ortadan kaldırıldığı kıyı bankacılığının yapıldığı serbest bölgelerde değerlendirilir.

Genel olarak menkul değer yatırımlarının içerdiği riskler ticari riskler, kur riski ve siyasi risk olarak sınıflandırılabilir. Ticari riskler, yerli ve yabancı tüm menkul değerler için söz konusudur. Bunlar tahvili çıkartan şirketin iflası veya başka nedenlerle borcunu ödeyememesi durumunu ifade eder. Kur riski ve siyasi risk ise yabancı menkul değer yatırımları ile ilgilidir. Örneğin yatırım süresi içinde kurlarda ortaya çıkan bir düşme yatırım gelirlerinin düşmesine yol açar. Siyasi riske bir örnek ise yatırım yapılan ülkede, hükümetlerin yabancıların alacaklarını dondurma (yurt dışına fon transferini yasaklama) kararı alabilmeleridir. İşte bütün bu nedenlerle kıyı bankaları siyasi açıdan istikrarlı siyasi değişimlerin istikrarsızlığa yol açma ihtimali az olan yerlerde bulunmaktadır.

¹²Portföy teorisinin temel görüşüne göre; belirli bir sermaye fonuna sahip olan yatırımcı, bu fonlarını çeşitli menkul değerler arasında o şekilde dağıtacaktır ki, kabul edilecek bir risk düzeyinde portföyünden elde etmeyi beklediği gelir oranı maksimum olsun. Bu amaç doğrultusunda yatırımcı, her menkul değeri teker teker ele alır ve bunların risk ve getiri oranlarını karşılaştırarak portföyünü oluşturur. Gelir – risk dengesi konusunda yatırımcılar farklı davranabilirler. Bazı yatırımcılar beklenen getiri oranları düşük bile olsa, en az riskli menkullere yatırım yaparken, bazıları ise gelir oranları yüksek olan riski yüksek mali araçlara yatırım yaparlar. Portföy teorisinde çok önemli bir ilke portföy çeşitlendirmesidir. Riskin dağıtılması için, portföye girecek menkullerin farklı olması gerekir. Başka bir deyişle, iyi bir yatırımcının “bütün yumurtaları aynı sepete koymaması gerekir”. Alınacak her menkulün, toplam portföy getirisi ve portföy riskine ne oranda etki yaptığının incelenmesi sonucu en uygun portföy çeşitlendirmesi oluşturulmuş olur. Bu hem yerli hem de yabancı menkullerle gerçekleştirilebilir. Portföye yabancı menkullerin katılması, toplam riskin azaltılması yönünde daha güçlü bir etki sağlar. Çünkü yabancı menkullerle yatırım yapıldığında, ulusal ekonomide genel ve kısmi yaşanabilecek olumsuzlukların dışında kalınmış olacaktır.

Portföy dengesi, hem kısa süreli uluslararası sermaye akımlarını, hem de döviz kurlarında görülen günlük iniş ve çıkışları açıklayan bir teoridir. Kısa süreli uluslararası sermaye ve dolayısıyla döviz kurlarındaki değişimleri açıklamak için sürekli uluslararası sermaye akımları ve stok düzenlemeleri üzerinde durulur. Yatırımcıların servetlerindeki büyümeden kaynaklanan gelirler sürekli bir kısa süreli sermaye akımı doğurur. Belli bir portföy dengesi sağlanmışken eğer menkullerin beklenen getiri ve risk oranlarını etkileyen faktörlerden birinde değişme olursa, yatırımcı yeni bir denge için derhal portföyünde stok düzenlemelerine girişir. Bu durumda sermayenin çıkışına ve girişine engel bulunmayan serbest bölgeler en ideal yatırım alanlarıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için; sanayileşmenin yönünü ve düzeyini belirlemede izlenen dış ticaret politikası, yurtdışından sağlanan finansman ve çok uluslu şirketlerce gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar, teoriden de anlaşıldığı gibi büyük öneme sahiptirler.

Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için gelişmekte olan ülkeler devlet sınırlandırmalarının kaldırılarak ticaretin serbestleştirildiği, üretimin teşvik edildiği serbest bölge uygulamalarına rağbet etmektedirler.

2. SERBEST BÖLGELER

Ekonomide tam rekabet koşullarının geçerli olduğu serbest piyasa mekanizmasının işlemesi ve onu tamamlar nitelikte diğer ülkelerle serbest ticaretin yapılması klasik iktisat teorisinin en önemli varsayımlarındandır ve bu varsayımlara dayanarak kurulan karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile neoklasik iktisat politikaları şekillenmiştir.

Ancak dünya ekonomisinde tam rekabet şartları geçerli değildir ve serbest dış ticaretin uygulanması zordur. Gelişmekte olan ülkelerde hükümetler yeni kurulan sanayilerinin korunması amacı ile dış ticaret üzerine kısıtlamalar (yüksek gümrükler, kotalar, yasaklar) koyarlar, aynı zamanda ülkelerin sahip oldukları teknolojiler de birbirinin aynı değildir ve sendikaların kısıtlayıcı etkileri sonucu tam rekabet piyasası işleyemez. Bu durum gerçek hayatta ticaret yapan ülkeler arasında homojen faktörler için bir ücret ve faiz oranları eşitliğinin olmaması ile sonuçlanacaktır. Faktör donatımı teorisi de dış ticaretin serbest yapıldığı varsayımına dayandığından bu koşullar altında uygulamada dış ticaret uluslararası faktör fiyatları arasındaki farkları azaltma yönünde etkide bulunacaktır.

Bu koşullar altında neoklasik iktisat politikalarının tam olarak işleyebilmesi sağlanamadığından, ülkelerin belirli bir bölgesinde, dış ticarete ve iktisadi faaliyetlere getirilen tüm kısıtlamaların kaldırıldığı, geleneksel dış ticaret teorisinin varsayımlarının ve teorisinin serbest dış ticaret koşulunun geçerli olduğu ideal ortam, serbest bölgeler ile yaratılmış olur. Öyleyse serbest bölgeler öncelikle karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre gelişecek serbest dış ticaretin uygulandığı alanlar olarak nitelenebilir. Serbest bölgeler, dış ticaret politikası ihracata yönelik sanayileşme olan ülkeler için özel uygulama alanlarıdır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki teknoloji ve girişimci yetersizliği nedeniyle yabancı yatırımcının önemini vurgulamıştık. Devlet müdahalesinin olmadığı ve/veya asgariye indirildiği serbest bölgelerde ticaret ve yatırımların daha da gelişeceği ortadadır. Ancak yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için çok çeşitli ve ayrıcalıklı teşvik sistemleri geliştirmek zorunluluğu vardır. Yabancı yatırımcılar için doğal olarak çeşitli vergi muafiyetlerinin tanındığı, işgücünün ucuz, iletişim ve ulaşım maliyetlerinin düşük, altyapının yeterli, üretim kaynaklarının ve pazarların yakın olduğu bu özel, ticaret ve üretim bölgeleri cazibesi yüksek yatırım alanları olacaktır.

2.1. SERBEST BÖLGELERİN TANIMI

Serbest bölge faaliyetleri ortaya çıkış sebepleri bakımından ticari nitelik taşırlar. Bir ülkede belirli ticari faaliyetlerin sürdürülebileceği bir alanı gümrük sınırları dışında bırakmak suretiyle oluşturulan bu gibi bölgelere ilişkin olarak yapılan farklı tanımlarda, genellikle bölgenin fonksiyonları ve ayrıcalıkları vurgulanmaktadır (Erdoğan, 1985: 5).

Richard S. Thoman'ın Free Ports and Foring Trade adlı çalışmasında serbest bölge; nakliyecilerin mallarını indirip bekleyebilecekleri ve daha sonra ne yapacaklarına karar verecekleri, tarafsız ve tecrit edilmiş bir alan olarak tanımlanmıştır (Erdoğan, 1985: 5).

1976'da imzalanan Gümrük İşlemlerinin Basitleştirilmesi ve Uyumlu Hale Getirilmesi İçin Uluslararası Anlaşma'da, serbest bölge şu şekilde tanımlanmıştır; bir devletin topraklarının bir parçası olan, ancak bu bölgeye giren malların, ithalat resim ve vergileri söz konusu olduğu zaman, genellikle o devletin "gümrük alanı" dışında sayıldığı ve bu malların normal "gümrük kontrolü" ne tabi tutulmadıkları bölgelerdir (Akyürek, 1983: 9).

İstanbul Ticaret Odası tarafından 1960'lı yıllarda Ticaret Bakanlığına sunulan raporda, "...nihai ürün niteliğinde malların konacağı bir veya birçok binanın değil, fakat bütün bir alanın gümrük sınırları dışında tutulması mümkündür." denilerek, "Ulusal sınırlar içinde belli bir alanın daha geniş faaliyetlerin vergi ödeme yükümlülüğüne konu olmaksızın yürütülmesi amacıyla gümrük sınırı dışında sayılması serbest bölge denilen kuruluşu oluşturur" şeklinde bir tanım yapılmıştır. (Erdoğan, 1985: 6)

UNCTAD tarafından yapılan tanıma göre, "Serbest bölge bir uluslararası liman (veya havaalanı) yakınında kurulan, ulusal gümrük alanından özel amaçlarla ayrılmış bir bölge niteliğinde olup, buraya mallar gümrük işlemleri olmaksızın getirilebilir, ithal edilen mallar depolanabilir, çeşitli işlemlere tabi tutulabilir, üretim amacıyla kurulabilir ve mallar ulusal gümrük alanına girmediği sürece gümrük vergisi ödenmesi gereği ortaya çıkmaz" şeklindedir. (Erdoğan, 1985: 6)

Atila Bağrıaçık tarafından yapılan tanımda ise serbest bölge; "bir ülkenin siyasi sınırları içinde ancak, gümrük ve vergi sınırları dışında kalan, ticari, sınai, ve hizmet faaliyetlerinin kolaylaştırılması amacı ile devlet müdahalesi en aza indirgenmiş, bir bakıma üçüncü ülke statüsündeki yer olarak" tanımlanmaktadır (Bağrıaçık, 1999: 1).

Buna karşılık Halil Seyidoğlu'nun serbest bölge tanımı; "ülkenin siyasi sınırları içinde bulunmakla birlikte gümrük hattının dışında sayılan ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerlerdir" şeklindedir (Seyidoğlu, 2001: 123).

Ahmet İncekara'nın serbest bölge ile ilgili çalışmasında, "bir ülkenin milli sınırları içinde yer almakla birlikte, o ülkenin gümrük sınırları dışında tutulması kabul edilen, her türlü gümrük ve diğer dış ticaret mevzuatına ya kısmen veya tamamen tabi olmayan, kendi kuruluş ve işleyiş kanunları ile sınırları kesin olarak tespit edilmiş sahalardır" olarak tanımlanmıştır (İncekara, 1986: 19).

Değişik ülkelerdeki serbest bölge uygulamaları arasında, gümrük hattı dışında sayılma, bazı özel teşviklerin sağlanması gibi ortak özellikler bulunmakla birlikte ülkelerin ekonomi ve ticaret politikalarına göre bazı farklılıklar bulunmaktadır. Serbest bölge uygulamaları arasındaki bu farklılıklar nedeni ile ve kuruluş amaçlarının, fonksiyonlarının, kanuni temellerinin, bölgede yer alan sınai ve ticari faaliyetlerinin özelliklerine göre serbest bölge ile ilgili terminolojide büyük bir çeşitlilik vardır (Bayraktarbaşı, 2004: 3). Ancak Cem Alpar en sade şekli ile serbest bölgeleri; "ekonomik hayattaki devlet müdahalesinin asgariye indiği özel uygulama alanlarıdır" (Alpar, 1987: 63) olarak tanımlamıştır.

Bütün bu tanımlardan sonra serbest bölgelerin kuruluş amaçlarını,

- a- Yabancı sermaye yatırımlarını ve dış ticareti arttırmak,
 - b- Yerli üreticilerin dünya piyasalarındaki fiyattan girdi temin etmelerini sağlayarak uluslararası ticarete rekabet edebilmelerini sağlamak,
 - c- İhracata dönük sanayilerin gelişmesini teşvik etmek suretiyle ülkenin ihracatını arttırmak,
 - d- Yeni iş imkanları yaratarak istihdam sorununun çözümüne katkıda bulunmak ve istihdam kalitesini geliştirmek,
 - e- Gelişmiş üretim tekniklerinin ya da teknoloji transferinin sağlanarak ekonomik kalkınmaya katkı sağlayacak sanayileşmeyi gerçekleştirmek,
 - f- Transit taşımacılık gelirlerini arttırmak,
 - g- Ülke kalkınması açısından ülkede yaratılan katma değeri arttırmak,
 - h- Ülke ekonomisi ile iç bağlantılarını artırarak ülkenin dış kararlara duyarlılığını azaltmak,
 - ı- Dünya ekonomisine daha hızlı entegrasyon sağlamak,
- olarak sıralayabiliriz.

2.2. SERBEST BÖLGELERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ

Serbest bölgelerin tanımı ve kuruluş amaçlarından yola çıkarak ortak özelliklerini kuruluş yeri, istihdam ve üretim yapısı ve mevzuat ve teşvik tedbirleri açısından üç başlık altında sıralayabiliriz.

2.2.1. Serbest Bölgelerin Kuruluş Yeri Seçimi

Serbest bölgeler kuruluş amacı ve fonksiyonlarına göre ülkenin bu amaçlarına ulaşabileceği uygun yerlerde kurulurlar. Bu yerler seçilirken şu faktörlere dikkat edilir:

- a- Ulusal ve uluslararası ticaretin yoğunlaştığı bölgelerde ve/veya ulusal ve uluslararası kara, deniz, hava ve demir yolları üzerinde kurulurlar,
- b- Serbest bölgelerin kurulacağı limanların geniş bir hinterlandı olmalıdır. İç bölgelerdeki sanayi ve ticaret bölgelerini besleme ve bu bölgelerden beslenme imkanına sahip yerlerde kurulurlar,
- c- Serbest bölgelerin kurulacağı yerlerde gelişmiş ve hatta mükemmele yakın altyapı tesislerine (yol, su, elektrik vb), gelişmiş bir telekomünikasyon şebekesine sahip olması şartı aranır.
- d- Oluşturulacak bölge otel, konaklama, eğlence gibi sosyal imkanlarının ve hizmetlerinin yeterli olduğu; endüstri, ticaret, bankacılık, sigortacılık, reklamcılık vb faaliyetlerin yeterince gelişmiş olduğu bir alanda kurulurlar.
- e- Ulaşılmak istenilen pazarlara ve/veya hammadde kaynaklarına yakın olması da tercih edilir.
- f- Serbest bölgelerde görevi gereği oturanlar haricinde bu bölgeler genellikle yerleşim yeri olarak kullanılmazlar.

2.2.2. Serbest Bölgelerde İstihdam ve Üretim Yapısı

Serbest bölgelerin çoğu gelişmekte olan ülkelerde toplanmıştır. Bunun nedeni bu ülkelerin sanayileşme stratejileri ile yakından ilgilidir. Genellikle ihracata dönük kalkınma stratejisi uygulayan ülkelerdir. Ancak korumacı politikalar izleyen ve ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi uygulayan bazı ülkelerde de kısıtlamaları delmek ve ihracatı arttırabilmek için serbest bölge uygulamaları vardır.

Serbest bölgelerdeki faaliyetlerde, her serbest bölgenin türüne göre ya ticarete ya üretime ya da her ikisine birden ağırlık verilir. Her türlü ticari ve üretim hizmetlerinin yapılabilmesi için gerekli olan, depolama, yükleme, boşaltma, işleme, montaj, paketleme, temizleme, banka ve sigortacılık faaliyetleri, bakım- onarım vb. işler serbest bölgenin tabi olduğu kanunlar çerçevesinde yapılır.

Genel olarak az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin serbest bölge uygulamalarında gözlenen endüstriyel faaliyetler büyük ölçüde basit montaj işlemlerinden oluşurlar ve/veya elle çalışan ve nispeten küçük sermaye yatırımlarına dolayısıyla emek- yoğun faaliyetlere ihtiyaç gösteren niteliktedirler. Serbest bölgelerde kimi zaman üretim sürecinin sadece bir bölümü yer alabilir. Endüstrilerin bölgeye taşınan aşamaları, sözelimi elektronik endüstrisinde havya, mikroskop gibi basit araçları, giyim endüstrisinde ise dikiş makinası ve buna bağlı araçları gerektirir. Serbest bölgelerdeki bu yavru şirketler genellikle basit montaj faaliyetleri ile uğraşırlar, ileri teknoloji gerektiren montaj öncesi üretim aşamaları ve araştırma geliştirme faaliyetleri ise çoğunlukla ana şirkette kalmaktadır.

Her türlü yerli ve yabancı özel ve tüzel kişiler, serbest bölgedeki faaliyetleri yürütmek üzere, serbest bölge kanunu şartlarına göre, serbestçe çalışabilirler.

Gelişmekte olan ülkelerdeki serbest bölgelerin istihdam açısından en önemli özelliği, işgücünün ucuz olarak bulunması ve sendikalaşmanın gerçekleşmediği, hatta kanunlarla sendikalaşmaya izin verilmeyen yerler olmasıdır. Yani, serbest bölgelerde grev, lokavt gibi çalışma yaşamının normal mekanizmalarına izin verilmez. Bu durum düşük ücretli niteliksiz işçi çalıştırılmasına yol açar. Genel olarak uygulamada gelişmekte olan ülkelerde sendikal haklar sınırlandırılırken, örneğin Batı Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde işçilere tüm hakların tanındığı görülmektedir. Serbest bölgeler için ortak olan uygulamalar, haftada en az 48 saat, yılda en az 50 hafta çalışma ve çok az tatil günü ve fazla mesai saatlerinin çokluğu biçiminde gerçekleşmektedir. Çok uluslu şirketler özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki serbest bölgelerde üretimi tercih ederken işgücünün bu özelliğinden hareket ederler. Emek yoğun ve basit teknoloji ürünlerin üretimi bu ülkelere kaydırılır.

Örnek olarak Güney Kore hükümeti, serbest bölgelerle ilgili yasayı yayınladığı gün, bu bölgede grev ve toplu sözleşme haklarının kaldırdığını ilan etmiştir. Malezya'da ise öncü olarak nitelendirilen endüstrilerde 5 yıl veya daha uzun süreli olarak, sendikaların taleplerini önleyecek yasal haklar tanınmıştır (Uçan, 1990: 22).

2.2.3. Serbest Bölgelerde Mevzuat ve Teşvik Tedbirleri

Serbest bölgeler genellikle kanunla kurulmuş bir işletme, hükümet, mahalli bir idare veya özel bir şirket tarafından işletilirler. Genel olarak serbest bölgeler Maliye, Gümrük, Ticaret ve Ekonomi Bakanlıklarının sorumluluğu altında çalışırlar. Kimi zaman da yerel yönetimler sorumlu olurlar. Örneğin, ABD'de serbest bölgeler merkezi olarak Amerika Serbest Bölgeler Konseyi bünyesinde faaliyet gösterir ve denetlenirken, Almanya'da örneğin Hamburg serbest bölgesi için Hamburg Mahalli İdaresi ve Federal Hükümet birlikte sorumludur (İncekara, 1986: 39-40). İrlanda'nın Shannon serbest bölgesinde ise bölge yönetimi şirketleştirilerek,

Shannon Serbest Havaalanı Geliştirme Yönetimince bölgenin yönetimi ve denetimi sağlanır (Erdoğan, 1985: 70-72). Gelişmekte olan ülkelerden Mısır'da ise serbest bölgeler Bakanlar Kuruluna bağlı GAFI (General Authority For Investment and Free Zones) denilen Yatırımlar ve Serbest Bölgeler Dairesi tarafından yönetilir (İncekara, 1986: 39-40). Güney Kore'nin Masan serbest üretim bölgesinde ise Ticaret ve Endüstri Dairesine bağlı Masan Endüstriyel Bölge Yönetimi kuruluşunun yönetim ve denetimine tabidir (Erdoğan, 1985: 80-82).

Serbest bölgeler, kuruluş kanunlarında belirtilen amaçlar ve fonksiyonlara dönük faaliyet gösterirler. Sınırları ve serbestlik dereceleri yine kuruluş kanunlarında kesin olarak belirlenmiştir.

Bu bölgelerdeki bütün parasal işlemler, konvertibl¹³ olan ulusal paralarla yapılır.

Serbest bölgelere dışarıdan her türlü mal ve hammadde gelmesi gümrüksüz yani serbesttir. Ancak, bağlı bulunduğu ülkeden serbest bölgeye gönderilen mallar ihraç edilmiş sayılır ve ihracat prosedürüne tabi tutulur. Serbest bölgeden ülkeye gönderilen mallar ise ithalat sayılır ve ithalat işlemlerine ve gümrük vergisine tabi tutulur.

Serbest bölgeler ülkenin genelinde uygulanan dış ticaret mevzuatından, gümrük ve kambiyo mevzuatından kısmen veya tamamen muaf tutulurlar. Ayrıca serbest bölgelerde faaliyette bulunanlar, gümrük ayrıcalıklarının yanı sıra, genellikle çeşitli vergi ve diğer mali yükümlülüklerden kısmi veya tam, süreli veya süresiz olarak muaf tutulmaktadırlar.

Ayrıca dünya standartlarında iletişim ve haberleşme gibi altyapı olanakları sunulmakta ve ihracata yönelik üretime çeşitli biçimlerde sübvansiyonlar sağlanmaktadır. Serbest bölgelerde örneğin, yatırımcılara ev sahibi ülke tarafından, fabrika binası kiralarda, işçi ücretlerinde ve eğitim harcamalarında sübvansiyon sağlanabilir. (Erdoğan, 1985: 65) Bazı ülkelerde serbest bölgelerde faaliyet gösteren yerli ve yabancı firmalar ucuz ihracat kredisi vermektedir. Hatta bu uygulama bazı yerlerde ihracata prim veren bir sisteme dönüştürülmüştür (Toroslu, 2000: 13).

Serbest bölgelerde yabancı firmalar genellikle belirli bir süre her türlü vergiden muaf tutulmaktadırlar. Serbest bölgelerde kambiyo kısıtlamaları olmaması nedeniyle, firmalar tarafından serbestçe uluslararası ödemeler ve kar transferleri yapılabilmektedir (Toroslu, 2000: 9).

Serbest bölgelerde bürokrasi en aza indirilmiştir ve devlet müdahalesinin azaltılmış olması firmalar için bir diğer avantajdır.

2.3 SERBEST BÖLGELERİN ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ OLUMLU ETKİLERİ

Serbest bölgelerin bir ülke ekonomisine sağladığı muhtemel faydalar sayılırken, serbest bölgenin ne tür bir serbest bölge olduğu ve hangi fonksiyonları yerine getirdiği bunda etkili olacaktır. Örneğin sadece transit ticaret ve malların depolanması amacıyla kurulmuş olan bir serbest bölgenin büyük istihdam olanakları yaratması beklenemez (Akyürek, 1983: 18). Ancak serbest bölgelerin ülke ekonomisi üzerindeki olumlu etkileri, çok fonksiyonlu olan ve genel anlamı ile tanımlanan bir serbest bölgeye göre anlatılacaktır.

¹³ Konvertibilite, bir ülke parasının, dünya döviz piyasasında serbestçe öteki ülke paralarına dönüştürülebilme özelliğine sahip olmasıdır (Seyidoğlu, 2001: 310).

2.3.1. İthalat Açısından Etkileri

Serbest bölge kurulması, ithalatçıya maliyetleri düşürme, daha güvenli ve daha kolay ithalat yapabilme olanakları sağlar.

2.3.1.1. Zaman Açısından Etkileri

Serbest bölgeler, ithalatın doğrudan ve zamanında yapılmasına yardımcı olur. Yerli üretim için ihtiyaç duyulan ithal malları (hammaddeler, ara malları, tüketim malları vb.) daha önceden serbest bölgeye getirilerek depolanır. Bu durum ithal mallarla ilgili sipariş verilerek, hem malın sipariş edilen ülkeden getirilmesi hem de uzun süren bürokratik işlemler nedeniyle uğranılan zaman kaybını ortadan kaldırır. Böylece serbest bölgeler tedarik olanaklarını geniş ölçüde artırır ve kolaylaştırır. Yurtdışı taleplerin hemen karşılanması mümkün hale gelir.

2.3.1.2. Stok ve Stoklama Maliyeti Üzerine Etkileri

Ev sahibi ülke şirketleri, ithal malı girdi kullandıkları takdirde, siparişlerin elde edilme süresinin uzunluğu veya temin edilmesindeki güçlükler nedeni ile ihtiyaç duydukları ithal mallarını finansman olanakları dahilinde stoklama yoluna gidebilirler. Bu durum ülkenin döviz kaynaklarının bir süre atıl kalmasına, yüksek ithal malı stoklanması da şirket maliyetlerinin yükselmesine neden olur. Ancak serbest bölge olması halinde ithalatta stoklama maliyetleri açısından büyük fayda sağlanmış olacaktır.

İhtiyaç duyulan ithal malları daha önceden serbest bölgeye getirilip depolandığı takdirde, sipariş verilmesi ile malın elde edilmesi arasındaki süre ortadan kaldırılmış olur ve istenilen mal hemen elde edilebilir.

İthal mallar serbest bölgede ithalatçılar tarafından depolanabileceği gibi, rekabet üstünlüğü sağlamak isteyen ihracatçı şirketler tarafından da bölgeye getirilebilir. Bunun sonucu ev sahibi ülke de zorunlu ithal malı stok tutma maliyetlerini asgari düzeye indirebilir ve hatta malın stok tutma maliyetlerini ihracatçı şirketlere yansıtabilir. (Erdoğan, 1985: 31) Böylece ithal malı stokları azalan firmaların üretim maliyetlerini düşürmeleri mümkün olduğundan, ürünlerin ucuza maledilmesi sonucu, fiyatlarda düşüşe neden olacak ve bu da ülke içinde tüketici refahını arttıracaktır.

2.3.1.3. İthalat Vergileri Açısından Etkileri

Hem serbest bölgede hem de serbest bölge dışında faaliyet gösteren firmalar, ihtiyaç duyulan girdileri önce serbest bölgeye getirerek burada depolarlar. Bölgede depolanan malların ihtiyaç duyuldukça küçük partiler halinde ithal edilme imkanı, ithalatçıların bir defada ödemek zorunda kalacakları yüksek gümrük vergilerini¹⁴ ve diğer işlemler için yapacakları masraflarını öteleme imkanı sağlayacaktır. Bu sağlanan kolaylıklardan biri ithalatın finansman yükünün azaltılması iken bir diğeri de gümrüksüz getirilen ithal malların ihtiyaç oldukça ülkeye yeniden ithal edilmesi, yurt içi üretimin aksamadan sürdürülmesini sağlayacaktır.

¹⁴ Gümrük, belli bir malın gümrük sınırını geçişinde ödenen vergi ve harçlardır. Gümrük vergileri izledikleri amaca göre ikiye ayrılırlar. Ya yerli sanayini yabancı malların rekabetinden korumak amacı ile ya da devlete gelir sağlamak amacı ile gümrük vergisi konulur. (Öner, 1986: 126)

2.3.1.4. Kalite Güvencesi

Firmalar serbest bölgede bulunan malı ithal etmeden önce yerinde görerek, inceleme imkanı bulurlar. Böylece işe yaramayacak, bozuk, defolu olan malları ithal etmeyeceklerdir. Aynı zamanda eskiyen, modası geçen mallar da serbest bölgede ev sahibi ülkeye girmeden imha edilebilecektir. Kontrol edilerek ülkeye sokulan girdilerle daha kaliteli üretim gerçekleştirilerek, firmaların rekabet güçleri artacaktır.

Ayrıca serbest bölgeye getirilerek depolanan tüketim malları için ithalatçı, malı ithal etmeden önce ülke içinde bir pazar araştırması yaparak, malları ithal edip etmeyeceğine karar verebilir.

Sayılan nedenlerden dolayı serbest bölgeden ithal edilmesi gereksiz mallar için boş yere gümrük vergisi ve diğer vergiler ödenmeyerek, ayrıca taşıma maliyetlerine katlanılmayacaktır.

2.3.2. İhracat Açısından Etkileri

Serbest bölgelerde faaliyette bulunan yerli ve yabancı üretici ve ihracatçı firmalar, gerek hammadde ve diğer girdiler, gerekse yarı mamul mal ihtiyacını ana ülkeden karşıladıkları oranda serbest bölgeye mal satışı ihracat işlemi sayılacağından, ülkenin ihracat hacmi genişleyecektir. Ayrıca bu yatırım serbest bölgelerinde ihracata yönelik üretim yapan yerli ve yabancı firmaların ihracatları arttıkça ve ihracat pazarları genişledikçe ekonomiye olumlu katkı sağlanacaktır.

2.3.2.1. Rekabet Üstünlüğü

Serbest bölgelerde imal edilen ve/veya ambalajlanan ürünlerin, belirli oranlarda ithal malı girdi kullanılarak üretilmesi, girdi olarak kullanılan hammadde ve yarı mamullerin gümrüksüz ve vergisiz olmasından ve ucuz işgücü kullanımından dolayı maliyetleri düşüreceğinden, üretici firmaların dış pazarlardaki rekabet gücünü arttıracak ve ihracatı kolaylaştıracaktır.

Ayrıca yurt içinden serbest bölgeye mal ve hizmet sevkiyatı ihracat sayıldığından bunların karşılığında döviz geliri elde edilecektir.

İhraç edilmek üzere bölgeye getirilen mallar, bölge içinde çeşitli işlemlere tabi tutulabilirler. Özellikle ihraç edilecek malın ambalajlanması ve pazara hazırlanması bölgede yapılırsa, bu işlemler için kullanılacak girdiler gümrük ödenmeden temin edilebileceğinden maliyetlerde düşme sağlanacaktır. Ayrıca bu şekilde kullanılan yerli malzemenin yetersizliğinden dolayı ihraç edilemeyen malların, bu dış girdiler serbest bölgeden kolaylıkla sağlanabileceğinden ihracatı gerçekleştirilebilecektir. Ayrıca ihracatçıya serbest bölge büyük bir manevra olanağı ve esneklik sağlayacaktır. İhracatçı serbest bölgeyi bir ihracat üssü olarak kullanarak, dış pazarlardaki satış ve pazar araştırmalarını rahatlıkla yapabilecektir. Böylece dünya piyasaları ile daha yakın ve iyi ilişkiler kurularak malını daha iyi koşullarda satabileceği yeni pazarlara ulaşabilecek, ve bu da ülkenin döviz gelirlerini arttırabilecektir.

Dış ticarete büyük imkanlar sağlayan reeksport¹⁵ ve switch¹⁶ gibi daha karmaşık işlemler, serbest bölgelerde kolaylıkla yapılabilmektedir.

¹⁵ Reeksport, bir ülkeden ithal edilen malın bir başka ülkeye ihraç edilmesidir.

¹⁶ Switch'de, mal doğrudan ihracatçı ülkeden ithalatçı ülkeye gönderilir. Switch'i gerçekleştiren ülke sadece aracı rolünü üstlenir.

2.3.2..2. Zamanlama

Ev sahibi ülke ihracatçısı önce tüm ihracat formalitelerini tamamlayarak satış için hazır olan malını serbest bölgeye gönderir ve burada stoklar. Sonra uluslararası pazarlarda satış imkanları araştırır. Pazar bulur bulmaz hiç vakit kaybetmeden malları ithalatçı ülkeye gönderebilecektir. Bu son aşamada ihracat formaliteleri söz konusu olmayacaktır, çünkü bu işlem mal serbest bölgeye girerken tamamlanmıştır. Bu durum ihracatçıya malını sevk etmekte güvenlik, esneklik, ve sürat kazandıracaktır.

2.3.3. Doğrudan Döviz Kazançları Sağlama Etkisi

Serbest bölgenin sağlayacağı en önemli yararlardan biri de ülkenin döviz girdilerini arttırarak ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yaratmalarıdır.

Gelişmekte olan ülkeler genellikle döviz gelirleri döviz giderlerinden az olan ülkelerdir. Halbuki, kalkınma çabası içinde bulunan bu ülkeler büyük ölçüde döviz ihtiyacı duyarlar. Döviz gelirleri ile giderleri arasındaki farkı kapatmanın çeşitli yolları vardır. Bunlardan en önemlisi ihracat gelirlerini arttırmak, ithalatı kıstamak, ticaret hadlerini lehe çevirmek ve döviz ithal etmektir. Döviz ithali, yatırım, borçlanma, yardım şeklinde yabancı ekonomilerden elde edilen dövizlerden oluşur ve iç tasarruf miktarına bir ilave niteliği taşıdığından, “dış tasarruf” şeklinde ifade edilir. Dış tasarrufların döviz olarak elde edilmesi geliştirmekte olan ülkeler açısından ayrı bir önem taşır. Çünkü, söz konusu ülkeler sanayileşmelerini gerçekleştirebilmek için gerekli makina ve teçhizatın ithali amacıyla döviz ihtiyacı duyarlar (Erdoğan, 1985: 37).

Denilebilir ki serbest bölgedeki her iktisadi faaliyet döviz kazandırıcı niteliktedir. Serbest bölgede satışı sözkonusu olan mal, hizmet ve iş gücü gelirleri doğrudan döviz kazançlarıdır. Serbest bölgelerde gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımları ülkenin sermaye stokuna döviz şeklinde bir katkı niteliği taşır. Serbest bölgede faaliyet gösteren yavru firmaların kuruluş ve faaliyet dönemleri sırasında ana firmadan ve diğer finansman kuruluşlarından elde edeceği kredilerde ülkenin döviz gelirlerini arttıracaktır. Serbest liman olarak hizmet veren bölgelerde, yabancı gemilere verilen servisler ve depo, antrepo gibi alanların kiralanmasından elde edilen kira gelirleri ödemeler bilançosunun görünmeyen kalemler bölümünün artı bakiye vermesini sağlayacaktır. Bu arada sigortacılık, komisyonculuk, acentacılık faaliyetleri, gemi ve çeşitli araçların bakım, onarım ve montajı, gemilere ikmal yapılması ve kumanyacılık gibi hizmetlerin sağlanması vb. her türlü faaliyet döviz girdilerini arttıracaktır.

2.3.4. Kıyı Bankacılığı Açısından

Kıyı bankacılığı kendisinden beklenen hizmetlerin verilmesine zemin hazırlayıcı ve kolaylaştırıcı özellikleri taşıması bakımından normal bankacılık hizmetlerinin sunduğu şartlardan farklı bir takım ekonomik, hukuki, siyasi, altyapısal vb. özelliklere sahip olmak durumundadır. Kıyı bankacılığı hizmeti sunan bankalar, faiz oranlarını herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan belirlerler. Gelir ve kurumlar vergisi ya çok az düzeydedir ya da hiç yoktur. Eğer vergi hiç yoksa cüzi oranda bir yıllık lisans ücreti ödemektedirler. Munzam karşılık ayırmazlar, disponibilite oranı uygulaması yoktur ve faiz ödemelerinde stopaj kesilmez. Bütün bu sayılan unsurlar bankacılık sektörünün maliyeti oluşturan temel unsurlarıdır. Bu da kıyı bankalarına diğer bankalara oranla daha düşük faiz ile kredi verme ve daha yüksek faizle mevduat kabul etme avantajı sağlayacaktır (Sunguroğlu, 2003: 21).

Kıyı bankacılığının bulunduğu serbest bölgelerde, iktisadi faaliyetlerin uluslararası finansman piyasalarından kredi sağlanarak yürütülmesi daha kolaylıkla gerçekleştirilebilecektir. Kıyı bankaları serbest bölgelerde gerek hizmet veren, gerekse üretim yapan, ithalat ve ihracat işlerini yürüten şirketlere, bir takım servisler sunarak faaliyetlerini çeşitlendirirler. Diğer taraftan fon fazlalıklarını kredi olarak verirler. Eğer fon fazlalığı ülke içinde yaratılıyorsa kıyı bankacılığı hizmetleri bakımından yönlendirilmesi daha kolay olmaktadır. Bu bankalar aracılığı ile uluslararası finans piyasalarına daha rahatlıkla girebilmektedirler. Bu da kıyı bankacılığına talebi artırıcı etki yapmaktadır.

2.3.5. İstihdam Sağlama Etkisi

Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarından biri de işsizlikle mücadeledir. Serbest bölgeler, özellikle üretim bölgeleri ise, istihdam olanakları yaratması açısından işsizlik sorununun çözümüne olumlu katkı sağlayacaktır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için işgücünün yurtiçinden sağlanması gereklidir. Eğer komşu ülkelerde işçi ücretleri daha düşük ise, bu ülkelerden serbest bölgenin bulunduğu ülkeye işgöçü olabilir bunu önlemek için uygulamada yerli işgücünün kullanılması bir ön koşul olarak koyulabilir.

Ülke düzeyinde ele alındığında, serbest üretim bölgelerinin istihdam etkisinin, istihdam edilen yerli işgücünün miktarına bağlı olarak değiştiği görülür. Küçük ülkelerde, bölgedeki istihdam, endüstri kesiminde istihdam edilen işgücünün önemli bir bölümünü oluşturabilir.

Serbest üretim bölgelerindeki “istihdam yoğunluğu”da sık kullanılan bir kavramdır. Birim alan 0,404 hektar (veya 1 acre) olarak alınarak bölgeler istihdam yoğunluğu açısından değerlendirilebilir. Bu ölçüt genellikle bölgede yerleşmiş bulunan endüstrilerin tipi ile bölgedeki istihdam yoğunluğu arasındaki ilişkinin ortaya konulması amacıyla kullanılmaktadır (Erdoğan, 1985: 36).

Hafif endüstri kuruluşlarını barındıran bölgelerde istihdam yoğunluğu, orta ve ağır endüstri kuruluşlarını barındıran bölgelere göre daha yüksektir. Basit montaj faaliyetlerinin sürdürüldüğü kuruluşları barındıran bölgelerin istihdam yoğunluğu daha yüksektir. Bölgelerde, standart bir ölçü ile ilk yıllarda birim alan başına istihdam yoğunluğunun 100 kişi civarında olması, uzun dönemde bu istihdam yoğunluğunun azalarak, bölgenin daha fazla sermaye veya nitelikli emek yoğun yatırımları çekmeye başlaması ve ücret düzeyinin yükselmesi arzu edilir (Erdoğan, 1985: 47).

Serbest üretim bölgelerinde istihdam edilen işgücünün yaş ve cinsiyet yönünden bileşimi de önemlidir. Bölgelerdeki istihdamın en belirgin özelliği 16-25 yaş arası kadın işçilerden oluşmasıdır. Örneğin Malezya'daki Bayan Lepas serbest üretim bölgesinde kadın işçilerin oranı % 85'dir ve yaşları 18-24 arasındadır. Diğer bir örnekte Meksika'daki Maquiladoras bölgesinde işçilerin % 85'ini 17-23 yaşlar arasındaki kadın işçilerin oluşturmasıdır. Bunun nedeni kadınlara verilen ücretlerin erkeklere verileden daha düşük olması, emek yoğun işlemlerin gerektirdiği el becerisinde kadınların daha başarılı olması ve montaj işlerinin tekdüzeliğine erkeklerden daha kolay uyum sağlamalarıdır.

Serbest bölgelerdeki işçi ücretleri gelişmiş ülkelerdeki işçi ücretlerinden büyük ölçüde düşük olmakla birlikte ev sahibi ülkede uygulanan ücret düzeyi ile önemli bir farklılık göstermez. Ancak ucuz işgücü, yabancıların serbest bölgeye gelmesini sağlayan en önemli etkidir. Serbest bölgede yapılacak yatırımlar işgücü talebini artıracak ve bu da işsizliği azaltacaktır. İstihdam artışı, döviz gelirlerini artırdığı gibi aynı zamanda da istihdamın eğitim ve tecrübesinin de artmasını sağlayacağından dolayı bir fayda sağlayacaktır.

2.3.6. Ev Sahibi Ülke İle Bağlantı

Serbest üretim bölgelerindeki firmalarla ev sahibi ülke ekonomisi arasındaki bağlantı (linkage) sağlanması bölgenin ülke ekonomisine uzun süreli fayda sağlaması açısından büyük önem taşır. Çünkü bölgeden gelen girdi talebi ülke endüstrisini canlandırarak ihracata dönük kalkınma için uyarıcı bir rol oynayacaktır. Dolayısıyla da döviz gelirlerini arttırıcı etki yapacaktır.

Ev sahibi ülke ekonomisi ile bölge arasındaki başlıca bağlantılar yerli işgücü talebi ile, inşaat işleri, elektrik, su, taşımacılık, haberleşme gibi hizmete yönelik faaliyetlerden oluşur. Bir önceki bölümde işgücü talebindeki artışın olumlu etkisinden bahsedilmişti. Ancak işgücünün gelir artışı dolayısıyla tüketim mallarına talep artacağından, dolaylı bir üretim hacmi artışı ve istihdam etkisi sağlanacaktır.

Serbest bölgelerin ev sahibi ülke endüstrisi ile olan geri bağlantısı nedeniyle bölgeye malzeme ve hizmet sağlayan yerli firmalar önemli ölçüde gelir sağlayacaklardır.

2.3.7. Transit Taşıma ve Diğer Liman Faaliyetlerine Katkısı

Transit kavramı, bir eşyanın bir ülkeden diğer bir ülkeye herhangi bir vergi ve resim ödenmeksizin geçirilmesi veya ülkenin bir yerinden diğer bir yerine nakledilmesi şeklinde tanımlanabilir.

Transit ticaretin geçilen ülkeye faydaları; liman hizmetleri ve karayolları (karayollarının bakımı ve nakliyenin denetimi) için alınan ücretler, taşıtların bakım ve onarımından, akaryakıt satışından, konaklama tesislerinin işletilmesinden elde edilen gelirler ve ayrıca ülkeden geçen tüm yabancı taşıtlardan alınan ücretler dövizle ödeneceğinden, sayılan tüm bu hizmetlerden elde edilecek döviz gelirleridir.

Transit ticaret faaliyetleri teorik olarak serbest bölgeler olmadan yürütülebilir. Ancak serbest bölgeler transit ticaretine önemli ölçüde kolaylık, güven ve hız kazandırır. Transit ticareti ve reeksport faaliyetleri için serbest bölge gümrük sınırları dışında olmasından dolayı bir altyapı oluşturur.

Serbest bölge olmadığında, liman bölgelerinde sıkışık ve güç koşullar altında yetersiz tesislerle ve depolama imkanlarından yoksun olarak yapılacak olan transit ticareti faaliyeti, bölgelerin varlığı halinde büyük ilerleme kaydedeceklerdir. Malların rahatça yüklenip boşaltılabileceği limanların, malların gerektiği takdirde yayılabileceği, depolanabileceği, çeşitli işlemlere tabi tutulabileceği geniş alan ve tesislerin yer aldığı serbest bölgeler transit ticaretini kolaylaştırma ve ticaret hacmini arttırma bakımından büyük önem taşırlar. Malın ithal edilerek, millileştirildiği, etiketinin değiştirildiği, gerekirse çeşitli işlemlere tabi tutulduğu ve ihraç edildiği reeksport işlemlerinde de bu faaliyetlerin yürütülmesi açısından serbest bölgeler altyapı niteliği taşırlar.

Serbest bölge uygulaması ile birlikte transit ticaretinin yararları artacaktır. Bunlar, serbest bölgeye depolanmak için getirilen mallardan alınan ücretler, reeksport işlemlerinden sağlanan döviz gelirleri, ithal malların bölgede işlenmesinden elde edilen katma değer, sağlanan istihdam etkisi olarak sayılabilir.

Ayrıca serbest bölgenin, uluslararası ulaştırmada önemli sayılan yollara yakın olan bir bölgede kurulması ile liman hizmetlerindeki etkinlik ve çevre kolaylıkları sayesinde daha önceden bu ülkeden geçmeyen transit ticaretin yön değiştirerek, bu ülkeye gelmesini ve dolayısıyla döviz gelirlerinin artmasını sağlayacaktır.

2.3.8. Yabancı Sermaye ve Teknoloji Transferine Etkisi

Serbest bölgelerin başlıca kuruluş amaçlarından biri de ülkeye yabancı sermaye gelişini teşvik etmek ve dolayısıyla ileri teknolojinin ülkeye çekilmesini sağlamaktır.

Bir ülkenin endüstrileşmesi için ileri teknoloji ve buna ilişkin bilgi ve beceriyi elde etmesi gerekir. Serbest üretim bölgeleri bu konuda bir araç olarak düşünülebilir. Özellikle serbest üretim bölgeleri, ihracata yönelik endüstrileşme çabasına giren ülkeler için bir eğitim alanı niteliği taşırlar.

Yabancı sermaye, risk faktörünün düşük olması, düşük ücret ve kısıtlı sendikal haklar ve sağlanan diğer avantajlar dolayısıyla yatırımın beklenen getirisinin artması nedeniyle serbest bölgelere gelmek isteyeceklerdir.

Üretime dönük serbest bölgelerde sayılan nedenlerle yabancı sermaye transferi artacaktır. Yabancı sermaye aynı zamanda teknoloji girişine de sebep olacaktır. Yeni teknolojilerin ülke ekonomisi için önemli katkılar sağlayacağı açıktır. Özellikle üretimde kullanılan girdiler eğer yurt içinden sağlanıyorsa, ülke ekonomisine olacak katkı ve ekonomide yaratılan katma değer artmış olacaktır. Bu aynı zamanda yerli endüstriler için de bir teşvik sağlayacaktır (Alpar, 1987: 69).

Üzerinde durulması gereken konu, teknolojinin ulusal ekonomi ile birleşebilmesi, yani girişimci, mühendis ve işçilerin bu teknoloji nedeniyle bilgi düzeylerini yükseltebilmeleridir. Özellikle üretim serbest bölgelerinin kurulduğu Latin Amerika ve Uzak-Doğu ülkelerinde sermaye ve yeni teknoloji gibi gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemli katkıların belli boyutlarda kaldığı gözlemlenmiştir.

2.4. SERBEST BÖLGELERİN ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

Serbest Bölgelerin ülke ekonomisi üzerinde yaratabileceği muhtemel olumsuz etkilerde serbest bölge türüne göre farklılık gösterebilecektir. Yine bölgelerin ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri, çok fonksiyonlu olan ve genel anlamı ile tanımlanan bir serbest bölgeye göre anlatılacaktır.

2.4.1. İthalat Baskısı Yaratma

Serbest bölgenin kurulması ithalatı arttırıcı bir baskı yapabilir. Özellikle ihracata yönelik serbest bölgelerde montaj düzeyinde üretim yapan çok uluslu şirketler, üretimde kullandıkları girdileri ithalat yoluyla üçüncü ülkelerden sağladıklarından üretim miktarı arttıkça ithalat hacmi de artacaktır. Bu eğilim daha çok gelişmiş ülkelerde bulunan serbest bölgelerde bulunmaktadır.

Genel olarak, serbest bölgelerde sağlanan vergi ve gümrük muafiyeti, mallar ileride ihraç edilmek için bile alınsa, ithalatı çok cazip kılmaktadır. Doğal olarak, serbest bölgelerin ithalat eğilimi, ülkenin ortalama ithalat eğiliminin üstündedir. Böylece ülkeden döviz çıkışı yanında, bölgelerde kurulacak üretim firmalarının girdi çıktı ilişkileri açısından geri bağlantısı söz konusu olmayacaktır.

Bölgelerin ev sahibi ülke ekonomisi ile olan geri bağlantısı ise çoğunlukla sınırlı kalır. Bölgede faaliyet gösteren firmalar üretimde kullandıkları girdileri (hammadde, aramalı ve çeşitli parçalar gibi) diledikleri yerden almakta serbesttirler. Bu ihtiyaçlarını daha çok firma içi ticaret ağı çerçevesinde karşılarlar. Bunun başlıca nedenlerinden biri gelişmekte olan

Ülkelerin fiyat ve kalite yönünden dünya standartlarına uygun üretimde bulunma imkanlarına sahip olmamaları ve bölgedeki işletmelerin ihtiyaçlarını sürekli olarak karşılayamamalarıdır. Diğer bir neden de çok uluslu şirketlerin üretim politikalarıdır. Geri bağlantısı yoluyla elde edilen döviz gelirlerinin de düşük düzeyde kalması halinde bölge ihracatının ev sahibi ülkenin demeler bilançosuna sağladığı net katkının yerli işgücüne yapılan ücret ödemeleri ile sınırlı kalacağı söylenebilir. Ancak bu durumun tüm serbest bölge türlerinde değil de daha çok ihracata yönelik ve yabancı sermaye firmalarının yoğun olduğu Meksika tipi serbest bölge uygulamalarında geçerli olduğu söylenebilir.

2.4.2. Yerli Firmalara İç ve Dış Pazarda Rakip Yaratma

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalar dış pazarlarda yerli firmalara önemli birer rakip haline gelebilirler. Özellikle ulaştırma maliyeti önemli bir dezavantaj ise serbest bölgelerden komşu ülkelere yapılan bu ihracat ulaştırma maliyetlerini azaltacağı için yabancı firmalar yerli firmaların ciddi bir rakibi durumuna gelebilirler (Toroslu, 2000: 12).

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren yabancı firmalar gümrük ve vergi muafiyetleri ile ucuz işgücünden yararlanarak üretim maliyetlerini düşürmekte ve böylece dış pazarlarda üstünlük sağlamaktadırlar. Bu durum yurtiçinde ihracata yönelik olarak faaliyet gösteren firmaların rekabet üstünlüklerini kaybetmelerine neden olmaktadır. Bunun sonucunda yerli firmalar pazar paylarında önemli kayıplara uğramaktadırlar (Toroslu, 2000: 13).

Serbest bölgelerdeki yabancı sermayeli firmaların düşük maliyetleri yanında, ürettikleri mallarda kalite üstünlüğüne sahiptirler. Elde ettikleri rekabet üstünlüğü ile ülkenin iç pazarlarına da girmek isteyeceklerdir. Bu durum iç piyasaya üretim yapan yerli firmaların yabancı firmalarla rekabet edememelerine yol açarak, ülke ekonomisi açısından olumsuzluklara neden olacaktır. Serbest bölgelerden yurtiçine ithal edilecek mallara, bu maliyet farkını telafi edecek bir gümrük vergisi koyulmuyorsa, yerli sanayi bundan zarar görecektir.

Serbest bölge uygulaması bulunan ülkeler, çeşitli tedbirler alarak bu durumu telafi etmeye çalışırlar. Ya gümrük vergilerini yükseltirler ya da serbest bölgeden ülkeye mal ithali tamamen yasaklanabilmektedir. Örneğin Hindistan ithalatı tamamen yasaklamayı seçerken, Mısır'daki uygulamada ise, ithalat belirli oranlarda yerli girdi kullanımı zorunluluğu ile gerçekleştirilmektedir. Oysa, Filipinlerde yurt içinde üretilmeyen malların serbest bölgeden ithaline izin verilmektedir.

2.4.3. Yatırımların Olumsuz Dağılımı

Serbest bölgelerin kurulduğu bölgelerde, serbest bölgenin dışşallıklarından faydalanmak isteyen yerli yatırımcılar zaten az olan sermaye birikimi ile bölgeye yeni yatırımlar yapacaklardır. Bu belirli toplanma, sanayileşme şeklindedir (Manisalı, 1978: 40). Gerek serbest bölgenin bulunduğu ilde ve gerekse çevresinde önemli ölçüde nüfus ve sosyal yapı değişikliği meydana gelebilir. Bu değişme ekonomik faaliyetlerin artmasından kaynaklanmaktadır. Bu bir bakıma doğal bir şekilde ortaya çıkmaktadır ki bu hızlı değişimin bölgede bazı sosyal sorunlar yaratacağı ileri sürülebilir.

Ülkede bu bölgeye yatırımların aktarılması sonucu, genel gelişme düzeyinin çok yüksek oluşu dolayısıyla bu bölgeler, belirli bir gelir seviyesinin üzerine çıkabilmektedirler. Ülkenin geri kalmış bölgelerinin ise gelir düzeyi arttırılamamaktadır. Bu bölgelerin geliştirilmesi için imkanlar kısıtlı olduğundan sorunun çözümlenmesi gecikecektir. Bu durum, ülkede işgücü

fiyatları arasında farklar oluşmasına neden olacaktır. Diğer bölgelerden bu bölgeye işsizlik nedeni ile göçler olacak, bütütin bölgeler arası dengesizlik artacaktır.

Ancak bölgelerarası farkların azaltılması için ülkeler kalkınmakta öncelikli yöreler sorununa eğilerek, kamu ve özel yatırımların bu bölgelere gitmeleri teşvik edilmektedir.

2.4.4. Transfer Fiyatlaması Sorunu

Transfer fiyatlaması, ana çok uluslu şirket ile yavru şirket arasındaki ticarete ara malı ve girdilerin dünya fiyatları üzerinde fiyatlandırılması ile ilave karın ana şirkete transferidir. Özellikle pazarlık gücü yüksek olmayan, dünya fiyatlarını izleyemeyen ya da satın aldığı lisans nedeniyle serbest ticaret imkanları kısıtlanan gelişmekte olan ülkeler, bu yolla önemli döviz kaybına uğrarlar ve ödemeler bilançosu bundan olumsuz yönde etkilenir. 1970’li yıllardan sonra yüksek ihracat geliri elde eden Uzak Doğu Asya ülkelerinin yine de dış ödeme sorunu içinde olmaları bu duruma örnek teşkil edebilir.

Ülke içindeki yabancı sermayeli yatırımlarda vergi mevzuatı ve denetleme mekanizması ile transfer fiyatlaması minimumda tutulabilir. Ancak serbest bölgelerdeki faaliyetlerde, her türlü hukuki ve ticari kolaylıkların sağlandığı bir ortam olması sebebi ile transfer fiyatlamasının önüne geçilmesi güç olmaktadır. Böylece de bölgenin yarattığı katma değer potansiyel değerinin altında kalabilmektedir.

2.4.5. Çevre Kirliliği

Serbest bölgeler genellikle belli bir miktar çevre kirliliğine neden olabilirler. Örneğin, liman trafiğindeki artışa paralel olarak deniz suyu kirliliği artabilir. (Toroslu, 2000: 12)

Ayrıca sanayileşmiş ülkelerdeki çevre koruma standartlarının getirdiği kısıtlamalardan kurtulmak isteyen çok uluslu imalat sanayi firmaları, üretim için düşük çevre standartlı ülkeleri seçerler. Bunlar arasında çevreyi kirleticisi ve kamu sağlığına zararlı endüstriler özellikle belirtilebilir. Örneğin, kimya endüstrisi.

2.4.6. Kaçakçılık ve Diğer Yasadışı Faaliyetleri Arttırma

Serbest bölgelerden ev sahibi ülkeye veya ev sahibi ülkelere serbest bölgelere, gümrük muamelelerine tabi olmaksızın mal getirilmesi veya götürülmesi veya bu fiillere teşebbüs edilmesi kaçakçılık sayılır.

Serbest bölge faaliyetlerinin en önemli sakıncalarından biri de kaçakçılık gibi faaliyetlere uygun bir ortam yaratmasıdır. Serbest bölgeler iyi yönetilmediği takdirde, ülkede kaçakçılığın artması söz konusu olabilir. Bu gibi faaliyetleri önlemek için serbest bölgeler gümrük sınırları dışında sayılmalarına rağmen, gümrük yetkililerinin direk veya dolaylı kontrolleri altındadırlar ve kaçakçılığın önlenmesi için etrafı duvar, tel örgüler veya parmaklıklarla çevrilmiştir ve polisiye tedbirler alınmıştır. Yani etkin bir sınır kontrolü ve gümrük sistemi uygulanmaktadır.

2.4.7. Dünya Konjonktürüne Duyarlılık

Serbest bölgelerde kurulacak olan emek yoğun ve salt ihracata yönelik endüstriler, dünya konjonktürüne daha duyarlı olacaklardır. Dünya piyasalarında meydana gelebilecek bir ekonomik bunalım, önce bu tip endüstrilerde üretilen mallara talep yetersizliği yaratacak,

sonra da bu malları üreten firmaların ihracat gelirlerinde bir düşmeye neden olacaktır. Dolayısıyla da ülke ekonomisi bundan olumsuz etkilenecektir.

2.4.8. Ekonomiyi Yönlendirmedeki Etkinliğin Azalması

Serbest bölgelerin yayılması, hükümetin ekonomiyi denetlemek için oluşturduğu iktisadi ve mali politikaların dışında iktisadi faaliyetlerin artması anlamına gelecektir. Böyle bir ortamda ise hükümetin ekonomiyi yönlendirmedeki etkinliği giderek azalacaktır (Alpar, 1987: 71).

Buraya kadar serbest bölgelerin ülke ekonomisi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri üzerinde durduk. Ülke ekonomisine yönelik muhtemel olumlu etkileri çoğaltmak ve olumsuz etkileri ortadan kaldırmak, serbest bölge yönetiminin uygulayacağı işletme modeline ve becerisine de bağlı olacaktır.

BÖLÜM 2 SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

1. SERBEST BÖLGELERİN TARİHÇESİ

İlk Çağda Serbest Bölge Uygulamaları

Günümüzün serbest bölgeleri geçmişteki serbest şehirlerin zaman içinde değişime uğramasıyla meydana gelmiştir. Serbest şehirler, bir şehrin tümünü kapsayan, siyasal yönden tamamen veya kısmen bağımsız, temel faaliyeti transit ticareti olan ve ikametın serbest bulunduğu bir bölge şeklinde tanımlanabilir.

Başlangıç tarihleri ve nitelikleri tam olarak bilinmemekle beraber, ilk çağda Akdenizin doğu ve güney kıyılarında ticari başarılarıyla tanınan Kartaca şehri ve Sur şehri ve daha küçük bazı yerlerde farklı özellikler gösteren uygulamaların yapılmasıyla, serbest şehirlerin ilk belirtilerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Kartaca o dönemin önemli bir transit merkezidir. Ancak tam anlamı ile bir serbest şehir sayılamazdı. Çünkü bunlar sadece kendilerine bağlı yerlere hizmet götüren tüccarlara bazı ayrıcalıklar sağlamışlardır.

Yunanistan'da şehir devletleri, transit geçen mallar üzerinden gümrük vergisi almışlar ve bu vergiler en çok belirli transit merkezleri tarafından toplanmıştır. Chalcis, Pire limanı bunların en faal olanları idi. Rodos da M.Ö. III. yüzyılda transit ticareti ile zenginleşmiş bir şehirdir.

Roma'da ülkenin doğusunda ve batısında, geniş bir alanda denizyoluyla yoğun ve düzenli bir ticaret gerçekleştirilmiştir. Bugünkü Napoli şehrinin on mil batısında bulunan bir transit merkezi Putueli ve Tiber nehrinin ağzının kuzeyinde yer alan Ostia gibi bazı limanlarda bağımsız koloniler kurulmuştur. Bu deniz ticaretinin sürdürülmesinde transit limanları önemli bir rol üstlenmişlerdir. Doğuda transit limanı uygulamaları, Antakya, İskenderiye ve diğer bazı limanlarda Nil nehri, Kızıl Deniz ve Umman Körfezi boyunca gerçekleştirilmiştir. Batıda Marsilya, ticari serbestlikler sağlayarak bu alanda ilerlemeler sağlamıştır.

Bu dönemdeki ilk serbest şehirlerin, reeksport amacına yönelik geçici depolama ve transit noktaları oldukları söylenebilir.

Orta Çağda Serbest Bölge Uygulamaları

Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasını izleyen yıllarda serbest şehir uygulamalarında gerilemeler görülmüştür.

Feodalitenin hüküm sürdüğü dönemde (V. ve XI. Yüzyıllar arası) kapalı ev ekonomisi uygulanarak ticaretin ihmal edilmesinin doğal sonucu olarak serbest şehir uygulamaları önemini yitirmiştir. Feodal rejimin XI. yüzyıldan sonra çeşitli siyasal ve ekonomik nedenlerle çöküşü sonucu orta çağın şehir ekonomisi ortaya çıkmıştır.

Bu dönemlerde yapılan Haçlı Seferleri, Avrupalıları zengin doğu milletleri ile ticari ilişkiler kurmaya zorlamıştır. Bu ilişkilerin kurulmasında özellikle İtalyan şehirlerin önemli rolleri vardır. Feodalitenin yıkılıp ulusal devletlerin kurulması ile birlikte siyasal sınırlar belirlenmiş ve ekonomilerin gelişmesi için gümrük duvarları oluşturularak sıkı koruyucu tedbirler alınmıştır. Fakat belirli bir ekonomik güce sahip liman şehirlerine kısmi bir bağımsızlık tanıyarak "serbest bir alan" veya "gümrük dışı bölge" halinde eski geleneklerini sürdürmelerine izin verilmiştir.

Bu şekilde canlanan uluslararası ticari hayat içinde serbest şehirler tekrar önemli birer merkez haline gelmişlerdir.

Yeni Çağda Serbest Bölge Uygulamaları

XV. yüzyılda fikri ve maddi alanda (fikri alanda Rönesans ve Reform, maddi alanda deniz keşifleri ve teknik buluşlar) meydana gelen değişikliklerin iktisadi düşünce üzerindeki etkileri çok büyük olmuştur. Merkezi otoriteler güçlenerek milli devletler kurulmuş ve orta çağın feodal düzeni son bularak derebeylik ve şehir devletleri ortadan kalkmıştır.

XV. yüzyıldan başlayarak XVIII. yüzyıla kadar devam eden ekonomik ve siyasal doktrin merkantalizmdir.¹⁷ XVI. yüzyılda Avrupa'dan Orta ve Uzak Doğu'ya uzanan deniz ticaret yolları üzerinde bulunan Akdeniz'de bazı liman ayrıcalıklarının ortaya çıktığı bilinmektedir. Toskana'daki Livarno kasabasında 1675'de serbest şehir olarak tüccarlara bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Akdeniz'in XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki başlıca serbest şehirleri : İtalya'da Ancona, Civita-Vecchia, Messina, Cenova, Fransa'da Marsilya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda ise Trieste ve Fiume'dir. Bu dönemde Cenova'daki uygulama, günümüzdeki serbest bölgelerin habercisi olarak nitelendirilmektedir.

Fransa'da 1762'de Dunkirk'i, 1784'de Bayonne ve Lorient'i serbest şehir haline getirmiştir. İngiltere 1705'de Cebelitarık'ı serbest şehire dönüştürmüştür. 1841'de Hong Kong'u Çin'den aldıktan ve özellikle 1898 yılında Çin ile 99 yıllık kira anlaşması yaptıktan sonra ada serbest liman olarak kullanılmaya başlanmıştır. Singapur, Colombo, Aden ve Malta'da da serbest şehirler kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Tuna nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerde bulunan Sulina şehrinin, 1870 yılında serbest liman haline getirildiği bilinmektedir. Bugün Romanya sınırları içinde bulunan Sulina limanı 1978 yılında Romanya hükümeti tarafından serbest bölge olarak ilan edilmiştir.

1900'lü yıllarda Avrupa kentlerinde de çeşitli serbest liman uygulamaları bulunmaktaydı. Bunlar arasında Kopenhag, Pire, Selanik ve Hamburg en önemlileri olarak belirtilebilir.

Yakın Çağda Serbest Bölge Uygulamaları

Endüstri devriminin bir sonucu olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Batı'nın sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla karı sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu yatırım alanları, Avrupa endüstrisinin ihtiyacı olan hammaddeleri sağlayacak, doğal kaynakları ve ucuz işgücü ile dönemin sömürgeleri ve bağımsız azgelişmiş ülkelerinde bulunmuştur. XX. yüzyılın başlarına kadar gelişmiş ülkelerden azgelişmiş ülkelere transfer edilen sermaye önceleri doğal kaynakların işlenmesi daha sonraları ise doğal kaynaklarla beraber altyapı işletmeciliği (elektrik, havagazı, ulaştırma v.b) gibi alanlara yapılmış fakat şekil itibarıyla dolaysız yatırımlardan çok portföy yatırımları şeklinde gerçekleştirilmiştir.¹⁸

¹⁷ Merkantalist felsefeye göre, dış ticaret politikasının temel amacı, hazinenin altın stokunu arttırmaktır. Devlet müdahaleciliğine dayanır. İhracat artırılırken ithalat kısıtlanmıştır. Merkantalistlere göre dünya serveti sabittir. Dolayısıyla ticaretten bir taraf kazançlı çıkarken diğer taraf mutlaka zarara uğrayacaktır.

Bu dönemde devletler, ekonomilerinin gelişmesi için gümrük duvarları oluşturarak sıkı koruyucu tedbirler almışlardır. Fakat belirli bir ekonomik güce sahip liman şehirlerine bağımsızlık tanımak suretiyle, gümrük dışı bölge halinde eski niteliklerini sürdürmelerine izin verilmiştir.

¹⁸ Tahvil satışlarının yapıldığı, Londra borsalarını ve satışlarını düzenleyen bankerler İngiliz sömürgelerinin yönetiminde devlet yöneticileri kadar söz sahibi olmuşlardır. İngiliz sermaye piyasası uluslararası sermaye hareketlerinin kaynağı ve kontrol edildiği bir merkez haline gelmiştir. Bir yandan gerek siyasal ve gerekse ekonomik yönden sömürgeleri ana ülkeye bağlı tutma, diğer yandan doğal kaynaklardan elde edilen hammaddeleri düzenli bir biçimde İngiltere'ye aktarma çabaları transfer edilen sermayenin demiryolları, altyapı işletmeciliği ve doğal kaynakların işlenmesiyle yöresel idarelerin borçlanmalarını karşılamaya yöneltmesine neden olmuştur.

1929 ekonomik bunalımını izleyen yıllarda ülkeler ekonomik çöküntünün etkilerini azaltmaya yönelik araçlardan biri olarak, serbest bölge uygulamasından yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde serbest şehir uygulaması hemen hemen ortadan kalkmış, serbest bölge uygulamasında ise önemli artışlar görülmüştür. Bunun nedeni Avrupa’da büyük devletlerin kurulması ve bu serbest şehirlerin bu ülkelerin sınırları içinde kalarak statülerini yitirmeleridir. Bu dönemde azalan serbest şehirlerden günümüze sadece Hong Kong ve Singapur ulaşabilmiştir.

1950’lerden sonra uluslararası sermaye hareketlerinin yapısında önemli bir değişme görülmüştür. Bunda çok uluslu şirketlerin rolü büyüktür. Çok uluslu şirketler, üretim faktörleri ve teknolojiyi uluslararası düzeyde dolaştırmaya başlamışlardır. İletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler mal naklini kolaylaştırırken, üretim teknolojisinde ürünü ve üretim sürecini parçalara ayırma imkanı veren gelişmeler sağlanmıştır. Bunların sonucu olarak, çok uluslu şirketlerin üretimlerinin tamamını veya belirli bir kısmını uygun koşullar sağlayan gelişmekte olan ülkelere kaydırmaları mümkün hale gelmiştir.

Gelişmiş ülkelerde sendikal baskıların neden olduğu ücret maliyeti yükselmeleri ve uluslararası ticari rekabet ortamının giderek şiddetlenmesi çok uluslu şirketlerin üretim süreçlerinin tamamını veya belirli kısımlarını uygun koşullar sağlayan gelişmekte olan ülkelere kaydırmalarını çekici hale getirmiştir. Endüstrilerin bir takım uygun koşullar sağlayan gelişmekte olan ülkelere kaydırılması süreci içerisinde yeni bir uygulama ortaya çıkmıştır. Bu da serbest üretim bölgeleridir.

Serbest üretim bölgelerinin ortaya çıkışına neden olan gelişmeleri yalnızca çok uluslu şirketler açısından incelemek olayın sadece bir yönünü dikkate almak olur. Çünkü serbest üretim bölgeleri çok uluslu şirketlerin ve gelişmekte olan ülkelerin bazı farklı ekonomik amaçlarının çakışması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelere meydana gelen çeşitli gelişmeleri ve bunların serbest bölgeleri gerekli kılan niteliklerini incelemeyen yapılacak açıklamalar yetersiz kalacaktır.

Dünya konjonktürünün yüksek düzeyde seyrettiği 1950’yi izleyen çeyrek yüzyılda, Batı dünyasının çevresindeki bir dizi yeni gelişen ülkelere bir bölümü “ithal ikamesi” ne dayalı büyüme stratejisini seçmiştir. Ülke daha önce ithal ettiği malları içerde üretmeye başlayarak döviz tasarruf etmeyi amaçlamaktaydı. Bunları karlı hale getirebilmek, iç piyasanın genişliğinden yararlanabilmek için de, gümrük tarifesi, kota ve yasaklarıyla yüksek oranlı dış koruma önlemleri alıyordu.¹⁹

1973 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi ile yükselen borçlar ve genişleyen dış açıklar dünya ticaret hacminin daralması sonucunu yaratmıştır. Bu bunalım sanayi stratejisi değiştirilerek atılmaya çalışılmıştır. Yeni strateji ihracata dönük kalkınma politikasıdır. Uygulanan bu stratejide dünya ticaretinden daha fazla pay almak üzere serbest bölgeler önemli bir araç olarak görülmüştür. Bu nedenle özel koşul ve ayrıcalıklarla donatılmış bölgelerin belirlenerek yabancı yatırımcıları buralarda yatırım yapmaları ve ihracata yönelik

1920’lere gelindiğinde özellikle gelişmiş ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin portföy tipi yatırımlardan dolaysız yatırımlara doğru dönüştüğü görülmüştür. 1920 yılında toplam uluslararası sermaye hareketlerinin üçte biri dolaysız yatırımlar şeklini almıştır.

¹⁹ Bu politika sonucu ülkelerin ihracatı düşük kalıyordu. Çoğu zaman ihracat artış hızı ithalat artış hızının çok gerisinde kaldığından, ülke artan biçimde dış borçlanmaya katlanmak zorunda kalıyordu. Azgelişmiş ülkelerin dış borçlanması ellili yılların ortalarından itibaren hızlanmıştır. Toplam dış borç 1965’de yaklaşık olarak 37 milyar dolara, 1970’de 75 milyar dolara ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren katlanarak artmış, 1973 ve 1974’de sırasıyla 125 ve 157 milyar dolara çıkmıştır. Hiç kuşkusuz 1950-1967 kesitinde bir dizi sömürgeci siyasi bağımsızlıkların elde etmesi, yeni devletlerinde dış borçlanma sürecine girmelerine yol açmıştır. Toplam dış borç stokunun artmasında bu olgu da etkili olmuştur. 1960-1973 döneminde yatırımlar giderek artmıştır. Dış doğrudan yatırım stoku 1967’de 105, 1971’de 160, 1973’de 200 milyar dolara ulaşmıştır. Yatırımlar sanayileşmiş ülkelere yönelmiş ve yatırımların büyük bölümü sanayi sektörüne yapılmıştır (Sönmez, 1998: 181).

üretimde bulunmaları için davet etmek daha gerçekçi bir çözüm olarak görülmüştür. 1960'lı yıllardan başlayarak, serbest üretim bölgesi adı verilen özel amaçlı bölgeler ortaya çıkmıştır.

Bazı ülkeler ithal ikamesine dayalı büyüme stratejisini sürdürürlerken bile dünya ticaretinden yararlanmak amacıyla serbest bölgeler oluşturdular. Özellikle çok uluslu gelişmiş ülke şirketlerinin serbest bölgelerde sağlanan kolaylık ve avantajlardan yararlanarak dünya piyasalarında daralmadan dolayı oluşan olumsuz etkileri aşmak için bu bölgelere yatırım yaptıkları görülür.

Güney ve Güneydoğu Avrupa'da bir dizi Avrupa ülkesi (İspanya, Portekiz, Yugoslavya, Yunanistan, İsrail yanında Uzakdoğu'da bir ikinci ülke takımı: Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong) bu politikaları uyguladılar.

İhracata yönelik ilk serbest bölge uygulaması 1958 yılında İrlanda'nın Shannon havaalanı çevresinde oluşturulan serbest limandır. Daha sonra 1966 yılında Tayvan'da kurulan Koahsiung serbest üretim bölgesi cesaret verici bir örnek olarak ortaya çıkmış ve bunu Güney Kore'de 1970'de Masan, Filipinler'de 1972'de Bataan ve aynı yıl Malezya'da Bayan Lepas serbest üretim bölgeleri izlemiştir. Daha önceden serbest şehir olarak kurulan Singapur ve Hong Kong zamanla serbest üretim bölgeleri haline dönüşmüşlerdir.

1968'da Bahreyn, Brezilya, 1969'da Dominik Cumhuriyeti ve 1970'li yıllarda Afrika ülkelerinde serbest üretim bölgeleri uygulaması söz konusu olmuştur.

Serbest bölgelerde büyük bir artış görülmüştür. Özellikle 1970 yılından sonra hızlanarak, 1980 yılında toplam serbest bölge sayısı 362'ye çıkmıştır. Bunların 62'si ABD'de, 90'ı Avrupa'da, 55'i Afrika'da, 85'i Latin Amerika'da, 25'i Orta Doğu'da, 10'u ise Meksika'da yer almaktadır. Ayrıca aynı yıl dünya ticaret hacminin yaklaşık % 9'unun bu bölgelerden gerçekleştirildiği ve 6 milyon kişiye istihdam imkanı sağlandığı tahmin edilmektedir. 2002 yılı başlarında 105 ülkede 850'ye çıkan serbest bölge sayısı, günümüzde dünya ticaretinin %25'inin serbest bölgelerden yapılması serbest bölgelerin öneminin ne denli arttığının bir göstergesidir.

2. SERBEST BÖLGE TÜRLERİ

Dünyada 2005 yılı itibarıyla yaklaşık 120 ülkede sayıları 1000'i aşan serbest bölge uygulaması faaliyettedir. Bu serbest bölgelerin hemen hemen hepsinin kendine has özellikleri vardır. Bu çeşitlilik ülkelerin ekonomik ve coğrafi yapılarının, serbest bölgeden beklentilerinin ve serbest bölgeyi düzenleyen hukuki yapılarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Serbest bölgeler yasal yapılarına, coğrafi büyüklüklerine, fonksiyonlarına ve bu fonksiyonlarını oluştururken de kuruluş amaçlarına ve bölgedeki faaliyetlerin niteliklerine göre gruplara ayrılabilir.

2.1. YASAL YAPILARINA GÖRE SERBEST BÖLGE TÜRLERİ

Serbest bölgeler, kuruluşlarında tanınan yasal serbestliğin yapısına göre iki ana gruba ayrılabilirler.

2.1.1. Açık Serbest Bölgeler (Open Free Zones)

Her türlü ticari ve sınai faaliyetlerin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı, oldukça liberal ilkelere göre kurulmuş olan serbest bölgelerdir (Alacaklıoğlu 1998: 13).

2.1.2. Kapalı Serbest Bölgeler (Closed Free Zones)

Sadece belirli bazı iktisadi faaliyetlerin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgelerdir. Faaliyetler kesin bir biçimde belirlenmiştir.

Uygulamada açık ve kapalı serbest bölgeler için böyle kesin bir ayrım yapılmaz. Ancak yapıları itibari ile kimi serbest bölgeler açık serbest bölgelere, kimi de kapalı serbest bölgelere daha yakındırlar (Alacaklıoğlu 1998: 13).

2.2. COĞRAFI BÜYÜKLÜKLERİNE GÖRE SERBEST BÖLGE TÜRLERİ

2.2.1. Küçük Alanlı Bölge (Small Area)

Normal olarak etrafı bir çitle çevrili, genellikle 1000 hektardan²⁰ küçük bölgelerdir. Yatırımcılar bölge teşviklerinden faydalanmak için bölge içinde kurulurlar ve faaliyet gösterirler. İşçi yatakhaneleri içerebilmelerine rağmen genelde bölgede ikamet eden nüfus yoktur (www.wepza.org). Küçük alanlı bölgelerin özellikleri tipik olmalarıdır. Ne bölgeyi anlama ne de düzenleme bakımından bu bölgelerin olağanüstü zorlukları yoktur.

2.2.2. Geniş Alanlı Bölge (Wide Area)

3.000 hektarlık bir alanı kaplayabilen, içinde pek çok küçük özel amaçlı bölgelerle, büyük özel ekonomik bölgelerin yer alabildiği ve kimi zaman milyonlarca nüfusun ikamet edebildiği, farklı nitelikteki serbest bölgelerdir. Çin özel ekonomik bölgeleri veya yeni şehirleri geniş alanlı bölgelerin ilk örneklerindendir (www.wepza.org).

Serbest bölgenin bütünüyle bir şehri kapsamaması durumunda serbest şehir söz konusu olmaktadır. Bu şehirler coğrafi olarak, 1000 hektardan küçük olabildiği gibi 3.000 hektara varan bir genişlikte de olabilmektedir. Küçük alanlı bölge içinde de değerlendirilebilecek olan serbest şehirler, genellikle kapsadığı alan düşünüldüğünde geniş alanlı bölge olarak nitelendirilmektedir. Çin’de özellikle bu amaçla kurulmuş üç serbest şehirden biri Shenzhen’dir. Bugün dünyanın en büyük serbest şehirleri Hong Kong, Dubai ve Bahreyn’dir.

Çin özel ekonomik bölgesinin başarısı bu bölgelerin bağımsız ve güçlü oluşlarından kaynaklanmaktadır. Bu bölgeler hem yasa yapıcı, hem idare eden ve hem de bazı durumlarda yargılayıcı fonksiyonlara sahiptirler. Bunlar otonom bölge veya eyalet hattı üzerinde organize olmuşlardır. Örneğin pek çok özel ekonomik alanlar kendi gümrük hizmetlerine sahiptirler ve vergi toplama sistemleri vardır. Bu bağımsızlık bölgelere başarılı olma imkanı tanımıştır. Ancak bu bölgelerde faaliyetlerin kontrol edilmesinde ciddi düzenleme problemleri söz konusudur. Güney Kore ve Çin’de bağımsızlıklarını kullanmada bölge liderleri zorluklar yaşamışlardır. Bölgede ikamet eden nüfus, bölge içi ve dışındaki büyük maliyet eşitsizlikleri ve nakit bolluğundan kaynaklanan kaçakçılık ve diğer kanuna aykırı faaliyetlere kayabilmektedirler (www.wepza.org).

Bununla birlikte özel ekonomik alanlar bugüne kadar oluşturulmuş en iyi gelişme araçlarıdır. Pek çoğu son on yıldır yıllık % 20’yi aşan büyüme oranına sahiptir. Nüfuslarının geliri her dört yılda ikiye katlanmaktadır (www.wepza.org).

²⁰ Hektar (Ha); 10.000 m² eşit yüzölçüsüdür (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, 1986: 5165).

Özel ekonomik bölgeler yerli ekonominin dışında hüküm süren bir kontrol mekanizmasına sahip değillerdir. Böylece de serbest bölgeleri oluşturan ve kontrol eden ülkenin davranış şekline meyillidirler. Ancak eğer daha çok sorumluluk talep eden uluslararası şirketlerin yer aldığı bir özel ekonomik bölge ise, bu durumda kontroller daha ciddi yapılabilmektedir. 1979 Kyoto Konvansiyonunda serbest bölgelerdeki gümrük konusu da ele alınmıştır. Burada; serbest bölgelerdeki gümrük işlemleri ile ilgili olarak, bir yasa ile serbest bölgelerin gerekleri, işlemlerin doğası ve malların çeşitliliği doğrultusunda spesifik bir uygulama yapılabilir denilmiştir. Konvansiyondan çıkan sözleşmede; gümrük otoritelerinin, uluslararası ekonomi ve yerel ekonomi ile serbest bölge arasındaki ara yüzün yönetimi için prosedürlerin onayında sürekli bir rolü olması önerilmektedir. Ancak çoğu ülke bu önerileri dikkate almamışlardır (www.wepza.org).

1988 Narkotik Maddelerin İlegal Trafikine Karşı Viyana Konvansiyonunda da, milli hükümetlerin serbest bölgelerdeki kontrol mekanizmasının ana ögesi olması konusundaki beklenti ifade edilmiştir. Normal gümrük bölgelerindeki önleme aktivitelerinin aynısının bu bölgelerde de uygulanmasını, yani milli hükümetlerce denetlenmesinin gerektiği vurgulanmıştır (www.wepza.org).

2.3. FONKSİYONLARINA GÖRE SERBEST BÖLGE TÜRLERİ

Serbest bölgeleri fonksiyonlarına yani bölgede gerçekleştirilen iktisadi faaliyetlere göre ikiye ayırabiliriz. Bunlar serbest ticaret bölgeleri ve serbest üretim bölgeleri veya ihracat işlem bölgeleridir.

2.3.1. Serbest Ticaret Bölgeleri (Free Trade Zones)

Serbest ticaret bölgesi, özellikle uluslararası ticaret yolları üzerindeki bir limanın içinde, bir hava alanında veya bunların yakınında kurulabilen, ev sahibi ülkenin diğer kısımlarından fiziki bir sınırla ayrılan, polis kontrolünde bulundurulmuş, ikamet yasak olduğu ve dış ticaret açısından serbest hale getirilen bir alandır. Serbest ticaret bölgesi yurt dışında sınırlı alanda tanınan gümrük ayrıcalıklarının en önemlisidir (Güner, 1999: 17). Gelişmiş ülkelerin en çok uyguladığı serbest bölge türüdür.

Bu bölgelerde, sınai faaliyetlerin dışında olmak üzere, her çeşit malın gümrüksüz olarak ithal edilerek depolanması ve muhafazası, sergilenmesi, sınıflanması, derecelenmesi, ambalajlanması ve yeniden paketlenmesi, etiketlenmesi, kırılması ve ayıklanması, birleştirilmesi ve parçalanması, basit montaj işlemlerinin yapılması, şişelenmesi, gümrüksüz olarak yeniden taşınması (reeksport ve transit ticaret) gibi çeşitli ticari faaliyetler yapılabilir.

Serbest ticaret bölgelerine getirilen mallar, ev sahibi ülkenin gümrük alanına sokulmadığı sürece gümrüklerce uygulanan ithalat vergilerinden muaftırlar. Genellikle tüm serbest ticaret bölgelerinde gümrük kanun ve yönetmelikleri dışında ülkede uygulanan ceza ve medeni kanun hükümleri geçerlidir. Örneğin, kamu güvenliği, sağlık, temizlik, iş ve iş yönetimi, kurumlar ve gelir vergileri ile ilgili hükümler serbest bölgelerde de aynen uygulanırlar.

Serbest bölgeye yurtdışından gelen mallar dış ticarete ilişkin mevzuata tabi tutulmazlar. Ancak bölgeye giren malların denetimi ve belge kontrolü kaçakçılık ve diğer kanun dışı faaliyetler nedeniyle sıkça yapılır. Genel olarak her türlü mal ve hizmetin serbest ticaret bölgelerine girmesine izin verilir. Fakat ülkeye girmesinde ve ülke içine dağıtımında sakınca bulunan malların (örneğin; uyuşturucu maddeler, ateşli silah ve cephaneler, yasaklanmış yayınlar vb.) serbest bölgelere sokulmasına izin verilmez. Diğer yandan, bölge içindeki

mallara zarar verebilecek patlayıcı ve yanıcı özellikteki maddeler veya kaçakçılığa müsait mücevherat gibi maddelerin girişi için özel taşıma ve depolama kayıtları uygulanabilir.

Serbest bölgelere giren yerli veya gümrüğü ödenmiş yabancı mallar ihracat sayılır. Eğer bölgede ihracat teşvikleri uygulanıyorsa bu mallar da teşviklerden yararlanırlar.

Birkaç istisna dışında perakende satışlar serbest ticaret bölgesinde yasaklanmıştır. Eğer bu satışlara izin verilmişse çok sıkı kontroller getirilmiştir. Bunun en yaygın istisnası gemi bakkalcılığıdır. Yerli malların ve gümrüğü ödenmiş yabancı malların serbest ticaret bölgesinde perakende satışı genellikle bölgede çalışanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere ayak üstü yemek yenen yerlerde ve ikram servislerinde yapılır.

Depolama ücreti ve diğer ödemelerin yapılması kaydıyla malların serbest bölgede kalma süresi için bir sınırlama yoktur.

2.3.2. Serbest Üretim Bölgeleri veya İhracat İşlem Bölgeleri (Free Production Zones and Export Processing Zones)

Serbest üretim bölgeleri, serbest ticaret bölgelerinin aksine sınai faaliyetlerin de yapıldığı serbest bölgelerdir (Toroslu, 2000: 7). Genellikle ihracata yönelik kalkınma stratejisi izleyen gelişmekte olan ülkelere, dünya pazarlarına yönelik faaliyette bulunan şirketleri bölgeye çekmek amacıyla kurulurlar. Ancak serbest üretim bölgelerinin kuruluş amaçlarından hangisinin veya hangilerinin temel nitelik taşıdığını belirlemek oldukça güçtür, çünkü, her ülkenin bu konudaki sıralaması farklı olabildiği gibi bazı özel amaçlar da söz konusu olabilmektedir. Örneğin, Hindistan'daki Santa Cruz serbest üretim bölgesi, ülkedeki elektronik endüstrisi alanında teknolojik bilgi ve beceri düzeyini yükseltmek amacıyla kurulmuştur. Eğer bir genelleme yapmak gerekirse üretim bölgeleri, ev sahibi ülkenin döviz kazancını ve istihdam hacmini arttırmak için kurulmaktadır (Erdoğan, 1985: 36).

Serbest üretim bölgelerini serbest ticaret bölgelerinden ayıran en önemli özellik, bu bölgelerin bir ticaret bölgesi olmaktan çok ithal edilen hammadde ve parçalardan üretilen ürünlerin ihracı ile uğraşan firmaları barındıran endüstriyel üretim bölgeleri olmalarıdır. Çok uluslu şirketlerin emek yoğun üretimlerini, emeğin ucuz olduğu bu gelişmekte olan ülkelere taşınmaları sonucu doğan ihracat işleme bölgeleri, gümrüksüz olarak getirilen hammadde veya ara mallarının işlendikten sonra yeniden dünya pazarlarına ihraç edildiği bölgelerdir. Bu bölgelerde ihracata yönelik montaj ve hafif imalat sanayii üretimi gerçekleştirilir. Elektronik cihazların montajı, teknik aletler, ev eşyaları, mobilya, metal işleme, dokuma-giyim sanayileri bunlara örnek olarak verilebilir.

Serbest üretim bölgelerinde yatırım yapan şirketler yerli ve yabancı şirketler olabilir, fakat uygulamada yatırımcı şirketlerin büyük kısmının yabancı olduğu görülmektedir. Bu yabancı şirketler de çoğunlukla çok uluslu şirketlerin yavru şirketleridir. Dünyadaki yaygın şekli ile serbest üretim bölgeleri, çok uluslu şirketlerin rağbet ettiği sanayi adacıkları görünümündedir. Bu bölgelerde ucuz işgücü ve hammaddeler yanında yabancı yatırımcılara gümrük vergisiz makina ithali, vergisiz sermaye ve kar transferi garantisi, mamul ve yarı mamul malların ihracında gümrüğe tabi olmama, fabrika binası sağlama, bürokratik engellerin azaltılması ve ihracat kolaylıkları sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu uygun koşul ve ayrıcalıklar nedeniyle söz konusu şirketler üretim süreçlerinin emek yoğun aşamalarını serbest üretim bölgelerine taşırlar. Serbest üretim bölgelerinde yerleşen endüstrinin temel niteliği, montaj tipi faaliyetler ve basit endüstriyel işlemlerdir. Gelişmiş ülkede bulunan ana şirket, üretim için gerekli hammadde ve parçaların tamamını veya büyük kısmını bölgedeki yavru şirkete gönderir. Bölgede üretilen ürün ya ana şirkete ihraç edilir, ya da diğer montaj işlemlerinin

gerçekleştirilmesi, ürünün tamamlanması ve satışa sunulması için üçüncü bir ülkeye ihraç edilir (Erdoğan, 1985: 34).

Dünya pazarına yönelik üretimde bulunan şirketler yurt dışı yatırımlarını yalnızca serbest üretim bölgelerine yapmazlar. Serbest üretim bölgelerinin dışında yer alan fabrikalar değişen ölçülerde iç piyasaya üretimde bulunurlarken serbest bölgelerin içinde üretimde bulunan fabrikaların genel olarak ihracata yönelik üretimde bulunmaları gerekmektedir (Erdoğan, 1985: 35).

Bu tür serbest bölgeler, birçok gelişmekte olan ülkede kurulmuş ve kurulmaya devam edilmektedir. Bu ülkeler, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın gelişmekte olan ülkeleri olup aralarında; Hong Kong, Malaysiya, Filipinler, Singapur, Taiwan, Güney Kore, Endonezya, Dominik Cumhuriyeti, Brezilya, Meksika, Çin Halk Cumhuriyeti, Tunus, Mısır, Seylan v.b. ülkeler vardır. Bu ülkelerdeki serbest üretim bölgelerinde yatırım yapan büyük işletmeler, ihracat ağırlıklı üretim yaptıklarından bunlara dünya pazarı fabrikaları da denilmektedir.

Ancak belli şartlarla iç piyasaya da üretim yapılmaktadır. Örneğin, Mısır'daki serbest bölge uygulamalarında; bir malda %40 oranında yerli girdi kullanıldığında, bu mallar %50 oranında gümrük vergisi indirimi ile serbest bölge idaresinin izni ile Mısır piyasasına ithal edilebilmektedir (İncekara, 1986: 22).

Serbest bölgeleri fonksiyonlarına göre serbest ticaret bölgeleri ve serbest üretim bölgeleri veya ihracat işlem bölgeleri olarak ikiye ayırmanın yanında yine bu bölgede gerçekleştirilen faaliyetlerin niteliğine göre endüstri özellikli (industry specific) ve performans özellikli (performance specific) olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Serbest bölgeler artan bir şekilde yatırım, endüstri, ar-ge, hizmetler, eğitim- öğretim ve lojistik gibi konularda faaliyet göstermektedirler (Haywood, 2004: X).

2.3.3. Endüstri Özellikli Serbest Bölgeler (Industry Specific)

Endüstri özellikli serbest bölgelerde en önce finansal hizmetler yer almaktadır. Çoğu vergi cennetini bunların içine koyabiliriz. Endüstri özellikli serbest bölgeler; bankacılık, mücevherat, benzin ve gaz, elektronik, tekstil, turizm gibi özel endüstrilerin ihtiyaçlarını desteklemek için kurulmuş bölgelerdir. Bölgede yatırım yapan şirketler herhangi bir yerde kurulabilirler, teşviklerden ve ayrıcalıklardan faydalanabilirler.

Endüstri özellikli serbest bölgelerde en önce finansal hizmetler vardır. Bunun dışında sigorta serbest bölgeleri, serbest turist bölgeleri de vardır.

2.3.3.1. Serbest Bankacılık ve Kıyı Bankacılığı Bölgesi (Free Banking Zone – Off Shore Banking)

Kıyı bankacılığı, 1960'lerden sonra dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler sonucu Eurodolar²¹ ve Eurotahvilden²² oluşan Europiyasaların paralelinde ortaya çıkmış bankacılık merkezleridir (Sunguroğlu, 2003: 21).

²¹ Eurodolar piyasası kısa süreli sermaye akımlarının gerçekleştirildiği en büyük piyasalardır. Bu piyasalar, yoğun olarak işlem görülen ve para akışını gerçekleştirmede aktif rol oynayan merkezler şeklinde tanımlanabilir. Eurodolar piyasası, genel olarak bir ulusal paranın ait olduğu ülke sınırlarının dışında oluşan piyasasını ifade eder (Seyidoğlu, 2001: 500).

²² Eurodolar piyasasının uzun vadeli karşılığı Eurotahvil piyasasıdır (Seyidoğlu, 2001: 500).

Kıyı bankacılığı merkezleri Europara havuzuna giriş noktaları olarak değerlendirilmektedir. Europiyasalar ve off-shore bankacılık piyasaları birbirinden farklı olguları ifade etmemekte ve faaliyetleri açısından birbirlerini tamamlayıcı rol oynamaktadırlar (Sunguroğlu, 2003: 21).

Türk bankacılık literatürüne “kıyı bankacılığı” olarak giren, aslında kıyı ötesi anlamına gelen, “off-shore bankacılığı”, yurt dışından sağlanan fonların yurt dışında veya koşullara göre yurtiçinde kullanılması, uluslararası piyasalarda dolaşan yabancı paraların fon fazlası bulunan merkezlerden fon açığı bulunan merkezlerle transfer edilmesi gibi finansal hizmetler yürüten, genellikle serbest bölgelerde faaliyet gösteren ve ülke içindeki bankacılık sisteminin tabi olduğu yasal düzenlemelerin kapsamı dışında tutularak, mali ve hukuksal avantajlar sayesinde cazip çalışma koşullarının sağlandığı ve konvertibl paralarla işlem yapılan genellikle çok uluslu şirketlere ve uluslararası girişimlere hizmet veren bankacılık türüdür.

Kıyı bankalarının faaliyet konuları, temel olarak diğer bankalar gibi mevduat kabulü, kredi kolaylıkları, döviz ve dövizle ilgili işlemler, dış ticaretin finansmanı, kredi sendikasyonu düzenlemeleri, forfaiting, factoring, leasing, arbitraj, altın işlemleri, yatırım fonları oluşturmak, menkul kıymet portföyleri idare etmek v.b. faaliyetlerdir.

Genellikle kıyı bankaları serbest bölgelerde faaliyette bulunurlar. Ancak, dünyada uygulamada serbest bölge dışında da kıyı bankacılığı faaliyetleri yapılmaktadır. Bu merkezlerin en ünlüleri, Bahama Adaları, Hong Kong, Panama, Lüksemburg, Beyrut, İsviçre, Bermuda, Liechtenstein, Cayman Adaları ve Bahreyn, Andorra, Arubas, Barbados, Karayip Adaları, Britanya’daki; Guernsey, Virgin, Man, Jersey Adaları, Channel Adaları, Vanuatu, Monoko, Letonya, Kostarika, Gibraltar, Jamaika, Liberya, Maderia, Hollanda Antilleri, Malta, Kıbrıs Rum Kesimi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Panama, Manila, Montserrat, İrlanda’dır. Ayrıca, Güney Kore, Filipinler ve Singapur’da da kıyı bankacılığı yapılmaktadır.

Bazı ülkelerde, örneğin Singapur ve Filipinler’de, bölge halkına da kıyı bankacılığının sunduğu kolaylıklardan yararlanma izni verilmiştir²³.

Kıyı bankacılığı uygulamasının gerçekleştirilebilmesi için gerekli yapısal şartlar ve sağlanan avantajlar açısından uygulandığı ülke veya bölgede farklı bir takım koşulların yerine getirilmesi şarttır. Özellikle ekonomik, siyasi ve hukuki bakımdan istikrarlı, yeterli döviz rezervlerine sahip, gelişmiş bir hava ulaşım şebekesi, telekomünikasyon, ulaşım, konaklama gibi gerekli altyapının sağlanması, coğrafi konum olarak gelişmiş ülkelere yakınlık, kalifiye personel ve asgari yerel idari denetim v.b. yapısal şartlar sayılabilir. Sağlanan avantajlar açısından ise; yurtiçi finans piyasasının tabi olduğu yasaların, sınırlamaların ve kontrollerin çoğundan muaf olmaları, para otoritelerinin sağlayacakları ayrıcalıklar (belli bir likidite, disponibilitate oranı uygulanmaması, karşılık ayırma zorunluluğunun kaldırılması), vergi oranlarında sağlanan teşvikler (dolaysız vergi olarak alınan gelir ve kurumlar vergisi kaldırılmakta veya çok düşük seviyelere çekilmektedir), sermaye hareketlerinde tam serbesti ve çok sıkı biçimde sır saklama ilkesi sayılabilir.

Kıyı bankacılığında para kolaylıkla yurt dışından gelip yurtdışına gitmekte, ancak ev sahibi ülkeye girerken yurtdışındaki bir bankadan gelen bir para gibi işlem görmektedir. Bunun amacı ise yurtiçindeki bankaların bundan olumsuz olarak etkilenmesini ve rekabet gücünün azalmasını önlemektir. Bu nedenle kıyı bankacılığı faaliyetleri ve serbest bölge faaliyetleri benzer bir anlayış ve mevzuat çerçevesinde kolaylıkla uygulanabilmekte, serbest bölgeler için getirilen teşvikler kıyı bankacılığı faaliyeti için gerekli teşviklerin çoğunu bünyesinde taşımaktadır (Baltacıoğlu,1992:43). Dolayısıyla da serbest bölgelerde kurulan bankalar kolaylıkla başarılı olabilmektedirler.

²³ (www.bilgilik.com/makale/ekonomi/kavramlar/off_shore_bankacilik_odev.html - 14k - Ek Sonuç)

2.3.3.2.Serbest Sigorta Bölgeleri (Free Insurance Zones)

Ev sahibi ülkelerin sigorta şirketlerini denetlemek için koydukları sıkı kuralların dışında kalarak uluslararası sigortacılık faaliyetleri yapılmaktadır. Örneğin; New York'ta bulunan sigorta serbest bölgesinde, yaklaşık 100.000 \$'ın üzerindeki prim ödemelerinde sigorta yasaları tam olarak uygulanmamaktadır (Haywood, 2004: X).

2.3.3.3.Serbest Turist Bölgeleri (Free Tourist Zones)

Serbest turist bölgesi, tamamen turistik faaliyetlere tahsis edilmiş ve turizmi teşvik etmek amacı ile kurulmuş olan bölgelerdir.

2.3.4. Performans Özellikli Serbest Bölgeler (Performance Specific)

Performans özellikli serbest bölgeler sadece, ihracat seviyesi, teknoloji düzeyi, yatırım büyüklüğü gibi belli performans kriterlerini karşılayan yatırımcıları kabul eden bölgelerdir. Şirketler herhangi bir yerde kurulmuş olabilirler. Örnekleri, Hindistan'ın ihracata yönelik üretim yapan fabrikaları, Meksika Maquila programı ya da araştırma parklarıdır.

Maquiladoralar

En önemli örneklerine ABD-Meksika sınırında rastlanan bu serbest bölge tipi, aslında ihracat işlem bölgelerinin özel bir şeklidir. Meksika hükümeti, 1964 yılında Bracero²⁴ programını terketmesine tepki olarak ABD hükümetine karşı 1965'te sınır endüstrileşme programını başlatmıştır. Ancak sınırda artan işsizlik yükünü yatıştırmak için Maquiladora programının başlatılması için Meksika, ABD'yi zorlamaya başlamıştır. Maquiladora; Meksika'da imal edilen veya montajı yapılan ürünün, ihraç edildiği süreçte, Meksika hükümetinin hammaddeyi, araç gereçleri, makina ve donanım ve benzerlerinin gümrüksüz olarak ithaline izin vermesi vasıtasıyla oluşan bir kavramdır (www.madeinmexicoinc.com/maquiladora_overview.htm).

Meksika ve ABD sınırının kendine has bir sinerjisi vardır. 3.000 km'lik Frontera, 100 km'lik hat boyunca 22 ikiz kasaba, yaklaşık 12 milyon insanın ikamet ettiği Tijuana ve San Diego, Ciudad ve Juarez ve El Paso gibi Maquiladoraların gelişimi için yapısal gerekliliklerine ev sahipliği yapmaktadır. Maquiladoralar başlangıçta sınır bölgelerinde kurulurken, 1970-72'den sonra ülkenin herhangi bir yerine kurulmasına izin verilmiştir. Bu çöl gibi arazide 1980'lerdeki Maquiladora patlaması nüfusta %70'lik bir artışa sebep olmuştur (www.wepza.org).

Meksika için maquiladora demek imalat anlamına gelir. Maquiladoralar nihai malların ihracat için üretildiği montaj fabrikalarıdır. Maquiladoraların sahibi genellikle, düşük maliyetli Meksika işçiliği, tarife düzenleme ve Amerikan piyasalarına çok yakın olma avantajını kullanan Meksika'lı olmayan şirketlerdir. Maquiladoralar Meksika'nın döviz gelirlerinin birincil kaynaklarından (www.promexico.com). ABD-Meksika sınırında bulunan Maquiladoralarda, sermaye yoğun kısımları ABD'de imal edilmiş parçalar gümrük vergisiz ithal edilerek, Meksika'da ucuz işçilikten yararlanılarak monte edilmekte ve ABD bunları ithal ederken sadece Meksika'da eklenen katma değeri üzerinden bir ithal vergisi almaktadır. Bu tip bölgelerde, komşu ülkeler birbirlerinin karşılaştırmalı üstünlüklerinden yararlanarak, ikili ticaretin geliştirilmesi sonucu, iki ülke için de fayda sağlanmış olmaktadır.

²⁴ Bracero programı ile, Meksikalı tarım işçilerinin (genellikle Meksika'nın ortalarından kuzey sınırına göç edenler) mevsimsel olarak ABD'de çalışmalarına yasal olarak izin verilmişti.

Meksika İstatistik Enstitüsü (INEGI) 2003 Haziran verilerine göre, 1.090.547 işçiyi istihdam eden 3.251 maquiladora vardır. Örneğin, ABD menşeli 28 fabrika ile faaliyet gösteren Delphi Automotive Systems'de 39.478 kişi çalışmaktadır. Haiti'de de dört maquila faaliyettedir.

2.3.5. Serbest Limanlar (Free Ports)

Ülkenin belli bir limanının ithalat, ihracat, transit ticareti, taşımacılık ve reeksport açısından serbest hale getirilmesidir (Alpar, 1987: 64). Yabancı menşeli malların kullanılmak, yerel olarak tüketilmek veya tekrar satılmak üzere tüm limanın etrafını çeviren veya bir bölgesini içine alan, gümrük vergilerine maruz kalmadan veya en düşük tarifeyle girdiği kısma serbest liman denir (Güner, 1999: 18).

Bir tür dar kapsamlı serbest ticaret bölgesi olarak kabul edilebilir (Alpar, 1987: 64). Özellikle sanayisi gelişmiş Avrupa ülkelerinde bu tür serbest bölgelere rastlanmaktadır. Örneğin, Hamburg Limanı 1881'de kurulmuştur. Yükleme ve boşaltma kapasitesi fazla olan liman dünyanın en büyük depolama tesislerinden birine sahiptir. Serbest liman gümrük uygulaması ya Hong Kong'da olduğu gibi bütün bölgeye uzanır ya da Brezilya'nın serbest limanı olan Manaus'da olduğu gibi yalnız ülkenin bir kısmını içine alacak şekilde belli bir alanla sınırlı kalır. Serbest liman, ulusal toprakların bir parçası olmasına rağmen, serbest limandan ülkenin başka bir yerine giden mallardan gümrük vergisi alınır. Bazı hallerde, serbest liman kontrollü bir kolaylık unsurudur. Ancak bu tip kolaylıklar sömürgeler ve daha önce sömürge olan bölgelerde uygulanmıştır. Örnek olarak Aden, Cebelitarık, Hong Kong, Singapur'u verebiliriz. Bunlar tarifelere kapalı alanlar değildir. Günümüzde gümrük kolaylıkları sağlayan serbest limanlara ender rastlanmaktadır. Bu adı geçen alanlar uluslararası transit taşımacılık, ticari merkezlerinin gelişmesini bu statülerine borçludurlar, serbest liman statülerini geri kazanmak istedilerse de koşullar değiştiğinden, birçoğu gümrük vergilerini yükseltmek zorunda kalmışlardır (Güner, 1999: 18).

Tarifelere kapalı ülkelerde kurulan yeni serbest limanlar, genel olarak ev sahibi ülkenin daha az gelişmiş, ana ticaret bölgelerinden uzak yerlerde bulunmaktadır. Yerel gelişmenin, buralarda uluslararası faaliyetlerle sağlanması amaçlanmıştır. Bu limanların bir kısmı çok amaçlıdır. Yerel ve uluslararası ticarete, endüstriye, export menşeli ve turizm faaliyetlerine yöneliktir.

Genel kanuni çerçevede gümrük ayrıcalıklı bölgeler içinde en serbest ve esnek olanı serbest limanlardır. Birçok mal grubu herhangi bir gümrük vergisine tabi olmadan, hatta pazarlarda tüketilmek üzere bile içeri sokulabilmektedir. Malların girişini, imalini ilgilendiren bazı hususlardaki sınırlamalar yalnızca serbest ticaret bölgelerinde vardır. Genel olarak, ihracat ve reeksport menşeli faaliyetlerle tamamen yerel olanlar arasında düzenleme açısından çok az fark vardır. Buna rağmen özellikle ticaret merkezlerinde kurulmuş olanlar istisna edilirse, birçok serbest liman normal serbest bölgelere göre uluslararası ticaretin ve dağıtımının gerektirdiği araçlardan yoksundur. Zira bu limanlar, dünya ana ticaret yollarından uzak ve ekonomik bakımdan geri kalmış bölgelerde, yerel pazarların küçük ve az olduğu, iç kolaylıkların (transit, barındırma, depolama, taşıma gereçleri) sınırlı olduğu alanlarda yer alırlar (Güner, 1995: 3-5)

2.3.6. Transit Bölge (Transit Zone)

Denize kıyısı olan ülkelerin, denize yakın veya yeterli çıkışı olmayan komşu ülkelerin depolama ve dağıtım merkezleri şeklinde kullanılması için girişte kurduğu limana serbest bölge denir. Malların komşu ülkelere ev sahibi ülkeye geçişinde gümrük vergileri, ithal kontrolleri ve bir çok giriş çıkış formaliteleri uygulanmaz. Bazen "antrepo", "serbest bölge"

ve “serbest ticaret bölgesi” gibi kavramlar transit bölge yerine kullanılmaktadır (Güner, 1999: 20).

Kıyı ülke devletleri ile komşu ülkeler arasında ikili anlaşmalarla birçok transit bölge kurulmuştur. Diğerleri ise transit taşımacılık kargolarıyla, tüketimde kullanılacak olanların birbirlerinden ayrılması amacıyla kıyı ülkesince yönetim kolaylığı sağlamak üzere kurulmuşlardır (Güner, 1999: 21).

Her iki halde de transit bölge hem serbest ticaret bölgesinden hem de serbest limandan daha sınırlı bir kolaylık sağlar. En geniş şekliyle, transit bölge limanın ayrılmış bir yerinde kendi iskele, barınma ve diğer kolaylıklara sahip bir alandır. Daha sınırlı bir şekli ise, limanda tek bir depo ve barınağa sahip olması halidir. Bazı transit bölgelerde, komşu ülkenin gümrük yetkilileri ve diğer yetkili acentalar da görev ifa eder ve yönetimde bulunurlar. Genellikle, transit bölgeler imalat faaliyetine izin vermezler. Bir kısmı ise malların varacağı yere iyi bir şekilde ulaşabilmesi için gerekli olan depolama, tekrar ambalajlama ve diğer bazı işleri yapmaya yetkilidir. Bazı hallerde depolamanın süresi sınırlıdır (Güner, 1999: 21).

Dünyada transit bölgelerin bulunduğu ülkeleri; Arjantin, Bolivya, Şili, İran, İsrail, Angola, Mozambik olarak sayabiliriz.

2.3.7. Serbest Çevre (Free Perimeter) veya Yatırım Bölgeleri (Enterprise Zones)

Serbest çevre, ticari malların tüketim amacıyla ithal ve ihracatının vergisiz olarak yapıldığı özel bir bölgedir. Serbest çevre serbest limana benzer. Ancak ülkenin uzak ve gelişmemiş bölgesinde yer alır. Uluslararası teşvik veya en azından döviz gelirini arttırmaya yönelik serbest liman kolaylığının aksine, serbest çevre ulusal ticaret kolları yoluyla temin edilemeyen yerel yönetim ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir (Güner, 1999: 21). Ülkelerin nispeten geri kalmış bölgelerini kalkındırmak için yerli yatırımcılara birtakım özel teşvikler sağlanarak kurulan bölgelere aynı zamanda yatırım bölgeleri de denilmektedir. Geri kalmış yörelerde, istihdamı ve yatırımları arttırmak amacı ile ülkeler, yabancı yatırımcıdan çok kendi yatırımcılarını teşvik etmek isterler. Bu bölgeler ilk defa 1977 yılında İngiltere’de denenmiştir (Alpar, 1987: 65).

Bölgedeki faaliyetler; boşaltma, sergileme, paketlenme, işleme, imalat, harmanlama ve örnekleme olarak özetlenebilir. Bu uygulama genellikle gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Ülke sınırları içinde yer alan herhangi bir bölgede ithal gümrük vergisinin kaldırılmasının amacı, bölgenin tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu nitelikteki bölgelere ihtiyaç duyulmasının nedeni ise ülkenin belirli bölgelerinde yerel tüketim ihtiyaçlarının yurtiçi faaliyetlerle karşılanamamasıdır.

Birçok serbest çevre tamamen tarife ve diğer ithal kontrol mekanizmalarından arındırılmamıştır. Genel olarak başka yerlerde belirli mallara uygulanan ithal kısıtlama ve gümrük tarifeleri bu bölgelerde azaltılmaya çalışılmaktadır. Birçok serbest çevrede gümrük kolaylık ve ayrıcalıkları, yiyeceklerin, ilaçların, sermaye mallarının ve tüketicinin acil olan ihtiyaçlarının ithalat yoluyla karşılanabilmesi için tanınır. Serbest çevredeki faaliyetleri düzenleyen yasa ve kurallar genellikle ülkenin her yerinde uygulananlarla benzerdir.

2.3.9. Depolar (Warehouses)

Bir ana liman içinde gümrük otoritelerinin denetiminde çalışan yetkili bir şirket tarafından işletilmekte olan sınırlı bir bölgedir. Bu bölgede ticari mallar için vergi ve diğer ödemelere tabi olmadan depolama, yeniden paketlenme ve malların tabii yapısını bozmadan çeşitli karıştırma işlemleri yapılabilir.

2.3.10. Antrepolar (Bonded Warehouses)

Yurt dışından gelen malların geçici bir süre için gümrük vergisi ödenmeksizin konulduğu ve gümrük idaresinin denetiminde bulunan kapalı yerdir. Yurt dışından çeşitli yollarla getirilen eşyalar antrepolarına konulur (Toroslu, 2000: 8). Antrepoda belirli bir süre muhafaza edilen mallar tekrar yurt dışına gönderilebilir, başka bir antrepoya aktarılabilir ya da ev sahibi ülkeye ithal edilebilir. İthalat halinde ancak gümrük vergileri ödenir. Devlet ya da özel mülkiyetli antrepolarda bulunan malların ancak satılmasından sonra ithalat vergilerini ödeme yükümlülüğü doğmaktadır. Yani antrepoya girişi sırasında değil ev sahibi ülkeye girişi sırasında vergi ödenir.

2.3.11. Gümrüksüz Satış Mağazaları (Duty Free Shops)

Havaalanları ve gümrük kapılarında bulunan sigara, içki ve çeşitli kıymetli eşyaların satıldığı mağazalara gümrüksüz satış mağazaları denir.

Avrupa Birliği sınırları içindeki gümrüksüz satış mağazaları 1999 Temmuz itibari ile uygulamadan kaldırılmıştır.

BÖLÜM 3 TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER İLE İLGİLİ MEVZUAT

1. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Türkiye'de serbest bölge kurulmasına ilişkin düşünce ve girişimler Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar gider. Serbest liman ve bölge kurulmasının özellikle dış ticarete sağlayacağı faydalar Beyoğlu tüccarı tarafından sık sık vurgulanarak fikrin yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Fakat gümrük gelirinin bir bölümü kendisine bırakılmış olan Düyun-u Umumiye tarafından gelir kaybına neden olacağından ve ayrıca Osmanlı Yöneticilerince, muhtemelen yabancı bir şirket tarafından gerçekleştirilecek bir girişimin kapütülasyonları daha da genişletebileceği endişesi ile konu üzerinde fazlaca durulmamıştır (Bağrıaçık, 1999: 11).

1870 Nisan'ında Tuna nehrinin denize ulaştığı yerde bulunan Sulina şehrinin liman çevresinde bir serbest bölge ihdası için harekete geçilmiştir. Bu limana giren eşyanın ihraç edilmesi halinde, vergi ve resimden muaf tutulacağı kararı alınmıştır (İncekara, 1986: 47).

Romanya sınırları içindeki Sulina Limanı 1978 Ağustos'unda Romanya tarafından yeniden serbest bölge olarak ihdas etmişlerdir. Rusya ve Romanya'da serbest bölgelerin kurulması ile İstanbul uluslararası ticaretteki önemini kaybetmeye başlamıştır (Toroslu, 2000: 15). Serbest bölge kurulması yönünde ilk girişim 1908 devriminden sonra İttihat ve Terakki tarafından bu amaçla kurulan bir komisyon tarafından ele alınmıştır. Bu komisyon, Çekmece Gölü veya Yedikule Sahillerinde tesis olunacak bir serbest bölgenin 300 milyon altın Franga mal olacağına, ancak buradan sağlanacak gelirin, bu iş için alınacak borcun faizini bile karşılamayacağı nedeniyle projeyi uygulamamışlardır (Bağrıaçık, 1999: 11).

Osmanlı'nın son dönemlerinde konunun önemi anlaşılmış olsa da o dönemin olumsuz koşulları içerisinde konuya çözüm getirilememiştir.

1.2. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilanını izleyen dönemde azınlıkların ticaret alanından çekilmesi ile müslüman Türk tüccarları yeni iş alanları elde etmişlerdir. Bu yıllarda Türkiye yurtdışına tarım ürünleri ve maden satıp, yurtdışından mamul sanayi maddesi alan bir ülke konumunda idi. Türkiye'nin 1923 yılında yerli fabrika üretiminin yurt içi tüketimi karşılama oranı pamuklu kumaşlarda %10, yünlü kumaşlarda %40, ipekli kumaşlarda %5, sabunda %20, buğday ununda %60'tı. Porselen, cam, çatal-bıçak, şeker gibi tüketim mallarının tamamı ithal edilmekteydi (Tezel, 1986: 92). Bu dönemde Türkiye'nin dış ticaretten elde ettiği pay çok düşüktü. Çünkü Türk liman tesisleri yetersiz kalmaktaydı. Ülkenin çok uzun bir kıyı şeridi olmasına rağmen Türkiye'nin limanları arasındaki deniz taşımacılığı son derece cılızdı. İstanbul, İzmir, Trabzon gibi kentler daha çok ülkelerarası taşımacılık ile ekonominin kapitalist dünya pazarına bağlanmasına yardım etmekteyken, İstanbul'da bile doğru dürüst liman ve rıhtım hizmetleri, depolama olanakları yoktu. Olanlar da yabancı sermayenin denetiminde idi (Tezel, 1986: 95). Bu nedenle Türk tüccarları olumsuz şartların değiştirilmesi ile ilgili devletin önlem almasını istemişlerdir (Toroslu, 2000: 15).

Serbest liman konusu İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından oluşturulmuş olan İstanbul İktisat Komisyonu'nun hazırladığı raporla yeniden ele alınmıştır. İstanbul'da bir serbest bölge kurulmasının yararlı olacağı sonucuna rağmen bu serbest bölgenin yeri hakkında tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. Kanun taslağı 1927'de TBMM'ne gönderilmiştir. 1927 Haziran'ında

Serbest Mıntıka Hakkında Kanun'un kabul edilmesine rağmen, uygulamaya geçmesi sürekli olarak gecikmiştir. Bu kanunun tek uygulaması ise, 1929 yılında "Ford Motor Company"ye Türkiye'ye satacağı otomobil, kamyon ve traktörleri monte edebilmesi için özel bir sözleşme ile Tophane rıhtımında serbest bölge hak ve ayrıcalıklarından yararlanma olanağı sağlanmasıdır. Böylece 1930 yılında Ford Motor Company Tophane'de kendisi için ayrılan "serbest yer'de bir otomobil ve kamyon fabrikası kurmuştur. Mısır, Sudan, Habeşistan, Arabistan, Irak, İran, Yunanistan, Rodos, Fransız Somalisi, Suriye, Bulgaristan ve Afganistan'a yollanacak Ford mamulleri de burada monte etmeye başlanmıştır. 500'e yakın işçi alınmıştır. Günde 50 araba monte edilmiştir. Ancak dünya buhranının yaygınlaşması ile üretimi düşürmek zorunda kalmıştır. Şirket, faaliyetlerini sürekli azaltarak 1936 yılına kadar devam etmiştir (Bağrıaçık, 1999: 13).

1930 buhranının başlaması ve dünya ticaretinin durgunlaşması ile bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de koruyucu dış ticaret politikası ve bunun desteklediği ithal ikameci sanayileşme politikasının benimsenmesi sonucu, serbest bölge konusu küllenmeye bırakılmıştır.

İkinci serbest bölge denemesi 1946 Mayıs'ında kabul edilen 4893 sayılı Şark Halı ve Kilimleriyle Benzerleri ve Hayvan Postları İçin Serbest Yer Hakkında Kanun ile olmuştur. Bu kanun, o yıllarda Türkiye üzerinden yapılan şark halı ve kilimleri ile kürk eşyasının akışını kolaylaştırmak ve bu ticaretten gelir elde etmek amacını taşıyordu. Bu çerçevede, İstanbul'da Eminönü'nde Denizcilik Bankası tarafından açılan bir antrepoda bu ürünlerin depolanması ve buradan ihraç edilmesi öngörülmüş, ancak söz konusu yasaya işlerlik kazandırılmadığından serbest bölgeler alanındaki bu ikinci girişim de sonuçsuz kalmıştır²⁵.

Serbest Bölgeler konusunda atılan en önemli adımlardan bir tanesi 1953 Aralık'ında yürürlüğe giren, 6209 sayılı Serbest Bölgeler Kanunudur. Bu kanunla serbest bölgeyi, ülkenin istenilen herhangi bir yöresi ve saptanacak bir genişlik olarak geliştirmiştir. Ancak yasanın işlerlik kazanması 1956 yılında hazırlanan Serbest Bölge Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. 1957 yılında T.C.D.D İskenderun Limanında 4.600 m² lik iki adet kapalı ambar serbest bölge olarak işletmeye açılmıştır. 2600 ton krom madeni ihraç edilmek üzere bölgeye alınmıştır (Bağrıaçık, 1999: 15). Ancak işletmecilik yetersizliği, günün şartlarına uygun bir düzenleme gerçekleştirilememesi nedeni ile bu girişimde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 6209 sayılı Kanun çerçevesinde de yeterli gelişme kaydedilememesi sonucu daha liberal bir kanun hazırlanmasını teminen 1965, 1969, 1973 ve 1976 yıllarında yapılan çalışmalar da istenilen sonucu doğurmamıştır.

Yasal koşulların hazırlanmasına rağmen uygulamada bir türlü başarı elde edilememesinin nedeni, Türkiye'de serbest bölge ile ilgili desteğin sadece ticaretle ilgili kesimden gelmesi ve sanayi ile ilgili kesimin konuya ilgi duymamasıdır. Zira o dönemlerde sanayi üretimi, ithal ikameci sanayileşme politikasının bir sonucu olarak, dış pazarlara değil iç pazarlara yönelik olarak sürdürülmüştür. Koruyucu dış ticaret politikası altında iyi kazanç sağlayan yerli sanayici serbest bölge olgusuna ancak 1980'li yıllardan sonra uygulanan yeni ekonomik model çerçevesinde önem vermeye başlamıştır (Gedik, 1987: 5).

1980'lere gelindiğinde ise uzun zamandan beri uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikası tıkanmış ve serbest dış ticaret politikası ve bu politikanın desteklediği ihracata dayalı sanayileşme politikası benimsenmiştir. 24 Ocak 1980 Kararları'nın uygulanmasıyla hayata geçen liberal ekonomi politikaları ile serbest bölge çalışmalarında yeni bir dönem başlamıştır. Ekonomide dışa açılma ve liberalleşmenin, yabancı sermaye yatırımları için teşvik edici politikaların, daha güvenli ve istikrarlı iş ortamının ve daha az bürokrasinin hedeflendiği bu dönemde ilk olarak yapılan çalışma, Bakanlar Kurulu'nun 22 Eylül 1983 tarih ve 83/7077

²⁵ (<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/meltem.htm> 02.09.2005 tarihi itibarıyla)

sayılı Kararı ile uygulamaya konulan 1984 Yılı İcra Planı'na "Serbest bölgeler tesis edilecektir" maddesinin konulması olmuştur.

Konu gerek hükümet çevreleri, gerekse bu kez sanayici kesimin de dahil olduğu iş çevreleri ve basın tarafından yoğun bir tartışmaya açılmıştır. O yıllarda ekonomimizin dışa açılması amacıyla alınan tedbirler, tanınan ihracat ve yatırım teşvikleri ve bilhassa yurt dışına hizmet ihracında bulunan müteahhitlerin ülkede makine park yerlerine ihtiyaç duymaları, ülkemizde serbest ticaret ve üretim bölgelerinin kurulmasını belirgin bir biçimde kamçılamıştır. Bu yönde başlatılan çalışmalar neticesinde, 03.11.1983 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 151 sayılı KHK ile Başbakanlık Serbest Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Ancak 1984'te DPT Müsteşarlığı bünyesinde Serbest Bölgeler Başkanlığına dönüştürülmüştür.

Komşu ülkelerden serbest bölge etkinliklerine yer veren Yunanistan, Romanya, İtalya, Suriye, Ürdün ve Mısır gibi ülkelerin serbest bölgelerinin hemen hepsinde; çalışanlara ödenen ücretlerde gelir vergisi yönünden ve Mısır ile Ürdün'de başlangıçta 5-12 yıl arasında, Suriye'de ise süresiz olarak tüm vergilerden muafiyet öngörülmekteydi. Aynı zamanda serbest bölgelerde kurulan firmalara geniş ölçüde gelirlerini transfer edilebilme olanağı sağlanması, ev sahibi ülkenin ucuz girdilerinden ve hatta kotalarından yararlanılması, sigortacılık, bankacılık, ticari gözetme gibi serbest bölgeler için zorunlu olan hizmetlerden faydalanılması ve benzeri birtakım teşviklere yer verilmesi söz konusu iken, 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu, hiçbir şekilde gelir ve kurumlar vergisi muafiyetlerine, bankacılık ve sigortacılık gibi hizmetlerin yürütülmesine ve hatta serbest bölgenin kuruluş faaliyetlerinin bir özel kuruluşa verilmesine imkan tanımamaktaydı. Dolayısıyla, Türkiye'de kurulacak yeni serbest bölgelerde de bu teşviklerden yararlanılamayacağından geçmişte olduğu gibi bu bölgelere rağbet edilmeyeceği sebebiyle, 15.06.1985 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 3218 sayılı kanun ile günümüz koşullarına uygun bir "Serbest Bölgeler Kanunu" kabul edilerek, eski 1953 tarihli 6209 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

1991 tarihli 436 sayılı KHK ile Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü olarak Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmıştır.

Bu kanunla beraber 1993 yılına kadar her serbest bölge için ayrı bir yönetmelik çıkarılmış, ancak daha sonra bu uygulamadan vazgeçilerek, 21520 no'lu 10.03.1993 tarihinde Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği uygulamaya konulmuştur.

1994 yılında 4059 sayılı Kanun ile Hazine Müsteşarlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ayrı teşkilatlar olarak ikiye ayrılmış ve Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlı olarak kalmıştır.

2. SERBEST BÖLGELER MEVZUATI

Serbest bölgeler mevzuatı 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu²⁶ ve 10.03.1993 tarih ve 21520 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliğinden²⁷ oluşmaktadır.

²⁶ 6.6.1985 tarihli ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu aynen EK-1'de yer almaktadır.

²⁷ 10.3.1993 tarih ve 21520 sayılı Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği EK-2'de aynen yer almaktadır.

2.1. Serbest Bölgeler Kanunu

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu oluşturulurken "Genel Gerekçe"sinde yer alan, Türkiye'de serbest bölge kurulmasının amaçları, uluslararası ekonomik ilişkiler ve ülke ekonomisine etkileri açısından ikiye ayrılmaktadır.

Uluslararası Ekonomik İlişkiler Açısından;

- 1- Türkiye'de kurulacak serbest bölgelerin diğer serbest bölgeler karşısındaki karşılaştırmalı avantajlarının artırılması,
- 2- Coğrafi konumu itibariyle özellikle Ortadoğu da önemli bir mevki işgal eden ülkemizde uluslararası üne sahip ticaret merkezlerinin kurulması,
- 3- Ülke dışından serbest bölgelerde faaliyette bulunmak üzere gelenlerin aynı veya nakdi sermaye getirebilmeleri ve bu sermayeleri ile temettülerini ve karlarını kısmen veya tamamen yurt dışına götürebilme imkanının sağlanması ile yabancı sermayenin bölgeye çekilmesi,
- 4- Türkiye'de faaliyette bulunmayan bankaların da, Türkiye'de faaliyet gösteren bankalar ve sigorta şirketleri gibi, serbest bölgelerde işyeri açarak faaliyet gösterebilmeleri; keza eksperlik, acentalık, müşavirlik, ticari gözetme hizmetleri gibi, diğer yardımcı hizmetlerin de serbest bölgelerde yapılmasına imkan sağlanması yoluyla dünya bankacılık, sigortacılık ve diğer hizmet dallarında Türk serbest bölgelerinin tanıtımının yapılması,
- 5- Yerli firmaların uluslararası ticarete entegrasyonunu sağlamak.

Ülke Ekonomisine Etkileri Açısından;

- 1- Serbest bölgelerde hiçbir vergi ve resim ödemedi mütteşebbislerin yurt dışından ve yurt içinden girdilerini getirebilmeleri ve yerli yatırımcıların yurt içinde stoklamaya gitmeksizin ihtiyaçlarını devamlı ve ucuz olarak karşılayabilmeleri,
- 2- Çalışanların ücretlerinden vergi kesintisinin olmaması sonucu yatırımcılara daha ucuz ve Türkiye'den işçi temin edebilmelerine imkan vererek, Türkiye'deki istihdam hacminin artırılması,
- 3- Serbest bölgelere giriş çıkışlarda, malların getirilip, işlemlere tabi tutulup satılmalarında veya bölgeler dışına çıkarılmalarında ve tüm faaliyetlerin yürütölmelerinde bürokrasi ve formalitelerin asgariye indirilmesi,
- 4- Serbest bölgelere gelen yatırımcıların ham, yarı mamul veya mamul şeklinde yatırım girdilerini Türkiye'den karşılamaları halinde, bölgelere gelen malların ihraç sayılmaları nedeniyle daha uygun fiyatla teminine imkan vererek, bir yandan yerli üretimin ve diğer yandan da ihracatın artırılması suretiyle döviz gelirinde artış sağlanması,
- 5- Türk sanayisinin gelişmesine yararlı olabilecek modern teknolojinin getirilmesi ve yatırım girdilerinin Türkiye'den sağlanması,
- 6- Serbest bölgelerde çalışanların gelir ve kurumlar vergilerinden muaf tutulmaları suretiyle yerli ve yabancı yatırımcıların bu bölgelere gelmelerinin sağlanması, böylece bölgenin ve dolayısıyla o yörenin kalkınmasına imkan verilmesi,
- 7- Serbest bölgelerdeki ticari ve sınai faaliyetlerin ileri teknik ve organizasyonundan faydalanılması, ancak bu tür ticaret ve sanayinin yurtiçi faaliyetlere getirebileceği olumsuz rekabeti etkisiz bırakacak bir düzenin sağlanması,
- 8- Serbest bölgeler ile ilgili tesislerin kurulması ve geliştirilmesi amacıyla yapılacak harcamaları karşılayacak ve kaynaklarının büyük kısmını serbest bölgelerindeki faaliyetlerden elde edilecek gelirlerin teşkil edeceği bir fon tesis edilmesi,

gibi hususlar göz önünde bulundurularak, bu kanun oluşturulmuştur.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu 06.06.1985 tarihinde TBMM’nde kabul edilmiş olup, 15.06.1985 tarih ve 18785 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun 15 maddeden ibaret bir çerçeve kanunu olup dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm genel hükümlerden, ikinci bölüm serbest bölgelerin düzenlenmesi, üçüncü bölüm mal ve hizmetler ile ilgili maddeler ve dördüncü bölümde ise çalışma ve sosyal güvenlik konularına ilişkin maddeler yer almaktadır.

06.06.1985 tarih ve 3218 Sayılı Kanunla hayatımıza giren Serbest Bölgeler Kanunu 20 yıla yakın süredir yürürlüktedir. Serbest bölgeler başlangıçta kamu arazisi üzerine tamamen kamu işleticisi ve kurucusu şirketlerin koordinasyon ve gözetiminde kurulmuş olup, son yıllarda özel sektör arazisi üzerinde ve yine özel sektör işleticisi ya da kurucusu şirket koordinasyonuna da izin veren bir yapı ile gelişmesini sürdürmüştür.

3218 sayılı Kanunun 1.maddesinde Kanunun amaç ve kapsamı; “Türkiye’de ihracat için yatırım ve üretimi arttırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak üzere, serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarının tayini, yönetimi, faaliyet konularının belirlenmesi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsar” şeklinde belirtilmiştir.

3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nun 7’nci maddesi ile kurulan Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu, 03.07.2001 tarih ve 24451 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4684 sayılı Kanun’un 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe giren 9’uncu maddesi kapsamında tasfiye edilerek özel hesaba dönüştürülmüştür. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdinde oluşturulacak bu özel hesabın işleyişi ile özel ödenekten yapılacak harcamalara ilişkin usul ve esasların Maliye Bakanlığının uygun görüşü üzerine Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirleneceği belirtilmiştir. Böylelikle, özel hesapta toplanacak serbest bölge gelirlerinin %90’nının genel bütçeye, %10’unun serbest bölgelerle ilgili harcamalarda kullanılmak üzere genel bütçeye özel gelir ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bütçesindeki tertiplere de özel ödenek olarak kaydedilmesi esası getirilmiştir. Serbest bölge yatırımları 2002 yılından itibaren Serbest Bölgeler özel ödeneğinden finanse edilmektedir.

Özel Hesabın başlıca gelir kaynakları aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır:

- a- Faaliyet Ruhsatı müracaatında alınan 5.000 dolarlık ücretler,
- b- Yurtdışından bölgeye getirilen mallar ile Türkiye’ye çıkarılan malların CIF değerleri üzerinden peşin alınan binde 5 oranındaki ücretler,
- c- Personel giriş izin belgesi ücretleri,
- d- İşleticilerden, bankalardan ve sigorta şirketlerinden alınan aylık gelir payları,
- e- İşleticilerden alınan % 25 kar payları,
- f- Arazi kira gelirleri,
- g- Diğer gelirler.

Diğer taraftan, serbest bölgelerin, kurulması, bakım ve onarımı, geliştirilmesi, araştırma, eğitim ve dış ticaretin desteklenmesi amaçlarıyla Özel Ödenek’ten cari, yatırım ve transfer harcamaları yapılmaktadır.

Bütçe disiplini ve vergi gelirlerinde artış için, IMF yetkililerince de istisnaların daraltılması yönünde üzerinde en çok durulan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu olmuştur. Nitekim, 06.02.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasayla 3218 sayılı Kanun’un vergi teşvikleri ile

ilgili 6.maddesi değiştirilmiş ve geçici 3.madde ile de bir yandan müktesep haklar korunmaya çalışılarak bir yandan da aşamalı şekilde istisnalar kaldırılmaya başlanmıştır. Bazı sorun yaratan hususlar da yasa metni ile açıklığa kavuşturulmuştur.

23.07.2004 tarih ve 5217 sayılı kanunla da 6.6.1985 tarihli ve 3218 sayılı Kanunun 7 nci maddesinin birinci fıkrasının (d) bendinden sonra gelen paragrafı ile son fıkrası değiştirilmiştir.

Dış Ticaret Müsteşarlığı merkez ödemelerini yapan merkez saymanlığı hesabına yatırılan, gelirin yüzde 10'u serbest bölgelerle ilgili genel bütçeye özel gelir kaydedilirken bu meblağ bütçeye gelir kaydedilir denilmiştir.

2.2. Serbest Bölgeler Yönetmeliği

Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği, 10.03.1993 tarih ve 21520 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik altı ana kısımdan oluşmaktadır. Bu kısımlar kendi içinde bölümlere ayrılmaktadır.

1) Birinci Kısım'da genel hükümler,

Birinci bölümde ise amaç, kapsam, hukuki dayanak,

2) İkinci Kısım'da bölge müdürlükleri ve bölgenin düzenlenmesi,

Birinci bölümde bölge müdürlükleri, bölgenin sınırları, alt ve üst yapı tesisleri ve bunların korunması,

İkinci bölümde faaliyet konuları, faaliyet ruhsatı, giriş izin belgesi ve görev kartı,

Üçüncü bölümde bölge güvenliğinin sağlanması ve çalışma esasları,

Dördüncü bölümde işletici veya bölge kurucu ve işleticisi,

Beşinci bölümde ise gümrük ve vergi muafiyeti ile ilgili teşvikler,

3) Üçüncü Kısım'da bölgelerdeki mallar, kira ve hizmet sözleşmeleri ve tarifeler,

Birinci bölümde ihraç ve ithal olunan mallar ve transit mal taşımacılığı,

İkinci bölümde ise bölgeye mal girişi ve çıkışı,

4) Dördüncü Kısım'da serbest bölgeleri tesis ve geliştirme fonu, kira ve hizmet sözleşmeleri,

Birinci bölümde serbest bölgeleri tesis ve geliştirme fonu,

Kira ve hizmet sözleşmeleri,

5) Beşinci Kısım'da kambiyo, bankacılık ve sigortacılık ve diğer hizmetler,

Birinci bölümde kambiyo, bankacılık ve sigortacılık hizmetleri,

İkinci bölümde yükleme, boşaltma hizmetleri ile diğer hizmetler,

6) Altıncı Kısım'da çeşitli hükümler,

yer almaktadır.

Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış ve aynı tarihte yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik değişikliği ile Serbest Bölge Müdürlüklerinin görev ve yetkileri yeniden belirlenmiş ve faaliyet ruhsatının iptal koşulları ile Serbest Bölgeler Özel Hesap Gelirlerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Yapılan değişiklikler kapsamında Serbest Bölge Müdürlüklerinin görev ve yetkilerinden bazıları şunlardır:

- a- Bölge arazisi, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, kurulması ve kullanılması ile ilgili bütün ruhsatları vermek,
- b- Serbest Bölge gelirlerinin özel hesaba yatırılmasını teminen gerekli işlemleri gerçekleştirmek,
- c- Bölgede kamuyu ilgilendiren görevlerin yerine getirilmesi için gerekli koordinasyonu sağlamak,
- d- Bölge ile ilgili olarak akdedilmiş sözleşmelerin hükümleri uyarınca yürütülen işleri gözetmek ve denetlemek,
- e- İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi tarafından hazırlanan hizmet, kira ve/veya satış tarifelerinin düzenlenmesini temin etmek,
- f- Giriş izin belgeleri ile özel izin belgelerini vermek,
- g- Faaliyet ruhsatı müracaatı uygun görülen kişilerin yapmış olduğu kira ve satış sözleşmelerini onaylamak,
- h- Bölge faaliyetlerine ilişkin yıllık faaliyet ve hesap raporları hazırlamak.

Değişiklikler çerçevesinde, kullanıcıların faaliyet ruhsatları aşağıdaki durumlarda hiçbir uyarıya gerek kalmaksızın Genel Müdürlükçe iptal edilecektir:

- a- Bölge dışındaki faaliyetler nedeniyle elde edilen kazanç ve iratların, bölgede elde edilmiş kazanç ve iratlar gibi gösterilerek muhasebe kayıtlarının birleştirilmesi ve/veya bu amaçla sahte veya yanıltıcı belge kullanılması suretiyle vergi kaçırıldığının belirlenmesi,
- b- Mevzuata aykırı olarak bölgeye mal getirildiğinin veya bölgeden mal çıkarıldığının tespit edilmesi, envanter kayıtları ile mevcut stoklar arasında eksiklik veya fazlalık bulunduğunun tespit edilmesi.

3. SERBEST BÖLGELERDE VERGİ UYGULAMALARINDA DEĞİŞİKLİK

Serbest bölgelere yönelik vergi ve benzeri teşvik hükümleri 5084 sayılı Kanun'dan önce yürürlükte bulunan 3218 sayılı Kanun'un 6.maddesinde yer alıyordu. "Muafiyet ve Teşvikler" başlıklı anılan madde hükmünde bu bölgelerde vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağı ifade edilerek, serbest bölgelerin vergi kanunlarının uygulama alanı dışında kaldığı açıkça vurgulanmıştır. Kısaca, serbest bölgeler Türkiye sınırları içinde olmakla birlikte, sözü edilen mevzuatların uygulanmadığı yani, mükellefiyetle ilgili ödev ve sorumlulukların olmadığı, defter ve belge düzeni açısından kendine özgü sistemin olduğu, denetimin yapılmadığı özgür alanlar şeklindeydi (Kırıktaş, 2005: 155).

Türkiye şartlarında serbest bölgeleri yeniden tanımlamak gerekirse, serbest bölgeler ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla birlikte 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı alanlar iken, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı alanlardır.

5084 sayılı Kanun'un 8 ve 9. maddeleriyle 3218 sayılı Kanun'un 6.maddesi değiştirilmiş ve bu Kanun'a geçici 3.madde eklenerek muafiyet ve teşvikler yeniden belirlenmiştir. Değişiklik maddesi aynen şöyledir.

Değişiklik Maddeleri

Madde 6- Serbest bölgeler gümrük bölgesi dışında sayılır.

Bu bölgelerde gümrük ve kambiyo mükellefiyetine dair mevzuat hükümleri uygulanmaz.

Kullanıcıların tutmak zorunda oldukları defterler ile düzenleyecekleri belgelere ilişkin olarak, 4.1.1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun hükümlerine bağımlı olmaksızın düzenleme yapmaya Maliye Bakanlığı yetkilidir.

İşleticiler ve kullanıcılar yatırım ve üretim safhalarında Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek vergi dışı teşviklerden yararlandırılabilir.

Geçici Madde 3- Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla bu Kanuna göre kurulan serbest bölgelerde faaliyette bulunmak üzere ruhsat almış mükelleflerin;

Bu bölgelerde gerçekleştirdikleri faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri kazançları, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla faaliyet ruhsatlarında belirtilen süre ile sınırlı olmak üzere gelir veya kurumlar vergisinden müstesnadır. Bu istisnanın 31.12.1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 94'üncü maddesinin birinci fıkrasının (6) numaralı bendinin (b) alt bendi kapsamında yapılacak tevkifata etkisi yoktur.

Bu bölgelerde istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler 31.12.2008 tarihine kadar gelir vergisinden müstesnadır. Ancak, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla ruhsatlarında belirtilen süre 31.12.2008 tarihinden daha önceki bir tarihte sona eriyorsa, istisna uygulamasında ruhsatta yer alan sürenin bitiş tarihi dikkate alınır.

Bu bölgelerde gerçekleştirdikleri faaliyetleri ile ilgili olarak yaptıkları işlemler 31.12.2008 tarihine kadar her türlü vergi, resim ve harçtan müstesnadır.

Serbest bölgelerde faaliyette bulunan gelir veya kurumlar vergisi mükelleflerinin bu bölgelerde imal ettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri kazançları Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yıllık vergileme döneminin sonuna kadar gelir veya kurumlar vergisinden müstesnadır. Bu istisnanın Gelir Vergisi Kanununun 94'üncü maddesinin birinci fıkrasının (6) numaralı bendinin (b) alt bendi kapsamında yapılacak tevkifata etkisi yoktur.

3218 sayılı Kanun'un 5084 sayılı Kanun'dan önceki 6.maddesinde serbest bölgeler vergi, resim, harç mevzuatlarının uygulanmadığı alanlar iken, 06.02.2004 tarihinden itibaren bu mevzuatların uygulanacağı alanlar haline gelmiştir.

Söz konusu hüküm, Türkiye'de uygulanan tüm vergi kanunlarının, resim ve harç mevzuatlarının yükümlülüklerine tabi olmak şeklinde yorumlanabilir. Bu mevzuatlar; 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 3065 Sayılı KDV Kanunu, 4760 Sayılı ÖTV Kanunu gibi dolaysız ve dolaylı vergi kanunları ile usul hükümlerinin uygulandığı 213 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun ve servetlerin vergilemesi için getirilen Emlak, Motorlu Taşıtlar, Veraset ve İntikal Vergisi Kanunları ve son olarak da Damga Vergisi Kanunu, Değerli Kağıtlar Kanunu gibi çeşitli işlem ve tesciller sırasında alınan işlem vergileri ile ilgili olmak üzere Vergi, Resim ve Harç Kanunlarıdır. Sayılan kanunlar açısından serbest bölgeler uygulamasına bakıldığında;

3.1. Gelir ve Kurumlar Vergisi

Türk vergi sisteminde gerçek kişilerin kazançları Gelir Vergisi Kanunu'na; anonim şirket, limited şirket v.b. tüzel kişilerin kazançları ise Kurumlar Vergisi Kanunu'na tabi şekilde vergilendirilmektedir. Her iki vergi de dolaysız vergiler olarak tanımlanır ve bir takvim yılı /hesap dönemi içinde elde edilen net kazanç üzerinden alınmaktadır. Bazı ekonomik ve sosyal

gerekçelerle bazı kişiler vergiden muaf tutulmuş (örneğin, esnaf muaflığı, SSK, Bağ-Kur v.b), bazı kazançlar da belli koşullarla veya tanımlamalarla istisna edilmiştir (örneğin, eğitim ve öğretim işlerinde kazanç istisnası, iştirak kazançları istisnası gibi).

Öte yandan özel kanunlarında ya da kuruluş kanunlarında çeşitli istisna veya muafiyetler belirlenerek, ayrıca gelir ya da kurumlar vergisi kanunlarında düzenleme yapmadan ilgili kanunlara atıf yapılmak suretiyle de istisna ya da muafiyet oluşturulabilmektedir. Yani vergi kanunlarının dışında da özel belirlemelerle istisna-muafiyet hükmü oluşturmak mümkündür. Ancak KDV ve ÖTV Kanunlarında bir teslimin KDV ya da ÖTV'ye tabi olmaması ancak bu kanunlarda istisna ya da muafiyet hükmü düzenlenerek sağlanabilmektedir.

Serbest bölgelerle ilgili düzenlemeler ise, gerek 5084 sayılı Kanunla değişen, gerekse değişmeden önceki istisna düzenlemelerinin kendi kuruluş kanunlarında özel belirleme yapılmak suretiyle oluşturulmuş bir istisna olduğu görülmektedir. 3218 Sayılı Kanunun değişiklikten önceki 6.maddesinde “....Bu bölgelerde vergi, resim, harç mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümleri uygulanmaz...” şeklindeki belirlemeyle bu bölgelerde faaliyette bulunanları mevzuat dışına itmek suretiyle mutlak bir vergisizlik tanımlanmıştır. Bu, vergi kanunlarının hiçbir şekilde uygulanmayacağı kendine özgü bir sistemdir.

Serbest bölgelerde doğrudan konuşlanmış bir gerçek ya da tüzel kişi (şube değilse) 5084 sayılı Yasa öncesinde vergi dairesine hiç uğramadan hatta inceleme dahil vergi idaresi ile hiç muhatap olmadan, vergi kanunlarını ve muhasebe standartlarını dikkate almadan faaliyetini sürdürebilmekteydi. Transit ticaret ve ihracat hariç alım-satım üzerinden binde beş alınan fon nedeniyle hasılatın takibi, alışların kaydı, üç ayda bir Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından sadece işletici ve kurucu şirketlerden bilanço-gelir tablosu istendiğinden kullanıcı firmalarca gelir ve giderin kaydedildiği ve serbest bölge müdürü onaylı basit defter, işletici ve kurucu firmalar içinse bilanço ve gelir tablosu oluşumunu sağlayabilecek bir defter yeterliydi. Faturalar serbest bölge onaylı özel faturalar, kayıtlar da döviz cinsinden izlenmekteydi.

5084 sayılı Kanun'un 8. maddesiyle değiştirilen madde; serbest bölgeleri sadece gümrük ve kambiyo mevzuat hükümlerinin uygulanmadığı alanlar haline getirerek 06.02.2004 tarihinden itibaren artık bu bölgeleri de vergi, resim, harç mevzuatlarına tabi kılmıştır.

5084 sayılı Kanun'un 9. maddesiyle 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'na eklenen geçici 3.madde ile de müktesep hakların korunması amacıyla 06.02.2004 tarihi itibarıyla (bu tarih dahil) ruhsat almış firmaların vergi yüklerinde değişiklik öncesine göre olumsuzluk olmayacak şekilde belli sürelerle kazanç istisnası, ücretlilere stopaj istisnası ve bu bölgelerdeki işlemlere ait çeşitli vergi, resim ve harç istisnaları düzenlenmiştir.

5084 sayılı Kanun'un 8 ve 9.maddesinin genel yorumunda, 06.02.2004'ten önce ruhsat sahibi olan mükellefler bu tarihten itibaren;

Türk vergi, resim ve harç mevzuatlarına tabidirler. Yani mükellefiyet tesisi gerekir, faal mükellef sicil numarası almak gerekir. Vergi mevzuatı ile ilgili denetime hazır olmak, kamu kurum ve kuruluşlarının istedikleri bilgileri yasal süresi içinde bildirmek, adres değişikliği, ortaklık nevi değişikliği, ünvan değişikliği, işe başlama ve bırakma v.b bildirim gerektiren hususları ilgili Vergi Dairelerine süresinde bildirmek gerekmektedir.

Ruhsat sürelerinin sonuna kadar bu bölgelerde elde edilen kazançlar gelir veya kurumlar vergisinden istisnadır. Yani bu bölgelerde faaliyetle ilgili elde edilen kazançlar vergilenmeyecektir.

Defter kayıtları ve belge düzeni ile çıkarılması zorunlu tablolar muhasebe standartlarına uygun ve tek düzen hesap planı dikkate alınarak çıkarılacaktır.

Defter ve belgeler her türlü yoklama ve denetime açık olacak, zamanaşımı süresince muhafaza ve ibraz ödevleri yerine getirilecektir.

Serbest bölgelerde yürütülen ve istisna kapsamına giren faaliyetlerin zararlar sonuçlanması halinde; bu zararların, diğer faaliyetlerden elde edilen kazançlardan indirilmesi mümkün bulunmadığı gibi ertesi yıla devredilmesi de mümkün değildir.

Serbest Bölgeler Kanunu'nun geçici 3.maddesinin 1. fıkrasının (b) bendi hükmüne göre, 06.02.2004 tarihine kadar faaliyet ruhsatı almış firmaların serbest bölgelerde istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler, 31.12.2008 tarihine kadar gelir vergisinden müstesnadır. Firmaların ruhsatlarında belirtilen süre 31.12.2008 tarihinden daha önceki bir tarihte sona eriyorsa söz konusu istisna faaliyet ruhsatlarında yer alan sürenin bitiş tarihine kadar geçerlidir. 31.12.2008 tarihinden daha sonraki bir tarihte sona eriyorsa söz konusu istisna 31.12.2008 tarihine kadar uygulanacaktır. 07.02.2004 tarihinden itibaren ruhsat alan bir firmanın çalıştırdığı personele ilişkin ücretlerin istisnadan faydalanması mümkün değildir.

İmalat Faaliyetlerine Uygulanacak İstisna

85 No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'ne göre, serbest bölgelerde imalat faaliyetinde bulunan firmaların bölgelerde imal ettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri kazançları, Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyeliğinin gerçekleştiği tarihi içeren yıllık vergileme döneminin sonuna kadar gelir veya kurumlar vergisinden müstesnadır. İstisna uygulamasında, imal edilen ürünün yurt dışına ya da yurt içine satılmasının bir önemi bulunmamaktadır.

Bu istisnadan, bölgede yeni faaliyete geçen firmalar ile faaliyet ruhsatlarında yer alan sürenin dolması ile normal vergileme rejimine tabi olacak mükellefler yararlanacaktır.

06.02.2004 tarihinden önce ruhsat sahibi olan imalatçı bir şirketin ruhsatında yer alan süre ile Türkiye'nin AB'ne tam üye olduğu vergilendirme dönemi sonu arasında farklılık olması halinde süre bakımından firma lehine olanın dikkate alınması gerekmektedir.

3.2. Usul Hükümleri

Vergi Usul Kanunu'na İlişkin Hükümler

Serbest bölgelerde vergi kanunlarının uygulanmamasına yönelik hüküm yürürlükten kaldırılmış olduğundan, bölgelerde faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişilerin, yabancı sermayeli olup olmadığına bakılmaksızın genel hükümler çerçevesinde Kanun'un yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla mükellefiyet tesis ettirmeleri gerekmektedir.

Serbest bölge yönetmelikleri gereği serbest bölgelerde ister şube, isterse merkez oluşumlu olsun, firmaların müstakil defter tutmaları ve özel fatura kullanmaları zorunludur. Bu belgelerin yerli veya yabancı firma olup olmadıklarına bakılmaksızın bölge müdürlüklerine onaylatılmaları gerekmektedir. Ayrıca T.T.K. hükümleri gereği hukuki ve ticari delil olması bakımından defterlerini ayrıca noterlere tasdik ettirmeleri de lazımdır.

Muhasebe işlemlerinin ve mali tabloların Türkiye muhasebe standartları ve tek düzen hesap planı dikkate alınarak çıkarılması; amortisman, değerlendirme, kayıt nizamı ve zamanı gibi hususların göz önünde tutulması gereklidir. Ayrıca 2004 sonrası kayıtların enflasyon düzeltmesi de dikkate alınarak izlenmesi yararlı olacaktır.

Serbest bölgede faaliyet gösteren bir firmanın T.T.K.'nin ilgili maddeleri ile Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 36 ve 37. maddelerince düzenlenmiş bulunan birleşme ve devir hallerinde tasfiyesiz olarak infisah etmesi ve bu durumda birleşilen ya da devralan şirketin birleşen ya da devrolunan şirkete ait ruhsatı kendi adına Dış Ticaret Müsteşarlığına yenilemesi halinde, eski ruhsat hükümlerinden yararlanılmaya devam edilebilecektir. Ancak burada serbest bölgede faaliyet gösterecek firmanın mutlaka müstakil olarak ruhsat alması gerekecektir.

Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun Hükümleri

Serbest bölgeler şu anda T.C. hudutları içinde ve sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulama alanı dışındadır.

5084 sayılı Kanun öncesinde de bugünkü mevzuat hükümlerine göre de anılan Kanunun tatbikine engel bir durum yoktur. Yani Türkiye’de yerleşik bir kişi ya da kurumun devlete ya da üçüncü kişilere borcundan dolayı serbest bölgedeki mallarına aktif kıymetlerine ya da gelirlerine haciz uygulanabilir.

3.3. Katma Değer Vergisi

Serbest bölgeler değişiklik öncesinde de sonrasında da gümrük hattı dışında sayıldığından, bu bölgelere Türkiye’den mal ya da hizmet teslimi ihracat, ülkemize teslimler ise ithalat sayılmaktadır. Dolayısıyla serbest bölgelere yapılan mal teslimleri ihracat istisnası hükümlerine tabi olup; hizmet ihracının da koşulları sağlanmak kaydıyla hizmet ihracatı istisnası da uygulanabilecektir.

Serbest bölgeye mal teslimleri ihracat muamelesi göreceğinden ihracat faturalarında KDV hesaplanmayacaktır. İhraç edilen malın ihraç eden bünyesinde kalan ve indirim yoluyla telafi edilememiş KDV ise yüklenilen KDV şeklinde nakden ya da mahsuben iade ile ilgili genel ve özel esaslar dikkate alınarak iade olunur. KDV Kanunu’nun 11/1-c maddesi hükmüne uygun teslimler bakımından da tecil –terkin hükümleri uygulanmaktadır. İhracat bedellerinin yurda getiriliş süreleri, taahhüt kapama, dövizin yurtdışında bırakılabilecek tutarları, dahilde işleme ya da geçici kabul yoluyla ithalat, teminat çözümü, ihraç kaydıyla ilgili teslimlerdeki 3 aylık ve izinle alınacak ek süreler ile cezai yaptırımlar normal ihracat ve ihracat kaydıyla teslimlerdeki usul ve esaslara ve yasal düzenlemelere tabidir.

Hizmet ihracatının gerçekleştirilmesi için ;

- a- Hizmetin yurtdışındaki müşteri adına fatura edilmesi,
- b- Hizmetten yurtdışında yararlanılması,
- c- Hizmet bedelinin döviz olarak yurda gelmesi,
- d- Hizmet teslim edilen kişinin (müşterinin) yurtdışında olması

Şeklinde 4 ana koşul mevcuttur. Bu koşullardan herhangi birinin gerçekleşmemiş olması halinde hizmet ihracatından bahsedilemez.

Eğer hizmet fiilen yurtdışında verilir ve tüketilirse bu durumda Türkiye’nin KDV mevzuatına göre değil yurt dışındaki mevzuata göre işlem yapılacaktır. Doğrudan serbest bölgede verilecek hizmetlerin sözleşme ile bu bölgelerde verilecek olduğu açıkça yer aldığı durumda ya da verilen hizmetin fiilen bölgede veriliyor olması halinde KDV Kanunu’nun 17/4-1 maddesine göre bu hizmetler KDV’den istisnadır. Kısmi istisna kapsamındaki bu teslimler nedeniyle yüklenilen KDV’ler indirim ve iade konusu yapılamayacağından, verilen hizmetin maliyeti olacak ya da giderleştirilecektir. Hizmet ihracatı koşulları sağlanıyorsa mal ihracatında olduğu gibi iadeye ve indirim konusuna edilebilecektir (Kırıktaş, 2005: 166).

Serbest bölgelere başka ülkelerden girişlerde ülkemiz KDV mevzuatı uygulanamaz. Bu bölgelere mal girişleri serbest bölge mevzuatına göre işlem görür ancak kayıtları vergi mevzuatına uygun şekilde tutulur. Yurtdışından serbest bölgeye, serbest bölgeden de başka bir yurtdışı ülkeye çıkışlar transit ticaret muamelesi görmektedir. Bir serbest bölgeden ülkedeki bir başka serbest bölgeye teslimler de KDV’siz dolaşacaktır.

Serbest bölgeden ülkemiz içine yapılacak teslimler ithalat işlemi sayıldığından malın tabi olduğu oranda KDV'ye tabi olacaktır. KDV Kanunu'nun 16. maddesindeki ithalat istisnası hükmü saklı kalmak kaydıyla serbest bölgeden ülkemize yapılacak teslimlerde KDV uygulanacaktır. Gümrük birliği sağlanmış ülkeler ile üçüncü ülke orijinli mal teslimlerinde telafi edici vergiler mevzuatı da aynen geçerlidir. Yani uzak doğu menşeli bir malın serbest bölge aracılığıyla yurda sokulması halinde telafi edici gümrük vergileri alınacağı gibi dahilde işleme ya da geçici kabul rejimi kapsamında ülkemize sokulmuş bir uzak doğu orijinli malın işlendikten sonra yurtdışı edilişinde serbest bölge aracılı olsun olmasın gittiği topluluk ülkesinde telafi edici vergi alınacaktır.

3.4. Özel Tüketim Vergisi

4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu kapsamında; akaryakıt ürünleri ve solventlerin yer aldığı I sayılı listedeki mallar, bazı taşıt araçlarının yer aldığı II sayılı listedeki mallar, alkollü içecekler ve tütün mamullerinin yer aldığı III sayılı listedeki mallar ile elektronik ve bazı beyaz eşyalarla lüks bazı malların bulunduğu IV sayılı listedeki mallar yer almaktadır. Kayıt ve tescile tabi II sayılı listedeki taşıt araçlarının ilk iktisabı hariç diğer listelerdeki malların ithalatı, imal ya da inşa edenleri tarafından teslimi ile I sayılı listedeki malların ithalatçıları ve imal edenleri tarafından teslimi bir defaya mahsus olmak üzere ÖTV'ne tabidir.

Serbest bölgelere ihracat ve ihraç kaydıyla teslimlere ilişkin ÖTV istisnası mevcuttur. Gümrük hattı dışı olmasına rağmen vergi kanunlarının uygulandığı bir alan haline gelen bu bölgelerde imalatçı olsa bile ÖTV'ne tabi malların ithali, ithalatçıları ya da imalatçıları tarafından tesliminde bir istisna mevcut değildir. 5084 sayılı Kanun'dan önce ise vergi kanunlarının uygulama sahası dışında kalan bu bölgelerdeki ÖTV'nin konusuna giren malların ilk safhasındaki dolaşımları da serbest bölge içi olmak kaydıyla ÖTV'nin konusuna girmiyordu.

3.5. Damga Vergisi ve Harçlar

488 sayılı Damga Vergisi Kanunu'nun I. maddesine göre, “.....yazılıp imzalanmak veya imza yerine geçen bir işaret konmak suretiyle düzenlenen ve herhangi bir hususu ispat veya belli etmek için ibraz edilebilecek olan belgeler ile elektronik imza kullanılmak suretiyle manyetik ortamda ve elektronik veri şeklinde oluşturulan belgeler.....” damga vergisine tabidir. Yani bir ispat aracı olabilen, değerli kağıt mahiyetindeki kağıtlar damga vergisinin konusuna girmektedir. Türkiye dışında düzenlenen kağıtlar ise sadece Türkiye’de resmi dairelere ibraz edildiği, üzerine devir veya ciro işlemleri yürütüldüğü veya herhangi bir suretle hükümlerinden ülke içinde faydalanıldığı takdirde vergiye tabi olmaktadır.

Serbest Bölgelerde düzenlenen kağıtlar kaç nüsha olursa olsun, serbest bölgede kalması halinde damga vergisi söz konusu olmayacaktır. Ancak belgelerin dava konusu olması halinde Türkiye’de bir mahkemeye ibrazı (henüz serbest bölgelerde kurulmuş mahkemeler mevcut değildir) halinde ya da delil olarak ülke içinde resmi mercilere sunulması halinde damga vergisi ödenecektir.

492 sayılı Kanun’a göre ülkemizde yargı harçları, noter harçları, vergi yargısı harçları, tapu-kadastro harçları, konsolosluk harçları, gemi ve liman harçları, trafik harçları ve benzeri harçlar alınmaktadır.

5084 sayılı Kanun'dan önce serbest bölgeler her ne kadar vergi kanunlarının, resim ve harç mevzuatlarının dışında bırakılmış yerler olmakla birlikte; harçların konusu işlemlerin bölge dışında gerçekleşmesi (Yargı, noterin, tapu, konsolosluk, trafik v.b bölge içinde mevcut

değildir.) nedeniyle ilgili harçlar alınmaktaydı. 5084 sayılı Yasayla 3218 sayılı Kanuna eklenen geçici 3/c maddesiyle “Bu bölgelerde gerçekleştirdikleri faaliyetleri ile ilgili olarak yaptıkları işlemler 31.12.2008 tarihine kadar her türlü vergi, resim ve harçtan müstesna” tutulduğundan; bölge içindeki gayrimenkullerin el değiştirmeleri tapu harcına, bölgede kullanılacak bir sözleşmenin noterde düzenlenen örneği noter harcına tabi olmayacak ve buna benzer Harçlar Kanunu’nun diğer benzer işlemleri de serbest bölge faaliyetiyle ilgili olmak kaydıyla 31.12.2008 tarihine kadar istisna olacaktır.

3.6. Emlak Vergisi

1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu’na göre Türkiye’de bulunan binalar, arazi ve arsalar emlak vergisine tabi olup ilgili belediyelerce takip ve tahsil olunmaktadır. 5084 Sayılı Kanun’dan önce serbest bölgelerin hem gümrük hattı dışı hem de vergi kanunlarının kapsama alanı dışında kalması dolayısıyla bu bölgelerdeki bina, arsa ve araziler emlak vergisine tabi değildi. 5084 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikle bu bölgeler de vergi kanunlarının kapsama alanına dahil edildiyse de bahsi geçen Kanun’un 9. maddesi ile düzenlenen 3218 Sayılı Kanun’un geçici 3/c maddesiyle bu bölgelerdeki faaliyetler ile ilgili işlemler her türlü verginin dışında bırakıldığından, servet vergisi olmakla birlikte bir işlem sonucu (alım-satım, devir) doğduğundan emlak vergisi halen doğmayacaktır.

3.7. Veraset ve İntikal Vergisi

7338 Sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu, T.C. tabiyetinde bulunan şahıslara ait malların ya da ülke siyasi sınırları içindeki malların veraset yoluyla veya ivazsız bir şekilde bir şahıstan diğer şahsa intikalini vergi konusuna almıştır.

5084 Sayılı Kanun öncesinde de sonrasında da olsa, bir Türk vatandaşının malının ülkedeki bir başka şahsa yada ülke siyasi sınırları içindeki malların yabancı yada yerli bir şahsa veraset yada ivazsız yolla intikalinde veraset ve intikal vergisi doğduğundan serbest bölgelerdeki bir malın Türkiye’deki bir şahsa bu yolla intikalinde de anılan vergi doğar. Bu intikalin geçici 3/c maddesi hükmü ile bir ilgisi yoktur.

4. SERBEST BÖLGELERDE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARI

Çalışma ve sosyal güvenlik esasları Serbest Bölgeler Kanunu’nun 10. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre “ Serbest bölgelerde, faaliyet gösterecek işyerlerinde yabancı uyruklu yönetici ve vasıflı personel çalıştırılabilir. Buna ait esaslar yönetmelikle belirlenir. Serbest bölgelerde Türkiye Cumhuriyeti sosyal güvenlik mevzuatı uygulanır.” denilmektedir.

Serbest Bölgeler Kanunu’nun geçici 1. maddesinde; “Serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren on yıl süreyle 05.05.1983 gün ve 2822 sayılı Kanunun grev ve lokavt ile arabuluculuk hükümleri uygulanmaz. Ancak bu süre içinde toplu iş sözleşmesi üzerinde çıkacak menfaat uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulunca karara bağlanır.” hükmü yer almaktaydı. Bu madde 03.08.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanun ile kaldırılmıştır.

Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği’nin 17. maddesinde çalışma esasları, 18. maddesinde yabancılar için çalışma izni, 19. maddesinde ikamet ve gece çalışma izni, 20. maddesinde çalışma saatleri, giriş ve çıkışların kontrolü ve 21. maddesinde ise sosyal güvenlik ve yardım esasları belirlenmiştir. Bu maddelere göre;

Türkiye’deki işyerleri için öngörülen asgari ücret ve fazla çalışma esasları, serbest bölge içinde de geçerlidir.

Bölgede ikamet yasaktır. Ancak, güvenliğin sağlanması için Bölgenin kontrol ve korunmasıyla görevlendirilmiş olan güvenlik, gümrük muhafaza ve koruma görevlilerinin, ya da yaptıkları iş gereği bölgede ikamet etmek zorunda bulunanlar ile bölgede iş gününü takip eden gece de çalışmak zorunda bulunanların ikamet/gece çalışma izinleri, güvenlik ve gümrük idaresine yazılı bilgi verilmek suretiyle, Bölge Müdürlüğü'nce verilir. Bölgede verilen ikamet/ gece çalışma izinleri sınırlı olup, ancak az önce sayılanlar için hüküm ifade etmektedir.

Bölgede günde 24 saat ve haftada yedi gün çalışma yapılabilir. Ancak, bölgede yapılacak işler ile yük alıp vermek ve her türlü Gümrük işlemlerinin normal çalışma saati içinde yapılması esastır. Normal çalışma saatleri dışında veya tatil zamanlarında gümrükle ilgili iş yapılması yazılı olarak istenildiği takdirde bu istek, Bölge Müdürlüğü'nce uygun görüldükten ve gümrük idaresince kabul edildikten ve fazla mesai ücretinin yatırılmasını müteakip işin yapılmasına izin verilir.

Bölgede faaliyette bulunan kullanıcılar ile bunların yanlarında bir iş aktine göre çalışan işçiler hakkında yabancı uyruklular da dahil olmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Mevzuatı hükümleri uygulanır. Ancak Türkiye ile diğer ülkeler arasında sosyal güvenlik konusunda yapılan sözleşmeler varsa, bu sözleşme hükümleri de tatbik olunur. Sigorta primleri döviz veya Yeni Türk Lirası olarak veya hak sahiplerine ödenecek tediye de Yeni Türk Lirası olarak ödenebilecektir.

Serbest bölge çalışanlarının maaş ödemeleri serbest bölgede bulunan bankalardan yapılmaktadır. Ancak uygulamada firmanın talebine göre toplu maaş ödemeleri Türkiye'deki herhangi bir banka şubesinden de (personel- işveren maaş anlaşması TL bazındaysa) onun karşılığı ABD Doları, toplu maaş ödemesi adı altında Türkiye'deki bir bankaya transfer edilerek yapılabilmektedir.

Serbest Bölgelerde uygulanacak söz konusu Sosyal Güvenlik Mevzuatı;

- 1- 4857 sayılı İş Yasası,
- 2- T.C. Emekli Sandığı,
- 3- 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu,
- 4- 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu

hükümleridir. İlgili Sosyal Güvenlik Mevzuatı hükümleri çerçevesinde serbest bölgede çalışacak personel; kıdem tazminatı, ihbar tazminatı gibi haklara sahip olup; hak ettiği ücretten sosyal sigortalar primi, işsizlik primi kesintisi ve sosyal güvenlik destekleme primine tabi sigortalılardan sosyal sigortalar primi kesintisi gibi kesintiler yapılmaktadır.

5. SERBEST BÖLGELERDE DIŞ TİCARET UYGULAMALARI

5.1. İthalat Rejimi

Serbest bölgeler ile diğer ülkeler ve serbest bölgeler arasında Dış Ticaret Rejimi uygulanmaz. Bu durumda serbest bölgelere, diğer ülkelere veya başka bir serbest bölgeden gelecek bir mal ithalat rejimine tabi olmayacaktır. Yalnızca, Serbest Bölgeler Yönetmeliği'nin 41. maddesi uyarınca yurtdışından bölgeye getirilen malların CIF değeri üzerinden binde beş oranında özel hesaba ödeme yapılacaktır.

Serbest bölgeden Türkiye'ye sevk edilen mallar ise Dış Ticaret Rejimine tabi olacaktır ve İthalat Rejimi kapsamında "ithal edilmiş" sayılacaktır. Yine, Serbest Bölgeden çıkarılan malların CIF değeri üzerinden binde beş oranında özel hesaba ödeme yapılacaktır.

5.2. İhracat Rejimi

Bilindiği gibi serbest bölgelerde dış ticaret rejimi ile gümrük mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümleri uygulanmaz. Serbest bölgelerden yurt dışına ve diğer serbest bölgelere mal gönderilmesi ve hizmet verilmesi serbesttir.

Serbest bölgelerden yurt dışına çıkışlar ihracat değil yurt dışı satışır. Serbest bölgelerden yurt dışına çıkarılan mallar için özel hesaba ödeme yapılmaz.

Türkiye’den serbest bölgeye gönderilen mallar dış ticaret rejimine tabi tutulur ve “ihraç edilmiş” sayılır.

Türkiye’den serbest bölgeye getirilen mallardan özel hesaba herhangi bir tahsilat yapılmaz. Ancak, dış ticaret rejiminde öngörülen süre içinde, Türkiye’den serbest bölgeye ihraç edilip, tekrar Türkiye’ye getirilen mallardan Serbest Bölgeler Yönetmeliği’nin 41. maddesi uyarınca, malların CIF değerleri üzerinden binde beş oranında ücret alınır.

Serbest Bölgeler Kanunu’nun 8.maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, bir partide toplam fatura bedeli 500 ABD Dolarının altında kalmak üzere Bölge Müdürlüğü veya Bölge Müdürlüğü onayı ile İşletici veya B.K.İ. ya da Kullanıcı tarafından serbest bölgeye getirilen Türkiye mahreçli mallar, isteğe bağlı olarak ihracat işlemine tabi tutulmayabilir.

Bölgeden çıkarılan mallar için;

Menşe Şahadetnamesi²⁸, Gümrük Kanunu ve buna bağlı Gümrük Yönetmeliği’nin ilgili,

A.TR. Dolaşım Belgesi²⁹, 10.01.1979 tarih ve 16515 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “AB Dolaşım Belgeleri Yönetmeliği”,

EUR.1 Sertikası³⁰, 22.05.1992 tarih ve 21235 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “EUR.1 Sertikaları Yönetmeliği”,

hükümlerine göre, Ticaret ve Sanayi Odalarına üyelik şartı aranmaksızın, Serbest Bölge Müdürlüğü’nün yazısına istinaden mahalli odalarca verilir.

Serbest Bölge Gümrük İdareleri, vize edilmek üzere ibraz olunan “A.TR. Dolaşım Belgeleri ve EUR.1 Sertikası’nın doğruluğunun kontrolünü ve söz konusu belge ve sertifikada kayıtlı eşyanın muayenesini yaparak vize eder.

5.3. Dahilde İşleme Rejimi

Dahilde işleme rejiminin temel teşvik unsuru, dünya piyasa fiyatlarından hammadde temin imkanını sağlamasıdır. AB dışındaki 3. ülkelerden Ortak Gümrük Tarifesi’ne göre vergiye

²⁸ Menşe Şahadetnamesi; malların menşecini, diğer bir ifadeyle malların üretildiği, imal edildiği ülkeyi gösteren, bu amacın yanı sıra bazı ülkelerden ithal edilen malların tercihli gümrük rejiminden yararlanması veya konulan kotaların sınırlamasının izlenmesini teminen ibrazı gereken, genellikle mahalli ticaret odaları, sanayi ve ticaret odalarının, bazen de ithalatçı ülkelerin mahalli konsolosluklarınınca onaylanan bir belgedir (Onursal, 1996: 125).

²⁹ A.TR. Dolaşım Belgesi; Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ticarete, malların karşılıklı tavizlerden yararlanmaları için A.TR. dolaşım belgeleri düzenlenir. Bu belgeler ihracatçılar tarafından tanzim edilir ve ilgili ticaret odaları tarafından onaylanırlar. A.TR. belgesi malların gümrükten çıkışı sırasında ilgili gümrük idaresince vize edildiği tarihten itibaren en geç üç ay içerisinde varış gümrüklerine ibraz edilmelidir. Bu sürenin geçirilmesi halinde A.TR. ’ye istinaden herhangi bir gümrük indirimi yapılmamaktadır (Onursal, 1996: 126).

³⁰ EUR.1 Sertikası; Serbest ticaret anlaşmaları kapsamında, taraf ülkeler menşeli ürünlerin tavizlerden yararlanmalarını sağlayan bir belge olup, halihazırda yalnızca Türkiye’nin EFTA Ülkeleri ile akdettiği serbest ticaret anlaşması çerçevesinde kullanılmaktadır (Onursal, 1996: 126).

tabi girdi malların vergileri teminata bağlanmak suretiyle veya bu amaçla serbest dolaşıma giren ya da eşdeğer eşyanın, Türkiye gümrük bölgesinde bir veya daha fazla işlem görerek, işlem görmüş ürünlerin elde edilmesi ve özel hükümler saklı kalmak kaydıyla, elde edilen ürünlerin ihraç edilmesinin esas olduğu, ihracatın gerçekleşmesi halinde teminatın veya alınan vergilerin geri verildiği bir rejimdir (Toker, 2002: 16)

Dahilde işleme rejimi çerçevesinde Türkiye’de üretilen işlem görmüş ürünün serbest bölgeye ihraç edilmesiyle ihracat taahhüdü kapatılmış sayılır. Serbest Bölgeye ihraç edilen dahilde işleme rejimi kapsamındaki işlem görmüş ürünler buradan üçüncü ülkelere herhangi bir şarta bağlı olmadan sevk edilebilir. Ancak, söz konusu ürünün serbest bölgeden AB üyesi ülkelere sevk edilmesi halinde ürünün bünyesine giren ticaret politikası önlemine tabi olmayan ve serbest dolaşım durumunda bulunmayan üçüncü ülke menşeli hammadde, yardımcı madde, yarı mamul ve mamul maddeler için ithal tarihindeki kur ve ortak gümrük tarifesindeki oran üzerinden gümrük vergisinin serbest bölgeden sevki sırasında ödenmesi gerekir.

Dahilde işleme izin belgesi kapsamında serbest bölgeye ihraç edilmiş ürünün tekrar Türkiye’ye ithal edilmesi halinde ise, ithal edilen ve ihracı gerçekleştirilemeyen ticaret politikası önlemine (kota ve gözetim) tabi olmayan üçüncü ülke menşeli ürünlerin ithalat sırasında alınmayan vergilerinin ithal tarihinden itibaren geçen süre dikkate alınarak 6183 sayılı Amme Alacaklarını Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre tahsil edilmesinden sonra serbest dolaşıma girmesi mümkün olur.

Türkiye’ye serbest bölgelerden ithal edilecek ticaret politikası önlemlerine tabi malların serbest dolaşıma girebilmesi için, Türkiye’deki ithalatçısının söz konusu mallar ile ilgili olarak ithal lisansının (kota hakkının) bulunması gerekir. Aksi takdirde, bu mallardan üretilen ürünlerin üçüncü ülkelere sevki ya da imhası gerekir. Bunun mümkün olmaması halinde ise kotasız ithal edildiği tespit edilen mal bedeli kadar meblağ, hazineye irat kaydedilmek üzere ilgili firmadan 6183 sayılı Amme Alacaklarını Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre tahsil edilir (Toroslu, 2000: 88).

5.4. Hariçte İşleme Rejimi

Hariçte işleme rejiminin temel amacı, serbest dolaşımdaki malın işlenmek, tamir edilmek veya yenilenmek üzere geçici olarak ihraç edilmesi ve işlem görmüş ürünün tam veya kısmi muafiyetten yararlanarak serbest dolaşıma girmesinin sağlanması ve ithal edilen işlem görmüş ürünleri üreten Türkiye’deki üreticilerin temel ekonomik çıkarlarının olumsuz etkilenmemesi kaydıyla ihraç eşyasının satışının teşvikidir.

Serbest dolaşımdaki malların, AB üyesi ülkeler dışında ve serbest bölgelerde hariçte işleme rejimi kapsamında işleme tabi tutulması ile daha ileri derecede işlem görmüş bir ürün elde edilerek, bu ürünlerin ithali sırasında tam veya kısmi muafiyet uygulanmak suretiyle ithalata harcanacak kaynaklardan tasarruf edilmiş olacaktır.

Hariçte işleme rejimi çerçevesinde, daha ileri derecede işlenmek, tamir edilmek veya yenilenmek üzere serbest bölgelere gönderilen ve buradaki işleme faaliyetinde yalnızca serbestçe dolaşımda olan girdiler ve kullanılan mallar ile serbest bölgede sadece işçiliğe tabi tutulan mallar Türkiye’ye gümrük vergisinden tam olarak muaf olarak ithal edilmektedir. Serbest bölgelerdeki işleme faaliyetinde üçüncü ülke menşeli girdiler kullanılarak üretilen ürünlerin Türkiye’ye ithalinde ise, bu girdilerin ortak gümrük tarifesinde belirtilen oran üzerinden gümrük vergisi ödenmekte ve böylece söz konusu malların tekrar serbest dolaşıma girmesi sağlanmış olacaktır.

BÖLÜM 4 TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER

1. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

Türkiye’de 3218 sayılı Kanun’un ardından ilk serbest bölge uygulamaları, 1983 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile serbest bölge olarak ilan edilen ve 1987 yılında ticari faaliyete başlayan Mersin ve Antalya Serbest Bölgeleri ile gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu’nun genel bütçe içine alınmasıyla daralan mali imkanlar çerçevesinde serbest bölgelerin özel sektör firmaları tarafından da oluşturulabileceği fikri ile 1990 yılında Ege ve İstanbul Atatürk Havalimanı, 1992 yılında Trabzon Serbest Bölgesi kurulmuştur. 1995 yılından itibaren serbest bölge yatırımları için özel sektör kaynaklarının kullanılması politika haline getirilerek, İstanbul Deri ve Endüstri, Doğu Anadolu, Mardin Serbest Bölgeleri, ardından 1997 yılında İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler, 1998 yılında İzmir Menemen Deri, Rize, Samsun, İstanbul Trakya (Çatalca) ve Kayseri, 1999 yılında Avrupa, Gaziantep, Adana-Yumurtalık, 2001 yılında Bursa, Denizli, Kocaeli ve 2002 yılında da Tübitak-Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgeleri faaliyete geçirilmiştir.

2005 tarihi itibarıyla faaliyette olan 21 adet serbest bölgeye Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırları ilan edilen bir adet serbest bölge daha ilave edilecektir. Ankara İli, Polatlı İlçesi, Türkobası mevkiinde yer alan arazi üstünde Ankara ve çevre illere hizmet verecek bir serbest bölge kurulması çalışmaları ile Ankara Anadolu Serbest Bölgesi’nin yer ve sınırları 7 Mart 2005 tarihli, 25748 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu’nun 21 Şubat 2005 tarih, 2005/8517 sayılı Kararı ile tespit edilmiştir.

Tablo: 1 Türlerine Göre Türkiye’de Serbest Bölgeler

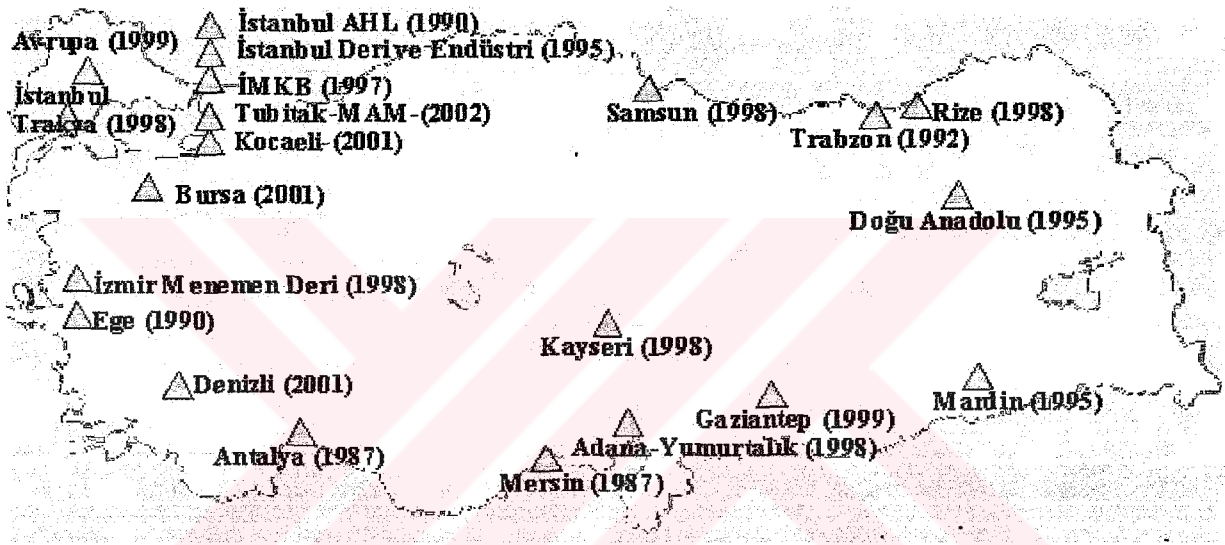
SERBEST BÖLGE	YASAL YAPISI	COĞRAFI BÜYÜKLÜK	FONKSİYONLARINA GÖRE
Mersin Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Ticaret-Üretim
Antalya Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Ticaret-Üretim
Ege Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Üretim-Ticaret
İstanbul A.H.L S. B.	Kısmi-Kapalı	Küçük	Üretim-Ticaret-Kıyı Banka.
Trabzon Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Ser. Liman-Tic.- Depolama
İstanbul Deri ve End.S.B.	Kısmi-Kapalı	Küçük	Endüstri Özellikli S.B.(Deri)
Doğu Anadolu S.B.	Kısmi-Kapalı	Küçük	Yatırım Serbest Bölgesi
Mardin Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Yatırım Serbest Bölgesi
İMKB Uluslar. Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Menkul Kıymetler İhraç İşl.
İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Endüstri Özellikli Serbest Bölge (Deri)
Rize Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Ticaret- Transit Ticaret
Samsun Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Ticaret - Üretim
İstanbul Trakya S.B.	Kısmi-Kapalı	Küçük	Üretim- Ticaret
Kayseri Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Üretim- Ticaret
Avrupa Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Üretim- Ticaret
Gaziantep Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Ticaret
Adana Yumurtalık S.B.	Kısmi-Kapalı	Küçük	End.Özellikli S.B. (Ağır Sanayi)

Bursa Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Üretim- Ticaret
Denizli Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Ticaret- Üretim
Kocaeli Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Üretim - Performans Özellikli Serbest Bölge
Tubitak- MAM Serbest Bölgesi	Kısmi-Kapalı	Küçük	Endüstri Özellikli Serbest Bölge (Teknoloji)

Tablo tarafımdan oluşturulmuştur.

Aşağıda yer alan Türkiye haritasında, Türkiye'deki serbest bölgeler bulundukları il ve kuruluş yılları itibari ile gösterilmektedir.

Tablo: 2 Coğrafi Dağılımına Göre Türkiye'de Serbest Bölgeler

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (<http://www.dtm.gov.tr/SB/Atinterb.htm>)

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 2 nci maddesi uyarınca Türkiye'de serbest bölgelerin yer ve sınırlarını belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkilidir ve serbest bölgeyi işletecek/kurup işletecek kuruluş Bakanlar Kurulu tarafından yetkilendirilir. Uygulamada, Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırları belirlenen serbest bölgeyi kuracak ve işletecek şirket, bir sermaye şirketi olan anonim şirket şeklinde kurulacaktır.

Türkiye'deki serbest bölge uygulamalarında, kuruluş ve işletme açısından üç çeşit modelden³¹ söz edilebilir. Bu modellerin belirlenmesinde öncelikle kamu arazisi üzerine yine kamunun sağladığı finansman ile alt yapı (drenaj, kanalizasyon, arıtma tesisi, yol, su, elektrik, haberleşme tesisleri gibi altyapı tesisleri, bölge sınırları, kantar, kaçak eşya ambarı, giriş çıkış kapıları ve sair bina ve tesisler) harcamaları yapılmakta ve üst yapı (serbest bölge arazisi üzerinde bina ve tesis yapılması) tesisleri kullanıcı şirketler tarafından inşa edilmekteydi. İkinci modelde ise finansman kısıtı nedeniyle, kamu arazisi üzerinde alt yapı harcamaları bölge kurucu ve işletmecisi tarafından yapılmakta ve üst yapı harcamaları ise bölge kurucu ve işletmecisi ile kullanıcı şirketler tarafından hazır hale getirilmektedir. Bu iki modelden ilkinde mülkiyet hakları tamamen kamuya ait iken ikinci modelde belirli bir süre sonunda mülkiyet hakları kamuya devredilmektedir. Üçüncü modelde ise serbest bölgenin arazisi, kuruluşu ve işletilmesi tamamen özel sektöre aittir.

³¹ (<http://www.dtm.gov.tr/cad/DTDERGI/ozelsayiekim/meltem.html> Erişim Tarihi: 02.09.2005)

A- İlk model (Tam Kamusal Destekli)

Bu çerçevede, ilk olarak Mersin ve Antalya Serbest Bölgeleri arazisi kamuya ait olan sahalarda yine alt yapısı Kamu Ortaklığı Fonu'ndan temin edilen kaynak ile tamamlanarak 1987 yılında açılışa hazır hale getirilmiştir. Alt yapısı (drenaj, kanalizasyon, arıtma tesisi, yol, su, elektrik, haberleşme tesisleri gibi altyapı tesisleri, bölge sınırları, kantar, kaçak eşya ambarı, giriş çıkış kapıları ve sair bina ve tesisler) hazır bu bölgelerin işletilmesi için İl Özel İdareleri, Sanayi ve Ticaret Odaları, Denizcilik İşletmeleri başta olmak üzere diğer kuruluş ve vatandaşların ortaklığında kurulan anonim şirketler (MESBAŞ-Mersin Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. ve ASBAŞ-Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş.) yetkili kılınmışlardır.

Serbest Bölgeleri işleten bu şirketler, arazinin kullanıcılara kiralanması, kullanıcıların mallarının elleçlenmesi, elektrik, su, telefon hizmetlerinin verilmesi, serbest bölge limanının işletilmesi, çevre düzeninin sağlanması gibi ana hizmetleri yapmakla görevli bulunmaktadır. Bu şirketlerin ana gelir kaynaklarını sayılan bu işlemler oluşturmaktadır. Halen bu model kapsamında işletilmekte olan diğer iki serbest bölge ise, Doğu Anadolu Serbest Bölgesi (Erzurum) ile Tübitak – Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgeleridir (Gebze).

B- İkinci model (Yap-İşlet-Devret)

İlk serbest bölge kurma girişimine öncülük edilmesinin ardından, arazisi devlet tarafından temin edilecek yerlerde özel sektör firmalarınca da serbest bölgeler kurulabilecektir. Özel şirketler tarafından işletilerek, belirlenen sürenin sonunda işletilmekte olunan tesislerin ilgili kamu kuruluşuna devredildiği diğer bir ifadeyle yap-işlet-devret modelinin uygulamasına 1990 yılında başlanmıştır.

Bu modelin ilk uygulaması, İzmir'de kurulan Ege Serbest Bölgesi'dir. Yaklaşık 2.2 milyon metrekare büyüklüğündeki alanda serbest bölge kurma yetkisi, serbest bölgeyi kurmak ve işletmek üzere talip olan yabancı sermayeli bir özel şirket (EAC Turkey International Enterprises, Inc.) ile yerel yönetim, kamu tüzel kişilikleri ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan ESBAŞ-Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'ne yap-işlet-devret modeli çerçevesinde verilmiştir. ESBAŞ, yukarıda sayılan işleticilik faaliyetleri yanında serbest bölgenin tüm alt yapısını hazırlamakta, üst yapılar (serbest bölge arazisi üzerinde bina ve tesis yapılması) için uygun hazır araziler oluşturmakta ve bunları kullanıcılara kiraya vermektedir. Bu modelde çalışan diğer serbest bölgelerimiz; İstanbul AHL, Trabzon, Samsun, Adana Yumurtalık, Rize ve Kocaeli Serbest Bölgeleridir.

C- Üçüncü model (Yap-İşlet-Sahip Ol)

Bu modelde ise; arazisi ve kurulup işletilmesi tamamen özel sektöre ait serbest bölgelerin kurulması olmuştur. Bunun ilk örneği 1991 yılında girişimi başlatılan ancak hemen uygulanamayan İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'dir. Daha sonra ilk uygulamaya geçen ise İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi'dir. Bu bölgeyi işleten DESBAŞ-İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş., devletten hiçbir destek almaksızın tamamen bölgeyi kullanıcılara hazır hale getirmekte ve isteyene kiralamakta isteyene de arazi mülkiyetini satmaktadır. Bu modelde çalışan diğer serbest bölgelerimiz; İzmir-Menemen Deri, Avrupa, Gaziantep, Denizli, Bursa, Mardin ve Kayseri Serbest Bölgeleridir.

1.1. Mersin Serbest Bölgesi

Mersin, 6000 yıllık geçmişi ile hem kültürel hem de ekonomik işlevleri gelişmiş bir ticaret merkezidir.³² Bölgedeki tarım, sanayi ve ticaretin geldiği seviye itibarıyla bugün de Mersin, ekonomik özelliği olan illerin başında gelmektedir³³.

Türkiye'nin ticaret hacmi en büyük limanının Mersin'de³⁴ bulunması, ekonomik işlemlerde devlet müdahalesinin asgariye indirildiği özel uygulama alanları olan serbest bölge uygulamasının ilde tesisine neden olmuş, dolayısıyla bu durum Mersin'i ülke genelinde hinterlandı yüksek ekonomik faaliyetlerin odak noktası haline getirmiştir. Mersin Serbest Bölgesi Türkiye'nin ilk serbest bölgesi olmasının yanında "serbest bölge" sistemini en iyi seviyede oturtmuş olan bir bölgedir.

Mersin Serbest Bölgesi, lokasyon itibarıyla belirli merkezlere ve ülkelere (Ortadoğu, Türk Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu, Doğu ve Batı Avrupa, Kuzey Afrika) yakın bir coğrafi yerde kurulmuştur. Türkiye'nin her bölgesine kara, hava ve demiryolu bağlantısı olduğu gibi, deniz yoluyla da bütün dünya limanlarına bağlantısı vardır.

Deniz Taşımacılığı; Doğu Akdeniz'in en önemli limanlarından biri olan Mersin Limanı'nın bitişiğinde olması ve ayrıca serbest bölge içinde özel rıhtımları bulunması sebebiyle tüm

³²Uzun yıllar Tarsus limanının aktifliği nedeniyle fazla gelişme gösteremeyen Mersin Limanı, Osmanlı imparatorluğu döneminde de uluslararası aktif deniz ticaretinin olmayışı, sadece imparatorluğun kendi eyaletleri arasında yapılan bölgeler arası ticaret nedeniyle; başta İstanbul, İzmir ve Selanik olmak üzere; Batı Anadolu, Suriye ve Mısır limanlarının önem kazanmasına, Mersin limanlarının ise gemilerin uğrak yeri olmaktan çıkmasına, adeta terk edilmesine neden olmuştur.

1832'de Mısırlı İbrahim Paşa'nın Çukurova'yı işgal etmesi ve özellikle pamuk üretiminde, burada gerçekleştirdiği akılcı, modern tarımsal yatırımlar ve üretim teknikleri ile yöre ekonomisinde büyük gelişme sağlamıştır. 1841 tarihli Adana Vilayet Salnamesi'nde "bazı kayık ve gemilerin uğramaya başladığı" denilen Mersin, geleceğin büyük bölge limanına tek aday olarak görünüyordu. Zira, Osmanlı yönetiminin Batı Avrupa ülkeleriyle yaptığı 1838 Serbest Ticaret Anlaşması, Kuzey Amerikan İç Savaşı nedeniyle pamuk üretiminin aksaması, İngiliz tekstil sanayiinde ortaya çıkan pamuk açığının Çukurova'dan karşılanması, Kırım Savaşı'nın yarattığı koşullar sonucunda Avrupa'da oluşan tahıl ihtiyacı ve sevkıyatı, Mersin Limanının gelişmesi yönündeki en önemli faktörlerden biri olmuştur.

1890 yılına gelindiğinde Çukurova, Orta Anadolu ve Kuzey Suriye'nin ürettiklerini Mersin, limanı aracılığıyla satıyordu. 1890'lı yıllarda limanın yakın çevresinde ticaret ve taşımacılık acenteleri ile konsolosluklar kurulmuş, limana gelip giden gemilerin sayıları arttıkça, yeni iskeleler inşa edilmiştir. 1890 yılında Mersin limanından; Kuzey Afrika'da Cezayir, Tunus ve Mısır'a; Avrupa'da İngiltere, Avusturya, İspanya, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Rusya'ya ihracat yapıyordu.

³³Mersin ülkemizin 8. büyük il'idir. Toplam nüfusu 1.651.400 kişi olup, toplam nüfusun % 61'ini oluşturan 999.220 kişi şehirlerde, geriye kalan ve toplam nüfusun % 39'unu oluşturan 652.180 kişi de köylerde yaşamaktadır (2000 genel nüfus sayımı).

³⁴Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, limanların ve deniz ticaretinin ulusallaştırılmasının ardından, denizcilik yeniden gelişme sürecine girmiş ve Mersin limanı eskiden olduğu gibi, bölgenin ekonomik kaynaklarını ve ithal ihtiyaçlarını sağlamaya devam etmiştir. 1926 yılında kabotaj hakkının elde edilmesiyle birlikte Mersin, Tarsus, Seyhan ve Ceyhan Belediyeleriyle, Mersin Ticaret Odası ve Mersin Özel İdaresi arasında Seyrüsefain Acenteliği (Mersin Liman Şirketi) kurulmuştur. Bu yıldan itibaren, günümüzde de birçok acentaları faaliyette bulunan yabancı şirketler Mersin'de büro açmışlardır. 3 Nisan 1954 tarihinde temeli atılarak yapımına başlanan liman 1963 yılında tamamlanmıştır. 1970'lerin başında genişletilen Mersin Limanı, 1980'lerin ilk yıllarında doğu Akdeniz'e sefer yapan bütün deniz yolu işletmelerinin başlıca uğrak yerlerinden biri olmuştur. Artan ticaret hacmi nedeniyle Akdeniz'in başlıca limanları olan Beyrut, Hayfa, İskenderiye, Cezayir, Barselona, Cenova, Napoli, Trieste ve Pire'den yer yer daha olumlu özellikler taşımaktadır. Türkiye'nin Akdeniz'deki en büyük limanı olan Mersin Limanı, günümüzde Türkiye'nin en büyük, Avrupa'nın ise 10 büyük limanından birisidir. Mersin limanından, Tunus'a Sidney'e, Abıdjan'dan Liverpool'a, Panama'dan Odessa'ya, Amerika, Avrupa, Afrika, Asya ve Avusturalya kıtalarının sayısız limanlarına düzenli seferler ve ticari bağlantılar yapılmaktadır.

dünya ülkeleri ile denizyolu bağlantısı mevcuttur. Bu iki yönlü denizyolu bağlantısı serbest bölgeyi desteklemektedir. Serbest Bölge Limanında, özel toncu postalar ile yapılabilen çok hızlı yüklem/boşaltma işlemleri sayesinde, serbest bölge adresli yüklerin (konteyner hariç) bu rıhtımlarda elleçlenmesi tercih sebebi olmakta, bu durumda Mersin Serbest Bölgesi'ni önemli bir konuma taşımaktadır. Yükleme/boşaltma işlemlerinde kullanılan gelişmiş mekanik araç parkı da bu bölgenin tercihinde büyük rol oynamaktadır. Transit malların geçişinde bölge büyük bir tecrübeye sahip olmanın yanı sıra yıllardan beri hinterlandında bulunan illerin ihracatçıların çıkış kapısı olma özelliğiyle bu yönde hizmet sağlayan gemi acenteleri, broker, forwarder kuruluşlar, banka ve sigorta şirketleri ve diğer hizmet sektörlerinde de gelişmiş bir hizmet ağına sahiptir. Mersin Limanı düzenli sefer yapan yaklaşık 40 gemi hattının uğrak yeridir. Serbest Bölgenin bir ticaret merkezi olmasında bunun katkısı büyüktür.

Kara Taşımacılığı ; Serbest bölge kapısına kadar uzanan E-5 uluslararası otoyol bağlantı çıkışı ile ülke içine ve Avrupa ülkelerine, diğer yönlerde Ortadoğu ve Türk Cumhuriyetlerine karayolu bağlantıları mevcuttur. Mersin'de tüm destinasyonlara kara taşıması hizmeti veren nakliyeciler bulmak mümkündür (Türkiye'deki kara nakil araçlarının % 8'i bu bölgede bulunmaktadır).

Hava Taşımacılığı; Bölgeden 60 km uzaklıkta bulunan Adana Şakirpaşa Havalimanı vasıtasıyla tüm dünya ülkelerine havayolu ulaşımı sağlanmaktadır.

Demiryolu Taşımacılığı; Uzunluğu 67 km olan Adana-Mersin demiryolu Yenice'den bağlantılı olarak Ankara, Eskişehir, Afyon ve Haydarpaşa'ya kadar uzanmakta, Adana bağlantısı ile hat bulunan tüm illere de ulaşım yapılabilmektedir. Adana'dan geçen Bağdat demiryoluna bağlantısı ile Mersin Limanı'ndan Bağdat'a demiryolu taşımacılığı yapılabilme olanağı mevcuttur.

Bütün bu kolaylıklardan ötürü, pamuk, narenciye, yaş sebze-meyve üretimi ve tekstil sanayisinden dolayı bir endüstri merkezi olması yanında, Mersin Türkiye'nin en önemli ticaret merkezlerinden birisidir. Mersin Türkiye narenciye üretiminin % 33'ünü, tahıl üretiminin % 1.87'sini, sebze üretiminin % 5.26'sını, meyve üretiminin % 6.55'i ni karşılamaktadır.

Serbest bölgenin yeri 03.11.1983 tarih ve 83/7285 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Bölgenin sınırları 04.03.1985 tarih ve 85/9200 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir. Bölge arazisi kamuya ait olup, modern altyapı hükümet tarafından yapılmıştır. Mersin Serbest Bölgesinin 1. kısmının işletilmesi 06.08.1986 tarih 10877 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği MESBAŞ'a verilmiştir. Bu karara istinaden Dış Ticaret Müsteşarlığı ile MESBAŞ arasında 20 yıl süreli bir İşletme Sözleşmesi akdedilmiştir. Bu işletme sözleşmesine istinaden , Mersin Serbest Bölgesinde tüm hizmetlerin verilmesi MESBAŞ'ın yükümlülüğüne bırakılmıştır. MESBAŞ 1986 yılında Mersin Serbest Bölgesini işletmek amacı ile kurulmuş bir anonim şirkettir. Halka açık statüde kurulan şirketin sermayesi 1.800.720.- YTL'dir. Sermayesinin % 24'ü kamu sektörüne, %76'sı özel sektöre aittir. Toplam ortak sayısı ise 177'dir. Bölge 03.01.1987 tarihinde ticari faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Mersin Serbest Bölgesi 776.000 m² arazi üzerine kurulmuş olup, Mersin Serbest Bölgesinin sınır komşusu durumundaki Türkiye Ziraat Donatım Kurumu'na (TZDK) ait 10.030 m² 'lik alan, Mersin Serbest Bölgesinin 2. kısmı olarak kurulup işletilmek üzere MESBAŞ tarafından satın alınmıştır. 27.11.1995 tarih 95/7522 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bu alanın Mersin Serbest Bölgesi sınırları içerisinde alınması ve MESBAŞ tarafından kurulup işletilmesi kabul edilmiştir. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı Mersin Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, özellikle uluslararası ticaret yolları üzerindeki bir limanın bitişiğinde kurulmuş olup, aynı zamanda kendine ait rıhtımları bulunan ve yoğun ticaret yapılması (her türlü toptan alım-satım) dolayısıyla Serbest Ticaret Bölgesi özelliği ağır basan, aynı zamanda hem yerli hem de yabancı firmalarca gerçekleştirilen üretim dolayısıyla da Serbest Üretim Bölgesi özelliği de gösteren bir serbest bölgedir. Bunun yanında depolama, işyeri kiralama, bankacılık, sigortacılık, montaj/demontaj, bakım onarım ve makine parkı gibi hizmetler de verilmektedir. Görüldüğü üzere bölgede hem ticaret hem üretim ve hem de hizmet faaliyetleri birlikte gerçekleştirilmektedir. Ancak üretim hafif sanayi üretimi olup tipik gelişmekte olan ülkelerin serbest bölge uygulamalarındaki gözlenen endüstriyel faaliyetlerden oluşmaktadır. Elektronik, optik, makine, yedek parça, tekstil, konfeksiyon gibi emek- yoğun faaliyetlere ihtiyaç gösteren niteliktedirler.

Mersin Serbest Bölgesi'nde, 492 kullanıcı firma portföyü ile 1988 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 23 milyar 020 milyon dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 3 Mersin Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	1.337.790	-24,3
2002	1.643.140	22,8
2003	2.766.312	68,4
2004	2.720.016	-1,7
2004 (I-IX)	2.148.586	-
2005 (I-IX)	1.617.941	-24,7

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005).

2004'ün ilk dokuz ayında 2 milyar 149 milyon dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölge 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 24,7 daralma ile ancak 1 milyar 618 milyon dolarlık bir ticaret hacmine ulaşabilmiştir (Tablo: 3). İşlem hacmindeki daralmada bölgeden ayrılan 28 firmanın ve son bir yıl içinde bölgede hiçbir yeni yatırım gerçekleştirilmemiş olmasının büyük etkisi vardır.

Bölgedeki toplam 492 kullanıcı firmanın 391'i yerli, 59'u yabancı, 42'si de yabancı ortaklı firmalardan oluşmaktadır. Gıda sektöründe toplam 107 firmanın 83'ü yerli, 19'u yabancı ve 5'i yabancı ortaklı, tekstil sektöründe ise toplam 91 firmanın 77'si yerli 8'i yabancı ve 6'sı yabancı ortaklı, hizmet sektöründe toplam 58 firmanın 53'ü yerli 5'i yabancı ortaklı, içki sigara sektöründe toplam 47 firmanın 28'i yerli 11'i yabancı ve 8'i yabancı ortaklı, kimya sektöründe toplam 32 firmanın 22'si yerli 4'ü yabancı ve 6'sı yabancı ortaklı, makine yedek parça sektöründe toplam 28 firmanın 24'ü yerli 3'ü yabancı ve 1'i yabancı ortaklı, elektronik sektöründe toplam 19 firmanın 18'i yerli 1'i yabancı, petrol sektöründe ise toplam 2 firmanın 2'si yerli firmalardır.

Tablo: 4 Mersin Serbest Bölgesi'nde Yer Alan Şirketlerin Sektörlere Göre Dağılımı

SEKTÖR	OR	YB	YRL	TOPLAM
GIDA	5	19	83	107
TEKSTİL	6	8	77	91
HİZMET	5	-	53	58
İÇKİ-SİGARA	8	11	28	47
KİMYA	6	4	22	32
MAK-YD PARÇA	1	3	24	28
ELEKTRONİK	-	1	18	19
SAĞLIK	2	3	11	16
FİNANS	1	-	13	14
İNŞ.	1	1	7	9
TARIM ÜR.	1	-	6	7
KAĞIT	1	1	3	5
DAY.TÜK.MAL.	-	2	2	4
METAL	-	-	4	4
PETROL	-	-	2	2
MADEN	-	-	1	1
DİĞER	1	1	12	14
BELİRTİLMEMİŞ	4	5	25	34

Kaynak: MESBAŞ, www.mesbas.com.tr sitesinden Erişim Tarihi: 02.09.2005'te elde edilen verilerden tarafımda hesaplanmıştır.

OR: Ortaklık, YB: Yabancı, YRL: Yerli.

Yabancı firmalardan en çok 10 firma ile Irak, 6 firma ile İngiltere başta gelen doğrudan yabancı yatırım gerçekleştirmiş iken en çok ortaklık ise 7 firma ile Hollanda ile kurulmuştur.

Sektörel dağılım olarak baktığımızda bölgenin ticaret hacminin, tarım ürünleri %16'sı iken sanayi ürünleri %84'ünü oluşturmaktadır. Ticaret hacminin ülkelere göre dağılımında, % 34 ile başta Türkiye, ikinci sırada % 28 ile OECD Ülkeleri, üçüncü olarak % 12 ile İslam Ülkeleri ve sonra % 7 ile Türk Cumhuriyetleri ve son olarak % 18'lik pay ile diğer ülkeler gelmektedir.

Tablo: 5 Mersin Serbest Bölgesi Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (%)

ÜLKELER	TİC. HACİMLERİ %
OECD Ülkeleri	28
* AB Ülkeleri	19
* Diğer OECD Ülkeleri	9
Diğer Avrupa Ülkeleri	1
Türk Cumhuriyetleri	7
İslam Ülkeleri	12
Diğer Ülkeler	18
Türkiye	34
Toplam	100

Kaynak: MESBAŞ (www.mesbas.com.tr sitesinden erişim tarihi: 02.09.2005)

Mersin merkez nüfusu 733.660 kişi'dir. Serbest bölgede 6.477 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 56'sı vasıflı, % 21'i vasıfsız işçiden, % 12'si yönetici ve büro personelinin ve % 11'i de diğerlerinden oluşmaktadır.

Bölge yoğun göçle karşı karşıya kalmıştır. 1986 yılında Mersin'deki "serbest bölge" uygulamasının kamuoyunda yanlış bir imajla "serbest şehir" şeklinde tanıtılmış olması ve 1990 yılına kadar yaşanan gelişme sürecine paralel olarak Mersin İli'ne % 92'si doğu ve güneydoğu illerinden olmak üzere büyük oranda göç olmuştur. Tarsus'ta 12, Mersin'de 34 mahalle göçten dolayı oluşmuştur³⁵.

Tablo: 6 Mersin Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

PERSONELİN ÇEŞİDİ	UYRUĞU		TOPLAM
	T.C.	YABANCI	
Yönetici	217	25	242
Büro Personeli	532	12	544
Vasıflı İşçi	3.699	4	3.673
Vasıfsız İşçi	1.357	-	1.357
Diğer	661	-	661
Toplam	6.466	41	6.477

Kaynak: MESBAŞ (www.mesbas.com.tr sitesinden erişim tarihi: 02.09.2005)

1.2. Antalya Serbest Bölgesi

Antalya³⁶, Türkiye'nin güney batısında Akdeniz kıyısında, iklimin ılımanlığı, doğal güzellikleri ve tarihi zenginlikleriyle önde gelen bir turizm merkezi ve liman kentidir³⁷.

Antalya İli'nin çok zengin bir tarım potansiyeli ve hareketli bir ticari yapıya sahip olması, diğer illerle ticari ilişkilerinin gelişmesine neden olmuştur. Kent, bölgede idari ve teknik hizmetler, sağlık ve eğitim, toptan ve perakende ticaret hizmetleri gibi işlevleri yüklenmiştir. Serbest Bölge ve Organize Sanayi Bölgesi'nin faaliyete geçmesi ile kentte ticari faaliyetler önemli ölçüde artmıştır. Antalya, ağırlıklı sektörler olarak tarım, turizm ve ticaretin hakim olduğu, son yıllarda turizm sektörü ve iç göçün uyardığı inşaat sektörünün geliştiği bir ekonomik yapılanma göstermektedir. Ekonomisinin sektörel dağılımında; tarımın payı Türkiye ortalaması % 13,3 iken Antalya'da % 19,1, ticaretin payı Türkiye ortalamasında %

³⁵(<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b071m.htm> erişim tarihi: 05.09.2005)

³⁶ Antalya İli Türkiye'de bugüne kadar bilinen en eski yerleşim merkezlerinden biridir. Şehrin kuzey batısında 20 km uzaklıkta bulunan Karain Mağarası'nda yapılan kazılarda, M.Ö. 220.000 yılından bugüne kadar kesintisiz devam eden bir uygarlığın varlığı ortaya çıkarılmıştır.

Bergama kralı Attalos'un dünya üzerindeki cenneti bulmakla görevlendirdiği adamları tarafından keşfedilen ve Kralın adına hürmeten Attaleia adıyla kurulan şehir, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında önemini hep korumuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de en önemli merkezlerinden biri olmaya devam etmektedir.

³⁷ Antalya Türkiye'nin 7. büyük ilidir. Toplam nüfusu 1.719.751 kişi olup, toplam nüfusun % 54,4'ünü oluşturan 936.330 kişi şehirlerde, geriye kalan ve toplam nüfusun % 45,5'ini oluşturan 783.421 kişi de köylerde yaşamaktadır (2000 genel nüfus sayımı). Türkiye'nin en çok göç alan ilidir ve 2005 yılı itibari ile nüfusu yaklaşık 2.000.000 kişiyi aşmıştır.

23,2 iken Antalya'da % 35,9 ve turizmin payı Türkiye ortalamasının üzerinde % 43,0 ve sanayinin payı da oldukça düşük bir düzey olan % 3'tür. Antalya'nın en önemli büyüme potansiyeli, turizm sektöründedir. 2005 Temmuz Ayı sonu itibariyle Antalya'ya gelen turist sayısı 4,5 milyonu geçmiştir. Ticaretin payının bu kadar yüksek olmasında ise yine % 21,6'lık payıyla otel-lokanta hizmetlerinin büyük etkisi söz konusudur.

Antalya Limanı, Akdeniz Bölgesi'nin Mersin ve İskenderun'dan sonra üçüncü önemli limanıdır. Limanı derin olmadığı için sadece belli tonaj ve büyüklükteki gemiler için uygundur. Liman, yeni çalışmalar sonunda uluslararası ticaret ve turizme yönelik bir kimlik kazanmıştır. Serbest bölgenin faaliyete geçmesiyle ticari hareketliliği daha da artan limana turizm sezonunda büyük yolcu gemileri yanaşmaktadır. Serbest Bölge'nin deniz yolu ile bağlantısı liman ile sağlanmakta olup serbest bölge sınırları içinde 1998 yılından bu yana her türlü yükleme boşaltma hizmetlerinin yapılabildiği iki rıhtımı bulunmaktadır. İlgili mevzuat gereği bunların dışındaki rıhtımlara serbest bölge adresli mal getiren gemilerin yanaştığı rıhtım ve limanı bölgeye bağlayan 300 mt'lik koridor serbest bölge sayılmaktadır. Malların bölgeye intikalinde herhangi bir güçlükle karşılaşmamakta ve limanın bütün rıhtımları ile imkanlarından yararlanılmaktadır. 22 Eylül 1999 tarihi itibariyle hizmete giren yat bakım/onarım ve karada konaklama tesisleri ile, Türk ve yabancı yat sahiplerine serbest bölgede her türlü bakım/onarım hizmeti verilmektedir.

Antalya Serbest Bölgesi, Antalya'ya 12 km mesafede ve hemen Antalya limanının yanında yer almaktadır. Antalya Hava Limanı ise bölgeye sadece 25 km mesafede bulunmaktadır. Dolayısıyla Antalya Serbest Bölgesi ve Antalya, yurtiçi ve yurtdışı ulaşımında havayolu, denizyolu ve karayolu açısından ülkenin dünyaya açılan önemli bir penceresi konumundadır. E - 24 karayolu Antalya'yı Burdur ve Afyon üzerinden Orta ve Batı Anadolu'ya, aynı yol kıyı şeridi boyunca da Antalya'yı Mersin üzerinden Doğu Anadolu'ya bağlamaktadır.

Türkiye'nin de dördüncü büyük serbest bölgesi olan Antalya Serbest Bölgesi, tamamlanmış bulunan elektrik, su, telekomünikasyon hizmetleri, yeşil alanları, yolları ve arıtma tesisi ile tüm gelişmiş serbest bölgelerle rekabet edebilecek düzeydedir. Ayrıca rıhtımları yanında, 2000 yılı Şubat ayından itibaren Antalya Limanı'ndan konteyner ticaretinin başlamış olması da bölgenin ulaşım açısından avantajını artırmıştır. P.T.T. ile yapılan özel anlaşma gereği, bölgede faaliyete başlayan kullanıcılara telefon ve fax vb. hizmetler için öncelik tanınmakta ve kısa sürede bağlantı yapılmaktadır. P.T.T. 'ye ödemeler döviz ile yapıldığında K.D.V. ödenmemektedir. Bölgeye ait derin su kuyusundan sağlanan içme ve kullanma suyu, çevrenin en yumuşak suyu olup kapasitesi 2.000 ton/gün'dür. TEDAŞ A.Ş.'den özel hat ile temin edilen elektrik enerjisi, 13 adet trafodan yer altı sistemi ile dağıtılmakta olup, kapasite sınırı 30.000 KVA'dır. Satın alınan enerji ihracat kabul edildiğinden fon, belediye payı ve K.D.V. ödenmemektedir. Bölgenin atık suları ise kanalizasyon sistemi ile bölgeye ait arıtma tesisine kanallanarak arıtılmaktadır. Bölgede yeşil alanların peyzaj çalışmalarına devam edilmekte olup, 1994 yılı içerisinde bu alanlara 1.000'den fazla ağaç dikimi gerçekleştirilmiştir.

Serbest Bölge'ye bugüne kadar, kuruluş safhasındaki altyapı yatırımları ve zaman içindeki geliştirme harcamaları da dahil olmak üzere devlet tarafından yapılan yatırımların toplam tutarı yaklaşık 11.5 milyon dolar, yerli ve yabancı girişimciler tarafından gerçekleştirilen bina, makine ve teçhizat vb. yatırım tutarı ise 38 milyon doları aşmıştır. Bunun yaklaşık yüzde 30'luk bir bölümü ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır.

Serbest bölgenin yeri 03.11.1983 tarih ve 83/7285 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Bölgenin sınırları 25.06.1987 tarih ve 87/11908 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir. Bölge arazisi kamuya ait olup, modern altyapı hükümet tarafından yapılmıştır. Antalya Serbest Bölgesinin işletilmesi 06.08.1986 tarih 10877 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. (ASBAŞ)'a verilmiştir. ASBAŞ Antalya Serbest

Bölgesini işletmek amacı ile kurulmuş bir anonim şirkettir. Sermayesinin % 34'ü kamu sektörüne, % 66'sı özel sektöre aittir. Bölge 14.11.1987 tarihinde ticari faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sınai faaliyetlerin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Antalya Serbest Bölgesi 553.321 m²'lik bir arazi üzerine kurulmuş olup, 1994 tarih ve 94/6036 sayılı 24.08.1994 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile 30.000 m² ve 1998 ve 1999 tarihli kararlar ile de yaklaşık 24.000 m²'lik alanın eklenmesi ile serbest bölgenin arazisi 607.130 m²'ye ulaşmıştır. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı Antalya Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Antalya Serbest Bölgesi'nin lokomotif sektörü tekstil iken son yıllarda bunun yön değiştirerek ve bölgede yat üretimi yapan firma sayısının artışıyla, lüks ve ultra lüks tekne ve yat üretiminde, bölge'nin Avrupa ve dünyada söz sahibi olmaya başladığı görülmektedir. Serbest bölge ve kentin turizm merkezi olması avantajı yatırımcılar için düşük maliyetli ve uygun bir yatırım ortamı oluşturmaktadır. Doğu Akdeniz çanağında lüks tekne merkezi olma yolunda önemli bir ivme kazanan Antalya Serbest Bölgesi'nde 5'i yüzde yüz yabancı sermayeli olmak üzere 15 yat üreticisi ile üç adet alım satım yapan toplam 18 firma faaliyettedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, başlangıçta Türkiye'nin yurtdışı müteahhitlik hizmetlerine yönelik makine parkı alanı olarak planlanan ve bu arada kısmen ticaret yapılması dolayısıyla Serbest Ticaret Bölgesi özelliği gösteren, ancak son beş yıllık süre içinde hem yerli hem de yabancı firmalarca üretim faaliyetlerinin artması ile büyük oranda Serbest Üretim Bölgesi olma niteliği taşımaya başlayan bir serbest bölgedir. Bunun yanında depolama, işyeri kiralama, montaj/demontaj, bakım onarım, bankacılık, sigortacılık, mühendislik, müşavirlik, nakliyecilik, acentalık gibi hizmetler de verilmektedir. Ayrıca Antalya İli'nin yapısal özelliği dolayısıyla bölgede 17.12.1992 tarih ve 84 sayılı Devlet Bakanlığı'nın onayı ile serbest alış veriş mağazalarına izin verilerek, bu turizme yönelik alış veriş merkezlerinde her türlü elektrikli ve elektronik eşya, parfümeri, kozmetik, tütün ve tütün mamulleri, alkollü veya alkolsüz içecekler, halı, kilim, altın-gümüş, mücevherat, deriden mamul eşya, bakır ve diğer el sanatları gibi çok çeşitli yerli üretimin yapılması, sergilenmesi ve satışa sunulması söz konusu olmuştur. Bu mağazalardan alış-veriş hakkı sadece A Grubu Turizm İşletme Belgesi'ne haiz seyahat acentaları veya serbest bölgede faaliyet gösteren firmaların araçlarıyla bölgeye getirilen ve Antalya Havalimanı veya Antalya Limanı'ndan yurt dışına çıkış yapacak yabancı turistlere tanınmıştır. Görüldüğü üzere bölgede toptan ticaret, üretim ve hizmet faaliyetleri ve turizme yönelik perakende ticaret birlikte gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilen üretim konuları yat ve gemi inşası - bakım ve onarımı, kablo, elektronik, tekstil ve konfeksiyon, diyaliz makinesi, ilk defa doku kültürü suretiyle yapılan ve ileri teknoloji gerektiren üretimlerdir.

Antalya Serbest Bölgesi'nde, 99 kullanıcı firma portföyü ile 1988 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 3 milyar 097 milyon dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 7 Antalya Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	185.019	-14,0
2002	245.992	33,0
2003	359.183	46,0
2004	457.498	27,4
2004 (I-IX)	340.346	-
2005 (I-IX)	383.553	12,7

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005)

2004 yılı toplam ticaret hacmi 457,5 milyon dolardır. 2003 yılına göre %27,4'lük bir artışı ifade etmektedir. Bu rakam Antalya Serbest Bölgesi'nin kuruluşundan bu yana 17 yıllık süreçteki en yüksek yıllık ticaret hacmi rakamıdır. 2004'ün ilk dokuz ayında 340 milyon 346 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölge 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 12,7'lik artış ile 383 milyon 553 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:7). Diğer taraftan Serbest Bölgedeki faaliyetler dolayısıyla, bu güne kadar hazinenin elde etmiş olduğu gelirler toplamı ise 24 milyon doları aşmış bulunmaktadır.

Ticaret hacminin ülkelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir. Buna göre ticaret, % 42 ile başta Türkiye, ikinci sırada % 40 ile Avrupa Ülkeleri, üçüncü olarak % 5 ile Diğer OECD Ülkeleri ve sonra % 3'lük pay ile İslam Ülkeleri ve son olarakta % 10 ile diğer ülkelerle yapılmaktadır. 2004 verileri ile Antalya Serbest Bölge ticareti % 42 yurtiçi ve % 58 yurtdışına gerçekleşmiştir.

Tablo: 8 Antalya Serbest Bölgesi Ticaret Hacminin Ükelere Göre Dağılımı

ÜLKELER	TİC. HACİMLERİ %
OECD Ülkeleri	45
* AB Ülkeleri	40
* Diğer OECD Ülkeleri	5
İslam Ülkeleri	3
Diğer Ülkeler	10
Türkiye	42
Toplam	100

Kaynak: ASBAŞ (www.asbas.com.tr/ticarethacmi.asp, Erişim Tarihi: 05.09.2005)

Antalya Serbest Bölgesi, yat üretiminde, düşük ücretlerle çalışan Tayvan'dan kalite bakımından çok öndedir. Bölge ucuz yat üreten değil, kaliteli yat üreten bölge haline gelmektedir. Çünkü yetenekli insan gücü bakımından karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Antalya'daki yat üretim firmaları dünyada uygulanan teknolojiyi kullanmaktadırlar. Böylece

serbest bölge uygulamasındaki en önemli amaçlardan biri olan yabancı sermayeyi ülkeye çekebilme ve bu sermaye ile birlikte ileri teknolojiye sahip olabilme bu bölgede yat ve gemi inşası sektöründe yakalanmış olmaktadır³⁸.

Antalya'nın merkez ilçe nüfusu 714.129 kişi'dir. Serbest Bölgede ise 4.023 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 90'ı işçilerden, % 7'si büro personelinden ve % 3'ü de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 9 Antalya Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Antalya	3.625	264	134	4.023

Kaynak: ASBAŞ (<http://www.asbas.com.tr/ticarethacmi.asp>).

1.3. Ege Serbest Bölgesi

5000 yıla uzanan tarihin her döneminde önemli bir yerleşim yeri olmuş, elverişli konumu, uygun iklimi, geniş ve verimli tarım topraklarına sahip hinterlandı, bir batılı gezginin deyişiyle, "dünyanın bütün gemilerini içine alabilecek körfezi" ve korunaklı limanı, İzmir kentinin tarih içindeki sürekliliğini açıklayıcı temel özelliklerdir (esbas.gov.tr)(Erişim: 11.05.2005). Bu tarihi kent, çağlar boyunca, canlı bir ticaret, kültür ve sanat merkezi olmuştur. İzmir kenti Ege'nin yıldızı olarak anılmaktadır³⁹.

Ege Serbest Bölgesi, Uluslararası Adnan Menderes Havaalanına 4 km, dünya standartlarındaki İzmir Limanına 12 km, otobana 1 km, Çeşme Ro-Ro limanına 60 km mesafededir. Dolayısıyla Ege Serbest Bölgesi, Avrupa Birliği ile Türkiye pazarına, Orta ve Doğu Avrupa'ya, Orta Doğu, Rusya, Kafkasya ve Balkan ülkelerine erişimde merkezi bir konuma sahiptir.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 11.01.1987 tarih ve 87/11401 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Ege Serbest Bölgesinin işletilmesi 89/14427 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği Ege Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. (ESBAŞ) 'a verilmiştir. Mersin ve Antalya Serbest Bölgelerinden farklı olarak, Yap-İşlet-Devret modeliyle kurulup işletilen, Türkiye'nin ilk üretim serbest bölgesidir. Ege Bölgesinin altyapı finansmanı ESBAŞ tarafından sağlanmıştır. ESBAŞ'ın sermayesinin % 96,4'ü bir Amerikan özel sektör kuruluşu olan EAC International'a ve % 3,6'sı İzmir Özel İdare Müdürlüğü, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Ticaret Odası, Ege Bölgesi Sanayi Odası'ndan oluşan yerli sermayeye aittir. ESBAŞ bölgenin tüm altyapısını ve gerekli üst yapılanmasını inşa ederek, bölgeyi 99 yıllığına işletme hakkına sahiptir. Bölge 19.10.1990 tarihinde faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim,

³⁸ Kuveytli El Sabah ailesine, Formula-1 Yarışçısı David Coulthard ile Avrupa'da birçok ünlüye lüks yat yapılan ABD, Fransız ve İtalyan sermayeli L. Notika Yatçılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi de bölgede faaliyette bulunan firmalardan en bilinenidir.

³⁹ İzmir Türkiye'nin 3. büyük ilidir. Toplam nüfusu 3.370.866 kişi olup, toplam nüfusun % 81'ini oluşturan 2.732.669 kişi şehirlerde, geriye kalan ve toplam nüfusun % 19'unu oluşturan 638.197 kişi de köylerde yaşamaktadır (2000 genel nüfus sayımı).

harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Ege Serbest Bölgesi, İzmir'in Gaziemir ilçesindeki, bölge mülkiyeti hazineye ait olan 2.200.000 m²'lik bir alan üzerine kurulmuştur. Coğrafi büyüklüğüne göre, tüm bölgenin etrafı tel çit ile çevrili olup ikametinin bulunmadığı Ege Serbest Bölgesi de bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, özellikle yüksek teknolojiye dayalı yatırımları ülkemize çekmek üzere özel sektör tarafından kurulup işletilen ilk üretim serbest bölgesidir. İmalat sanayi sektöründe yer alan faaliyetler ve özellikle otomotiv, elektrik, elektronik, tekstil, optik, tıbbi elektronik, elektrikli ölçü aletleri, hesap makinaları, yazılım, bilgisayar ve benzeri ekipmanların üretimi ile yurtiçi tüketiminin yanısıra ihracata da katkısı olmak üzere her türlü tarımsal ve sanayi üretim faaliyetleridir. Bunun yanında depolama, ambalajlama, tasnifleme, etiketleme, tamir, montaj/demontaj, bankacılık, sigortacılık, müşavirlik ve mühendislik hizmetleri dahil olmak üzere kişisel ihtiyaçların bölgede karşılanmasını kolaylaştırıcı diğer faaliyetler de gerçekleştirilmektedir. Ayrıca merkezi Huntsville Alabama'da bulunan özel ve kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan ABD Uzay Kampı Vakfı lisansı ile kurulmuş, dünyanın 5. Türkiye'nin, Ortadoğu'nun ve Güney Avrupa'nın tek uzay kampı, Uzay Kampı Türkiye Ege Serbest Bölgesi'nde yer almaktadır. Uzay Kampı Türkiye'de yer alan simülörler, uzay mekiği, laboratuvarlar, Mars kontrol odası, yer kontrol merkezi ve gözlemevi gençlerin ilgisini matematik ve fen bilimlerine yönlendirmekte, interaktif eğitimlerle bireysel gelişimlerine katkıda bulunmaktadır.

Bölgede yatırımcılara üretim konusunda olduğu kadar ticari faaliyetler konusunda da çok özel avantajlar sunulmaktadır. ESBAŞ tarafından elektrik, su, telekomünikasyon, doğal gaz ve çöp toplama gibi belediyeçilik hizmetlerinden oluşan geniş hizmetler grubu uygun fiyatlarla sunulmaktadır. Bürokratik işlemler minimuma indirgenmiş olup ayrıca yükleme, boşaltma, ekipman kiralama, stok kontrol, inşaat, bakım-onarım, gümrük komisyonculuğu, faturalama ve liman ile ilgili hizmetler ve işgücü teminini de içeren geniş destek hizmeti seçenekleri sunulmaktadır.

Ege Serbest Bölgesi, Türkiye'deki serbest bölgelerde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımlarının en yoğun olduğu ve en fazla ileri teknoloji kullanılan bölgelerden biridir. Son on yılda ülkemize gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %7'si Ege Serbest Bölgesi'ne yapılmıştır. Bölgeden yurt dışına mal hareketinde yabancı sermayeli kuruluşların payı %70 oranındadır. İzmir ili Türkiye'nin dış ticaret fazlası veren bir bölgesidir. İzmir'in dış ticaret fazlası vermesinde Ege Serbest Bölgesinde gerçekleşen üretim ve ihracatın önemli bir katkısı vardır. Türkiyedeki 21 serbest bölgede yaratılan toplam istihdamın 1/3'ü Ege Serbest Bölgesinde istihdam edilmektedir⁴⁰.

Ege Serbest Bölgesi'nde, 360 kullanıcı firma⁴¹ portföyü ile 1988 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 19 milyar 854 milyon dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

⁴⁰ (www.esbas.com.tr/newwebsiteworks/webcalismalari/esbas_history-tr.htm) (Erişim tarihi: 15.09.2005)

⁴¹ Kullanıcı firmalardan Alman moda devi Hugo Boss, İtalyan elektronik sektörünün lider kuruluşlarından Eldor, Amerikan Delphi Automotive ve Holanda-İsveç ortak yatırımı Akzo Nobel mevcut yatırımlarını genişletirken; Pulse (Amerika), Temamed (İtalya), Mopisan (Türkiye) ve Hum Makine (Türkiye) bölgeye yeni yatırım yapan firmalardan sadece bir kaçıdır.

Tablo: 10 Ege Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	1.291.910	-22,3
2002	1.828.870	41,6
2003	2.642.599	44,5
2004	3.241.026	22,6
2004 (I-IX)	2.340.411	-
2005 (I-IX)	2.732.673	16,8

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005).

2004'ün ilk dokuz ayında 2 milyar 340 milyon dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölge 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 16,8'lik artış ile 2 milyar 732 milyon dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo: 10).

İzmir'in merkez ilçe nüfusu 2.273.388 kişi'dir. Serbest Bölgede ise 11.616 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 96'sı işçilerden, % 3,5'u büro personelinin ve % 0,5'i de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 11 Ege Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Ege Serbest B.	11.164	415	37	11.616

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.4. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi

Türk hükümeti 1926 yılında, İstanbul'da bir serbest bölge kurulması konusunu araştırmak üzere İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının oluşturacağı özel bir komisyonu görevlendirmiştir. Bu komisyonca 11.12.1926 tarihli hazırlanan raporda, İstanbul kentinin önemli ticaret yollarının bir geçit noktası olduğu, sahip olduğu iç hinterlandı ile iç ticaretin ve Anadolu'nun ihracatı için özellikle endüstriyel bir serbest bölgenin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca İstanbul'da serbest bölge oluşturulmasının ulusal ticaret filosu için de yeni ve geniş bir ulaşım kaynağı oluşturacağı belirtilmiştir.

Aynı komisyon 1927'de İstanbul'da bir serbest bölge kurulmasına ilişkin ikinci raporu hazırlamıştır. Bu raporda da İstanbul serbest bölgesinin kurulmasına girişilmesinin İstanbul'un bir eksiğini gidermek amacı ile ele alındığı ve bunun İstanbul'a sağlayacağı katkılar belirtilmiştir.

İstanbul'da bir serbest bölge ve çeşitli yerlerde modern limanlar kurulması ile ilgili Avrupa'daki serbest liman ve bölgeleri incelemek üzere Ticaret Bakanlığı'na görevli olarak gönderilen Oda Deniz Ticareti Şubesi Müdürü Mehmet Ali Nafset'in raporu da 01.01.1928'de

yazılmıştır. 1929 yılında Ford Motor Company'e Tophane rıhtımında tanınan serbest yer uygulamasının ardından 1990 yılına kadar kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır.

Asya ve Avrupa kıtalarının köprüsü büyük metropol İstanbul⁴², 11 milyona yaklaşan nüfusu ve sanayii ile ülkemizde; Gayrisafi Milli Hasılanın (GSMH) % 22'sini, ihracatın % 50'sini, ithalatın % 40'ını, vergi gelirlerinin % 40'ını, üretim faaliyetlerinin % 30'unu, ticari faaliyetlerin % 25'ini sağlamakta olup, satın alma gücü paritesine göre fert başına GSMH 10.000 \$ seviyesindedir.

İstanbul Atatürk Havalimanı Türkiye'nin yurtdışına açılan en büyük kapısıdır. İstanbul Avrupa'nın en ünlü hatlarından biridir. İstanbul'un 3 saatlik yarıçapını çizerek bunun içine 55 ülke girmektedir (www.anadolu.be/2004-06/4.html, Erişim Tarihi: 19.10.2005).

Serbest bölgenin yeri 03.03.1990 tarih ve 90/220 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. 1990 yılı Ağustos ayında Atatürk Havalimanı Dış Hatlar Terminali (günümüzde yurtiçi terminali) zemin katta 1.108 m²'lik alanda 33 kullanıcı firma ile faaliyete başlamıştır. Tahsis edilen alanın yetersizliği karşısında aynı dönemde E-5 karayoluna paralel Çobançeşme mevkiinde yer alan Hazine arazisi üzerinde 7.297 m²'lik kapalı alan inşaatı tamamlanarak Nisan 1991 tarihinde bölgeye dahil edilmiş ve faaliyete geçilmiştir. Hazine arazisi üzerinde kurulan bölgede ilk etapta işletici şirket yer almamış ve hizmetler Bölge Müdürlüğü tarafından taşeron firmalara yaptırılmıştır.

Serbest bölgenin taleplere cevap verebilmesini sağlamak için gelişme çalışmalarına hız verilmiş, bölge alanı yanında yer alan yaklaşık 26 dönümlük arazi, Bakanlar Kurulu' nun 23.08.1995 tarih ve 95/7244 sayılı kararı ile bölgeye dahil edilerek, bölgenin alanı 40.000 m²'ye çıkarılmıştır. Bakanlar Kurulunun 09.05.1996 tarih ve 96/7244 sayılı kararı ile devlet arazisi üzerinde kurulmuş olan İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nin kurucu ve işleticiliğine özel bir kuruluş olan İSBİ A.Ş. (İstanbul Atatürk Havalimanı Kurucu ve İşleticisi A.Ş.) getirilmiştir. İSBİ A.Ş. 01.07.1996 tarihinden itibaren 30 yıl için (10 yıl ek uzatma opsiyonlu) ve Yap-İşlet-Devret modeline göre hizmet vermektedir.

Toplam alanı 40.000 m² olan serbest bölge alanının 35.000 m² si üzerinde ofis, işyeri ve depo olarak yapılaşma gerçekleştirilmiştir. Söz konusu yapılaşma gerçekleştirilirken, bölgenin altyapısına yönelik tüm çalışmalar tamamlanmıştır. Ağır yük taşıtlarının geçişlerine uygun yol ve bölge içi çevre yolları, çevre aydınlatması, çevre çit ve duvarları, güvenlik yönünden kapalı devre gizli kamera kontrol sistemi ile denetimi, temiz ve atık su şebekesi, 500 ton kapasiteli su deposu, yangın alarm ve erken uyarı sistemi, saha hidrantları, tüm ofis ve depolarda merkezi ısıtma sistemi, İSBİ Plaza' da merkezi soğutma sistemi, 2000 kwA elektrik trafosu ve 1600 kwA jeneratör, dijital telefon santrali ve telekomünikasyon altyapısı başlıca altyapı yatırımlarını oluşturmaktadır. Bölgeye yapılan toplam yatırımlar 32.500.000 \$'dır. Bu yatırım içerisinde kamunun payı 3.500.000 \$'dır .

1990'lı yıllarda Ortadoğu' da meydana gelen Körfez Krizi ile birlikte dünyanın önemli kıyı bankacılığı merkezlerinden Kuveyt ve Bahreyn'in öneminin azalacağı düşünülerek, Ortadoğu'daki kıyı bankacılığı merkezlerini İstanbul'a çekme çalışmaları başlamıştır. Serbest bölgelerde, off-shore bankacılığı faaliyetlerinde bulunulması da dahil, tüm bankacılık işlemlerini yapmak üzere banka kurulması ve yabancı bankaların şube açmasını düzenleyen "Serbest Bölgelerde Banka Kurulması ve Yabancı Bankaların Şube Açmalarına Dair" 90/999 sayılı Karar 18.9.1990 tarihinde kabul edilmiştir. Ardından 30.11.1990 tarihinde " Galleria Ünitesinin ilgili Bölümlerinin Serbest Bölge Olarak Belirlenmesi Hakkında" 90/1210

⁴² İstanbul Türkiye'nin en büyük ilidir. Toplam nüfusu 10.018.735 kişi olup, toplam nüfusun % 90,7'ini oluşturan 9.085.599 kişi şehirlerde, geriye kalan ve toplam nüfusun % 9,3'ünü oluşturan 933.136 kişi de köylerde yaşamaktadır (2000 genel nüfus sayımı).

Bakanlar Kurulu Kararı kabul edilmiştir. Böylece İstanbul, Ataköy Turizm Kompleksinde bulunan Galleria Ünitesinin C Blok 1 inci ve 2inci katlarındaki ilgili bölümler, kıyı bankacılığı faaliyetlerinin yürütülmesi amacıyla İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi olarak belirlenmiştir.

İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nde, bölgeye olan talebin artışı ile genişleme ihtiyacı gündeme gelmiştir. Kullanıcı firmaların talepleri doğrultusunda yatırımlarını sürdüren İSBİ A.Ş., efektif kullanımın ve fiili doluluğun sağlanması üzerine, bölge civarında bulunan yaklaşık 152.000 m²'lik alanın serbest bölgeye tahsis edilmesini talep etmiştir. Bakanlar kurulunun 17.05.2000 tarihli resmi gazetede yayınlanan 2000/623 sayılı kararı ile söz konusu alan bölgeye dahil edilmiştir. Böylece İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi 192.000 m² arazi üzerine kurulmuş olup, coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, sektörel dağılımı itibarı ile sanayi ürünlerine yönelik yapılanması, teknolojik altyapı bakımından her türlü donanımına sahip olması, yabancı yatırımcıya yönelik çalışmaların yürütülmesi açısından sağladığı kolaylıklar nedeniyle özellikle tekstil, bilgisayar donanımı, elektronik, tıbbi cihazlar, otomotiv sektöründe ve duty free işletmeciliğinde önemli bir aşamaya gelmiştir. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nde önemli sayıda yazılım firması da faaliyet göstermektedir. Bölgede faaliyet gösteren 42 yazılım firmasından 40 tanesi Türk sermayeli, 2 tanesi ise Türk-ABD ortak sermayeli şirketlerdir⁴³. Bunun yanında depolama, ambalajlama, tasnifleme, etiketleme, montaj/demontaj, bankacılık, sigortacılık, hizmetleri dahil olmak üzere kişisel ihtiyaçların bölgede karşılanmasını kolaylaştırıcı diğer faaliyetler de gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda üretim ve ticaret serbest bölgesi olma özelliğini birlikte taşıdığı söylenebilir. Türkiye' nin diğer serbest bölgeleri içerisinde tahsis edilen fiziksel alan bakımından en küçük alana sahip olmasına karşın metrekarede gerçekleştirilen işlem hacmi, yatırımların tamamlanması, sahip olduğu kapalı alan ve kullanıcı firma sayısı itibarıyla ülkenin en yüksek hacimli serbest bölgesi olma özelliğini taşımaktadır. 2005 yılı ilk altı aylık dönemi serbest bölgeler ticaret hacminde İstanbul Deri ve Endüstri, Ege ve İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgeleri ilk üç sırada yer almaktadır. Kıyı bankacılığı faaliyetleri açısından, İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesinde hiçbir kıyı bankası kurulmamış ya da yabancı bir banka şubesi açılmamıştır. Diğer ilginç bir husus yabancı bankaların kıyı bankacılığı merkezinde, bankalara bir çok teşvik verildiği halde bankacılık işlemi yapmadıkları halde, Türkiye'de yasal düzenlemeler çerçevesinde bankacılık faaliyetinde bulunmalarıdır.

İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nde, 1995 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 22 milyar 611 milyon dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

⁴³(www.dtm.gov.tr/cad/DTDERGI/nisan2005/Cemalettin.htm - 285k, Erişim Tarihi: 20.10.2005)

Tablo:12 İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	2.193.737	-24,2
2002	2.475.194	12,8
2003	3.022.789	22,1
2004	3.723.087	23,2
2004 (I-IX)	2.568.398	-
2005 (I-IX)	2.495.894	-2,8

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005).

2004'ün ilk dokuz ayında 2 milyar 568 milyon dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 2,8'lik daralma ile 2 milyar 495 milyon dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:12).

İstanbul'un merkez ilçe nüfusu 9.085.599 kişi'dir. Serbest Bölgede ise 1.827 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 29'u işçilerden, % 48'i büro personelinin ve % 23'ü de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 13 İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
İstanbul A.H.L. S.B.	543	869	415	1.827

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.5. Trabzon Serbest Bölgesi

Trabzon⁴⁴, dünyanın büyük denizlerle bağlantılı en büyük iç denizi olan Karadeniz'in kıyısında kurulmuş olup, İran Transit Yolu'nun başlangıcında stratejik bir noktada yer almaktadır.

Trabzon Limanı, açık denizlere kapalı İran, Irak, Azerbeycan, Ermenistan, Türkmenistan, Özbekistan gibi eski İpek Yolu üzerinde yer alan bölge ülkelerinin, Avrupa ve dünya pazarlarına bağlanmasında kilit rol oynamaktadır. Trabzon limanı, başta İran olmak üzere bölge ülkelerini en kısa yoldan dünya pazarlarına taşımaktadır. Liman, bölge ülkelerinin dünya pazarlarına açılmasında mevcut güzergahlara oranla daha az yol katedilmesini sağlamaktadır. Türkiye, İpek Yolu güzergahı üzerindeki ülkeler arasında en büyük karayolu taşıma filosuna sahiptir. Bu filo sayesinde Trabzon Limanı'na gelen yükler, bölge ülkelerine karayolu ile taşınmaktadır. Bölge ülkeleriyle demiryolu ve havayolu bağlantıları da bulunan limanda, müşterilere her türlü ulaşım hizmeti sunulmaktadır. Trabzon Serbest Bölgesi

⁴⁴ Trabzon'un toplam nüfusu 975.137 kişi olup, toplam nüfusun % 49'unu oluşturan 478.954 kişi şehirlerde, geriye kalan ve toplam nüfusun % 51'ini oluşturan 496.183 kişi de köylerde yaşamaktadır (2000 genel nüfus sayımı).

Trabzon Limanı'nın içinde yer almaktadır. Doğu ve batı arasındaki ticareti kolaylaştıran ideal bir pozisyonudur, serbest liman ve ticaret merkezinin gelişimi ile de bölgenin kapasitesi artmıştır. Bölge aktarma merkezi olarak dizayn edilmiştir. Trabzon Limanı 9-10,5 mt. derinliğinde, 200-400 mt. uzunluğunda, 2000 tırlık birleştirilmiş kapasiteli, 7 iskele olanağına sahip bir limandır. Gerekli teçhizatla donatılmış modern konteyner terminaline sahiptir. Bölgesel pazarlara uygun küçük yüklemelerin yapılabileceği bir alan olarak tanımlanabilir.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 08.05.1990 tarih ve 90/450 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Serbest bölgenin arazisi Türkiye Denizcilik İşletmesi'nden kiralanmıştır. Trabzon Serbest Bölgesinin işletilmesi 91/1693 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği Trabzon Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. (TRANSBAŞ) 'a verilmiştir. TRANSBAŞ'ın sermayesinin, % 4 hissesi Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğüne ait olup, % 96'sı yabancı sermayeye aittir. Yap-İşlet-Devret modeline göre kurulan bölgede, kullanıcılar tarafından 249.000 \$ ve TRANSBAŞ tarafından da 4.000.000 \$'lık yatırım gerçekleştirilmiştir. Trabzon Serbest Bölgesi'nin alt yapısı uluslararası standartlardadır. Ticaret merkezi serbest bölgenin içinde bir binadır. 1.500 m²'lik modern ofislerin yer aldığı, her türlü haberleşme sistemine sahip bir merkezdir. Burada iki banka bir postane, serbest bölge gümrüğü ve polis birimi mevcuttur. Bölgede ilk ticari faaliyete 03.07.1992 tarihinde başlanmıştır.

Her türlü ticari ve sınai faaliyetlerin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Trabzon Serbest Bölgesi 38.391 m²'lik bir arazi üzerine kurulmuş olup, coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, bir limanın içinde konuşlandırıldığından serbest liman özelliğine sahiptir. Serbest bölgede ticaretin tüm çeşitleri, transit ticaret, elektronik ve her türlü mal satışı gerçekleştirilmektedir. Trabzon limanının içinde gümrük otoritelerinin denetiminde çalışan yetkili bir şirket tarafından işletilmekte olan sınırlı bölge olan depolar (Warehouses) da mevcuttur. Bu depolar 11.000 m²'lik yüksek değerli mallar için 1. sınıf kapalı iki depo ve 20.000 m²'lik açık alandan oluşmaktadır. Bütün bu depolar üstü kapatılmış yükleme alanı ve vinç bölümleri içermektedir. Aynı zamanda 200 m²'lik küçük özel depolama olanakları da sunulmaktadır. Bölgede aynı zamanda kiralama, paketleme, ambalajlama, montaj, demontaj, bankacılık, sigortacılık ve benzeri faaliyetler de yapılmaktadır. 2004 yılı Haziran ayı sonu itibariyle Trabzon Serbest Bölgesi'nde işlem gören ürünlerin % 16'sını tarım ürünleri (bitkisel ürünler), % 84'ünü de sanayi ürünleri (işlenmiş petrol ürünleri) oluşturmaktadır.

Trabzon Serbest Bölgesi'nde, 1992 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 623 milyon 002 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 14 Trabzon Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	36.661	130,4
2002	48.511	32,3
2003	46.956	-3,2
2004	15.316	-67,4
2004 (I-IX)	10.978	-
2005 (I-IX)	12.300	12,0

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005).

2004'ün ilk dokuz ayında 10 milyon 978 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 12'lik artış ile 12 milyon 300 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:14).

Trabzon'un merkez ilçe nüfusu 478.954 kişi'dir. Serbest Bölgede ise 21 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 9,5'i büro personelinin ve % 90,5'i de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 15 Trabzon Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Trabzon Serbest Böl.	0	2	19	21

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.6. İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi

İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi, İstanbul Anadolu yakası Tuzla'da, E-5 / TEM bağlantı Otoyolu'na 2 Km, Kurtköy Uluslararası Havalimanına 5 km, Gebze Limanına 12 km ve Haydarpaşa Limanına 40 km uzaklıktadır.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 02.03.1992 tarih ve 92/2778 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi işletilmesi 93/4181 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği İstanbul Deri ve Serbest Bölge Kurucu ve İşletmecisi A.Ş. (DESPAŞ)'a verilmiştir. DESPAŞ, sahip olduğu arazisi üzerinde tüm altyapı ve üstyapı finansmanını sağlayarak endüstriyel kalitede altyapı ve üstyapı gerçekleştirmiştir. Bölgede, 36.000 m³/gün kapasiteli atıksu arıtma ve geri kazanma tesisi, 190.000 m² kapalı alan, 80.000 m² beton / asfalt açık stoklama alanı mevcuttur. Bölgede ilk ticari faaliyete 20.06.1994 tarihinde başlanmıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının

uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

1995 yılından itibaren serbest bölge yatırımları için özel sektör kaynaklarının kullanılması politika haline getirildiğinden bölge mülkiyeti özel sektöre ait olan 90.950 m²'si kullanılabilir, brüt 114.040 m² arazi üzerine kurulmuştur. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi de özellikle deri konfeksiyonu ile işlenmiş deri, yapay deri, kösele ve diğer malzeme ve maddelerin üretimi, sözü edilen maddelerden saraciye, ayakkabı ve giyim eşyası üretimi ile ilgili olarak kurulan ilk sektörel serbest bölge özelliğini taşımaktadır. Ayrıca bu maddelerin imalinde ve işlenmelerinde kullanılan tali malzemeler, kimyevi maddeler, boyalar, makine ve ekipmanları ile sair cihaz ve teçhizat, makine ve alet, edavatın montajı, üretimi ve bilhassa ihracata katkısı olabilecek sanayi üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ile de bu endüstriyi desteklemektedir. İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi, 1998 yılından beri ülkemiz serbest bölgeleri arasında işlem hacmi bakımından ilk sırada bulunmaktadır. Bölgede hemen hemen her sektörde faaliyet gösterilmekle beraber başlıca sektörler otomotiv yan sanayi, elektrik, elektronik, boya ve kimyasallar, sanayi makinaları, bilgisayar ve donanımı, yazılım, ev- büro mobilyaları, yapı malzemeleri, iş makineleri donanımı, tekstil ve konfeksiyondur. Ulaşım araçları, elektrik-elektronik, boya ve kimyasallar, sanayi makinaları ve donanımı ile deri ve mamülleri toplam ticaret hacminin yaklaşık % 70'ini oluşturmaktadır. Bunun yanında depolama, ambalajlama, tasnifleme, etiketleme, tamir, montaj/demontaj, bankacılık, sigortacılık, müşavirlik ve mühendislik hizmetleri dahil olmak üzere kişisel ihtiyaçların bölgede karşılanmasını kolaylaştırıcı diğer faaliyetler de gerçekleştirilmektedir.

İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi'nde, 1995 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 30 milyar 500 milyon dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 16 İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	2.324.919	-42,7
2002	2.827.979	21,6
2003	4.076.782	44,2
2004	5.891.331	44,5
2004 (I-IX)	4.301.507	-
2005 (I-IX)	4.839.763	12,5

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005).

2004'ün ilk dokuz ayında 4 milyar 301 milyon dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 12,5'lik artış ile 4 milyar 840 milyon dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:16).

Bölgedeki üretim faaliyetleri 2004 yılında en yüksek rakam olan 5 milyar 892 milyon seviyesine çıkarak, doğrudan istihdam edilen kişi sayısı 3000 seviyelerindedir. Arsa tahsis edilen firmaların yatırımlarını tamamlamasını müteakip, istihdamın yaklaşık 8000 kişi olacağı

tahmin edilmekte iken 2005 yılı için 2.125 kişilik istihdam gerçekleşmiştir. Bölgede, üretimi desteklemek için genişletilen bu alanda yer alan firmaların % 38'i yabancı sermayeli olup, üretilen malların büyük bir kısmı da yurtdışına satılmaktadır.

Serbest Bölgede ise 2.125 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 49'u işçi, % 29'u büro personelinden ve % 22'si de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo:17 İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
İst.Deri ve End. S.B.	1.041	620	464	2.125

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.7. Doğu Anadolu Serbest Bölgesi

Erzurum, Anadolu-Kafkasya-İran demiryolu bağlantısında yer almaktadır. Ortaçağ'dan beri, İran-Hindistan ve Orta Asya ticaretinin Akdeniz ülkelerine giden yol boyu üzerinde çok önemli bir konaklama ve canlı bir ticaret merkezi olmuştur. Tiflis-Kars üzerinden gelen Kafkas yolu ve Tebriz-Doğubayazıt'tan geçen Kuzey İran yolu; diğer taraftan Sivas üzerinden Diyarbakır-İrak-Suriye-Basra körfezine ve Akdeniz kıyılarına giden yollar ile, yine Sivas üzerinden Ankara-İstanbul, Ankara-İzmir'e giden yollar burada birleşmektedir. Kuzey Anadolu dağlarını Kop ve Zigana geçitleri üzerinden aşarak Trabzon'da Karadeniz'e ulaşan transit yolu da Erzurum'dan geçmektedir. Bu tarihi yollara ilaveten Erzurum "İspir" üzerinden Rize'ye, "Bingöl" üzerinden Diyarbakır iline bağlanmış durumdadır (www.erkurum.arsivi.com, erişim tarihi: 21.10.2005).

Doğu Anadolu Serbest Bölgesi, Erzurum Doğu Fuarı alanı üzerinde kurulmuştur. Serbest bölgenin yeri ve sınırı 27.09.1994 tarih ve 94/6028 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Doğu Anadolu Serbest Bölgesi'nin işletilmesi 95/6742 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği Doğu Anadolu Serbest Bölge Kurucu ve İşletmecisi A.Ş. (DASBAŞ)'a verilmiştir. Bölgede ilk ticari faaliyete 15.01.1996 tarihinde başlanmıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Doğu Anadolu Serbest Bölgesi'nde 484.500 m² kamu arazisi üzerine yine Kamu Ortaklığı Fonu'ndan temin edilen kaynak ile alt yapı hizmetleri tamamlanmıştır. Mülkiyeti hazineye ait arazi üzerinde kamu ve DASPAŞ tarafından 50.000 \$'lık yatırım gerçekleştirilmiştir. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Erzurum'da sanayileşme çabaları istenen gelişmeyi gösterememiş, ne kamu ve ne de özel sektör açısından uygun bir sanayi merkezi konumuna gelememiştir. İlde faaliyet gösteren

imalat sanayi işletmelerinden %79'u tarıma dayalı sanayi işletmeleridir. Bu açıdan imalat sanayi tüketim malları üreten bir sanayi olarak kalmıştır.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, Erzurum'da bölgesel kalkınma amaçlı olarak serbest bölge kurulmuş olup, sağlanan mali teşvikler ölçüsünde birer tercihli yatırım ve ticaret yeri niteliği taşıyan Doğu Anadolu Serbest Bölgesi bir yatırım bölgesidir. Bu tür serbest bölgelerde ülkelerin nispeten geri kalmış bölgelerini kalkındırmak için yerli yatırımcılara birtakım özel teşvikler sağlanmaktadır. Ancak, Doğu Anadolu Serbest Bölgesi'nde ülkenin gelişmiş kesimlerindeki serbest bölgelere göre kullanıcı firmalara ek teşvik ve avantajlar sağlanamadığından yakınılmaktadır. Son dönemlerde, Doğu Anadolu Serbest Bölgesi'nin cazip hale getirilebilmesi için DASBAŞ Yönetim Kurulu'nca bölgeye yatırım yapmak isteyen müteşebbis firma ve kuruluşlardan serbest bölge müracaat form bedeli olarak alınan 5 bin \$'ın artık alınmaması için gerekli çalışmaların başlatıldığı açıklanmıştır. Ayrıca sözkonusu yerde isteyen kişilere de tapu verilmesi de gündeme getirilen uygulamalardan bir diğeridir (<http://www.evrensel.net/01/11/12/>, erişim tarihi: 21.10.2005).

Doğu Anadolu Serbest Bölgesi'nde, 1996 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 9 milyon 184 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir. Bölgede 2000 yılı içinde sözleşme imzalayan 9 işletmeden 7'si, 2001 yılında bu sözleşmeleri feshetmişlerdir. Çalışmalarına devam eden işletmeler ise serbest bölge'yi sadece "depo" olarak kullanmaktadırlar.

Tablo: 18 Doğu Anadolu Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	1.881	5,1
2002	177	-90,6
2003	83	-53,0
2004	82	-1,8
2004 (I-IX)	82	-
2005 (I-IX)	-	-

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005).

2004'ün ilk dokuz ayında 82 bin dolarlık ticari işlem hacmi gerçekleşmiştir. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise kullanıcı firmalarca bir faaliyet gerçekleştirilmemektedir. (Tablo:18).

Serbest Bölgede ise 2 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların 1'i işçi, diğeri ise büro personelinden oluşmaktadır.

Tablo: 19 Doğu Anadolu Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Doğu Anadolu S.B.	1	1	0	2

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.8. Mardin Serbest Bölgesi

Dünyanın sayılı kalkınma projelerinden olan GAP-Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında bulunan Mardin Serbest Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin tek ve Türkiye'nin ticari faaliyete geçen sekizinci serbest bölgesidir. Türkiye'nin ve Avrupa'nın Ortadoğu'ya (Irak) çıkış kapısı olan Habur'a 220 km. ve Suriye'ye 60 km. mesafede olan Mardin Serbest Bölgesi, GAP'ın üssü durumunda olan Şanlıurfa'ya 185 km. Türkiye'nin ve Ortadoğu'nun başlıca sanayi ve ticaret merkezlerinden olan Gaziantep'e 323 km. ve Güneydoğu'nun merkezi durumundaki havaalanına sahip Diyarbakır'a 96 km. mesafededir. Serbest Bölgenin Avrupa-Ortadoğu uluslararası karayoluna mesafesi 20 km. serbest bölgeye getirilmesi planlanan Anadolu (İstanbul)-Ortadoğu (Bağdat) demiryolu hattına (Mardin Garı) 2 km. mesafededir. Ayrıca bölgenin, inşaatına başlanma aşamasına getirilen Mardin Havaalanı'na mesafesi ise 20 km.dir (www.masbaş.com, erişim tarihi: 22.10.2005). Mardin Serbest Bölgesi hinterlandındaki dış merkezlerden Irak-Musul, Irak-Bağdat, Suriye-Halep, Ürdün-Amman, İran-Tebriz ve İran-Tahrân'a olan yakınlığı ile ortadoğu pazarı için bir dağıtım merkezi olarak işlev görmektedir.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 27.09.1994 tarih ve 94/6028 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Mardin Serbest Bölgesi'nin işletilmesi 95/6742 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği Mardin Serbest Bölge Kurucu ve İşletmecisi A.Ş. (MASBAŞ)'a verilmiştir. MASBAŞ'ın sermayesine Mardin İl Özel İdaresi, Mardin Belediyesi, Mardin Organize Bölgesi Müteşebbis Heyeti ve yöre girişimcilerinden oluşan bir grup sahiptir. Toplam ortak sayısı ise 21'dir. Bölge arazisi kendisine ait olan MASBAŞ, bölgenin altyapı harcamalarını kendi kaynaklarını kullanarak tamamlamıştır. MASBAŞ'ın faaliyetleri, serbest bölgedeki açık alanların ve yaptığı hazır işyerlerinin satılması ve/veya kiraya verilmesi, bölgeye giriş-çıkış yapılacak malların yükleme ve boşaltma işleri ile bölgede faaliyet gösteren firmaların genel ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik hizmet ve görevlerdir. Bölgede ilk ticari faaliyete 26.11.1995 tarihinde başlanmıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Mardin Serbest Bölgesi altyapısı tamamlanmış ve içinde çok sayıda imalat tesisi barındıran Mardin Organize Sanayi Bölgesi içinde yer alan özel sektöre ait 516.000 m²'lik açık alan üzerinde kurulmuştur. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, Mardin'de GAP-Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında, bölgesel kalkınma amaçlı olarak serbest bölge kurulmuş olup, Mardin Serbest Bölgesi bir yatırım bölgesidir. Bu tür serbest bölgelerde ülkelerin nispeten geri kalmış bölgelerini kaldırmak için yerli yatırımcılara birtakım özel teşvikler sağlanmaktadır. Mardin Serbest Bölgesi'nde ülkenin gelişmiş kesimlerindeki serbest bölgelerdeki teşvik ve avantajların aynı sağlanmakta olup, ek bir teşvik ve avantaj söz konusu değildir. Bölgedeki faaliyet konuları elektronik ve optik aletler, gıda işletme ve paketleme, tekstil ve deri konfeksiyon, makine montajı, kimyevi madde, ambalajlama, şişeleme, ayakkabıcılık,

mobilyacılık, diğer hafif sanayi kollarından ayrıca depolama ve bankacılık hizmetlerinden oluşmaktadır.

Mardin Serbest Bölgesi'nde, 30 kullanıcı firma portföyü ile 1995 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 102 milyon 764 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 20 Mardin Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	5.284	-4,3
2002	23.626	347,1
2003	19.597	-17,1
2004	10.211	-47,9
2004 (I-IX)	8.733	-
2005 (I-IX)	4.324	-50,5

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005)

2004'ün ilk dokuz ayında 8 milyon 733 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde -50,5'luk daralma ile 4 milyon 324 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:20).

Mardin⁴⁵'in merkez ilçe nüfusu 65.789 kişi'dir. Serbest Bölgede ise 23 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 83'ü işçilerden ve % 17'i de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 21 Mardin Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Mardin Serbest B.	19	0	4	23

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.9. İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi

Menkul kıymetlerin alımı, satımı, takas ve saklama işlemleri ve bunlara ilişkin diğer işlemler yapılmak üzere, İstinye C. Poligon Durağı karşı adresinde kurulu İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'na ait binanın B Blok bodrum katındaki 60 m²'lik alanda, Uluslararası İşlem Salonu ve Uluslararası Saklama Merkezi olarak faaliyet göstermek üzere İstanbul Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi kurulmuştur.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 30.01.1995 tarih ve 95/6571 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Aynı Bakanlar Kurulu kararı ile bölgeyi kurma ve işletme yetkisi İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'na verilmiştir. İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi'ndeki işlemlerin gözetim ve kontrolü ile işleyişine ilişkin usul ve esaslar ve disiplin hükümleri İMKB tarafından çıkarılacak ve Sermaye Piyasası Kurulu'nun onayı ile yürürlüğe girecek yönetmelikle belirlenecektir.

⁴⁵ Toplam nüfusu 835.173 kişi olup, toplam nüfusun % 55,5'ini oluşturan 464.153 kişi şehirlerde, geriye kalan ve toplam nüfusun % 44,5'ini oluşturan 371.377 kişi de köylerde yaşamaktadır (2000 genel nüfus sayımı).

İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi'nde kote edilecek menkul kıymetlerin, ihraç hukukuna tabi oldukları ülkenin varsa Menkul Kıymetler Borsası veya borsalarında kote edilmiş olmaları şarttır. Kotasyon için gerekli diğer nitelik ve koşullar İMKB tarafından belirlenir (Karar Md.4).

İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi'nde işlem görecektir Menkul Kıymetler ya da Sermaye Piyasası Kurulu'nun düzenlemeleri çerçevesinde bunları temsil eden depo makbuzlarının takas ve saklama hizmetleri İMKB Yönetmeliği hükümlerine göre yerine getirilir (Karar Md.5) (Bağrıaçık, 1999: 117). Serbest Bölge bünyesinde kurulan Pazar'ın faaliyet göstereceği İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi'nin kurulması, yönetilmesi, işletilmesi ve yapılacak ödemelerle ilgili usul ve esasları düzenleyen Uygulama Yönetmeliği 24.07.1995 tarih ve 22353 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Pazar Yönetmeliği ile İMKB Uluslararası Pazar Takas ve Saklama İşlem Esasları Yönetmeliği ise 14.06.1996 tarih ve 22666 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Pazar, yerli ve yabancı bireysel ve kurumsal yatırımcılar ile uluslararası piyasalardan kaynak arayışında olan ihraççılara önemli imkanlar sunmaktadır. Uluslararası fon yöneticilerinin nakit transferi, kambiyo kısıtlamaları gibi operasyonel riskler nedeniyle yatırım yapmaktan çekindikleri bölgelere, söz konusu riskleri ortadan kaldıran bu Pazar üzerinden giriş yapabilme imkanı getirilmiştir. Özellikle uluslararası piyasalardan fon temin etmek isteyen ihraççı kuruluşlara şeffaf ve likiditesi yüksek bir pazarda, menkul kıymetlerini satarak ihtiyaç duydukları fonları elde edebilme imkanı sağlanmıştır. Pazar'da gerçekleştirilecek işlemlerden kaynaklanan nakit transferleri, Türkiye'deki bankacılık ve finans sektörünün otomasyon düzeyinin Batı Avrupa standardında olması ve Pazar'ın serbest bölge kapsamında faaliyet göstermesi sayesinde hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan gerçekleştirilmektedir.

Pazar'daki alım-satımlarda kullanılacak para biriminin ABD doları veya Borsa Yönetim Kurulu tarafından belirlenen diğer yabancı paralar (halihazırda, İngiliz Sterlini, Japon Yeni ve Euro belirlenmiştir) olması, yatırımcılara yabancı para cinsinden yatırım yapabilme imkanı sağlamaktadır (<http://www.imkb.gov.tr/piyasalar/upazar.htm>, Erişim Tarihi: 11.12.2005).

Pazar'a İlişkin Genel Prensipler

- a) İMKB Uluslararası Pazar, Serbest Bölge statüsünde kurulmuş olup, işlemler İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi içinde gerçekleştirilir.
- b) Pazar'da yabancı sermaye piyasası araçları İMKB Yönetim Kurulu Kararı ile işlem görür.
- c) Tüm işlem ve ödemelerde kullanılan para birimi ABD dolarıdır. Ancak, İMKB Yönetim Kurulu diğer yabancı para birimlerinin kullanılmasına da izin verebilir.
- d) Fiziki veya kaydi olarak saklamaya alınmış yabancı menkul kıymetlerin nominal tutarı (kısmi kotasyon) Pazar'a kabul edilir.
- e) Depo Sertifikaları Piyasası'nda, işlem görecektir hisse senetleri temsilci veya saklamacı (depository) bir kuruluş adına saklamaya alınır ve işlemler, söz konusu temsilci veya saklamacı kuruluş adına bu araçların verdiği hakları aynen sağlayan, bunlara özdeş, hamiline yazılı tek bir depo sertifikası bastırılarak gerçekleştirilir.

- f) En az bir borsada kote veya teşkilatlanmış borsa dışı piyasalarda işlem gören ve UP Kot İçi Pazar'a Kabul Şartları'nı taşıyan menkul kıymetler UP Kot İçi Pazar'da; UP Kot Dışı Pazar'a Kabul Şartları'nı taşıyan menkul kıymetler UP Kot Dışı Pazar'da işlem görürler.
- g) Hisse senetlerinin depo sertifikası olarak işlem gördüğü Depo Sertifikaları Piyasası'nda işlemler çok fiyat - sürekli müzayede sistemi içinde gerçekleşmektedir. Her bir depo sertifikasının bir piyasa yapıcısı bulunur.
- h) Borçlanma araçlarının işlem gördüğü Uluslararası Tahvil ve Bono Piyasası'nda işlemler çok fiyat - sürekli müzayede sistemi içinde gerçekleşir.

İşlem Sistemi

Depo sertifikalarının işlem göreceği işlem sistemi, sürekli müzayede sistemi içinde piyasa yapıcılık mantığı içinde kurulmuştur. Her şirketin bir piyasa yapıcısı vardır. Aynı piyasa yapıcı birden fazla şirkette piyasa yapıcılık yapabilmektedir. Söz konusu işlem sisteminin seçilmesindeki amaç, piyasa yapıcının görevli olduğu menkul kıymette sürekli olarak çift taraflı kotasyon vererek fiyat sürekliliğini ve stabilizasyonunu sağlaması, doğru ve etkin çalışan likiditesi yüksek bir piyasa oluşturmaktır. Pazar, tamamen elektronik ortamda çalışmakta ve işlemler bilgisayarlar aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

Seans Saatleri

Depo Sertifikaları Piyasası'nda seans her işgünü saat 13:00 ile 16:30 arasında yapılmaktadır.

Takas ve Saklama

Piyasa'da işlem gören depo sertifikalarının menkul kıymet ve nakit takas işlemleri İMKB Takas ve Saklama Bankası A.Ş. (Takasbank) tarafından yapılır. Ancak, piyasada işlem görecekt menkul kıymetlerin yurtdışında bulunması ve işlemlerin döviz cinsinden yapılması nedeniyle, Takasbank söz konusu işlemleri muhabir bankaları aracılığı ile sonuçlandırır (<http://www.imkb.gov.tr/piyasalar/upazar.htm>, Erişim Tarihi: 11.12.2005).

1.10. İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesi

İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesi, İzmir'in kuzey sanayi aksı üzerinde bulunmaktadır. Bu sanayi aksı Karşıyaka-Çiğli-Menemen-Aliğa sanayi aksı olup, sanayi kuruluşları için önemli bir yoğunlaşma noktasıdır. İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesi lokasyon itibarıyla Menemen – Maltepe köyüne 3.5 km. uzaklıktaki arazide kurulmuş olup, Aliğa Limanı'na 26 km, İzmir Limanı'na 40 km, İzmir Merkez'e 45 km, Çanakkale Yolu'na 11 km ve Adnan Menderes Havaalanı'na 55 km uzaklıkta bulunan bir coğrafi bölgededir.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 11.08.1997 tarih ve 97/9775 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesi'nin işletilmesi aynı Bakanlar Kurulu Kararı gereği İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesi Kurucu ve İşletmecisi A.Ş. (İDESBAŞ)'a verilmiştir. Sermayesinin %100'ü 142 gerçek kişiye ait olan bir sektör kuruluşudur. Bölge 06.03.1998 tarihinde ticari faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

İzmir - Yeşildere ve çevresinde yerleşik olarak faaliyetlerini sürdüren deri sanayi kuruluşlarının gerek çevre kirliliği, gerek yeni çevre yolları ve istimlak çalışmaları nedeniyle, 1984 yılında 138 ortaklı sınırlı sorumlu İzmir Deri Sanayicileri Yapı Kooperatifini kurarak daha elverişli bir bölgede çalışmalarına devam etmeleri kararı ile özel mülkiyete ait 1.760.000 m² arazi üzerine kurulmuştur. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, AB ülkeleri, Rusya, Orta Doğu ülkelerinin deri pazarlarına hakim, Türkiye'nin tek "deri" arıtma sistemine sahip, ham deri alımı ve işleminde lider endüstri ve sanayi üretim serbest bölgesidir. 189 adet yatırıma uygun parseli bulunan serbest bölgede; ayakkabı, deri imalatı ve satım, deri kimyasalları üretim, alım-satım, deri makineleri, konfeksiyon malzemeleri, deri yan ürünleri, deri tekstil, ham deri, halı ürünleri ağırlıklı olmak üzere inşaat ve otomotiv sektörleri bulunmaktadır⁴⁶. Aynı zamanda tüm deri yan sanayisine ve diğer sektörlerin alt yapısına hazır fabrika binaları, açık-kapalı depo alanları ve kiralık-satılık arsa seçenekleri sunan bir serbest bölgedir.

Bölgede yatırımcılara üretim konusunda çok özel avantajlar sunulmaktadır; İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesi'nde yer alan 18.000 m³/gün kapasiteli arıtma tesisi ile fabrikalardan bırakılan 800 COD kirlilik derecesi olan atıksular 250 COD derecesine getirilerek denize deşarj edilmektedir. Böylece ağır sanayi ve özellikle deri üretim firmaları modern atıksu arıtma tesisinden faydalanarak dünya piyasalarında rekabet avantajı sağlayabilmektedirler⁴⁷. Elektrik, su, telefon ve tüm belediye ile ilgili hizmetler İDESBAŞ tarafından sunulmaktadır .

İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesi'nde, 107 kullanıcı firma portföyü ile 1998 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 1 milyar 970 milyon 828 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 22 İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	251.479	4,7
2002	277.385	10,3
2003	301.562	8,7
2004	309.161	2,5
2004 (I-IX)	225.977	-
2005 (I-IX)	198.091	-12,3

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005).

⁴⁶ (www.izmir.gov.tr/izmir/sanayi.aspx-38k)

⁴⁷ (<http://www.idesbas.com.tr/avantaj.htm>)

2004'ün ilk dokuz ayında 225 milyon 977 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde -12,3'lük daralma ile 198 milyon 091 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşmıştır (Tablo:22).

İzmir'in merkez ilçe nüfusu 2.273.388 kişi'dir. Serbest Bölgede ise 1.647 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 77'si işçilerden, % 12'i büro personelinden ve % 11'u da diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 23 İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
İzmir Menemen S.B.	1.276	199	172	1.647

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.11. Rize Serbest Bölgesi

Rize Serbest Bölgesi, Engindere mevkiinde kurulmuştur. Ulaşım olanakları kısıtlı olan Rize karayolları bakımından ulusal ulaşım açısından ve ana tüketim merkezlerinden oldukça kopuk bir bölgede bulunmaktadır. İlin en önemli karayolu bağlantısı Karadeniz kıyı yoludur. Karadeniz'e kıyısı olması sebebiyle Rize denizyolu ulaşım imkanlarına sahiptir. En büyüğü Rize limanı olmak üzere dört limanı mevcuttur. Diğer limanlar Fındıklı, Pazar ve Çayeli ilçelerinde bulunmaktadır. Limanlardan yük ve yolcu taşımacılığında faydalanılmaktadır. Ancak Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri ve Türki Cumhuriyetler gibi gelişme potansiyeli yüksek pazarlara yakın olması nedeniyle bölgede kurulan serbest bölge avantajlı bir yatırım alanı özelliği taşımaktadır.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 23.05.1997 tarih ve 97/9530 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Rize Serbest Bölgesi'nin işletilmesi aynı Bakanlar Kurulu Kararı gereği Rize Serbest Bölgesi Kurucu ve İşletmecisi A.Ş. (RİSBAŞ)'a verilmiştir. Bölge 26.04.1998 tarihinde ticari faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Rize Engindere Mevkiindeki mülkiyeti Çaykur'a ait 85.000 m² arazi üzerine kurulmuştur. Bu arazi RİSBAŞ tarafından Çaykur'dan 49 yıllığına 2 yıl ödemesiz, yıllığı 25 milyar liraya kiralanmıştır⁴⁸. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametini olmadığı Rize Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

⁴⁸ (<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/AnadolununSesi/163/T41.htm>)

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, ağırlıklı olarak ihracat ve transit ticareti yapıldığından serbest ticaret bölgesi özelliği taşımaktadır. 20 bin metrekare kapalı, 40 bin metrekarenin üzerinde de açık alanı bulunan serbest bölgede; otomobil, oto yedek parça, kuru çay, gıda ve temizlik ürünleri alım satımı gerçekleştirilmektedir. Bölgenin bir diğer avantajı ise kiralama ücretlerinin çok düşük olmasıdır⁴⁹.

Rize Serbest Bölgesi'nde 2004 yılı itibariyle 7 adedi alım satım ruhsatlı 1 adedi de üretim ruhsatlı sekiz adet firma faaliyet göstermektedir⁵⁰.

Rize Serbest Bölgesi'nde, 1998 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 123 milyon 689 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 24 Rize Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	16.447	4,0
2002	11.347	-31,0
2003	10.986	-3,2
2004	38.736	252,6
2004 (I-IX)	27.085	-
2005 (I-IX)	15.454	-42,9

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005)

2004'ün ilk dokuz ayında 27 milyon 85 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde -42,9'luk daralma ile 15 milyon 454 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:24).

Rize'nin merkez ilçe nüfusu 134.082 kişi'dir. Serbest Bölgede ise 17 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 64'ü işçilerden, % 18'i büro personelinden ve % 18'i de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 25 Rize Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Rize Serbest Bölgesi	11	3	3	17

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.12. Samsun Serbest Bölgesi

Samsun, coğrafi, stratejik konumu itibariyle ve ekonomik ve sosyal yönü ile bölgesinin en önemli ve büyük ilidir. Rusya, Kafkaslar ve Orta Asya'ya açılan kapısı ve Avrasya enerji

⁴⁹ metrekare birim fiyatları aylık 25 cent ile 2.5 dolar arasında değişmektedir.

⁵⁰ (http://64.233.179.104/search?q=cache:S0n9LKPVHSQJ:www.referansgazetesi.com/haber.aspx%3FHBR_KOD%3D7547+Rize+Serbest+B%C3%B6lgesi&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=64)

coğrafyasında önemli bir kavşak noktası konumundadır. Kara-deniz-hava ve demiryolu ulaşım altyapısına sahiptir. Samsun Serbest Bölgesi, Türkiye'nin Karadeniz kıyısındaki önemli ve modern limanı olan Samsun Limanı'nın hemen bitişiğinde kurulmuştur. Samsun limanı demiryolu bağlantısı nedeniyle Akdeniz'e çok kolay ulaşımın sağlanacağı bir limandır. Samsun'un Karadeniz'in coğrafi durumundan kaynaklanan özel konumu, serbest bölge olgusuyla çok dinamik bir merkez oluşumuna yol açmıştır. Samsun, yeni bir enerji coğrafyasının şekillenmekte olduğu Avrasya'da enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında anahtar konumundadır.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 27.11.1995 tarih ve 95/7523 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Samsun Serbest Bölgesi'nin işletilmesi aynı Bakanlar Kurulu Kararı gereği Sasbaş-Bayındır Samsun Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş (SASBAŞ)'a verilmiştir. Bölge 20.03.1998 tarihinde ticari faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Samsun Serbest Bölgesi Yap-İşlet-Devret modeline göre 73.150 m² arazi üzerine kurulmuştur. Bu arazinin işletilmesi için SASBAŞ'a 30 yıllık bir süre ile işletme yetkisi verilmiştir. Dolayısıyla Samsun Serbest Bölgesi, Bayındır Holding tarafından 2026 yılına kadar işletilecektir. Serbest bölgenin kuruluş maliyeti 5.612.000 \$'dır. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı Samsun Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, hem üretim hem de ticaret serbest bölgesi özelliği taşımaktadır. İmalat sanayi sektörlerinde yer alan faaliyetler ile tekstil mamulleri hammaddeleri, konfeksiyon üretimi ve özellikle elektronik, optik, tıbbi elektronik, elektrikli ölçü aletleri, hesap makineleri, bilgisayar ve benzeri ekipmanların üretimi ve konfeksiyon aksesuarları ile yurt içi tüketimin yanı sıra ihracata da katkısı olmak kaydıyla her türlü tarımsal ve sınai üretim faaliyetleri, ticari faaliyetlerden; ambalajlama, depolama, tasnifleme, etiketleme, tamir, montaj ve benzeri diğer işlemler dahil olmak üzere ticari faaliyetleri kolaylaştırıcı işlemler, bankacılık, sigortacılık, müşavirlik ve mühendislik hizmetleri dahil olmak üzere uygun görülecek diğer hizmet faaliyetleri olarak belirlenmiştir. 2004 tarihi itibarıyla 5.500 m² lik depo, 28 adet olmak üzere toplam 850 m² lik büro, 7.512 m² lik açık alan ve 7.390 m² lik de açık stok sahaları mevcuttur. Bölgede alım-satım konusunda faaliyet gösteren 6 adet kiracı kullanıcı, üretim konusunda faaliyet gösteren 5 adet yatırımcı kullanıcı, 1 adet depolama, 1 adet kiralama ve 1 adette işletme ruhsatlı kullanıcı olmak üzere toplam 14 adet bölgemiz firması tarafından kullanılmaktadır⁵¹.

Serbest bölgenin Karadeniz Ekonomik İşbirliği ülkelerine yapılacak olan ihracatta önemli bir kapı oluşturması beklenmektedir.

Samsun Serbest Bölgesi'nde, 1998 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 208 milyon 365 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

⁵¹ (http://www.samsuntso.org.tr/Serbest_Bolge.htm)

Tablo: 26 Samsun Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	16.447	4,0
2002	11.907	-3,4
2003	17.244	44,8
2004	85.621	396,5
2004 (I-IX)	75,789	-
2005 (I-IX)	53,959	-28,8

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005)

2004'ün ilk dokuz ayında 75 milyon 789 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde -28,8'lik daralma ile 53 milyon 959 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:26).

Samsun'un merkez ilçe nüfusu 527.362 kişi'dir. Serbest Bölgede ise 98 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 73'ü işçilerden, % 9'u büro personelinden ve % 18'i de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 27 Samsun Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Samsun Serbest Bölgesi	72	9	17	98

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.13. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi

Ortadoğu ve Avrupa'yı birbirine bağlayan köprü konumundaki ticaretin merkez noktası İstanbul Çatalca'da İstanbul Trakya Serbest Bölgesi kurulmuştur. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi Trakya Otoyolu'na 3 km, Mahmutbey girişine 30 km, E-5 karayoluna 10 km, Atatürk Havalimanı'na 40 km, Emlak Bankası Bahçeşehir Konutları'na 28 km, Alkent'e 8 km, Kumport Limanı'na ise 20 km uzaklıkta bulunmaktadır.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 31.10.1990 tarih ve 90/1102 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nin işletilmesi 21.01.1991 tarih ve 91/1409 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İstanbul Trakya Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş (İSBAŞ)'a verilmiştir. Bölge 12.03.1998 tarihinde ticari faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının

uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

İstanbul Çatalca'da 387.500 m² arazi üzerine kurulmuştur. Türkiye'de ilk tapu mülkiyeti uygulamasını gerçekleştiren serbest bölgesidir. Böylece yatırımcıların serbest bölge statüsü içinde arazi ve bina mülkiyetlerine sahip olmaları, ayrıca faaliyetini sona erdirmek isteyen kullanıcıların mülklerini başka bir kullanıcıya diledikleri gibi satma imkanının mevcut olması söz konusudur (<http://www.isbas.com.tr>). İSBAŞ tarafından gerçekleştirilen proje üç yılda yaklaşık 1 milyar dolara malolmuştur. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nde 350.000 m² kapalı alan, 2 büyük plaza, depolar ve açık alanlar, çağdaş teknolojinin kullanıldığı alt ve üst yapı olmak üzere bir çok avantaj yatırımcılar sunulmaktadır. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı İstanbul Trakya Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, hem üretim hem de ticaret serbest bölgesi özelliği taşımaktadır. İmalat sanayi sektörlerinde yer alan faaliyetler ile konfeksiyon, trikotaj ve tekstil sanayi ile optik ve elektronik alet ve sair madde ve ekipmanları montajı ve üretimi, hazır gıda maddelerinin üretimi, altın işletmeciliği, halı üretimi, deri konfeksiyon ve ihracata katkısı olan her türlü sınai faaliyetler, ticaret ve hizmet faaliyetleri ise; tekstil ile ilgili her türlü malzemenin alım- satımı, elektronik aksamaları ile sair elektronik makine ve aletlerin alım-satımı, ambalajlama, depolama, tasnifleme, etiketleme, tamir, montaj ve benzeri diğer işlemler dahil olmak üzere ticari faaliyetleri kolaylaştırıcı işlemler, bankacılık, sigortacılık, müşavirlik ve mühendislik hizmetleri dahil olmak üzere uygun görülecek diğer hizmet faaliyetleri olarak belirlenmiştir.

İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nde, 1998 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 5 milyar 639 milyon 153 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 28 İstanbul Trakya Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	237.939	31,1
2002	659.152	177,0
2003	1.145.646	73,8
2004	1.689.566	47,5
2004 (I-IX)	1.189.428	-
2005 (I-IX)	1.632.762	37,3

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005).

2004'ün ilk dokuz ayında 1 milyar 189 milyon 428 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 37,3'lük bir artış ile 1 milyar 632 milyon 762 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:28).

İstanbul'un merkez ilçe nüfusu 9.085.599 kişi'dir. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nde ise 1.249 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların %37'si işçilerden, % 44'ü büro personelinden ve % 19'i de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 29 İstanbul Trakya Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
İstanbul Trakya S.B.	468	546	235	1.249

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.14. Kayseri Serbest Bölgesi

Kayseri Serbest Bölgesi, Kayseri-Ankara karayolunun 15'inci km'si üzerinde, Adana-Ankara kara ve demiryolu bağlantılarının orta noktasındadır. 1. Organize Sanayi Bölgesi ile komşu olan serbest bölgenin hava alanına uzaklığı yaklaşık 15 km, D.D.Y. yükleme boşaltma rampasına 900 mt, uluslararası karayoluna 600 mt uzaklıktadır. Türkiye'nin yüzölçümü en büyük serbest bölgesi durumunda olan Kayseri Serbest Bölgesi, aynı zamanda en ucuz arazi edinme özelliğine de sahiptir.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 11.06.1997 tarih ve 97/9524 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Kayseri Serbest Bölgesi'nin işletilmesi aynı Bakanlar Kurulu Kararı gereği Kayseri Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş (KAYSER)'e verilmiştir. Bölge 01.11.1998 tarihinde ticari faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Kayseri Serbest Bölgesi, 6.905.000 m² arazi üzerine kurulmuştur. Bölgenin alt yapı çalışmaları tamamlanmış ve ilk etapta hizmete alınması düşünülen 2 milyon metrekairelik bölümünde ada ve parseller belirlenmiş bulunmaktadır. Arazinin büyüklüğü de dikkate alınarak KAYSER tarafından üç etap olarak projelendirilen bölge imarı alt yapısına yaklaşık 50 milyon dolarlık yatırım yapılmıştır. Türkiye'nin yüzölçümü en büyük serbest bölgesi durumunda olan Kayseri Serbest Bölgesi, aynı zamanda 5.-\$/ m² lik arsa satış fiyatı ile en ucuz arazi edinme özelliğine de sahiptir. Kayseri Serbest Bölgesi'nde sanayicilerin ihtiyaç duyduğu doğalgaz, su, elektrik fiyatları yaklaşık olarak Organize Sanayi Bölgelerine göre %20 daha ucuzdur. Bölgenin yatırım için gerekli olan inşaat ruhsatı ve iskan ruhsatları ise birkaç saat gibi kısa sürede tasdik edilmek suretiyle bürokrasi en alt düzeye indirgenerek bir çok avantaj yatırımcılara sunulmuştur. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı Kayseri Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, üretim faaliyetleri ağırlıkta olduğundan üretim serbest bölgesi özelliği taşımaktadır. İmalat sanayi sektörlerinde yer alan faaliyetler pamuk ipliği ve dokuması, sac boru ve profil, elektrostatik toz boya, dayanıklı tüketim malları, alüminyum iletken tel tesisleri, seramik, oto yedek parça, mobilya, beyaz eşya üretimidir. Üretim faaliyetlerinin ağırlıkta olduğu serbest bölge, Kayseri'nin ve çevre illerin

dış ticaretine büyük katkılar sağlamakta, sağlanan teşvik ve avantajlar ile üretim maliyetlerini düşürmekte, burada faaliyet gösteren firmalara rekabet üstünlüğü kazandırmaktadır. Bölgede ihracata yönelik üretim faaliyetlerinin yanı sıra gıda tasnifleme ve paketleme ile yörenin ürettiği ve ihtiyaç duyduğu malların alım-satımı ile depolanması da yapılmaktadır (www.kayseri.com.tr/ - 27k).

Kayseri Serbest Bölgesi'nde, 75 kullanıcı firma portföyü ile 1998 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 842 milyon 193 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 30 Kayseri Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	27.071	20,0
2002	83.646	209,0
2003	157.184	87,9
2004	297.566	89,3
2004 (I-IX)	217.777	-
2005 (I-IX)	253.516	16,4

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005)

2004'ün ilk dokuz ayında 217 milyon 777 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 16,4'lük bir artış ile 253 milyon 516 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:30).

Kayseri'nin merkez ilçe nüfusu 732.354 kişi'dir. Kayseri Serbest Bölgesi'nde 729 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların %100'ü işçilerden oluşmaktadır.

Tablo 31 - Kayseri Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Kayseri Serbest Bölgesi	729	0	0	729

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.15. Avrupa Serbest Bölgesi

Tekirdağ'ın Çorlu ilçesinde kurulan Avrupa Serbest Bölgesi, stratejik konumu nedeniyle Türk ihracatçısının özellikle Avrupa ile ticaretinde önemli bir role sahiptir. Avrupa Serbest Bölgesi İstanbul - Edirne transit karayolu üzerinde olup, Edirne Kapıkule Gümrüğü'ne 115 km, İstanbul Merkez'e 125 km, Çorlu Havalimanı'na 15 km, Tekirdağ Limanı'na 45 km, Velimeşe Tren İstasyonu'na 6 km uzaklıktadır.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 16.10.1996 tarih ve 96/9108 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Bölge kurucu ve işleticisi Avrupa Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'dir. Bölge Bakanlar Kurulu Kararı'nın 16.03.1997 tarihli Resmi Gazete'de

yayınlanmasının ardından hukuki varlığına kavuşmuş olup 1999 yılında faaliyetlerine başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Avrupa Serbest Bölgesi, 2.000.000 m² arazi üzerine kurulmuştur. Bölgenin alt ve üst yapı yatırımları 3 milyar dolar tutarında olup, 1 milyar dolar doğrudan ihracat planı ve 25 bin kişilik istihdam potansiyeline sahiptir. Avrupa Serbest Bölgesi bir sanayi bölgesi görünümünde olmayıp, modern bir teknokenttir. Şehircilik anlayışıyla Şahinler Holding tarafından kurulan bölgede yeşil alanlardan otoparklara, alakart restoranlardan fast food birimlerine, sağlık ocağından kreşe, postaneden alışveriş merkezi, spor tesisi ve showroom'lara kadar birçok sosyal tesis bulunmaktadır. En aza indirgenmiş bürokrasi ve her türlü belediyeçilik ve doğalgaz hizmeti verilmektedir. Avrupa Serbest Bölgesi' açılan artezyen kuyularından kullanma suyu sağlanmaktadır. Temiz su altyapısı hazır durumdadır. Küçük ve orta parsellerde m²'ye 65 W elektrik verilmektedir. İlave enerji talebi için ek yatırım maliyeti kullanıcı tarafından karşılanacaktır. ASB'de elektrik kullanıcılara KDV'siz fatura edilmektedir. Gerek Türk Telekom gerekse GSM telefon hatları ve data hatları her türlü iletişim vergisi ve KDV'den muaf olarak kullanıcılara sağlanmaktadır. ASB'de 3000 dijital hatlı Türk Telekom santrali hizmet vermektedir⁵². Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı Avrupa Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, üretim faaliyetleri ağırlıkta olduğundan üretim serbest bölgesi özelliği taşımaktadır. İmalat sanayi sektörlerinde yer alan faaliyetler konfeksiyon, tekstil ve konfeksiyon yan sanayi ürünleri, tekstil ve konfeksiyon makineleri, otomotiv ve yan sanayi, ambalaj, elektrik ve elektronik, tekstil, optik, hazır gıda, halı, deri konfeksiyon, bilgisayar, tarım makineleri, ilaç ve tohum sanayidir. Bölgede üretim faaliyetlerinin yanı sıra ticari faaliyetler de gerçekleştirilmektedir. Bunlar; beyaz eşya, otomobil ve yedek parça, kozmetik ve temizlik ürünleri, her türlü elektronik malzeme, optik aletler, altın işlemeciliği, tekstil hammaddeleri ticaretidir. Ayrıca hizmet faaliyetlerinden bankacılık, mimarlık, müteahhitlik, mühendislik, acentelik, komisyonculuk, nakliye, sigorta, bilgisayar yazılım, ticari gözetim, depoculuk yapılmaktadır. Özel sektör yatırımı olması açısından ASB'ye yatırım yapacak firmalar, mali avantajlarının yanı sıra özel mülkiyet tapusuna da sahip olabileceklerdir.

Avrupa Serbest Bölgesi'nde, 2005 Eylül itibariyle 145 kullanıcı firma ve 1.825 kişilik istihdamı ile 1999 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 2 milyar 969 milyon 600 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

⁵²(http://64.233.179.104/search?q=cache:3OH3O3zeq1YJ:www.asb.com.tr/tr_asb_altyapi.asp++site:www.asb.com.tr+%C4%B0stanbul+Avrupa+Serbest+B%C3%B6lgesi&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=5&lr=lang_tr)

Tablo: 32 Avrupa Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	212.865	101,5
2002	343.062	61,2
2003	570.498	66,3
2004	907.080	59,0
2004 (I-IX)	644.605	-
2005 (I-IX)	817.606	26,8

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005)

2004'ün ilk dokuz ayında 644 milyon 605 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 26,8'lik bir artış ile 817 milyon 606 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:32).

Tekirdağ'ın merkez ilçe nüfusu 395.377 kişi'dir. Avrupa Serbest Bölgesi'nde ise 1.825 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların %90'ı işçilerden, % 8'si büro personelinden ve % 2'si de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 33 Avrupa Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Avrupa Serbest Bölgesi	1.644	142	39	1.825

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.16. Gaziantep Serbest Bölgesi

Gaziantep Serbest Bölgesi, Gaziantep-Kahramanmaraş karayolu üzerinde kurulmuş olup Mersin ve İskenderun limanlarına bağlanan otoyola yakın bir bölgede yer almaktadır . Bir ticaret merkezi olan Gaziantep, sanayisi ve ekonomik yapısı ile GAP kapsamında olan bölgenin tamamlayıcısı ve kapısı durumundadır ⁵³. Gaziantep, GAP bölgesine yakınlığı yanı sıra Suriye, Irak ve diğer Orta Doğu ülkeleri arasında önemli bir köprü rolü oynamaktadır. Daha önemlisi; Gaziantep, Irak'a tedarik edilen mallar için merkezdir. Bu coğrafi avantajların ötesinde, Gaziantep kendi endüstriyel kapasitesine sahiptir. Gaziantep Serbest Bölgesi 1,2,3,4. Organize Sanayilerine komşudur. GAP Bölgesi'nin sanayileşmesine önemli ivme kazandıracak olan bölge, havaalanına 25 km, limanlardan İskenderun'a 200, Mersin'e 300, sınır kapılarından Öncüpınar'a 60, Habur'a 550, Cilvegözü'ne 200 km uzaklıkta bulunmaktadır.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 07.07.1998 tarih ve 98/11368 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Gaziantep Serbest Bölgesinin işletilmesi aynı sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği 350 ortağın kurduğu Gaziantep Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (GASBAŞ) 'a verilmiştir. Gaziantep Serbest Bölgesi'nin arazisi ve kurulup işletilmesi tamamen özel sektöre

⁵³ <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/155/AND2.htm>

aittir. Bölge gerekli alt ve üst yapı çalışmaları tamamlanarak, GASBAŞ tarafından 05.07.1999 tarihinde faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Gaziantep Serbest Bölgesi, 1.400.000 m² arazi üzerine kurulmuştur. Ticari alanlar, yollar, sosyal tesisler, otoparklar ve yeşil alanların dışında, yaklaşık 875.000. m² lik bir alan sanayi alanı olarak ayrılmıştır. Dolayısıyla Gaziantep Serbest Bölgesinin ; % 67,95 'i sanayi parselinden, % 1,4 tır parkı ve otoparklardan, % 0,79 spor alanlarından, % 17,61'ni yol parsellerinden ve % 12,25 yeşil alanlardan oluşmaktadır. Tüm belediye hizmetleri, şebeke suyu, telekomünikasyon hizmetleri GASBAS tarafından sunulmaktadır. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı Gaziantep Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, alım satım faaliyetleri ağırlıkta olduğundan ticaret serbest bölgesi özelliği taşımaktadır. İmalat sanayi sektörlerinde yer alan faaliyetler tekstil ve makine üretimidir. Bölgedeki ticari faaliyetler arasında tekstil hammaddeleri, kimya, plastik sanayi, optik aletler, tela, iplik, kurdele, elyaf, hambez, kumaş, fermuar, simli ve estetik iplik, etiket, bıçkı ve dikiş malzemeleri ve elektronik aksamı, otomobil ve yedek parça, her türlü elektronik malzeme, lastik, düğme, kağıt torba, çitçit, beyaz eşya, kozmetik, temizlik malzemeleri ve altın işletmeciliği bulunmaktadır. Ayrıca hizmet faaliyetlerinden bankacılık, müteahhitlik, depoculuk yapılmaktadır.

Gaziantep Serbest Bölgesi'nde, 2005 Eylül itibariyle 43 kullanıcı firma ile 1999 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 688 milyon 261 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 34 Gaziantep Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	54.355	52,4
2002	109.627	101,7
2003	207.261	89,1
2004	156.898	-24,3
2004 (I-IX)	103.281	-
2005 (I-IX)	108.699	5,2

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005).

2004'ün ilk dokuz ayında 103 milyon 281 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 5,2'lik bir artış ile 108 milyon 699 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:34).

Gaziantep'in merkez ilçe nüfusu 1.009.126 kişi'dir. Gaziantep Serbest Bölgesi'nde 209 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 63'ü işçilerden, % 33'ü büro personelinden ve % 4'ü de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 35 Gaziantep Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Gaziantep S. Bölgesi	132	68	9	209

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.17. Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi

Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi, İskenderun Körfezinde Adana-Hatay illerinin birleşiminde Ceyhan ve Erzin İlçeleri sınırları içinde Sarımazı mevkiinde yer almaktadır. Bölge ulaşım olanakları bakımından Avrupa, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Yakın Doğu pazarlarına yakın olup, Güneydoğu Anadolu Projesiyle, ülkemizin hızla artan sanayi ve tarım üretiminin sunduğu ticaret hacminin denize çıkış noktası konumundadır. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi, Adana'ya ve Havaalanına 80 km, Gaziantep'e 180 km, İskenderun'a 60 km, Antakya'ya 120 km, Mersin'e ise 150 km mesafede olup kara, deniz ve hava ulaşımına açıktır.

Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi'nin bitişiğinde yer alan ve Türkiye'nin en büyük özel sektör limanı olan Toros Limanı'ndan ve bu limanın çok hızlı yükleme/boşaltma kapasitesinden faydalanılabilmektedir. Toros Limanı'na 100.000 DWT'luk gemiler yanaşabilmekte ve aynı anda çeşitli büyüklüklerde 9 gemiye hizmet verilebilmektedir. Limanın yükleme/boşaltma kapasitesi ise 14.000 ton/gündür. Türkiye'nin ağır sanayiye yönelik olarak tasarlanmış ilk ve tek serbest bölgesidir. Bölgede düşük maliyetli enerji, su, haberleşme gibi hazır altyapı olanakları mevcut olup ağır sanayi ve transit işlemler dahil olmak üzere her tür endüstriyel ve ticari faaliyette bulunmak mümkündür.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 04.03.1985 tarih ve 85/9201 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesinin sınırları 29.02.1992 tarih ve 92/2797 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği belirlenmiştir. Serbest Bölge, 25.05.1990 tarihinde kurulan, Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (TAYSEB) tarafından kurulup işletilmektedir. TAYSEB A.Ş. % 25'i yabancı sermayeli bir özel sektör kuruluşu olan TEKFEN grubuna dahil bir şirkettir. Yap-işlet-devret kapsamındaki Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi'nde yatırımcılar, kiralayacakları alan üstünde kendi yatırımlarını gerçekleştirebilecekleri gibi, dilerlerse TAYSEB tarafından yapılan çeşitli büyüklüklerdeki depo ve ofislerden de yararlanabilmektedirler (<http://www.toros.com.tr/turkce/tayseb.asp>). 1998 tarihinde bölge faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge

özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi, kamulaştırılması tamamlanmış 50 km²'lik bir alana kurulmuştur. İlk aşamada 4.500.000 m²'lik kısmın alt yapısı tamamlanarak kullanıcılara kuracakları tesisin gerektirdiği büyüklükte arazi kiralama olanaklarını sunulmuştur. Kamulaştırılmış bütün alanın, kullanıma sunulan bölümler doldukça, aşama aşama hizmete sunulması planlanmıştır. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, ağır sanayi başta olmak üzere , diğer sanayi kollarındaki faaliyetlerin ağırlıkta olmasından üretim serbest bölgesi özelliği taşımaktadır. İmalat sanayi sektörlerinde yer alan faaliyetler gıda ve yem gibi tarım ve gübre, boya, deterjan ve diğer kimya, petro kimya, ve kömür ürünlerinin sağlanması, konserve kazan, tank ve boru üretimi gibi çeşitli çelik işletmelerinin kurulmaları ve bunlar için gerekli enerji üretim faaliyetleri, klima ve deniz araçları imalatı, tekstil ve beton ürünleri, optik ve tıbbi elektronik alet, bilgisayar ve benzeri alet ve ekipmanların üretimi ile ihracata katkısı olan her türlü tarım ve sanayi maddelerinin üretimidir. Bölgedeki ticari faaliyetler arasında dökme, kuru ve likit maddeleri depolama ve siloculuk faaliyetleri ambalajlama, konserve haline getirme, tasnifleme, paketleme, bakım, montaj, tamir ve benzeri işlemler ile yurtiçi ve yurt dışı, deniz aşırı nakliyat ve enerji satım dahil her türlü ticari ve hizmet faaliyetleri kolaylaştırıcı işlemler yapılmaktadır. Ayrıca hizmet faaliyetlerinden bankacılık, müteahhitlik, sigortacılık, mimarlık, acentalık, ticari gözetim, eksperlik, komisyonculuk ve kiralama faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi'nde, 1999 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 378 milyon 584 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 36 Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	59.267	-2,6
2002	46.845	-21,0
2003	74.852	59,8
2004	70.214	-6,2
2004 (I-IX)	49.891	-
2005 (I-IX)	64.340	29,0

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005)

2004'ün ilk dokuz ayında 70 milyon 214 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 29.0'luk bir artış ile 64 milyon 340 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:36).

Adana'nın merkez ilçe nüfusu 1.397.853 kişi'dir. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi'nde ise 293 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 63'ü işçilerden, % 33'ü büro personelinin ve % 4'ü de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 37 Adana Yumurtalık Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Adana Yumurtalık S.B.	185	98	10	293

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi: 19.10.2005).

1.18. Bursa Serbest Bölgesi

Bursa Serbest Bölgesi, Bursa - Yalova karayolu güzergahında, Gemlik ilçesinde, Bursa şehir merkezine 35 km mesafede ve Gempport ve Borusan Limanları bitişiğinde kurulmuştur. Bursa, ülke ekonomisine sağladığı katma değer açısından İstanbul, Kocaeli ve İzmir'den sonra 4. sırada yer almaktadır. İmalat sanayinde ise Türkiye katma değerinin (GSMH'dan aldığı pay) % 8-9'unu tek başına sağlamaktadır. Serbest bölge, Bursa'ya yakın olması ve lokasyon olarak Marmara denizinin en önemli limanlarına açılan kapısı durumunda bulunması ve liman bölgesinin gerisinde üretimin gerçekleşmesinde önemli lojistik desteği sunan, modern bir endüstri merkezi niteliği taşımaktadır ([shttp://www.buseb.com.tr/genel.php](http://www.buseb.com.tr/genel.php)).

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 16.05.2000 tarih ve 2000/538 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Bursa Serbest Bölgesinin işletilmesi aynı sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği 04.07.2000 tarihinde Bursa Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (BUSEB) 'e verilmiştir. BUSEB Bursa Sanayi ve Ticaret Odasının önderliğinde Bursa sanayici ve iş adamlarının ortaklığıyla 1998 tarihinde kurulmuştur. BUSEB tarafından 40 milyon dolarlık bir yatırımla bölgenin altyapısı tamamlanmıştır. Bursa Serbest Bölgesi 2001 yılında faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Bursa Serbest Bölgesi, 825.185 m²'lik bir alana kurulmuştur. Bursa Serbest Bölgesi kendi arazisine sahip olan bölgelerdendir. Dolayısıyla firmalar arazi satın alabilmekte ve faaliyetlerine sahip oldukları arazi üzerinde yapabilmektedir. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı Bursa Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, üretim faaliyetleri ağırlıkta olduğundan üretim serbest bölgesi özelliği taşımaktadır. İmalat sanayi sektörlerinde yer alan faaliyetler otomotiv sektörü, otomotiv yan sanayi, tekstil, gıda, makine, mobilya ve taş ocakçılığı (mermer) sektörlerinde gerçekleştirilen üretimdir. Bölgedeki ticari faaliyetler arasında tekstil hammaddeleri, otomobil ve yedek parça alım satımı gerçekleştirilmektedir.

Bursa Serbest Bölgesi'nde, 2001 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 5 milyar 420 milyon 624 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 38 Bursa Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2001	82.294	-
2002	448.185	444,6
2003	1.108.768	147,4
2004	2.223.382	100,5
2004 (I-IX)	1.621.489	-
2005 (I-IX)	1.557.995	-3,9

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005).

2004'ün ilk dokuz ayında 1 milyar 621 milyon 489 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde -3,9'luk bir daralma ile 1 milyar 557 milyon 995 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:38).

Bursa'nın merkez ilçe nüfusu 1.630.940 kişi'dir. Bursa Serbest Bölgesi'nde 4.936 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 93'ü işçilerden, % 5'i büro personelinde ve % 2'si de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo 39 - Bursa Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Bursa Serbest Bölgesi	4.613	234	89	4.936

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.19. Denizli Serbest Bölgesi

Denizli'nin bulunduğu coğrafi konum Akdeniz, İç Anadolu ve Ege arasında geçit teşkil etmektedir. Denizli Serbest Bölgesi uluslararası statüye sahip Çardak Havaalanı ve Özdemir Sabancı Organize Sanayi Bölgesi bitişğinde yer almaktadır. Serbest Bölge, Denizli il merkezine 57 km., 1.Organize Sanayi Bölgesi'ne 40 km uzaklıkta, karayolu ile İzmir'e 236 km Antalya'ya 297 km uzaklıktadır. Kara, hava, deniz, ulaşımına ve lojistik dağıtım noktalarına yakınlığı dolayısıyla Antalya ve İzmir Limanlarını kullanabilme özelliğine sahiptir. Bu uzaklıklar aynı zamanda denizyolu bağlantısına olan uzaklıklardır. Ayrıca İzmir ve İzmir limanına demiryolu ile de ulaşım sağlanabilmektedir. Demiryolu ağı aynı zamanda İç Anadolu, Marmara Bölgeleri ve dolayısı ile İstanbul ve İstanbul Limanı ile de bağlantıyı sağlamaktadır.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 03.05.2000 tarih ve 2000/398 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Denizli Serbest Bölgesinin işletilmesi aynı sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği 13.06.2000 tarihinde Denizli Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (DENSER) 'e

verilmiştir. Temelleri tekstil ve konfeksiyon sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli 99 imalatçı, ihracatçı firmanın biraraya gelmesi ile 1993 yılında atılan EGS modelinin amacı ihracatçı KOBİ'lerin uluslararası pazarda karşılaştıkları zorlukları aşabilmek ve rekabet gücünü artırabilmektir. EGS modeli çok kısa zamanda ülke genelinde büyük destek gördü. Kurduğu birçok başarılı şirketten birisi de Denizli Serbest Bölgesi'nin kurucu ve işleticisi DENSER A.Ş. olmuştur. Denizli Serbest Bölgesi 2002 yılında faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Denizli Serbest Bölgesi, 540.000 m²'lik bir alana kurulmuştur. Arazi ve bina mülkiyetlerine sahip olunması imkanını verdiği için, firmalar arazi satın alabilmekte ve faaliyetlerini sahip oldukları arazi üzerinde gerçekleştirebilmektedirler. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı Denizli Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, alım satım faaliyetleri ağırlıkta olduğundan ticaret serbest bölgesi özelliği taşımaktadır. İmalat sanayi sektörlerinde yer alan faaliyetler gıda, tekstil, kimya, mermer, maden, boya, ambalaj, metal sektörlerinde gerçekleştirilen üretimdir. Bölgedeki ticari faaliyetler arasında tekstil hammaddeleri, boya, metal alım satımı gerçekleştirilmektedir. Hizmet sektöründe müteahhitlik faaliyeti gerçekleştirilmektedir. Faaliyetteki 41 kullanıcı firmadan 30'u yerli, 5 adedi de yerli-yabancı ortaklığı şeklinde kurulmuştur. Bunlardan 13 firma üretim, 27 firma ticaret, 1 firma da müteahhitlik faaliyeti yapmaktadır.

Denizli Serbest Bölgesi'nde, 2001 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 319 milyon 880 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 40 Denizli Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2002	3.543	-
2003	41.030	1.058,0
2004	138.545	237,7
2004 (I-IX)	103.247	-
2005 (I-IX)	136.762	32,5

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005).

2004'ün ilk dokuz ayında 103 milyon 247 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 32,5'luk bir artış ile 136 milyon 762 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:35).

Denizli'nin merkez ilçe nüfusu 413.914 kişidir. Denizli Serbest Bölgesi'nde 100 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 49'u işçilerden, % 26'sı büro personelinin ve % 25'i de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 41 Denizli Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Denizli Serbest Bölgesi	49	26	25	100

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.20. Kocaeli Serbest Bölgesi

Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasılası'ndan üçte bir oranında pay alan Kocaeli bölgesi her zaman ulusal ve uluslararası yatırımlar için cazip ve Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişiminde önemli bir bölge olmuştur. Coğrafi konumu açısından Avrupa ve Asya kıtasını birbirine bağlayan kara, deniz ve hava taşımacılığı açısından önemli bağlantı noktalarına sahiptir. Marmara ve Karadeniz bölgelerine olan yakınlığı bölgenin sanayi, ticari, iletişimsel ve lojistik açıdan gelişimini hızlandırmış en önemli unsurlar arasındadır.

Türkiye'nin dış ticaret hacminin % 11.18'i ulusal veya uluslararası üreticiler aracılığı ile Kocaeli bölgesinden gerçekleşmektedir. Türkiye'nin en büyük 100 şirketinden 16'sı Kocaeli'nde yer almaktadır. En büyük sanayi şirketleri yanı sıra en fazla ihracat yapan şirketler de bölgede faaliyet göstermektedir. Organize Sanayi Bölgelerine oldukça yakın olması, üniversiteler ve araştırma kuruluşlarının bilgi transferi aşamasında sunduğu destekler de bölgedeki stratejik iş birliği alternatiflerini güçlendirici unsurlar arasında yer almaktadır.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 29.06.2000 tarih ve 2000/693 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Kocaeli Serbest Bölgesinin işletilmesi aynı sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği 09.10.2000 tarihinde Kocaeli Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (KOSBAŞ) 'a verilmiştir. Kocaeli Sanayi Odası'nın önderliğinde yörenin orta ve büyük ölçekli 75 sanayicisinin ortak girişimi olan KOSBAŞ'ın ortakları arasında Kibar Holding Pirelli, Goodyear, Enerjisa, Bayraktar Grubu gibi isimler vardır⁵⁴. Kocaeli Serbest Bölgesi 2001 yılında faaliyete başlamıştır.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008

⁵⁴(www.finansalforum.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=26524 - 149k -)

tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Kocaeli Serbest Bölgesi, 817.000 m²'lik bir alana kurulmuştur. Kocaeli Serbest Bölgesi 30 yıl süreli serbest bölge statüsüne sahiptir. Firmalar arazileri kiralamakta ve faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Serbest bölge mükemmel konumu göz önüne alınarak projelendirilen bir teknopark özelliği taşımaktadır. Bölgeye yapılan alt yapı yatırım harcamaları 5 milyon dolardır. Kullanıcı firmalarca yapılan yatırımlar ise 100 milyon dolar civarındadır. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı Kocaeli Serbest Bölgesi bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, imalat faaliyetleri ağırlıkta olduğundan ayrıca küçük firmalar değil orta ve büyük ölçekli firmaların kullanıcı şirket olarak bölgeye kabul edilmesi dolayısıyla üretim serbest bölgesi ve performans özellikli serbest bölge diyebiliriz. İmalat sanayi sektörlerinde yer alan faaliyetler otomotiv yan sanayi, beyaz eşya, motor, elektrikli makineler ve takım tezgahları ürünleri, makine parçaları üretimi sektörlerinde gerçekleştirilmektedir. Yoğun gemi siparişleri nedeniyle tersanelerde yer kalmayınca, armatörler Kocaeli Serbest Bölgesi'ne rağbet etmişler ve 30 yıllığına yer kiralamışlardır. Bu firmalar veya tersaneler Çelik Yat, Admarin Gemicilik, Fetline, TVK, YAY- Kromsan Çelik, Nakkaş Grubu ve Uzmar Denizcilik, Profilo Grubu'ndan Proteksan-Turkuaz A.Ş. yat üretici firmalarıdır. Bölgenin 400.000 m²'lik alanı tersancilerce alınmıştır. Yat ve gemi imalat tesislerinin 2006 yılı sonuna kadar üretime geçeceği ve buradaki firmaların istihdamının 1.500 kişiyi geçeceği beklenmektedir. Bölgede ticari faaliyetler de gerçekleştirilmektedir (www.kosbas.com.tr/ - 5k).

Kocaeli Serbest Bölgesi'nde, 2002 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 294 milyon 039 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo:42 Kocaeli Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2002	9.249	-
2003	29.180	215,5
2004	122.725	320,6
2004 (I-IX)	68.888	-
2005 (I-IX)	132.885	92,9

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005).

2004'ün ilk dokuz ayında 68 milyon 888 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 92,9'luk bir artış ile 132 milyon 885 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:37).

Kocaeli merkez ilçe nüfusu 722.905 kişi'dir. Kocaeli Serbest Bölgesi'nde ise 146 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 37'si işçilerden, % 21'i büro personelinin ve % 42'si de diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 43 Kocaeli Serbest Bölgesindeki İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Kocaeli Serbest Bölgesi	55	30	61	146

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1.21. Tübitak-Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi

Teknoloji Serbest Bölgesi Tübitak'a bağlı Marmara Araştırma Merkezi'ne ait arazide kurulmuştur. Türkiye'nin ve dünyanın ilk teknoloji serbest bölgesi Kocaeli Gebze'de, İstanbul'a 45, İzmit'e 35 km uzaklıkta, üniversite ve sanayi çevrelerine, ulaşım ağlarına yakın bir coğrafi konumda bulunmaktadır.

Serbest bölgenin yeri ve sınırı 26.11.1999 tarih ve 99/13725 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir. Aynı sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Tübitak Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi'nin (TEKSEB) kurulup işletilmesi yetkisi Tübitak Marmara Araştırma Merkezi'ne verilmiştir. Serbest Bölge 2001 yılı Kasım ayında faaliyete başlamıştır. TÜBİTAK, Kuruluş Kanununun 1. Maddesinde belirtildiği şekliyle "Türkiye'de müspet bilimlerde araştırma ve geliştirme faaliyetlerini ülke kalkınmasındaki önceliklere göre geliştirmek, özendirmek, düzenlemek ve koordine etmek, mevcut bilimsel ve teknik bilgilere erişilmesini sağlamak amacıyla kurulmuş olup, tüzel kişiliğe, idari ve mali özerkliğe sahip, Başbakanlığa bağlı bir bilim kuruluşudur".

TEKSEB statüsünün oluşumundan sonra 2001 yılının Haziran ayında yürürlüğe giren 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu kapsamında Tübitak-MAM Teknoparkı, Teknoloji Geliştirme Bölgesi sayılmaktadır. Söz konusu kanunun Uygulama Yönetmeliği 19.06.2002 tarihi itibarı ile yürürlüğe girmiştir. Teknoloji geliştirme bölgelerinde faaliyet gösteren mükelleflerin bölgedeki yazılım ve Ar-Ge faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar 31/12/2013 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisinden istisnadır. Bu bölgelerde çalışan araştırmacı, yazılımcı ve Ar-Ge personelinin bu görevleri ile ilgili ücretleri 31/12/2013 tarihine kadar gelir vergisinden istisnadır. Teknoloji geliştirme bölgesi yönetici şirketlerinin 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu uygulaması kapsamında elde ettikleri kazançlar da 31/12/2013 tarihine kadar gelir veya kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Bu istisnalar, TÜBİTAK- Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi yönetici şirketi, bu bölgede faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri ile bölgede çalışan araştırmacı, yazılımcı ve Ar-Ge personeli ücretleri bakımından da uygulanır (TGBK Geçici madde 2, KV Sirküleri 6). Teknoloji geliştirme bölgesinde faaliyette bulunan girişimcilerin kazançlarının gelir veya kurumlar vergisinden istisna bulunduğu süre içinde, sadece bu bölgelerde ürettikleri ve sistem yönetimi, veri yönetimi, iş uygulamaları, sektörel, internet, mobil ve askeri komuta kontrol uygulama yazılımı şeklindeki teslim ve hizmetleri katma değer vergisinden de istisnadır (KDVK geçici madde 20). Organize sanayi, endüstri veya teknoloji geliştirme bölgelerinde yer alan gayrimenkullerin ifraz veya taksim veya birleştirme işlemleri harçtan müstesnadır (HK. m. 59/n)⁵⁵.

Teknoloji Serbest Bölgesi, diğer serbest bölgelerden farklı olarak mal ticaretinin ve depolama faaliyetlerinin yapıldığı bir serbest bölge değil, ileri teknolojiyi geliştirmeye yönelik Ar-Ge

⁵⁵ (www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf/yatirimverteskonu6?OpenPage - 5k)

faaliyetlerinin ve ileri teknoloji kullanan üretim faaliyetlerinin yapıldığı bir serbest bölge olmak üzere kurulmuştur. Bölge, ülkenin teknolojik gelişmesine katkı sağlamayı, küçük ve orta ölçekli şirketleri yüksek teknolojiye ve ihracata yönlendirmeyi, sanayiye yönelik Ar-Ge'yi, Ar-Ge sonuçlarının ekonomik değere dönüştürülmesini teşvik etmeyi, yurt dışından teknoloji ve sermaye transferini ve üniversite / araştırma merkezi /sanayi işbirliğini sağlamayı hedeflemektedir. Bu sebeple bölgede yapılabilecek faaliyet konuları sınırlı tutulmuş, sadece yeni teknoloji üretmeyi hedefleyen firmalara ve ileri teknolojiyle çalışan firmalara bölgede faaliyet göstermek üzere izin verilmiştir.

Her türlü ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapılmasına izin verilen ve ülkeye ait mali ve iktisadi mevzuatın tamamen uygulanmadığı açık serbest bölge diyebileceğimiz bir yasal yapıda iken ülkeye ait mali ve iktisadi yasaların sadece bir kısmının uygulanmadığı bölgeler haline getirilerek kısmi kapalı serbest bölge niteliği kazanmıştır. 06.02.2004'e kadar vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan iken açık serbest bölge özelliğini taşımaktaydı, günümüzde ise sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmadığı bir alan olması sebebi ile kapalı serbest bölge niteliğinden söz etmekteyiz. Ancak 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesinde muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre nedeniyle de kısmi kapalı serbest bölge denilmektedir.

Tübitak Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi, büyük bölümü ile doğa parkı özelliği taşıyan 7.300.000 m² MAM Kampüsü içerisinde 360.000 m²'lik bir alana kurulmuştur. TEKSEB'de kapalı alanlar ve altyapısı tamamlanmış açık alanlar, teknoloji geliştirmeyi ve uygulamayı amaçlayan kurum ve kuruluşlara 30 yıllığına kadar kiraya verilmektedir. Coğrafi büyüklüğüne göre, sınırları tel çitlerle belirlenmiş ve ikametinin olmadığı TEKSEB bir küçük alanlı serbest bölgedir.

Fonksiyonlarına göre serbest bölge çeşitlerinden, teknolojiyi geliştirmeye yönelik üretim ve araştırma geliştirme faaliyetleri; bilişim ve elektronik, ileri malzeme teknolojileri, biyoteknoloji, çevre teknolojileri, enerji teknolojileri, gıda teknolojileri, esnek üretim teknolojileri, ölçü-ayar teknolojileri, kimya teknolojileri, tekstil teknolojileri, uzay ve yer bilimi teknolojileri ile ileri teknoloji gerektiren konularda çevre kirliliğine neden olmayacak şekilde gerekli önlemlerin alınması suretiyle her türlü üretim ve araştırma geliştirme faaliyetleri dolayısıyla endüstri özellikli serbest bölge diyebiliriz. Aynı zamanda ticaret ve hizmet faaliyetleri olarak da; üretim ve araştırma geliştirme faaliyetleri içerisinde zikredilen yüksek teknoloji faaliyetlerine ilişkin üretim ve araştırma geliştirme faaliyetlerinde doğrudan kullanılacak mallar ile bu faaliyetler sonucu elde edilecek her türlü ürünün alımı, satımı, depolanması, tasnif ve ambalajlanması, etiketlenmesi, bakım ve tamiri, bankacılık, ileri teknolojilere ve teknoloji geliştirmeye yönelik hizmetler gerçekleştirilmektedir.

TEKSEB'de, 2002 yılından 2005 Yılı Eylül Ayı sonuna kadar toplam 33 milyon 654 bin dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir.

Tablo: 44 Tübitak Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

Yıllar	Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)	Bir Önceki Yıla Göre % Değişme
2002	5.158	-
2003	9.555	85,2
2004	12.341	29,2
2004 (I-IX)	7.416	-
2005 (I-IX)	6.600	-11,0

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005)

2004'ün ilk dokuz ayında 7 milyon 416 bin dolarlık ticari işlem hacmine ulaşılmıştır. Bölgede 2005'in ilk dokuz ayında ise yüzde 11,0'lık bir daralma ile 6 milyon 600 bin dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır (Tablo:44).

Kocaeli merkez ilçe nüfusu 722.905 kişi'dir. TEKSEB'de ise 441 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların % 34'si işçilerden, % 56'sı büro personelinin ve % 10'u da diğerlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 45 TEKSEB'de İstihdamın Dağılımı (Kişi)

Serbest Bölge	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
TEKSEB	152	247	42	441

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

2. SERBEST BÖLGELERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE OLAN OLUMLU ETKİLERİ

2.1. İthalat Açısından Etkileri

Serbest bölgeler maliyetleri düşürme, daha güvenli ve daha kolay ithalat yapabilme olanakları sağlamaktadır.

Serbest bölgeler, ithalatın doğrudan ve zamanında yapılmasına yardımcı olur. Yerli üretim için ihtiyaç duyulan ithal malları (hammadde, ara malları, tüketim malları vb.) daha önceden serbest bölgeye getirilerek depolanır. Eylül 2005 itibariyle 5,6 milyar dolar bölgelerden yurtiçine ithalat gerçekleşmiştir. Bu durum ithal mallarla ilgili sipariş verilerek, hem malın sipariş edilen ülkeden getirilmesi hem de uzun süren bürokratik işlemler nedeniyle uğranılan zaman kaybını ortadan kaldırmaktadır. Böylece serbest bölgeler tedarik olanaklarını geniş ölçüde arttırmakta ve kolaylaştırmaktadır.

İthal mallar serbest bölgede ithalatçı tarafından depolanabileceği gibi, rekabet üstünlüğü sağlamak isteyen ihracatçı şirketler tarafından da bölgeye getirilmektedir. Bunun sonucu ülke içinde (Türkiye'de) zorunlu ithal malı stok tutma maliyetlerini asgari düzeye indirebilmekte ve hatta malın stok tutma maliyetlerini ihracatçı şirketlere yansıtabilmektedir. Böylece ithal malı stokları azalan firmaların üretim maliyetlerini düşürmeleri mümkün olduğundan,

ürünlerin ucuza maledilmesi sonucu, fiyatlarda düşüşe neden olmakta ve bu da ülke içinde tüketici refahını arttırmaktadır.

Bölgede depolanan malların ihtiyaç duyuldukça küçük partiler halinde ithal edilebilme imkanı, ithalatçıların bir defada ödemek zorunda kalacakları yüksek gümrük vergilerini ve diğer işlemler için yapacakları masraflarını öteleme imkanı sağlayacaktır. Bu sağlanan kolaylıklardan biri ithalatın finansman yükünün azaltılmasıyken bir diğeri de gümrüksüz getirilen ithal malların ihtiyaç oldukça ülkeye yeniden ithal edilmesi, yurt içi üretimin aksamadan sürdürülmesinin sağlanmasıdır.

Ayrıca serbest bölgeye getirilerek depolanan tüketim malları için ithalatçı, malı ithal etmeden önce ülke içinde bir pazar araştırması yaparak, malları ithal edip etmeyeceğine karar verebilir. Özellikle yatırım mallarının kalitesinden emin olduktan sonra ithal edebilme imkanına sahip olacaktır. Bu da gereksiz gümrük vergileri ve taşıma maliyetlerine katlanılmaması anlamına gelmektedir.

2. 2. İhracat Açısından Etkileri

Serbest bölgelerin ülkemiz dış ticaret hacmi içindeki payı Tablo-39'da gösterilmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere, serbest bölgelerin dış ticaret hacmi içindeki payı son sekiz yıl ortalamasına göre % 13 seviyesindedir.

Tablo: 46 Serbest Bölgelerin Ticaret Hacmi (1000 \$)

Yıllar	İthalât	İhracat	Dış Tic. Hacmi	Ser.Bölge Tic. Hacmi	Yüzde
1998	45.921,00	26.974,00	72.895,00	7.717,76	0,11
1999	40.671,00	26.587,00	67.258,00	7.886,56	0,12
2000	54.503,00	27.775,00	82.278,00	11.300,59	0,14
2001	41.399,00	31.334,00	72.733,00	8.331,25	0,11
2002	51.554,00	36.059,00	87.613,00	11.102,59	0,13
2003	69.340,00	47.253,00	116.593,00	16.608,07	0,14
2004	97.540,00	63.167,00	160.707,00	22.110,40	0,14
2005	116.048,00	73.122,00	189.170,00	23.362,83	0,12

Kaynak:D.T.M.(<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko01.xls>,Erişim Tarihi :27.02.2006)

Serbest bölgede faaliyette bulunan yerli ve yabancı üretici ve ihracatçı firmalar, gerek hammadde ve diğer girdiler, gerekse yarı mamul mal ihtiyacını Türkiye'den karşıladıkları oranda serbest bölgeye mal satışı ihracat işlemi sayılacağından, ülkenin ihracat hacmi genişleyecektir. 2005 Eylül itibarıyla bu rakam yurtdışından bölgelere 2,4 milyar dolar ve bölgelerden yurtdışına 3,4 milyar dolardır.

Özellikle ihraç edilecek malın ambalajlanması ve pazara hazırlanması serbest bölgede yapıldığında, bu işlemler için kullanılacak girdiler gümrük ödenmeden temin edilebileceğinden maliyetlerde düşme sağlanmaktadır. Dolayısıyla da yutrdışı firmalarla rekabet edebilme imkanı doğmaktadır.

İhracatçı serbest bölgeyi bir ihracat üssü olarak kullanarak, dış pazarlardaki satış ve pazar araştırmalarını rahatlıkla yapabilmektedir. Böylece dünya piyasaları ile daha yakın ve iyi

ilişkiler kurularak malını daha iyi koşullarda satabileceği yeni pazarlara ulaşabilmekte, ve bu da ülkenin döviz gelirlerini arttırmaktadır.

Serbest bölgeye malını getiren ihracatçı pazar araştırmasını yaparak malını sevketmekte güvenlik, esneklik, ve sürat kazanmaktadır.

Serbest bölgeler ülkenin döviz girdilerini arttırarak ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yaratmaktadırlar. Çünkü serbest bölgelerde satışı sözkonusu olan mal, hizmet ve işgücü gelirleri doğrudan döviz kazançlarıdır. Serbest bölgelerde gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımları ülkenin sermaye stokuna döviz şeklinde bir katkı sağlamaktadır. Serbest bölgede faaliyet gösteren yavru firmaların kuruluş ve faaliyet dönemleri sırasında ana firmadan ve diğer finansman kuruluşlarından elde edeceği kredilerde ülkenin döviz gelirlerini arttırmaktadır. Serbest liman olarak hizmet veren bölgelerde, yabancı gemilere verilen servisler ve depo, antrepo gibi alanların kiralanmasından elde edilen kira gelirleri ödemeler bilançosunun görünmeyen kalemler bölümünün artı bakiye vermesini sağlamaktadır. Bu arada sigortacılık, komisyonculuk, acentacılık faaliyetleri, gemi ve çeşitli araçların bakım, onarım ve montajı, gemilere ikmal yapılması ve kumanyacılık gibi hizmetlerin sağlanması vb. her türlü faaliyet döviz girdilerini arttırmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarından biri de işsizlikle mücadeledir. Türkiye'deki serbest bölgelerden özellikle üretimin yoğun olduğu bölgeler istihdam olanakları yaratması açısından işsizlik sorununun çözümüne olumlu katkı sağlamaktadırlar. 30.09.2005 itibariyle Türkiye serbest bölgelerinde toplam 38.134 kişi istihdam edilmektedir. Tüm serbest bölgelerde istihdam edilenlerin % 81'i işçilerden, % 11'i büro personelinden ve % 0,7'si de diğer çalışanlardan oluşmaktadır. Türkiye'deki 21 serbest bölgede ağırlıklı olarak, hafif endüstri kuruluşlarını barındırmakta olan bölgelerde istihdam yoğunluğu diğerlerine göre daha fazladır. Özellikle Ege Serbest Bölgesi toplam istihdam içinde % 30'luk payı ile istihdam yoğunluğu en fazla olan bölgedir. Dünyada da basit montaj faaliyetlerinin sürdürüldüğü kuruluşları barındıran bölgelerin istihdam yoğunluğu daha yüksektir.

İstihdam yoğunluğu ölçütü genellikle bir serbest bölgede yerleşmiş bulunan endüstrilerin tipi ile bu bölgedeki istihdam yoğunluğu arasındaki ilişkinin ortaya konulması amacıyla kullanılmaktadır. İstihdam yoğunluğunda birim alan 0,404 hektardır (veya 1 acre). Standart ölçü ise ilk yıllarda birim alan başına istihdam yoğunluğunun 100 kişi civarında olması, uzun dönemde ise bu istihdam yoğunluğunun azalarak, bölgenin daha fazla sermaye veya nitelikli emek yoğun yatırımlarını çekmeye başlaması ve ücret düzeyinin yükselmesi olduğundan bahsedilmiştir.

Örneğin, Ege Serbest Bölgesi'nin 1999 yılı çalışan sayısı 5.349, 2005 yılı çalışan sayısı 11.616 kişidir. İstihdam yoğunluğunu hesapladığımızda İ.Y. 1999'da % 10 iken İ.Y. 2005'de % 21 olmuştur. 6 yılda istihdam yoğunluğu 2 katına çıkmıştır. Zaman içerisinde teknoloji yoğun üretimin bölgede ağırlığının artarak, vasıfsız işçi sayısının azalarak kalifiye işçi sayısında bir artış olması bütün bölgelerde beklenen durumdur. Ancak öncelikle bölgelerimizde tam istihdamın sağlanması ülkemizin işsizlik sorununa ciddi bir fayda sağlamış olacaktır.

1 hektar 10.000 m²'dir.

Ege Serbest Bölgesi toplam 220 hektardır.

İ.Y.Ege: 54.455'dir.

İ.Y.: İstihdam Yoğunluğu

Serbest bölgede kurulan yerli ve yabancı üretim firmalarının istihdam ettikleri işgücü, Avrupa ülkelerindeki ücretlerle karşılaştırıldığında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Orta Doğu, Kuzey Afrika gibi ülkelerdeki emeğe ödenen birim maliyetler de ise Türkiye, daha yüksek

kalitedeki işgücünü daha ucuza bulabilmesi açısından bir üstünlük sağlamaktadır. Türkiye’de bölgeler itibari ile eğitilmiş nüfusun Marmara, Ege ve Akdeniz’de yoğunlaştığı bir gerçektir. Doğu ve Güney Anadolu’nun sürekli göç vermesi sonucu, özellikle eğitilmiş işgücünün sanayileşmiş bölgelerde iş bulabilmek amacıyla yoğunlaşmasına neden olmuştur. Yabancı yatırımcılar daha ucuz olmasına karşın Orta Doğu, Kuzey Afrika ülkeleri yerine öğrenme yetisi fazla olan kalifiye işgücünün bol olduğu bir ülkeyi tercih etmektedirler. Türkiye’deki serbest bölgelerde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımlarının en yoğun olduğu ve en fazla ileri teknoloji kullanılan bölge Ege Serbest Bölgesi’dir. Son on yılda ülkemize gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının % 7’si Ege Serbest Bölgesi’ne yapılmıştır. Türkiye’deki 21 serbest bölgede yaratılan toplam istihdamın 1/3’ü Ege Serbest Bölgesinde istihdam edilmektedir. Bunun başlıca sebeplerinden bir tanesi de İzmir’de iyi eğitilmiş potansiyel bir insan gücünün olması ve bu sayede bölgede yüksek hacimli imalatın gerçekleştirilerek, pratik yapma imkanının doğması ile bu bölgenin teknik bir bilgi merkezi haline gelmesidir. Marmara ve Akdeniz hariç diğer serbest bölgelerde ise böyle bir fırsat yoktur. Bu yüzden ki yapılan onca yatırıma karşın bu gibi serbest bölgelerde eksik kapasite ile faaliyetlere devam edilmektedir.

Türkiye Serbest Bölgelerinde İstihdam Tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo: 47 Türkiye Serbest Bölgelerinde İstihdam (Kişi) (30.09.2005 Tarihi İtibariyle)

Bölgeler	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Ege	11.164	415	37	11.616
Mersin	5.171	568	916	6.655
Bursa	4.613	234	89	4.936
Antalya	3.752	286	137	4.175
İst.Deri	1.041	620	464	2.125
İst. AHL	543	869	415	1.827
Avrupa	1.644	142	39	1.825
İzmir Menemen	1.276	199	172	1.647
İst. Trakya	468	546	235	1.249
Kayseri	729	0	0	729
Tübitak-Mam	152	247	42	441
Adana-Yum.	185	98	10	293
Gaziantep	132	68	9	209
Kocaeli	55	30	61	146
Denizli	49	26	25	100
Samsun	72	9	17	98
Mardin	19	0	4	23
Trabzon	0	2	19	21
Rize	11	3	3	17
D.Anadolu	1	1	0	2
Toplam	31.077	4.363	2.694	38.134

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erişim tarihi: 19.10.2005).

Aynı zamanda serbest bölgelerin ev sahibi ülke endüstrisi ile olan geri bağlantısı nedeniyle bölgeye malzeme ve hizmet sağlayan yerli firmalar önemli ölçüde gelir sağlamaktadırlar.

Serbest bölge uygulaması ile birlikte transit ticaretinin yararları da artmaktadır. Bunlar, serbest bölgeye depolanmak için getirilen mallardan alınan ücretler, reeksport işlemlerinden sağlanan döviz gelirleri, ithal malların bölgede işlenmesinden elde edilen katma değer, sağlanan istihdam etkisi olarak sayılabilir.

Üretime dönük serbest bölgelerde yabancı sermaye transferi artmaktadır. Yabancı sermaye aynı zamanda teknoloji girişine de sebep olmaktadır. Yeni teknolojilerin ülke ekonomisi için önemli katkılar sağlayacağı açıktır. Özellikle üretimde kullanılan girdiler eğer yurt içinden sağlanıyorsa, ülke ekonomisine olacak katkı ve ekonomide yaratılan katma değer artmış olacaktır.

Türkiye serbest bölgelerinin 2001-2005 yılları arası yıllık ticaret hacimleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Bahsedilen dönem arasında üretici firma sayılarındaki ve istihdamdaki değişimlerden de tablo yorumlanırken bahsedilmektedir.

Tablo: 48 Türkiye Serbest Bölgelerinin Yıllık Ticaret Hacimleri (1000 ABD \$)

BÖLGELER ZONES	2001	% 01/00	2002	% 02/01	2003	% 03/02	2004	% 04/03	2005	% 05/04
İST-DERİ	2.324.919	-42,7	2.827.979	21,6	4.076.782	44,2	5.891.331	44,5	6.591.374	11,9
EGE	1.291.910	-22,3	1.828.870	41,6	2.642.599	44,5	3.241.026	22,6	3.766.021	16,2
İST-AHL	2.193.739	-24,2	2.475.194	12,8	3.022.789	22,1	3.723.087	23,2	3.454.024	-7,2
BURSA	237.939	31,1	448.185	444,6	1.108.768	147,4	2.223.382	100,5	2.262.270	1,7
İST. TRAKYA	1.337.790	-24,3	659.152	177,0	1.145.646	73,8	1.689.566	47,5	2.209.771	30,8
MERSİN	82.294		1.643.140	22,8	2.766.312	68,4	2.720.016	-1,7	2.128.181	-21,8
AVRUPA	212.865	101,5	343.062	61,2	570.498	66,3	907.080	59,0	1.084.377	19,5
ANTALYA	185.019	-14,0	245.992	33,0	359.183	46,0	457.498	27,4	505.262	10,4
KAYSERİ	27.071	20,0	83.646	209,0	157.184	87,9	297.566	89,3	362.405	21,8
İZMİR MENEMEN	251.479	4,7	277.385	10,3	301.562	8,7	309.161	2,5	314.865	1,8
KOCAELİ			9.249		29.180	215,5	122.725	320,6	182.730	48,9
ADANA-YUMURTALIK			46.845	-21,0	74.852	59,8	70.214	-6,2	84.885	20,9
GAZİANTEP	54.355	52,4	109.627	101,7	207.261	89,1	156.898	-24,3	132.432	-15,6
DENİZLİ	59.267	-2,6	3.543		41.030	1.058,0	138.545	237,7	169.278	22,2
TUBİTAK-MAM TEK.	12.329	-26,8	5.158		9.555	85,2	12.341	29,2	14.842	20,3
SAMSUN	16.447	4,0	11.907	-3,4	17.244	44,8	85.621	396,5	58.638	-31,5
TRABZON	36.661	130,4	48.511	32,3	46.956	-3,2	15.316	-67,4	15.514	1,3
RİZE			11.347	-31,0	10.986	-3,2	38.736	252,6	20.824	-46,2
MARDİN	5.284	-4,3	23.626	347,1	19.597	-17,1	10.211	-47,9	5.134	-49,7
D. ANADOLU	1.881	5,1	177	-90,6	83	-53,0	82	-1,8	-	-
TOPLAM-TOTAL	8.331,25	-26,0	11.102,60	33,3	16.608,07	49,6	22.110,40	33,1	23.362,83	5,7

MKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi (Yalnızca menkul kıymet alım-satımı yapılmaktadır).

Kaynak: (http://www.dtm.gov.tr/sb/sb_hacim.xls, Erişim Tarihi: 27.02.2006)

Türkiye ekonomisinde 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler serbest bölgeleri de olumsuz etkilemiş ancak 2002 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan canlanma sonucunda serbest bölgelerin yıllık ticaret hacmi % 33,3 oranında bir artışla 11,1 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece bir önceki yılda yaşanmış olan 3 milyar dolarlık ticari kayıp da büyük ölçüde telafi edilmiştir. 2002 yılında, serbest bölgelerdeki istihdamda da ticari büyümeye paralel bir artış görülmüştür. 2001 yılı sonunda 25.463 olan toplam istihdam, 2002 sonunda % 12 artışla 28.750'ye ulaşmıştır. Diğer taraftan, serbest bölgelerde faaliyet gösteren tüm firmaların sayısı % 9 artışla 3.329'a ulaşırken, üretici firmaların sayısı % 18 artış göstererek 495'e çıkmıştır. Serbest bölgeler ticaret hacmindeki canlanma 2003 yılında da artarak devam etmiştir.

2003 yılında % 49,6 oranında bir artışla 16,6 milyar doları aşan ticaret hacmi ve yaratılan 34.402 kişilik istihdam serbest bölgelerin önemli bir dış ticaret politikası aracı olarak kabul edildiğinin açık bir göstergesidir. Türkiye'nin gelişimine paralel olarak, vergisel teşviklerden çok modern altyapısı, ulaşım olanakları ve istikrarlı yatırım ortamıyla lojistiğin ilk planda yer aldığı farklı bir serbest bölgeler anlayışı, bu artışta önemli bir etkidir. Serbest bölgelerin ticaret hacmi sektörel olarak incelendiğinde, sanayi ürünleri ticaretinin toplam ticaret hacminin % 95,6'sını oluşturduğu ve 2002 yılına göre % 49 artışla 15,8 milyar doları aştığı görülmüştür. 2003 yılı itibariyle serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmaların sayısı 2002 yılına göre % 15,2 artışla 3.838'e ulaşmıştır. Kullanıcıların faaliyet konuları ve şirket sermaye yapıları kapsamında bir inceleme yapıldığında ise Türkiye serbest bölgelerinin geleceği açısından bir başka sevindirici gelişme gözlemlenmiştir. Üretici firmaların payı % 28,4 artarak 636'ya çıkmıştır. Ayrıca, yabancı sermayeli firmaların serbest bölge kullanıcıları arasındaki payı ise % 14,7 artmış ve sayıları 622'ye ulaşmıştır.

Türkiye ekonomisi ve dış ticaretinde yaşanan canlılık serbest bölgelere de olumlu olarak yansımış ve serbest bölgelerin ticaret hacmi 2004 yılında da önemli oranda artış kaydetmiştir. Serbest bölgeler ticaret hacmi 2003'de ulaşılan 16,6 milyar dolarlık rakamın da ötesine geçerek 2004 yılında % 33,1 oranında bir artışla 22,1 milyar doları aşmıştır. 2004 yılı sonunda serbest bölgelerden yurt içine yapılan satışlarda ara-malları ve yatırım mallarının payının yüzde 82'yi aşması serbest bölgelerin, özellikle üretim için ucuz girdi sağlama amacını gerçekleştirerek ihracatımızın artışında önemli bir unsur olduğunu ispatlamıştır. Serbest bölgeler ticaret hacmi sektörel olarak incelendiğinde önceki yıllardaki yapıya paralel olarak sanayi ürünleri sektöründeki ticaretin toplam ticaret hacminin % 96,5'ini oluşturduğu ve 2003 yılına göre % 34 artışla 21,3 milyar doları aştığı görülmüştür. 2004 yılında serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmaların sayısı ise 4.069 olmuştur. Üretici firma sayısı 763'e, yabancı sermayeli firma sayısı ise 656'ya ulaşmıştır. 2004 yılında gerçekleşen ticaretin ülke grupları itibariyle dağılımı incelendiğinde, AB ülkelerinin % 30,5, diğer OECD ülkelerinin % 6,2, Türk Cumhuriyetlerinin % 1,9 ve Türkiye'nin % 46,8 oranında bir paya sahip olduğu görülmektedir.

2005 yılı Eylül Ayı sonu itibariyle serbest bölgeler ticaret hacmindeki artış hızı vergisel teşviklerde 5084 Sayılı Kanun ile getirilmiş olan sınırlamalar nedeniyle azalmakla birlikte sürmektedir. 2005 yılının dokuz aylık döneminde ticaret hacmi bir önceki yılın aynı dönemine göre yaklaşık yüzde 6,3 oranında bir artış kaydederek 16,08 milyar dolardan 17,09 milyar dolara ulaşmıştır. 2005 yılı dokuz aylık döneminde serbest bölgeler ticaret hacminde İstanbul Deri ve Endüstri, Ege, İstanbul Atatürk Havalimanı ve İstanbul Trakya Serbest Bölgeleri ilk dört sırada yer almaktadır. 2005 yılı Eylül Ayı sonu itibariyle serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmaların sayısı 3.944 olmuştur. Serbest bölgede yer alan kullanıcı firmalar arasında olan yabancı sermayeli firmaların sayısı 635'dir. Diğer taraftan, kullanıcı firmaların % 19,5'ini oluşturan üretici firmaların sayısı ise 758'den 770'e yükselmiştir. 2005 yılı dokuz aylık döneminde gerçekleşen ticaretin ülke grupları itibariyle dağılımı aşağıdaki Tablo.44 incelendiğinde, AB ülkelerinin % 30,7, diğer OECD ülkelerinin % 6,4, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun % 3,4, Kuzey Afrika ve Ortadoğu Ülkeleri'nin % 3,7, diğer ülkelerin % 8,8 ve Türkiye'nin % 47,0 oranında bir paya sahip olduğu görülmektedir. 2005 yılının ilk dokuz aylık döneminde sanayi ürünleri sektöründeki ticaret toplam ticaret hacminin % 97,3'ünü oluşturmuş ve geçen yılın aynı dönemine göre % 7 artışla 15,6 milyar dolardan 16,7 milyar dolara yükselmiştir. Sanayi ürünleri ticaretinde ilk sırada toplam ticaret hacminde yaklaşık % 21,9'luk pay ile makine sanayi ürünleri yer almaktadır. % 18,7 ile tekstil-konfeksiyon sektörü ve % 13,8 ile otomotiv sanayi ürünleri makine sanayi ürünlerini izlemektedir. 2005 yılı sonu itibariyle serbest bölgeler ticaret hacmi 23,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aşağıdaki

tabloda serbest bölgelerde ticaret hacminin ülkelere göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo: 49 Türkiye Serbest Bölgelerinde Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1000 ABD \$) (2005 Ocak-Eylül)

Ülkeler	Bölgelere Giriş	%	Bölgelerden Çıkış	%	Toplam	%
I. OECD ve AB ÜLKELERİ	4.095.696	51,4	2.246.521	24,6	6.342.216	37,1
A. AB (25) ÜLKELERİ	3.229.841	40,5	2.019.750	22,1	5.249.591	30,7
B. DİĞER OECD ÜLK.	865.854	10,9	226.771	2,5	1.092.625	6,4
II. DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	34.238	0,4	98.880	1,1	133.118	0,8
III. BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU	257.470	3,2	332.142	3,6	589.612	3,4
IV. KUZEY AFRIKA VE ORTADOĞU	247.115	3,1	384.727	4,2	631.842	3,7
V. DİĞER ÜLKELER	984.374	12,4	379.621	4,2	1.363.995	8,0
VI. TÜRKİYE	2.350.337	29,5	5.688.818	62,3	8.039.155	47,0
T O P L A M	7.969.230	100	9.130.708	100	17.099.938	100

Kaynak: (http://www.dtm.gov.tr/sb/sb_ulke.xls, Erişim tarihi:19.10.2005).

1988-2005 Eylül Ayı itibariyle serbest bölgelerde yaklaşık 118,70 milyar dolarlık ticaret hacmi gerçekleştirilmiştir. Özel sektörün bu ticaretten elde ettiği ve GSYİH'ye bir ilâve olarak düşünülmesi gereken kümülatif gayrisafi kazanç ise yaklaşık 6 milyar dolara yakındır. Bugün, serbest bölgelerin yıllık ticaret hacmi 23 milyar dolar düzeyindedir.

Serbest bölgelerde her türlü vergiden tam bir muafiyet bulunduğu dönemde dahi, bütün işlemler üzerinden (net kazanç üzerinden değil) binde 5 tutarında bir bütçe kesintisi yapılmaktadır. Bu kesinti malın girişinde ve çıkışında ayrı ayrı yapıldığından, toplamda % 1'e ulaşmaktadır. 17 yıllık süre içerisinde serbest bölge faaliyetlerinden bu şekilde elde edilen bütçe gelirlerinin toplamı yaklaşık 650 milyon doları aşmış olup, bu tutar, elde edilen gayrisafi kazançların % 11'ine karşılık gelmektedir (Sevim, 2002:131).

Gayrisafi serbest bölge kazançları içinde % 11 yer tuttuğu belirtilen kesintiler, faaliyet ve işletme giderleri düşüldüğünde, bulundukları sektöre bağlı olarak serbest bölge şirketleri üzerinde % 30 ila 50 oranında bir vergi yüküne karşılık gelmektedir (Sevim, 2002: 131).

Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün Haziran 2002'de yayınlamış olduğu raporunda, serbest bölgelerde her ne kadar vergi mevzuatları uygulanmasa da sonuçta katlanılan vergi yükü açısından serbest bölgeler ile Türkiye arasında bir fark olmadığı ortaya çıkmaktadır. Zaten hazine böylece serbest bölgelerden de yurtiçindeki firmalar kadar bir gelir elde etmiş olmaktadır.

3. SERBEST BÖLGELERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE OLAN OLUMSUZ ETKİLERİ

Serbest bölgeler ithalatı arttırıcı bir baskı yaratmaktadır. Özellikle üretim yapılan ve ihracata yönelik serbest bölgelerde montaj düzeyinde üretim yapan yerli ve yabancı şirketler, üretimde kullandıkları girdileri ithalat yoluyla üçüncü ülkelerden sağladıklarından üretim miktarı

arttıkça ithalat hacmi de artmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu durum görülmektedir. 2005 Eylül itibarıyla yurtdışından bölgelere 5,6 milyar dolar ve bölgelerden yurtiçine 5,6 milyar dolar ithalat gerçekleşmiştir. Bu ithalatın % 98'i sanayi ürünlerinden oluşmaktadır.

Tablo: 50 Türkiye Serbest Bölgelerinde Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı (1000 ABD \$) (2005 Ocak-Eylül)

Sektörler	Yurtiçinden Bölgelere	%	Bölgelerden Yurtiçine	%	Yurtdışında n Bölgelere	%	Bölgelerden Yurtdışına	%	T o p l a m	%
I. TARIM	60.046	2,6	104.507	1,8	160.616	2,9	105.110	3,1	430.280	2,5
<i>A-BİTKİSEL ÜRÜNLER</i>	38.028	1,6	82.874	1,5	129.309	2,3	93.172	2,7	343.383	2,0
<i>B-HAYVANSAL ÜRÜNLER</i>	19.666	0,8	21.284	0,4	29.352	0,5	7.718	0,2	78.020	0,5
<i>C-SU ÜRÜNLERİ</i>	1.002	0,0	132	0,0	1.842	0,0	2.604	0,1	5.579	0,0
<i>D-ORMAN ÜRÜNLERİ</i>	1.351	0,1	216	0,0	114	0,0	1.617	0,0	3.299	0,0
II. MADENCİLİK-TAŞOCAKÇILIĞI	9.645	0,4	3.363	0,1	2.252	0,0	18.073	0,5	33.334	0,2
III. SANAYİ	2.280.645	97,0	5.580.948	98,1	5.456.024	97,1	3.318.707	96,4	16.636.324	97,3
<i>A-İŞLENMİŞ TARIM ÜRÜNLERİ</i>	62.226	2,6	98.697	1,7	304.953	5,4	316.897	9,2	782.773	4,6
<i>B-İŞLENMİŞ PETROL ÜRÜNLERİ</i>	4.056	0,2	40.100	0,7	42.666	0,8	1.035	0,0	87.857	0,5
<i>C-SANAYİ ÜRÜNLERİ</i>	2.214.363	94,2	5.442.151	95,7	5.108.406	90,9	3.000.775	87,2	15.765.694	92,2
T O P L A M	2.350.337	100	5.688.818	100	5.618.893	100	3.441.890	100	17.099.938	100

Kaynak: (http://www.dtm.gov.tr/sb/sb_sektor.xls, Erişim tarihi: 19.10.2005).

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren yabancı firmalar gümrük ve vergi muafiyetleri ile ucuz işgücünden yararlanarak üretim maliyetlerini düşürmekte ve böylece dış pazarlarda üstünlük sağlamaktadırlar. Bu durum yurtiçinde ihracata yönelik olarak faaliyet gösteren firmaların rekabet üstünlüklerini kaybetmelerine neden olabilmektedir. Bölgelerin ev sahibi ülke ekonomisi ile olan geri bağlantısı ise çoğunlukla sınırlı kalmaktadır. Bölgede faaliyet gösteren firmalar üretimde kullandıkları girdileri (hammadde, aramalı ve çeşitli parçalar gibi) diledikleri yerden almakta serbesttirler. Bu ihtiyaçlarını daha çok firma içi ticaret ağı çerçevesinde karşılamaktadırlar. Bunun başlıca nedenlerinden biri gelişmekte olan ülkelerin fiyat ve kalite yönünden dünya standartlarına uygun üretimde bulunma imkanlarına sahip olmamaları ve bölgedeki işletmelerin ihtiyaçlarını sürekli olarak karşılayamamalarıdır.

Serbest bölgelerin kurulduğu bölgelerde, serbest bölgenin dışsalılıklarından faydalanmak isteyen yerli yatırımcılar zaten az olan sermaye birikimi ile bölgeye yeni yatırımlar yapmaktadırlar. Gerek serbest bölgenin bulunduğu ilde ve gerekse çevresinde önemli ölçüde nüfus ve sosyal yapı değişikliği meydana gelebilmektedir. Bu değişim ekonomik faaliyetlerin artmasından kaynaklanmaktadır. Bu bir bakıma doğal bir şekilde ortaya çıkmaktadır ki bu hızlı değişimin bölgede bazı sosyal sorunlar yaratacağı ileri sürülebilir. Örneğin çarpık

kentleşme, fazla göç ve işsizlikte artış ve dolayısıyla asayiş sorunlarında artış bunlardan birkaçıdır. Ticaret potansiyeli ve nüfus dağılımı açısından batı ve güney bölgelerimizde böyle bir yoğunlaşmanın olduğunu söyleyebiliriz. Marmara Bölgesi'nin ticari potansiyeli yedi serbest bölgenin (İstanbul Atatürk Havalimanı 1990, İstanbul Deri ve Endüstri 1995, İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler 1997, İstanbul Trakya (Çatalca) 1998, Avrupa 1999, Bursa 2001, Tübitak-Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgeleri 2002) bu coğrafi bölgede kurulmasında tercih sebebi olmuştur. Nitekim 2005 yılı Eylül Ayı itibariyle serbest bölgelerin toplam ticaret hacmi içindeki oranı Marmara Bölgesi'nin % 67, Ege Bölgesi'nin % 18, Akdeniz Bölgesi'nin % 12 ve Orta Anadolu- Doğu ve Güney Anadolu- Karadeniz için toplam % 3'tür.

Tablo: 51 Türkiye Serbest Bölgelerinin Ticaret Hacmine Göre Dağılımı (%) (2005 Ocak-Eylül)

Bölgeler	Ticaret Hacmi	Toplam İçindeki Oranı %	Serbest Bölge Sayısı	Bölge Başına Tic.Hacmi Oranı %
MARMARA	11.483.505	67	7	9,60
EGE	3.101.157	18	3	6,05
AKDENİZ	2.065.833	12	3	4,02
ORTA ANADOLU	253.516	1,50	1	1,40
DOĞU-GÜNEY ANADOLU	113.023	1,00	3	0,22
KARADENİZ	82.904	0,50	3	0,16
TOPLAM	17.099.938	100	20	-

Kaynak: (http://www.dtm.gov.tr/sb/sb_hacim.xls adresinden alınan verilerle tarafımdan hesaplanmıştır.

Özellikle toplam ticaret hacmi % 0,50 olan Karadeniz Bölgesi'nde Samsun, Trabzon ve Rize Serbest Bölgeleri olmak üzere toplam 3 serbest bölge mevcuttur. Trabzon Serbest Bölgesi için yapılan yatırım harcamaları 1992 yılında 4.249.000 \$, Samsun Serbest Bölgesi için ise 5.612.000 \$'dır (Rize Serbest Bölgesi için 1998 yılında yapılan yatırım harcamaları ile ilgili bilgiye ulaşamamıştır). Sayılan serbest bölgelerden özellikle Rize Serbest Bölgesi, bir serbest bölge kurulurken baz alınan kriterlerden ulaşım ağlarının gelişmişliği açısından oldukça zayıf olmasına rağmen, döneminin popülist politikaları uğruna yatırım yapılan bir serbest bölgedir. Zaten Karadeniz Bölgesi'nde varolan Samsun ve Trabzon Serbest Bölgelerinin tam kapasitede çalışmaları için çaba sarfedilmesi gerekirken, yeni bir serbest bölge kurulması ülke kaynaklarının israf edilmesi anlamına gelmektedir.

Bahsedilen serbest bölgelerin Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)⁵⁶ ülkelerine yapılacak olan ihracatta önemli bir kapı oluşturması beklentisi vardı. 1993'ün ilk 8 aylık döneminde faaliyette bulunan Antalya, Mersin, Ege, İstanbul Atatürk Havalimanı ve Trabzon Serbest Bölgeleri'nin ticaret hacmi 551,5 milyon dolardır ve bunun 22 milyon dolarını KEİ'ne üye ülkeler ve Türk Cumhuriyetleri ile yapılan ticaret oluşturmaktadır. Son yıllarda bu üç bölgenin ticaret hacimlerinde önemli düşüşler görülmektedir. Bunun nedeni zaman içinde bölgesel ve küresel düzeyde yaşanan gelişmeler sonucunda KEİ'nin fazla bir yaşam şansı bulamamış ve "danışma" nitelikli toplantılar yapan bir örgüt haline dönüşmüş olmasıdır. KEİ daha çok Türkiye'nin öncülük yaptığı bir bölgesel ekonomik işbirliği girişimidir. Ayrıca Yunanistan'ın bir Avrupa Birliği'ne üye ülke olması ve Türkiye ile olan ilişkileri de KEİ'nin gelişiminde önemlidir. Romanya ve Bulgaristan'ın da KEİ'ye AB'ni tercih etmeleri bu birlikteliğin pekişmemesinde rol oynamıştır diyebiliriz. Rusya'nın Türki Cumhuriyetleri üzerindeki politik baskısı da bu bölgede bir ekonomik işbirliğinin gerçekleştirilememesinde bir diğer etkidir.

Doğu Anadolu Serbest Bölgesi'nde ise 2005 yılı itibarıyla ticari faaliyet gerçekleşmemiştir. Fonksiyonlarına göre bölge türlerinden yatırım bölgesi özelliğine sahip bölgede kuruluş amacına tezat atıl kalan alt yapı yatırımları ile bölge kendi kaderine terk edilmiştir. Bölgedeki güvenlik problemi buraya yatırımcıların gelmesine engel olmaktadır. Doğu'nun gelişebilmesi için yapılan serbest bölge girişimi tek yönlü kalmıştır. Doğu'da kurulan serbest bölge ile birlikte burada girişimlerin de hayata geçebilmesi için neler yapılması gerektiği analiz edilmeliydi. Dolayısıyla serbest bölgeler kurulurken bir fayda -maliyet analizi yapılmalıdır. Uluslararası standartlara uygun bir serbest bölge kurmanın maliyeti (modern teçhizatla donatılan tesis ve araçlara sahip altyapı), son derece büyük rakamlara ulaşmaktadır. Bu bölgelere yapılan yatırım harcamaları uzun sürelerde amorti edilmektedir. Bu da ülkenin zaten kıt olan kaynaklarının israfı demektir. Ya da halihazırda kurulmuş olan ve atıl kapasite olarak ülke ekonomisine yük olan düşük kapasiteli serbest bölgelerin verimli bir hale getirilmesi konusu araştırılmalıdır. Yatırım bölgesi özelliği taşıyan serbest bölgelerde yörenin kalkınması hedeflendiğinden, ek teşvik ve avantajlarla bu bölgelere yatırım yapma isteği artırılabilir.

Transfer fiyatlaması, ana çok uluslu şirket ile yavru şirket arasındaki ticarette ara malı ve girdilerin dünya fiyatlarının üzerinde fiyatlandırılmasıyla ilave karın ana şirkete transfer edilmesi idi. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, bu yolla önemli döviz kaybına uğrarlar ve ödemeler bilançosu bundan olumsuz yönde etkilenir. Bölge içindeki yabancı sermayeli yatırımlarda vergi mevzuatı ve denetleme mekanizması ile transfer fiyatlaması minimumda tutulabilir. Ancak 06.02.2004'e kadar vergi mevzuatı ve denetleme mekanizması muafiyet nedeni ile yapılamıyordu. Artık mevzuattaki değişikliklerle transfer fiyatlamasının vergisel denetimlerle en aza indirilmesi sağlanabilecektir.

Serbest bölge faaliyetlerinin en önemli sakıncalarından biri de kaçakçılık gibi faaliyetlere uygun bir ortam yaratmasıdır. Serbest bölgeler iyi yönetilmediği takdirde, ülkede kaçakçılığın artması söz konusu olabilmektedir. Bu gibi faaliyetleri önlemek için serbest bölgeler gümrük

56 Türkiye'nin girişimleri sonucunda 25 Haziran 1992'de İstanbul'da yapılan Zirve Toplantısı sonunda yayımlanan "İstanbul Deklarasyonu" ve "Boğaziçi Açıklaması" ile oluşturulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), geçen süre zarfında kuruluş aşamasını tamamlamış ve 5 Haziran 1998 tarihinde Yalta'da yapılan Zirve Toplantısında KEİ'ye taraf onbir ülkenin (Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Ukrayna, Türkiye ve Yunanistan) Devlet veya Hükümet Başkanlarının KEİ Şartını imzalamalarıyla bölgesel bir ekonomik örgüte dönüştürülmüştür. KEİ bünyesinde bir serbest ticaret alanı oluşturulmasına yönelik olarak çalışmalar yürütülmektedir. Bu konuda Türkiye'nin yanı sıra, Ermenistan, Ukrayna ve Yunanistan tarafından dört ayrı "Eylem Planı" taslağı önerilmiş ancak, ortak bir metin üzerinde mutabakata varılamamıştır.

sınırları dışında sayılmalarına rağmen, gümrük yetkililerinin direk veya dolaylı kontrollerine tabi olurlar. Ancak Türkiye serbest bölgelerinde zaman zaman alınan tüm tedbirlere rağmen kaçakçılık ile ilgili basında haberler yer almaktadır. En son Mersin Serbest Bölgesi ile ilgili böyle bir kaçakçılık haberi yer almıştır.

Kıyı bankacılığının bulunduğu serbest bölgelerde, iktisadi faaliyetlerin uluslararası finansman piyasalarından kredi sağlanarak yürütülmesi daha kolaylıkla gerçekleştirilebilmektedir. Ancak Türkiye'nin, kıyı bankacılığında lider Bahreyn'in coğrafi yeri (Suudi Arabistan, Kuveyt ve Körfez ülkelerinin içinde bulunması) fon sahibi ülkelerle olan kültür, örf ve yaşam benzerliği gibi unsurlardan yararlanması gerçeğine rağmen ülkemizde kıyı bankacılığı gelişmemiştir. 1990'lı yıllarda Ortadoğu' da meydana gelen Körfez Krizi ile birlikte dünyanın önemli kıyı bankacılığı merkezlerinden Kuveyt ve Bahreyn'in öneminin azalacağı düşünülerek, Ortadoğu'daki kıyı bankacılığı merkezlerini İstanbul'a çekme çalışmaları başlamıştır. Bunun sonucunda kıyı bankacılığı faaliyetlerinin yürütülmesi amacıyla kurulan İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nin ilgili bölümünde, Bankalar Birliği'nin katı tutumu ve serbest bölgelerde kurulan bankaları merkezlerinden ayıramama gibi nedenlerle hiçbir kıyı bankası kurulmamış ya da yabancı bir banka şubesi açılmamıştır. Bu da, bölgenin petrol zengini ülkelerin pastasından pay almaya çalışan Mısır, Tunus, Ürdün gibi ülkelerin Türkiye'den daha fazla pay almasına neden olmuştur.

Vergisel Teşviklerde 5084 Sayılı Kanun ile serbest bölgelerde de vergi, resim, harç mevzuatlarının uygulanmaya başlaması nedeniyle artık serbest bölgelerde vergilendirme ve bürokratik işlemlerdeki artışın, serbest bölgelerdeki mevcut ve bu bölgelere yatırım yapmayı düşünen yerli ve yabancı firmaların, serbest bölgeleri tercih ederken bu yeni durumu değerlendirmelerine neden olacaktır. Yabancı sermayeyi teşvik için bürokratik işlemlerin basit olmasının önemi bilinmektedir. Serbest bölgelerin tercih edilmesindeki bu önemli konu gözardı edilmiştir. Komşu ülkelerdeki bir başka serbest bölge daha cazip koşullara sahipse tercih edilen Türkiye serbest bölgeleri olmayacaktır. Dolayısıyla bu durum hazinenin serbest bölgelerden elde ettiği gelirlerde bir azalmaya yolaçacaktır.

Dünyada'ki ve Türkiye'deki serbest bölgeleri karşılaştırılabilmek için istatistiki bilgilere ihtiyaç vardır. Ancak dünyadaki birçok serbest bölge için bu bilgiler toplansa bile yayınlanmamaktadır. Türkiye açısından toplam 21 serbest bölgenin verilerini kendi internet sitelerinden karşılaştırılabilir şekilde elde etmek bile çok güçtür. Ancak bu konuda Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ortak bazı verileri yayınlamakta ve araştırma yapanlarca bu veriler kullanılabilmektedir. Bu konuda tüm serbest bölgelerin internet sitelerinin benzer bilgiler sunabilecekleri bir şablona sahip olması, hem kendilerini diğer serbest bölgelerle karşılaştırmaları açısından, hem de bu konu ile ilgilenenlerce doğru veriye ulaşabilme açısından tatmin edici olacaktır.

Ülkemiz serbest bölgelerinin karşılaştırılmasının yanında bir yurtdışı örneğin ülkemiz serbest bölgesi ile karşılaştırılması serbest bölgeler konusunda bulunduğumuz yeri ve yapılması gerekeni çıkarsamamıza yardımcı olacaktır. Türkiye serbest bölgelerinden Mersin Serbest Bölgesi ile Almanya serbest bölgelerinden Hamburg Serbest Limanı'nı karşılaştırırken de aradaki farkları ve ülkemizdeki serbest bölgelerde ne gibi bir değişikliğe gidilmesi gerektiğini daha rahat görebiliriz.

Hamburg Serbest Limanı ve Mersin Serbest Bölgesi (Civan,2003:180-187);

Hamburg Serbest Limanı, toplam 16 km²'lik alanı kaplarken, Mersin Serbest Bölgesi ise yaklaşık 0,77 km²'lik bir alanı kaplamaktadır.

Hamburg Serbest Limanı 1888 yılında faaliyete geçmiştir. Mersin Serbest Bölgesi'nin faaliyete geçiş yılı ise 1987'dir.

Hamburg Serbest Limanı'nda işlem gören projeler, gümrük hattı dışında bulunması sebebiyle gümrük vergi, resim ve harçlarından muaf tutulmakla birlikte firmalar yutiçindeki firmalar gibi vergilendirilirler. Mersin Serbest Bölgesi'nde işlem gören projeler ise, gümrük hattı dışında bulunması dolayısıyla gümrük vergi, resim ve harçlarından muaf tutulmakta, kurumlar ve gelir vergisinden muaf olunması konusunda ise 3218 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesindeki muafiyet ve istisnalarla ilgili 31.12.2008 tarihine ve üretici firmalar için tanınan AB üyeliği tarihine kadar tanınan süre geçerli olmaktadır.

Hamburg Serbest Limanı'nda gerçekleştirilen faaliyetler endüstriyel üretim dışında her türlü transit, depolama, dış ticaret, ambalajlama, montaj-demontaj gibi işlemlerdir. Serbest liman sahasının ve deniz bağlantısının uygun olmasından dolayı yapım-onarım-bakım işlemleri de yapılabilmektedir. Mersin Serbest Bölgesi'nde ise gemi yapım-bakım-onarım işlemlerinin dışındaki aynı tür işlemlerin yapılmasına izin verilmektedir.

Hamburg Serbest Limanı'nda denizyolu ile serbest limana gelen-giden mallar gümrük kontrolü olmaksızın, serbest liman sahasında kalabilmektedir. Mersin Serbest Bölgesi'nde de aynı uygulama yapılmakta olup, işlem görecekt mal ile ilgili bildirim yapılmaktadır.

Hamburg Serbest Limanı'nda malların depolanmasında süre kısıtlaması yoktur. Mersin Serbest Bölgesi'nde ise faaliyet ruhsatının süresi dahilinde (yatırım 20 yıl, kiralama 10 yıl) depolama yapılmaktadır.

Hamburg Serbest Limanı'nda transit ticarete paralel olarak, gemiden gemiye aktarma işlemi yapılabilmekte, Mersin Serbest Bölgesi'nde ise bu tür bir işlem için özel müsaade alınması gerekmektedir.

Hamburg Serbest Limanı'nda mallara verilen elleçleme işlemleri ile ilgili serbest limandaki muhtelif firmalara iş yaptırılabilir. Gemilerin kumanya ihtiyaçları ise serbest limanda faaliyette bulunan kumanya şirketlerince sağlanmaktadır. Mersin Serbest Bölgesi'nde ise limanda malların elleçleme işlemleri sadece işletici kuruluş yetkisindedir. Aynı zamanda kullanıcı firmalara ait depolarda, firma kadrolu personeli ile de bu işlem yapılabilmektedir. Gemilerin kumanya ihtiyaçları bölge dışındaki kuruluşlar tarafından, işletici firma aracılığı ile yapılmaktadır. Bölgede kumanyacılık faaliyetleri için ruhsat verilmemektedir.

Hamburg Serbest Limanı'nda gayrimenkullerin kullanılması ve geliştirilmesi, perakende ticaret ile turistik yasağı uygulaması, yolcu taşınması, konaklama müsaadesi alınması, firmaların imalat kontrolleri gümrük teşkilatının gözetiminde ve denetiminde yapılmaktadır. Anlaşmazlık durumlarında tarım, ulaştırma ve ekonomik işler Hamburg yetkili organının serbest liman bürosu yetkilidir. Mersin Serbest Bölgesi'nde ise bu hususlarla ilgili olarak Mersin Serbest Bölge Müdürlüğü izin ve denetim yetkisini kullanmakta olup, gümrük teşkilatı bu hususlarda yetkili değildir.

Hamburg Serbest Limanı'nda serbest liman işletmeciliğini yapan kuruluş, serbest liman ofisi, gümrük ve tüketim vergisi kanunları altında sınırlamalar ve yasakların koordinasyonunu sağlamakta, Avrupa Topluluğu'na dahil ülkelerin sirkülasyonu'nda olan birtakım belgeleri (ithalat, ihracat ve transit deniz taşımacılığı'na ait) tasdik etmekte, ortak tarımsal politikaya yönelik olarak Avrupa Topluluğu'nun teşvik primine tabi tarımsal ürünlerin ihracını kontrol

etmekte, Alman dış ticaret kanunlarının uygulanmasını kontrol etmekte, serbest limanda tüketilecek veya reeksport edilecek malların kontrolünü yapmakta, Alman dış ticareti için istatistiki bilgileri tanzim etmektedir. Mersin Serbest Bölgesi'nde de aynı uygulama mevcuttur.

Hamburg Serbest Limanı'na karayolu ile giriş-çıkış yapılan mallar gümrük denetimine tabidir. Mersin Serbest Bölgesi'nde de aynı uygulama mevcuttur.

Hamburg Serbest Limanı'nda faaliyet gösteren kuruluşların kiraladıkları depoların veya bina yapmak üzere kiraladıkları açık alanların kira bedelleri, rıhtıma yakınlık veya uzaklık ve liman içinde bulunduğu yere göre değişmektedir. Mersin Serbest Bölgesi'nde ise tüm alanlar için sabit fiyat uygulanmaktadır.

Hamburg Serbest Limanı'nda faaliyet gösteren firmalar açık alan depolaması yapabilmektedirler. Mersin Serbest Bölgesi'nde ise genelde açık alan depolamasına izin verilmektedir. Ancak, açık stok saha ruhsatı alınmak kaydıyla açık alan depolaması yapılabilmektedir.

Hamburg Serbest Limanı'nda malların giriş ve çıkışlarında herhangi bir fon ödemesi söz konusu değildir. Mersin Serbest Bölgesi'nde yurtdışından getirilen malların bölgeye girişinde CIF bedelin binde 5'i, bölgeden yurtiçine satılan (ithal edilen) malların CIF bedellerinin binde 5'i Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fon'una ödenmektedir.

Hamburg Serbest Limanı'nda üretim faaliyeti yapacak firmalar, serbest liman ofisinin yanı sıra, gümrük biriminin de uygun görüşünü almak zorundadır. Mersin Serbest Bölgesi'nde ise gerek üretim ve gerekse diğer ticari işlemlerin izni için tek yetkili merci Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'dür.

Hamburg Serbest Limanı'nda işlem gören mallara menşe şahadetnamesi verilmesi için, en az %50 katma değer sağlanması gerekmektedir. Mersin Serbest Bölgesi'nde de aynı uygulama mevcuttur.

Hamburg Serbest Limanı'nda firmalar ticari faaliyetlerinin bitiminde binalarını bir başka kuruluşa devretmekte veya devlete belli bir ücret karşılığında satabilmektedirler. Mersin Serbest Bölgesi'nde ise yatırımcı kullanıcı firmalar faaliyet ruhsat sürelerinin bitiminde binalarını devlete ücretsiz devretmektedirler. Faaliyete devam etmek isterlerse, aynı binayı devletten kapalı alan bazında kiralamak zorundadırlar.

Hamburg Serbest Limanı'nda firmalar stok kaydı tutmakta, gümrük yetkilileri stok kontrolü yapmamakta iken, 1992 yılı başından itibaren stok kontrolü işlemi yapılabilecektir. Mersin Serbest Bölgesi'nde firmaların stok kaydı tutma zorunlulukları vardır. Serbest bölge müdürlüğünün de stok kontrol yetkisi vardır.

Hamburg Serbest Limanı'nda firma çalışanlarının ücretleri vergilendirilmeye tabidir ve sosyal güvenlik mevzuatı uygulanmaktadır. Mersin Serbest Bölgesi'nde ise firma çalışanlarının ücretleri 31.12.2008 tarihine kadar her türlü vergi, resim ve harçtan müstesnadır. Eğer bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla ruhsatlarında belirtilen süre 31.12.2008 tarihinden daha önceki bir tarihte sona eriyorsa, istisna uygulamasında ruhsatta yer alan sürenin bitiş tarihi dikkate alınacaktır.

Hamburg Serbest Limanı'nda ortak tarımsal politika ve üreticiyi koruyucu mevzuatlara bağlı mallar ile bazı özel hükümlere tabi malların dışındaki malların Almanya'ya ithalatında

sınırlama yoktur. Mersin Serbest Bölgesi'nde ihracatı artırma amacı taşındığı için, firmaların bölgede yaptıkları işlemlerde, ortalama olarak Türkiye'ye ithal ettikleri mal kadar yutduğuna mal satmaları öngörülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'ye ithalatta şartlı serbestlik bulunmaktadır.

Hamburg Serbest Limanı'ndan Almanya'ya ithal işlemlerinde gümrük birimi, Almanya'nın diğer sınır kapılarındaki gümrük birimi gibi görev yapmaktadır. Mersin Serbest Bölgesi'nde de aynı uygulama mevcuttur.

Hamburg Serbest Limanı'nda gümrük biriminde görevli kişilerin, görevlerini muntazam devam ettirdikleri ve kendilerinin özel bir talebi bulunmadığı takdirde bir başka şehirdeki gümrük birimine atanmaları söz konusu değildir. Mersin Serbest Bölgesi'nde ise gümrük teşkilatının içtüzüğüne göre belirli sürelerle bağlı olarak veya olmayarak atama yapılabilmektedir.

Hamburg Serbest Limanı'nda serbest liman alanı devlete aittir. Mersin Serbest Bölgesi'nde ise değişik modeller altında serbest bölge alanı devlete veya özel sektöre aittir.

Hamburg Serbest Limanı'nda işçilerin grev hakları mevcuttur. Mersin Serbest Bölgesi'nde de aynı uygulama mevcuttur.

SONUÇ

Ülkelerin uluslararası ticaretten daha fazla pay almak amacıyla bazı dış ticaret politikası araçları ve özel dış ticaret rejim uygulamalarına, çok uluslu şirketlerin de maliyetlerini minimum düzeyde gerçekleştirdikleri yerlerde doğrudan yatırım yapmalarına neden olduğundan bahsedilmiştir. Serbest dış ticaret politikasının desteklediği, ihracata dayalı sanayileşmenin bir uzantısı olarak uygulamadaki sınırlandırılmış ticaretin diğer bir ifade ile ekonomik hayattaki devlet müdahalesinin asgariye indirildiği özel uygulama alanları olan serbest bölgeler ülkelerin uluslararası ticaretten aldıkları payı arttırabilmek için en uygun yerler olarak ortaya çıkmışlardır. Dünyada genel bir liberalizasyon ve ekonomik küreselleşme olgusu yaşanırken aynı zamanda korumacılık ve tarife dışı engellerin arttığı gerçeği serbest bölgelerin önemini uzun bir süre daha koruyacağına benzemektedir.

2005 yılı itibari ile dünyada yaklaşık 120 ülkede sayıları 1000'i aşan serbest bölge uygulaması faaliyettedir. Her biri kendine has özellikler göstermekte olup, dünyadaki bu çeşitlilik ülkelerin ekonomik ve coğrafi yapılarının, serbest bölgeden beklentilerinin ve serbest bölgeyi düzenleyen hukuki yapılarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye uygulamasında ise serbest bölge faaliyetleri, 1980 sonrası dışa açık ekonomik politikalar ve ihracata dayalı büyüme modeli çerçevesinde yeniden gündeme gelmiş ve serbest bölge faaliyetlerinden artık bir sonuç elde edilmeye başlanmıştır.

Bu tez çalışmasında, serbest bölgeler ve Türkiye ekonomisi üzerine etkileri konusu ele alınmaya çalışılmıştır. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye, dünya ticaretinden ve sermaye akımlarından daha fazla pay almak ve hızla sanayileşerek ülkenin kalkınmasını sağlamak çabasıdadır. Bu amaçlarını gerçekleştirdiği alanlardan biri de 2005 yılı itibari ile sayıları 21 adet olan serbest bölge uygulamalarıdır. Söz konusu serbest bölgeler çalışmada tek tek ele alınmış olup serbest bölgelerin sınıflandırılmasına; yasal yapılarına göre serbest bölgeler ayrımında, Türkiye'nin 6 Şubat 2004 tarihindeki 5084 sayılı Teşvik Yasası'nda yer alan geçiş aşamasının nitelendirildiği kısmi kapalı serbest bölge tanımı ile bir katkı sağlanmıştır. Coğrafi büyüklüklerine göre küçük alanlı serbest bölge sınıflaması ve fonksiyonlarına göre sınıflandırma ile ilgili olarak bir tablo oluşturulmuştur.

Türkiye'de 1988'den 2005 yılına kadar ki sürede faaliyete geçen 21 serbest bölgenin toplam bugüne kadarki gerçekleşen ticaret hacmi yaklaşık 120 milyar dolardır. Ancak serbest bölgelerin ticaret hacimlerinin artışında bir yavaşlama söz konusudur. Serbest bölgelerde yaşanan sorunun temelinde, AB uyum süreci ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) istekleri doğrultusunda, 6 Şubat 2004 tarihindeki 5084 sayılı Teşvik Yasası'nın serbest bölgeler ile ilgili düzenlemelerin etkisi de vardır. AB'ye uyum sürecinde ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) istekleriyle gelişen süreçte, serbest bölgelerin yavaş yavaş ortadan kalkması söz konusudur. Ancak, serbest bölgelerde yatırım yapan yabancı firmalara karşı bu durum, kötü bir imajın oluşmasına yol açmıştır. AB'ye üyelik sürecindeki bir çok ülke örneğin Bulgaristan ve Romanya AB'yi serbest bölgeler konusunda ikna etmiş ve hiç bir değişikliğe gitmemiştir. Ege Serbest Bölgesi'nde yatırımcı firmaların yaklaşık 5000 kişilik istihdam içeren yatırımı yapmaktan vazgeçmesi ve bir diğer örnek olarakda Mersin Serbest Bölgesine yatırım düşünen firmalardan bir kısmının Bulgaristan ve Romanya'ya yönelmesi ise verilen kararın bir sonucudur.

Türkiye coğrafi olarak çok önemli ulaşım noktalarının bulunduğu bir bölgede konumlanmıştır. Kurulan 21 serbest bölge (bir ikisi hariç) geniş bir hinterlanda sahip şehirlerin önemli limanlarında ya da limanlarının yakınında kurulmuşlardır. Asıl olan halihazırda olan bu bölgelerin tam kapasite çalışabilmelerinin sağlanmasıdır. Genellikle lobicilik faaliyetleri ile kurulan serbest bölgelere bir yenisinin eklenmesi yerine mevcut olanların cazibelerinin artırılmasına bakılmalıdır. Özellikle fonsiyonlarına göre yatırım

bölgesi olarak kurulan serbest bölgelerde ek teşvikler konusu araştırılmalıdır. Güvenlik sorununun çözülmesi gerekmektedir.

Hamburg Serbest Limanı ve Mersin Serbest Bölgesi karşılaştırması sonucu Hamburg Serbest Liman uygulamasından Türkiye'ye adapte edilmesinde faydalı olabilecek konular şunlardır;

- a) Faaliyet ruhsatı süresi bitiminde, kullanıcılar tarafından yaptırılan binaların devlete devredilmesi ve aynı binaların tekrar kapalı alan olarak devletten kiralanması uygulamasının değiştirilerek, firmanın faaliyeti süresince herhangi bir bedel ödemeksizin binayı kullanabilmesi sağlanmalıdır. Böylece yatırım safhasında belirli bir yatırım gideri yapan firmalara, faaliyet ruhsat süresi sonunda binayı kapalı alan olarak kiralaması gibi ek maliyet getiren bir hüküm kaldırılmış olacaktır.
- b) Peşinen ödenen fon ücretlerinin, kullanıcı firmalardan yıllık olarak bir defada, hatta banka garanti mektubu karşılığında tahakkuk eden tutarın tahsil edilmesi durumunda, finans bakımından kullanıcı firmalara önemli bir teşvik sağlanmış olacaktır.
- c) İşlemlerin özelliği sebebiyle, gümrük biriminde görevli kişilerin tayinlerinin, diğer gümrük birimlerine uygulanan atama işlemlerinin dışında bırakılması, bu birim nezdinde kullanıcıların yaptıkları işlemlere kolaylık ve hız sağlayabilecektir.

Ülkemizin zaten kıt olan kaynaklarını, analizi yapılmamış, popülist politikalar uğruna verimsiz projelere harcamamak gerekmektedir. Ancak serbest bölgelerin ülkemiz ekonomisine katkısı gerçeği gözardı edilerek AB'ye uyum sürecinde ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) istekleriyle gelişen süreçte alınan kararlar için de uygun bir formül düşünülmelidir.

EK-1 Serbest Bölgeler Mevzuatı

Kanun No: 3218

Kabul Tarihi: 06.06.1985

Yayın Tarihi: 15.06.1985 Tarih ve 18785 Sayılı Resmi Gazete

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HÜKÜMLER

Amaç ve Kapsam

Madde 1- Bu Kanun, Türkiye'de ihracat için yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak üzere, serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarının tayini, yönetimi, faaliyet konularının belirlenmesi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsar.

Yetki

Madde 2- Türkiye'de serbest bölgelerin yer ve sınırlarını belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Serbest bölgelerin, kamu kurum ve kuruluşlarınca, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerce kurulmasına, işletilmesine Bakanlar Kurulunca izin verilir.

Tanımlar

Madde 3- Bu Kanun uygulamasında;

- a) İşletici: Serbest bölgeyi işleten kamu kurum ve kuruluşunu, yerli ve yabancı gerçek veya tüzel kişileri,
 - b) Kullanıcı: Faaliyet ruhsatı alan ve bölgede belli bir işyeri bulunan gerçek veya tüzel kişiyi,
 - c) Döviz: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından konvertibl sayılan paralar veya ödemeyi sağlayan her nevi hesap ve belgeleri,
- ifade eder.

Faaliyet Konuları

Madde 4- Serbest bölgelerde, Yüksek Planlama Kurulu'nca uygun görülecek her türlü sınai, ticari ve hizmetle ilgili faaliyetler yapılabilir.

Fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen yetkiler serbest bölgelerde uygulanmaz.

Bölgenin Düzenlenme Esasları

Madde 5- (Değişik: Kanun No 4059; 20.12.1994 tarih ve 22147 sayılı Resmi Gazete)

Serbest bölge ilan edilen yerlerde ihtiyaç duyulacak arazi ve tesisler Kamulaştırma Kanunu hükümlerine göre sağlanabilir.

Yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişiler Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan ruhsat almak kaydıyla serbest bölgede faaliyette bulunabilirler.

Serbest bölgede arazinin kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, kurulması ve kullanılmasıyla ilgili diğer bütün izinler ve ruhsatlar bölge müdürlüğünce verilir ve denetlenir.

Serbest bölgelerin asayiş hizmetleri polis tarafından yerine getirilir.

İKİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGENİN DÜZENLENMESİ

Muafiyet ve Teşvikler

Madde 6- (Değişik: Kanun No: 5084; 06.02.2004 tarih ve 25365 sayılı Resmi Gazete)

Serbest bölgeler gümrük bölgesi dışında sayılır.

Bu bölgelerde gümrük ve kambiyo mükellefiyetine dair mevzuat hükümleri uygulanmaz.

Kullanıcıların tutmak zorunda oldukları defterler ile düzenleyecekleri belgelere ilişkin olarak, 4.1.1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun hükümlerine bağimli olmaksızın düzenleme yapmaya Maliye Bakanlığı yetkilidir.

İşleticiler ve kullanıcılar yatırım ve üretim safhalarında Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek vergi dışı teşviklerden yararlandırılabilir.

Serbest Bölgelerin Gelir ve Harcamaları

Madde 7-(Değişik; Kanun No: 4684; 03.07.2001 tarih ve 24451 sayılı Resmi Gazete)

Serbest bölgelerden elde edilen gelirlerden;

- a) Faaliyet ruhsatı ve izin belgesi karşılığı tahsil edilecek ücretler,
- b)Yurtdışından bölgeye getirilen mallar ile bölgeden Türkiye'ye çıkarılan malların CIF değeri üzerinden peşin olmak üzere binde 5 oranında ödenecek ücretler,
- c)Serbest bölgeyi işleten gerçek veya tüzel kişilerle yapılacak sözleşmeler uyarınca tahsil edilecek tutarlar,
- d) Bölge faaliyetlerinden sağlanan diğer gelirler,

İlgili idare tarafından sözleşmeler gereği tüzel kişilere yapılan gelir payı aktarmaları düşüldükten sonra Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdinde açılacak bir özel hesaba yatırılır. Bu hesapta toplanan tutarlardan ret ve iadeler düşüldükten sonra kalan tutar, Dış Ticaret Müsteşarlığı merkez ödemelerini yapan merkez saymanlığı hesabına yatırılır. Merkez saymanlık hesabına yatırılan meblağ bütçeye gelir kaydedilir (Değişik; Kanun No: 5217; 23.07.2004 tarih ve 25531 sayılı Resmi Gazete).

Serbest bölgelerde yatırım ve tesis safhasında kullanılan mallar, tevsi ve kapasite artırmak amacıyla getirilen mallar, kullanıcının kendisine ait olmayan bakım ve onarım maksadıyla getirilen mallar, bölgelere geçici olarak getirilen araç, gereç ve ekipmanlar, fason üretim amacıyla getirilen mallar birinci fıkranın (b) bendi hükmü uyarınca bir ücrete tabi tutulmaz. Ancak, bakım ve onarım ile fason üretimde yaratılan katma değer üzerinden bu ücret alınır.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdinde oluşturulan özel hesabın işleyişine ilişkin usul ve esaslar Maliye Bakanlığının uygun görüşü üzerine Dış Ticaret Müsteşarlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. Gelirlerin zamanında yatırılmaması halinde 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun Hükümleri uygulanır. (Değişik; Kanun No: 5217; 23.07.2004 tarih ve 25531 sayılı Resmi Gazete)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAL VE HİZMETLER

Bölgedeki Mallar

Madde 8- Serbest Bölge ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılacak ticaret, dış ticaret rejimine tabidir. Serbest bölge ile diğer ülkeler ve serbest bölgeler arasında dış ticaret rejimi uygulanmaz.

Bedeli 500 ABD dolarının altında olan Türkiye mahreçli mallar isteğe bağlı olarak ihracat işlemine tabi tutulmayabilir.

Kambiyo ve Hizmetler

Madde 9- Serbest bölgelerdeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödemeler dövizle yapılır. Bakanlar Kurulu ödemelerin Türk Lirası olarak yapılmasına da karar verebilir.

Serbest bölgede gemi ve liman hizmetleri işletici tarafından yapılır veya kamu kurum ve kuruluşlarına, gerçek veya tüzel kişilere yaptırılır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK, KALDIRILAN VE UYGULANMAYAN HÜKÜMLER, YÖNETMELİK

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Esasları

Madde 10- Serbest bölgelerde, faaliyet gösterecek iş yerlerinde yabancı uyruklu yönetici ve vasıflı personel çalıştırılabilir. Buna ait esaslar yönetmelikte belirlenir.

Serbest bölgelerde Türkiye Cumhuriyeti sosyal güvenlik mevzuatı hükümleri uygulanır.

Kaldırılan Hükümler

Madde 11- 21 Aralık 1953 tarihli ve 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

Uygulanmayan Hükümler

Madde 12- (Değişik; Kanun No: 4684, 03.07.2001 tarih ve 24451 sayılı Resmi Gazete)

Serbest bölgelerde 1580 sayılı Belediye Kanununun 15'inci maddesinin 5, 22, 25, 32 ve 47'nci bentleri dışında kalan hükümleri; 5682 sayılı Pasaport Kanunu; 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de Seyahat ve İkametleri Hakkındaki Kanun ile 2007 sayılı Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun ile ek ve değişiklikleri; 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu; 2677 sayılı Sivil Hava Meydanları, Limanlar ve Sınır Kapılarında Görev ve Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Kanun hükümleri ile diğer kanunların bu kanuna aykırı hükümleri uygulanmaz.

Uygulama Yönetmeliği

Madde 13- (Değişik; Kanun No: 4684, 03.07.2001 tarih ve 24451 sayılı Resmi Gazete)

Bu Kanunda düzenlenmesi yönetmeliğe bırakılan konularla, serbest bölgelerde faaliyette bulunacak işleticilerin teşekkül tarzı, görev, yetki ve sorumlulukları, bu işletici ve kullanıcılara verilecek faaliyet ruhsatları ve iptali, bunların sınai ve ticari sicillerinin tutulması, hesaba yapacakları ödemeler, serbest bölge ile ilgili faaliyetlerin tabi olacağı esaslar, bölgelere giriş için verilecek izin belgesi ile görev kartları, ikamet izni ve çalışma esasları ve serbest bölgelerin işletilmesine dair diğer hususlar yönetmelikle düzenlenir.

Geçici Madde 1- Mülga (Kanun No: 4771; 09.08.2002 tarih ve 24841 sayılı Resmi Gazete)

Geçici Madde 2- Bu Kanun, bir serbest bölge için, o serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren uygulanır. Faaliyete geçiş tarihi ise, o serbest bölge alanını çevreleyen çit, kule ve kapı inşaatlarının tamamlanması, Bölge Müdürlüğü, Polis ve Gümrük birimlerinin göreve başlaması suretiyle bölgenin resmen açılış tarihidir.

Geçici Madde 3- (06.02.2004 tarih ve 25365 sayılı Resmi Gazete de yayımlanan 5084 sayılı kanun ile eklenmiştir.)

Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla bu Kanuna göre kurulan serbest bölgelerde faaliyette bulunmak üzere ruhsat almış mükelleflerin;

a) Bu bölgelerde gerçekleştirdikleri faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri kazançları, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla faaliyet ruhsatlarında belirtilen süre ile sınırlı olmak üzere gelir veya kurumlar vergisinden müstesnadır. Bu istisnanın 31.12.1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 94'üncü maddesinin birinci fıkrasının (6) numaralı bendinin (b) alt bendi kapsamında yapılacak tevkifata etkisi yoktur.

b) Bu bölgelerde istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler 31.12.2008 tarihine kadar gelir vergisinden müstesnadır. Ancak, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla ruhsatlarında belirtilen süre 31.12.2008 tarihinden daha önceki bir tarihte sona eriyorsa, istisna uygulamasında ruhsatta yer alan sürenin bitiş tarihi dikkate alınır.

c) Bu bölgelerde gerçekleştirdikleri faaliyetleri ile ilgili olarak yaptıkları işlemler 31.12.2008 tarihine kadar her türlü vergi, resim ve harçtan müstesnadır.

Serbest bölgelerde faaliyette bulunan gelir veya kurumlar vergisi mükelleflerinin bu bölgelerde imal ettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri kazançları Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yıllık vergileme döneminin sonuna kadar gelir veya kurumlar vergisinden müstesnadır. Bu istisnanın Gelir Vergisi Kanununun 94'üncü maddesinin birinci fıkrasının (6) numaralı bendinin (b) alt bendi kapsamında yapılacak tevkifata etkisi yoktur.

Yürürlük

Madde 14- Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 15- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

EK-2 Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği

(10.3.1993 tarih ve 21520 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.)

BİRİNCİ KISIM

GENEL HÜKÜMLER

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, Hukuki Dayanak, Kısaltmalar ve Tanımlar

Amaç

Madde 1- (Değişik, 17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete) Bu Yönetmeliğin amacı; Serbest Bölgelerin kurulması, yönetilmesi, işletilmesi ve 3218 sayılı Kanunun 7’nci maddesi ile oluşturulan Özel Hesabı’nın tahsilat ve harcama esasları ile bu Özel Hesaba ilişkin diğer hususları düzenlemektir.

Kapsam

Madde 2-(Değişik, 17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete)

Yönetmelik, 1’inci maddede belirtilen amaçlar;

- a) Serbest Bölgelerin yönetilmesi ve işletilmesine dair hususları,
- b) Serbest Bölgeler ile ilgili faaliyetlerin tabi olacağı esasları,
- c) Faaliyet ruhsatının verilmesi veya iptali ile kullanıcıların sınai ve ticari sicillerinin tutulmasını,
- d) Serbest bölgelere giriş, çıkış ve serbest bölgede ikamet ile ilgili hususları,
- e) Serbest bölgelerdeki çalışma esaslarını,
- f) (Değişik, 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete) Özel hesaba yapılacak ödemeler ve gelirlerin tahsilatının tabi olacağı esasları

kapsar.

Dış Ticaret Müsteşarlığı bu kapsam dahilinde kalmak kaydıyla, Yönetmelik hükümlerinin uygulamada işlerliğini sağlamak amacıyla genelge/tebliğ çıkarabilir.

Hukuki Dayanak

Madde 3-(Değişik, 17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete) Bu Yönetmelik, 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nun 7 ve 13’üncü maddelerine dayanılarak hazırlanmıştır.

Kısaltmalar ve Tanımlar

Madde 4-(Değişik, 17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete)

Bu Yönetmelikte;

- a) Bakanlık; Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın bağlı olduğu Bakanlık,
- b) Müsteşarlık; Dış Ticaret Müsteşarlığını,
- c) Genel Müdürlük; Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğünü,
- d) Bölge Müdürlüğü; Serbest Bölge Müdürlüğünü,

- e) Bölge Kurucusu; Serbest bölge altyapısının yerli veya yabancı özel sektör veya kamu tarafından yapılması halinde, altyapıyı yapan kuruluşu,
 - f) İşletici; Serbest bölgenin yerli veya yabancı özel sektör veya kamu tarafından işletilmesi halinde, bölgeyi işleten kuruluşu,
 - g) B.K.İ.-Bölge Kurucu ve İşleticisi-; Serbest bölgenin özel sektör tarafından kurulması ve işletilmesi halinde, bölgeyi kuran ve işleten kuruluşu,
 - h) Özel Hesap; Serbest bölge gelirlerinin toplandığı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdinde açılan özel hesabı,
 - i) Faaliyet Ruhsatı; Serbest bölgede faaliyette bulunma ruhsatını,
 - j) Açık Alan Kullanma Ruhsatı; Serbest bölgede sınırlı süreli açık alan kullanımına izin verme ruhsatını,
 - k) Giriş İzin Belgesi; Serbest bölgeye Giriş İzin Belgesini,
 - l) Özel İzin Belgesi; Serbest bölgeye iş görüşmesi, ziyaret ve benzerleri gibi kısa süreli girişler için verilen Özel İzin Belgesini,
 - m) Bölge; Bakanlar Kurulu Kararı ile yeri ve sınırları belirlenen serbest bölgeyi,
 - n) Kullanıcı; Faaliyet Ruhsatı alan ve serbest bölgede belli bir işyeri bulunan gerçek veya tüzel kişiyi,
 - o) Tarife; Serbest bölgede faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişilere verilen yer ve hizmet ücretlerini gösterir tarifeyi,
 - p) Döviz; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca alım-satım konusu yapılan, efektif dahil yabancı paralar ile ödemeyi sağlayan her nevi hesap, belge ve vasıtaları,
 - r) Kanun; 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nu,
 - s) Yönetmelik; Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği'ni,
 - t) (Mülga, 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete)
- ifade eder.

İKİNCİ KISIM

BÖLGE MÜDÜRLÜKLERİ VE BÖLGENİN DÜZENLENMESİ

Bölge Müdürlükleri, Bölgenin Sınırları, Alt ve Üstyapı Tesisleri ve Bunların Korunması

Serbest Bölge Müdürlüklerinin Görev ve Yetkileri

Madde 5- (Değişik, 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete) Serbest Bölge Müdürlükleri 9/12/1994 tarihli ve 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun 6'ncı maddesi uyarınca doğrudan Dış Ticaret Müsteşarlığına bağlıdır.

Serbest Bölge Müdürlüklerinin görev ve yetkileri şunlardır:

- a) Bölge arazisinin kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, kurulması ve kullanılmasıyla ilgili bütün ruhsatları vermek,
- b) Serbest Bölge gelirlerinin özel hesaba yatırılmasını temin etmek, bu amaçla bankalar nezdinde hesaplar açmak ve buna ilişkin diğer işlemleri gerçekleştirmek,

c) Bölgede gümrük, güvenlik, çalışma, sosyal güvenlik, liman, haberleşme ve sağlık hizmetleri gibi konularda kamuyu ilgilendiren görevlerin yerine getirilmesi için koordinasyonu temin etmek,

d) İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi ile akdedilen işletme veya kuruluş ve işletme sözleşmesi ile İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi ve kullanıcılar, kamu ve özel kuruluşlar arasında yapılan sözleşmelerin hükümleri uyarınca yürütülen işleri gözetmek ve denetlemek,

e) İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi tarafından hazırlanan hizmet, kira ve/veya satış tarifelerinin düzenlenmesini temin etmek,

f) Giriş izin belgeleri ile özel izin belgelerini vermek,

g) Faaliyet ruhsatı müracaatı uygun görülen kişilerin yapmış olduğu kira ve satış sözleşmelerini onaylamak,

h) Bölge faaliyetlerini değerlendirmek ve yıl içindeki faaliyetlerin sonuçlarını yıllık faaliyet ve hesap raporlarını özel hesap gelirlerini gösterir tablolar hazırlayarak ekleri ile beraber gerekli açıklamaları yaparak Genel Müdürlüğe bildirmek,

i) Faaliyet ruhsatı iptal edilen veya süresi sona eren firmaların iş yerlerinde bulunan demirbaş ve ticari emtianın Yönetmelikle belirlenen sürede bölge dışına çıkarılmasını sağlamak,

j) Yönetmelikle belirlenen diğer görevleri yerine getirmektir.

Bölge Müdürü, Yönetmelikte belirtilen görevlerin yerine getirilmesi ve işlemlerin mevzuata uygun olarak yürütülmesi için gerekli her türlü tedbiri alır. Bu görevlerin yerine getirilmesiyle ilgili her türlü gözetim, denetim ve uygulamadan sorumludur.

Bölgenin Sınırları

Madde 6- Bölgenin sınırları, Bakanlar Kurulu'nun ilgili Bölgenin kurulmasına ilişkin Kararnamesinde belirtilen sınırlardır.

Bölge ve Bölge dışındaki liman rıhtımlarına yanaşarak veya deniz yoluyla lash ve limbo yapmak suretiyle Bölgeye mal getiren ve götüren gemilerin ve deniz araçlarının, Liman Başkanlığı ve/veya Liman İşletme Müdürlüğünce belirlenen rıhtım veya yerlerde işgal ettikleri deniz alanları ile bu yerlerden malların Bölgeye getirilip götürülmesi için takip edilen yol, gümrük işlemlerinin yapılması açısından, Gümrük İdaresinin gözetiminde olması şartıyla serbest bölge kabul edilir.

Altyapı Tesisleri

Madde 7-(Değişik, 17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete)

Bölgede drenaj, kanalizasyon, arıtma tesisi, yol, su, elektrik, haberleşme tesisleri gibi altyapı tesisleriyle Bölge sınırları, kantar, kaçak eşya ambarı, giriş-çıkış kapıları ve sair bina ve tesisler, ilgili yatırımcı bakanlıklarca inşa ettirilebileceği gibi, İşletici veya B.K.İ.'ne de yaptırılabilir.

Kamuya ait liman, havaalanı ve sair tesisler dahilinde serbest bölge kurulması halinde altyapı için gerekli iş ve işlemler, Genel Müdürlük tarafından, ilgili kurum ve kuruluşlarla da gerekli koordinasyon sağlanarak ve uygun görüşleri alınarak, ihtiyaç duyulan yapı ve tesisler hizmete hazır hale getirilir.

Bölgenin B.K.İ. tarafından kurulup ve işletilmesi halinde B.K.İ., Müsteşarlık ile akdettiği "Kuruluş ve İşletme Sözleşmesi"nde belirlenen şartlar çerçevesinde; Bölge için tahsis edilen arazide faaliyetlerin yürütülmesi için çalışma üniteleri ve diğer kapalı işyeri inşaatını ve Bölgedeki altyapı ile bu altyapının Bölge dışındaki altyapıyla bütünleşmesini sağlayacak

inşaatları faaliyet ruhsatının verilmesinden itibaren sözleşmesinde belirtilen süre içinde tamamlamakla, Bölgeyi yurtiçinde ve yurtdışında tanıtmakla, işyeri talebinde bulunan müteşebbislere kapalı işyerlerini kiralamakla, Bölge özel arazi üzerinde kurulduğu takdirde talep halinde satmakla, satılan açık arazilerin altyapısını arazi bedelleri tahsil olununcaya kadar inşa etmekle, arazilerde Kullanıcı binalarının yaptırılmasını takip etmekle ve Bölgenin kuruluş ve işletmesi ile ilgili diğer işleri tamamlamakla, yükümlüdür.

Üstyapı Tesisleri

Madde 8 (Değişik; 27.03.2001 tarih ve 24355 sayılı Resmi Gazete)

Bölge için tahsis edilen Hazineye veya mülkiyeti bir kamu kuruluşuna ait arazi Genel Müdürlük tarafından üzerine üst yapı yapılmak üzere İşletici veya B.K.İ.'ne bir sözleşme ile tamamen veya kısmen kiralanabileceği gibi, faaliyet ruhsatı verilmesi uygun bulunan gerçek veya tüzel kişilere de bir sözleşme ile kiralanabilir.

Bölgedeki bina ve tesisler; işletici veya B.K.İ.'nin yanında, kullanıcılar tarafından da yaptırılabilir. Söz konusu bina ve tesisler diğer kullanıcılara kiraya verilebilir, devredilebilir veya mülkiyeti B.K.İ. ya da kullanıcılara ait olması durumunda satılabilir.

İnşaat aşamasındaki tüm onay ve denetim işleri Bölge Müdürlüğü tarafından yapılır. Söz konusu onay ve kontrollük hizmetleri Bölge Müdürlüğünce B.K.İ.'ne de yaptırılabilir. Ancak, özellik arz eden tesislerin inşaat projeleri Genel Müdürlük tarafından onaylanır.

Faaliyet ruhsatı verilmesi uygun görülenler, İşletici veya B.K.İ. ile kira veya satış sözleşmesi yaparlar, Bölge Müdürlüğünce onaylanan bu sözleşmeyi müteakiben Genel Müdürlükçe faaliyet ruhsatı düzenlendikten sonra, bölgede yatırım faaliyetine başlayabilirler. Bina veya tesis yaptıracak kullanıcılar, projelerini hazırlayıp üst yapı taahhütlerini yerine getirdikten sonra "İskan Ruhsatı" almak üzere Bölge Müdürlüğüne başvururlar. İskan ruhsatının verilmesiyle yatırım aşaması tamamlanarak işletme dönemine geçilmiş olur.

Faaliyet ruhsatı müracaat formunda belirtilen proje ve inşaatın, belirtilen süreler içerisinde tamamlanması gerekir. Bu süreler faaliyet ruhsatında belirtilen işletme süresine ilave edilir. Ancak, proje ve inşaatın kabul edilebilir zorunlu nedenlerle süresi içerisinde tamamlanamaması halinde 54 üncü madde hükmüne istinaden ek süre verilebilir. Ek süreler faaliyet ruhsatı süresine ilave edilmez.

Kullanıcılar, kiralanın veya satın alınan arazide inşa edilecek bina veya tesisin inşaatı tamamlanmadan (iskan ruhsatı almadan) Bölge Müdürlüğünden "Geçici İskan Ruhsatı" alarak binalarında veya kiraladıkları bir başka işyerinde ticari faaliyete başlayabilirler. Bu takdirde geçici iskan ruhsatı aldıkları veya kapalı alan kiraladıkları tarihte işletme dönemi başlamış kabul edilir.

Açık alan kiralanarak yapılan üst yapılar ilk kullanıcıya tanınan faaliyet ruhsatı süresini aşmamak kaydıyla Genel Müdürlüğün uygun göreceği diğer bir kullanıcıya devredilebilir.

Arazisi Hazineye ait serbest bölgelerde İşletici, B.K.İ. ve kullanıcılar tarafından inşa ettirilen bina ve tesisler, faaliyet ruhsatı süresinin sona ermesi veya faaliyet ruhsatının iptali halinde Hazineye intikal eder. Söz konusu bina ve tesislerin kullanılır halde devredilmesi esastır. İşletici/B.K.İ. ile Bölge Müdürlüğü bu hususta gerekli tedbirleri birlikte alırlar.

Arazisi özel mülkiyete ait serbest bölgelerde, kiraladığı arazi üzerinde bina ve tesis yaptıran kullanıcıların faaliyet ruhsat sürelerinin bitiminde, arazi kira sözleşmesinde üst yapıların devri için belirtilen süreyi aşmamak kaydıyla adlarına yeni bir ruhsat düzenlenebilir. Kira sözleşmesinde belirtilen bu sürenin sona ermesi halinde inşa ettirilen bina ve tesisler B.K.İ.'ye intikal eder. Bu kullanıcılar, faaliyet ruhsatı süresi içinde faaliyetlerine son vermeleri veya faaliyet ruhsatlarının iptali halinde bina ve tesislerinin kullanım hakkını sözleşme süresi

sonuna kadar Genel Müdürlüğün uygun göreceği bir gerçek veya tüzel kişiye devredebilirler. Aksi takdirde, bina ve tesisler B.K.İ.'ye intikal eder.

Arazisi özel mülkiyete ait serbest bölgelerde satın aldığı arazide yaptırdığı işyerinde faaliyette bulunan kullanıcılar, faaliyet ruhsat sürelerinin bitiminde yeni bir faaliyet ruhsatı alabilirler. Bu kullanıcılar, faaliyetlerine son verilmesi veya faaliyet ruhsatlarının iptal edilmesi halinde arazileri ile üzerindeki bina ve tesislerini Genel Müdürlüğün uygun göreceği diğer bir gerçek veya tüzel kişiye satabilirler.

Bölgede inşa edilecek üst yapıların tabi olacağı yapı ve inşa esasları her bölge için Genel Müdürlükçe belirlenir. Bölge faaliyete geçmeden önce inşa edilecek üst yapılara ilişkin projeler Genel Müdürlükçe onaylanır.

Yapı ve Tesislerin Korunması

Madde 9- Bölge Müdürleri, Bölgenin alt ve üstyapı tesisleri ile sınırlarının korunması ve değişikliklerin devamlı gözetim ve denetimi altında yapılmasını ve teslim alınmasını sağlamakla yükümlüdürler. Kullanıcıların tasarruflarında bulundukları yer ve tesislerin kullanılır halde geri teslim edilmesi ve gerekiyorsa eski durumuna getirilmeleri maksadıyla Bölge Müdürlüğü tarafından belirlenecek olan tazminatın tahsili için İşletici veya B.K.İ. ile Bölge Müdürlüğü gerekli tedbirleri birlikte alırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

Faaliyet Konuları, Faaliyet Ruhsatı, Giriş İzin Belgesi ve Görev Kartı

Bölgelerdeki Faaliyet Konuları

Madde 10- Serbest Bölgelerde, Yüksek Planlama Kurulu'nca (Y.P.K.) uygun görülecek her türlü sınai, ticari ve hizmetle ilgili faaliyetler yapılabilir.

Faaliyet Ruhsatının Verilmesi

Madde 11-(Değişik,17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete) Bölgede faaliyette bulunmak isteyen gerçek ve tüzel kişiler, "Faaliyet Ruhsatı" almak için "Faaliyet Ruhsatı Müracaat Formu"nu Genel Müdürlüğe doğrudan teslim edebilecekleri gibi, ilgili Bölge Müdürlüğü kanalıyla veya taahhütlü olarak posta yoluyla da gönderebilirler. Müracaatın posta yoluyla yapılması halinde Faaliyet Ruhsatı Müracaat Formu'nun postaya verildiği tarih, Genel Müdürlüğe teslim tarihi olarak kabul edilir.

Faaliyet Ruhsatı Müracaat Formu'nun doldurulup, yukarıda belirtilen şekilde verilmesi ve Faaliyet Ruhsatı Müracaat Ücretinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki Serbest Bölgeler Özel Hesabına yatırılmasıyla müracaat yapılmış olur. Müracaatın değerlendirilmesi sonucunda Serbest Bölgede faaliyet göstermek üzere "Faaliyet Ruhsatı" verilmesi uygun görülenlere, bu durum yazılı olarak bildirilir. Söz konusu yazıda müracaatçıya kira veya satın alma sözleşmesi yapması için 30 günlük süre tanınır. Bu süre içerisinde kira veya satın alma sözleşmesini yapan müracaatçı, bu sözleşmeleri Bölge Müdürlüğü'ne onaylatarak bir örneğini Genel Müdürlüğe gönderir. Sözleşmenin gönderilmesini müteakip Genel Müdürlükçe Faaliyet Ruhsatı düzenlenir. Bu süre içinde sözleşme yapmayanlar, Faaliyet Ruhsatı alma hakkını kaybederler.

Genel Müdürlük, Faaliyet Ruhsatı Müracaat Formu üzerinde gerekli değerlendirmeleri yapar ve koşulların uygun olmadığının anlaşılması halinde yapılan müracaatı reddedebilir.

Faaliyet ruhsatı; müracaatçının talebi, faaliyet konusu, yatırım tutarı ve benzeri diğer hususlar Bölgeler itibariyle göz önünde bulundurularak değerlendirilir.

Faaliyet ruhsatı süresi, faaliyet ruhsatı müracaatı, diğer izin belgelerine ilişkin esaslar ve ücretler Genel Müdürlükçe belirlenir.

Depolama faaliyet ruhsatına sahip kullanıcılar, diğer kullanıcıların veya kullanıcı olmayan gerçek ve tüzel kişilerin mallarını, düzenledikleri depo kira sözleşmesini Bölge Müdürlüğüne onaylattıktan sonra, depolama işlemini yapabilirler.

Kullanıcıların Sınai ve Ticari Sicillerinin Tutulması

Madde 12- Kendilerine "Faaliyet Ruhsatı" verilen gerçek ve tüzel kişiler, faaliyete başlamadan önce, Bölge Müdürlüğü Tescil Bürosunda "Sicil Defteri"ne kaydedilirler. Yapılan kayıtta, ruhsatta bulunan bilgiler ile ilgilinin icra edeceği meslek ve ticari faaliyet dalı aynen işlenir ve ilgiliye bir ticaret veya sınai sicil numarası ile bunun da üzerine işlendiği bir "Sicil Belgesi" verilir. İlgilinin faaliyete başlamasından sonra da, yıllık gelir ve giderleri, bilanço ile kar ve zarar hesapları sonuçları ile faaliyetlerini belirleyen belli başlı bilgiler kayıtlara işlenir. İlgili, meslek veya ticari faaliyetinde herhangi bir değişiklik olduğunda, bu durumu Bölge Müdürlüğüne bildirmek ve dolayısıyla bu tür değişiklikleri sicil kaydına işletmek zorundadır. İlgili, yıllık faaliyetine ait bilgi ve belgeleri, her takvim yılı sonundan itibaren en geç dört ay içinde, talep edilmeksizin, Tescil Bürosuna bildirmek veya vermekle yükümlüdür.

Bölgede faaliyette bulunan gerçek ve tüzel kişilerin sicilleri, patent, lisans ve know-how gibi hususlar hariç olmak üzere, Bölge Müdürlüğünün izni ile incelenebilir.

Giriş İzin Belgesi ve Görev Kartı

Madde 13- "Faaliyet Ruhsatı" alan gerçek ve tüzel kişiler ve bunların temsilci, görevli ve işçileri ile Bölgede her türlü iş veya işlemlerini yürüten kişiler, ilgili Bölge Müdürlüğünden "Giriş İzin Belgesi" almak kaydıyla, Bölgeye girebilirler. Kısa süreli girişler için Bölge Müdürlüğünce verilen "Özel İzin Belgesi"yle de Bölgeye girilebilir.

"Giriş İzin Belgesi", Bölge Müdürlüğünce düzenlenir. Üzerinde ilgili Bölge Müdürlüğünü tanımlayan ibare ve bu Müdürlüğün mührü, tanzim tarihi, taşıyanın resmi, adı ve soyadı, işyeri ve adresi ile geçerlilik süresi bulunur. Özel İzin Belgesinde taşıyanın adı ve soyadı bulunmaz. Bu belgeler farklı renklerde düzenlenir ve Özel İzin Belgesi çıkışta ilgililere iade edilir.

Bölge Müdürlüğü ile diğer kamu kurumu birimlerinde ve İşletici veya B.K.İ. nezdinde çalışan görevlilere, "Giriş İzin Belgesi"ndeki bilgileri kapsayan ve Bölge Müdürlüğü tarafından düzenlenen "Görev Kartı" verilir. Anılan görevliler, ancak bu kartlarını göstererek Bölgeye girip, çalışabilirler.

Bölgenin kuruluş aşamasında veya faaliyete geçmelerinden itibaren yapılan inşaat, bakım ve onarım işleri için İşletici, B.K.İ. ve/veya Kullanıcılar tarafından günlük olarak temin edilen işçilere hüviyet ibrazı karşılığında Özel İzin Belgesi verilebilir. Bu duruma göre verilen özel izin belgeleri, çalıştırılan işçi sayısı dikkate alınarak düzenlenir. İşçi sayısında değişiklik olduğu takdirde, fazla verilen kartlar geri alınarak iptal edilir, eksik olması durumunda ise yeni kartlar düzenlenerek ilgililerine verilir.

Faaliyetin Geçici Olarak Durdurulması ve Faaliyet Ruhsatının İptali

Madde 14 – (Değişik, 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete) Kullanıcıların faaliyetlerinin geçici olarak durdurulması ve faaliyet ruhsatının iptaline ilişkin esaslar şunlardır:

a) Aşağıda belirtilen hallerde, Bölge Müdürlüğünce kullanıcının serbest bölgeden mal çıkışlarına ve bölge içi mal satışlarına ilişkin serbest bölge işlem formları üç ay süreyle işleme konulmaz. Ancak, kullanıcı tarafından üç aylık süre içerisinde bu hususların düzeltilmesi halinde Bölge Müdürlüğünce işlem formları tekrar işleme konulur.

1) Yönetmelik hükümleri uyarınca verilmesi gereken belgeler ile Genel Müdürlük ve Bölge Müdürlüğünce istenilen bilgi ve belgelerin zamanında verilmemesi veya yanlış bilgi verilmesi,

2) Kullanıcı, yetkili temsilcisi veya görevlileri tarafından bölge tesis, araç-gereç ve ekipmanlarına veya diğer kullanıcılara zarar verildiğinin tespit edilmesi ve Bölge Müdürlüğünce yapılan uyarıya rağmen bu durumun düzeltilmemesi ve/veya zararın tazmin edilmemesi,

3) Kullanıcının İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi ile yaptığı kira ve/veya satış sözleşmesi hükümlerine uymadığının tespit edilmesi,

4) Yazılı talimatlara uyulmadığının veya bölge düzenini bozucu davranışlarda bulunulduğunun tespit edilmesi,

5) Faaliyet ruhsatı müracaat formunda beyan ve taahhüt edilen hususlarda meydana gelen değişikliklerin bildirilmemesi,

b) Aşağıda belirtilen hallerde Bölge Müdürlüğünce yapılan tespitlerin ve düzenlenen tutanakların Genel Müdürlük tarafından incelenmesi sonucu gerekli görülmesi halinde faaliyet ruhsatı iptal edilir.

1) (a) bendinde belirtilen süre sonunda, aykırı işleme devam edildiğinin Bölge Müdürlüğünce tutanakla tespit edilmesi,

2) Faaliyet ruhsatı müracaat formunda beyan ve taahhüt edilen hususlara uyulmaması veya beyan edilen hususların gerçek dışı olduğunun sonradan yapılan araştırma ve incelemeler veya denetimler neticesinde tespit edilmesi,

3) Kanun, yönetmelik, tebliğ ve genelge hükümlerine uyulmadığının tespit edilmesi,

c) Aşağıda belirtilen hallerde faaliyet ruhsatı hiçbir uyarıya gerek kalmaksızın Genel Müdürlükçe iptal edilir.

1) Bölge dışındaki faaliyetler nedeniyle elde edilen kazanç ve iratların, bölgede elde edilmiş kazanç ve iratlar gibi gösterilerek muhasebe kayıtlarının birleştirilmesi ve/veya bu amaçla sahte veya muhteviyatı yanıltıcı belge kullanılması suretiyle vergi kaçırıldığının belirlenmesi,

2) Mevzuata aykırı olarak bölgeye mal getirildiğinin veya bölgeden mal çıkarıldığının tespit edilmesi, envanter kayıtları ile mevcut stoklar arasında eksiklik veya fazlalık bulunduğunun tespit edilmesi,

Faaliyet ruhsatında belirtilen sürenin sona ermesi veya ruhsatları yukarıdaki nedenlerle iptal edilmiş olmasına rağmen faaliyetine devam etme girişiminde bulunanların malları bölgeye alınmaz. Bölgedeki malları bu Yönetmeliğin 52 nci maddesine göre tasfiye işlemine tabi tutulur.

Giriş İzin Belgesi, Özel İzin Belgesi ve Görev Kartlarının İptali

Madde 15- Faaliyet ruhsatı iptal edilenler ile yanlarında çalışanların, "Giriş İzin Belgesi" veya "Görev Kartı" olup da, 14'ncü maddede belirtilen davranışlarda bulunanların bu davranışlarının Bölge Müdürlüğünce düzenlenen bir tutanakla tesbiti halinde, "Giriş İzin Belgesi" veya "Görev Kartı" Bölge Müdürlüğünce iptal edilir ve durum ilgiliye tebliğ edilir. Söz konusu iptal hallerinin "Özel İzin Belgesi" taşıyanlarda görülmesi durumunda, görevlilerce belge geri alınır ve bu kişiler Bölge dışına çıkarılır.

Kullanıcılar, yanlarında çalışanların işlerine son vermeleri halinde, durumu aynı gün içinde Bölge Müdürlüğüne bildirmekle yükümlüdürler. Bu durumda işine son verilenlerin "Giriş İzin Belgeleri" Bölge Müdürlüğünce iptal edilir. Ancak bu kişilerin Bölgede yeni bir iş bulmaları

ve "Giriş İzin Belgeleri"nin sürelerinin de dolmamış olması halinde söz konusu belgeleri gerekli değişiklik işlemlerinin tescilinden sonra iade edilir.

"Giriş İzin Belgesi", "Görev Kartı" veya "Özel İzin Belgesi" iptal edilen kişi, polis ve gümrük muhafaza görevlileri tarafından Bölge dışına çıkarılır ve bu kişilerin yanlarında bulunan gümrüğe tabi eşyaları gümrük mevzuatına ve Bölgede bulunan malları da Yönetmeliğin 52'nci maddesi hükümlerine göre işleme tabi tutulur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bölge Güvenliğinin Sağlanması ve Çalışma Esasları

Güvenlik

Madde 16- Bölge Müdürleri, Bölge güvenliği ile ilgili taleplerini, Valiliğe intikal ettirmekle yükümlüdürler. Valiler, Bölgede asayiş hizmetlerinin polis tarafından yerine getirilmesi için, özel tedbirler alınması ve Bölge sınırlarında, giriş-çıkış kapılarında yeterli sayıda polis ve gümrük muhafaza görevlileri bulundurmak suretiyle Bölgenin güvenliğini sağlamakla yükümlüdürler.

Bölgede faaliyet gösteren Kullanıcılar da faaliyet gösterdikleri binalarda yeterli sayıda koruma görevlisi bulundurur ve istihdam ettikleri en az bir koruma görevlisi ile ilgili bilgileri Bölge Müdürlüğüne bildirirler.

Çalışma Esasları

Madde 17- Kullanıcılar ve bunların Bölgedeki işyerleri ile bu işyerlerinde çalışanlar, Bölge Müdürlüklerinin gözetim ve denetiminde, Türkiye Cumhuriyeti çalışma mevzuatı hükümlerine tabi tutulurlar.

Türkiye sınırları içindeki işyerleri için öngörülen asgari ücret ve fazla çalışma esasları, B.K.İ. veya İşletici ile Kullanıcıların işyerleri için de uygulanır.

Bölgede çalışanlar ile işverenler arasında yapılan "İş Akdi" üç nüsha olarak düzenlenir ve bir nüshası Bölge Müdürlüğüne verilir.

Bu maddenin uygulaması ile ilgili şekil ve usullere ilişkin esaslar Genel Müdürlükçe çıkarılacak tebliğ/genelgelerle düzenlenir.

Yabancılar İçin Çalışma İzni

Madde 18- Kullanıcılar, Bölgede çalıştırma ihtiyacı duydukları yabancı yönetici ve vasıflı personel için "Çalışma İzni" almak üzere, Bölge Müdürlüğüne veya Genel Müdürlüğe müracaat ederler.

Müracaat, "Çalışma İzin Belgesi" almak için hazırlanmış matbu formların ve eklerinin doldurularak imzalanması suretiyle yapılır.

Yapılan bu talep, Genel Müdürlük tarafından ilgili mercilerle de koordinasyon sağlanmak suretiyle değerlendirilir ve uygun görülenlere "Çalışma İzin Belgesi" verilir.

Kullanıcılar, yanlarında çalıştırdıkları kişilerin Bölge içindeki hareket ve davranışlarından, çalışma esnasında üçüncü şahıslara veya Bölgeye verdikleri zararlardan müteselsilen sorumludurlar.

İkamet İzni/Gece Çalışma İzni

Madde 19- Bölgede ikamet yasaktır. Ancak, güvenliğin sağlanması için Bölgenin kontrol ve korunmasıyla görevlendirilmiş olan güvenlik, gümrük muhafaza ve koruma görevlilerinin, keza yaptıkları işlerin mahiyeti gereği Bölgede ikamet zorunda bulunanlar ile Bölgede işgünü takip eden gece de çalışmak zorunda bulunanların ikamet/gece çalışma izinleri,

güvenlik ve gümrük idaresine yazılı bilgi verilmek suretiyle, Bölge Müdürlüğünce verilir. Bölgede verilen ikamet/gece çalışma izinleri sınırlı olup, ancak yukarıda belirtilen görevliler için hüküm ifade eder. Bu izin hiç bir şekil ve suretle bu görevlilerin yakınlarını veya ailelerini kapsamaz.

Kullanıcılara verilen ikamet/gece çalışma izni; Faaliyet Ruhsatı, Giriş İzin Belgesi veya Görev Kartlarından birinin iptali halinde, ilgili Bölge Müdürlüğünce derhal iptal edilir.

Bölgelerde, yukarıda belirtilen nedenler dışında, ikamet izni ile ilgili düzenleme yapmaya Müsteşarlığın bağlı olduğu Bakanlık yetkilidir.

Çalışma Saatleri, Giriş ve Çıkışların Kontrolü

Madde 20- Bölgede günde 24 saat ve haftada yedi gün çalışma yapılabilir. Ancak, Bölgede yapılacak işler ile yük alıp vermek ve her türlü Gümrük işlemlerinin normal çalışma saati içinde yapılması esastır. Normal çalışma saatleri dışında veya tatil zamanlarında Gümrükle ilgili iş yapılması yazılı olarak istenildiği takdirde bu istek, Bölge Müdürlüğünce uygun görüldükten ve Gümrük İdaresince kabul edildikten ve fazla mesai ücretinin yatırılmasını müteakip işin yapılmasına izin verilir.

Bu amaçla, B.K.İ. veya İşletici, Bölgede resmi çalışma saatleri dışında da Bölge Müdürlüğünün talebiyle gerekli personeli bulundurmak zorundadırlar. Bölge Müdürlüğü, çalışma sürelerinin düzenlenmesi konusunda gerekli tedbirleri alır ve duyurur.

Bölge kapılarından giren kimselerden, gümrük muhafaza veya güvenlik görevlilerine duruma göre "Giriş İzin Belgesi", "Görev Kartı" veya "Özel İzin Belgesi"nin gösterilmesi talep edildiğinde, anılan belgelerden ilgisine göre birini gösteremeyenler Bölgeye alınmaz.

Gümrük muamelelerine tabi olmaksızın Bölgeye mal giriş ve çıkışlarını önlemek amacıyla, Bölge kapılarında araç ve kişiler, Gümrük Muhafaza görevlilerince, gerektiğinde aranabilir, Bölge Müdürlüğünün talebiyle Kullanıcıların işyerleri ve araçlarında da arama yapılabilir.

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Esasları

Madde 21- Bölgede faaliyette bulunan Kullanıcılar ile bunların yanlarında bir iş aktine göre çalışan işçiler hakkında yabancı uyruklular da dahil olmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Mevzuatı hükümleri uygulanır. Ancak, Türkiye ile diğer ülkeler arasında sosyal güvenlik konusunda yapılan sözleşmeler varsa, bu sözleşme hükümleri de tatbik olunur. Sosyal Güvenlik Kurumlarına yükümlülere sigorta primleri döviz veya Türk Lirası olarak ödenebilir. Hak sahiplerine tediyeleyer ise bu kurumlar tarafından Türk Lirası olarak yapılır.

Bölge İçi Toplum Hizmetleri İçin Müracaat Mercii

Madde 22- Bölgede faaliyette bulunan Kullanıcılar ile bunlara yardımcı hizmetleri verenler, gerek duydukları elektrik, su, gaz, akaryakıt gibi ihtiyaçlarının karşılanması, haberleşme hizmetlerinin sağlanması, ulaşım ve toplu taşıma hizmetlerinin yapılması, iş yerlerinin veya civarlarının temizlenmesi ve temizlikle ilgili aksaklıkların giderilmesi, sağlık sorunlarının çözümlenmesi, iş kazası ve hastalık hallerinde ilk yardım müdahalesi ile cankurtaran araç ve gereçlerinin temini gibi hizmetlerin ücreti mukabilinde yerine getirilmesi için, B.K.İ. veya İşletici yetkililerine müracaat ederler.

Bölge Müdürlüğü anılan hizmetlerin B.K.İ. veya İşletici veya diğer kuruluşlar tarafından iyi ve yeterli şekilde temini için gerekli denetim ve gözetimi yapar ve yazılı talimatlarıyla uyarılarda bulunur.

Defter ve Kayıtların Tutulması

Madde 23- (Mülga, 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İşletici veya Bölge Kurucu ve İşleticisi

İşletici veya B.K.İ. ile İşletme veya Kuruluş ve İşletme Sözleşmeleri

Madde 24- Bölge, Bakanlar Kurulu Kararına dayanılarak kurulan bir şirket tarafından "İşletme Sözleşmesi" çerçevesinde işletilebilir ya da Bakanlar Kurulu Kararına dayanılarak kurulan bir şirketle "Kuruluş ve İşletme Sözleşmesi" imzalanarak kurulabilir ve işletilebilir.

Yukarıdaki fıkrada belirtilen hallerden; birinci durumda yapılan sözleşmeye "İşletme Sözleşmesi", yetki alan şirkete "Bölge İşleticisi"; ikinci durumda yapılan sözleşmeye "Kuruluş ve İşletme Sözleşmesi", yetki alan şirkete ise "Bölge Kurucu ve İşleticisi" -B.K.İ.- denilir.

İşletici veya B.K.İ.'nin çalışma esaslarını düzenleyen sözleşmelerde; bu şirketlerin Yönetmelikte belirtilen mali ve idari yükümlülükleriyle birlikte, yönetim ve denetimlerine ilişkin esaslar da yer alır.

İşletici veya B.K.İ.'nin Mali, İdari ve Hizmet Yükümlülükleri

Madde 25- İşletici veya B.K.İ.'nin mali, idari ve hizmet yükümlülükleri aşağıda belirtilmiştir:

a) Serbest Bölge olarak belirlenen Hazine veya kamu kuruluşlarına ait arazinin Müsteşarlık tarafından İşleticiye İşletme Sözleşmesi imzalanmak suretiyle tahsisi halinde İşleticinin yükümlülükleri, sözleşmede belirlenir. Bölgedeki Hazineye ait binalar ile, Kullanıcılar tarafından inşa ettirilen ve bilahare "Faaliyet Ruhsatı" süresinin sona ermesiyle mülkiyeti kendiliğinden Hazineye geçen bina ve tesislerin işletilmesinin İşleticinin kullanımına bırakılması halinde, kiralamaya ilişkin özel ve genel şartların kapsamı Genel Müdürlük ile İşletici arasında yapılan işletme sözleşmesinde ayrıntılı olarak hüküm altına alınır. Bölgede bina ve tesis yapıp bilahare "Faaliyet Ruhsatı" süreleri dolan Kullanıcıların, talepte bulunmaları halinde, faaliyet ruhsatlarını da yenilemiş olmaları kaydıyla aynı bina ve tesisler, İşletici tarafından kendilerine tercihli olarak kiralanır.

b) B.K.İ.; Bölge Müdürlüğü, Güvenlik ve Gümrük birimleriyle ihtiyaç duyulan diğer birimler için inşa edeceği bina veya binalardan inşaat bedeli ve kira talep etmez. Ancak, Bölgenin Hazine arazisi veya bir kamu kuruluşuna ait arazide kurulması halinde; altyapı için gerekli giriş-çıkış kapı ve yollar, iç yollar, yeşil sahalar, Bölge Müdürlüğü, Güvenlik, Gümrük birimleriyle diğer idari bina ve tesislerin bulunduğu alanlar ve elektrik, su ve doğal gaz gibi altyapı hizmetlerinin dağıtımında kullanılan araziler için B.K.İ.'nin kira ödeme yükümlülüğü bulunmamaktadır.

c) İşletici veya B.K.İ., İşletme veya Kuruluş ve İşletme Sözleşmesiyle işletmesine bırakılan Bölge alanlarındaki altyapı tesislerinin ziya ve hasarlarından doğan bakım ve onarımı karşılamakla yükümlüdürler.

d) İşletici veya B.K.İ. Yönetmelikle belirtilen görevlerle birlikte Müsteşarlık ile arasında akdedilen İşletme veya Kuruluş ve İşletme Sözleşmesinde öngörülen diğer iş ve hizmetleri de yerine getirmekle yükümlüdür.

İşletici veya B.K.İ.'nin Yetki ve Görevleri

Madde 26- İşletici ve B.K.İ.'nin yetki ve görevleri aşağıda belirtilmiştir:

a) İşletici veya B.K.İ. olarak Müsteşarlık ile akdettiği "İşletme" veya "Kuruluş ve İşletme Sözleşmesi" hükümleri doğrultusunda Bölgeyi işletmek. Altyapının kamu tarafından yapılmayacağını sözleşmede belirtilmesi halinde, Bölgenin altyapı tesislerini inşa etmek ve parselasyon planına göre inşaat alanlarını yeterli sayıda Kullanıcıya kiralamak ve/veya satmak,

- b) İşletme veya Kuruluş ve İşletme Sözleşmesinde yeralan esaslar çerçevesinde, Kullanıcıların faaliyetleriyle ilgili müracaatlarını kabul etmek ve Kullanıcılarla, iskele, arazi, depo, ambar, hangar ve antrepoların işletilmesine yönelik "Kira Sözleşmeleri" ve Kullanıcıların Bölge içinde talep edecekleri gemi, liman ve diğer hizmetlerin yapılması veya kendi sorumluluğunda yaptırılmasını temin edecek "Hizmet Sözleşmelerini" düzenlemek ve birer örneklerinin gönderildiği Bölge Müdürlüğünce üç işgünü içinde reddedilmeyen kira sözleşmelerini akdetmek, reddedilenleri müracaatçılara bildirmek ve akdedilen sözleşmelere istinaden de ücret ve kiralara ile depozitoları peşin olarak tahsil etmek,
- c) Kullanıcılarla akdedilen sözleşmelerde; kiralanan parsellerde ve diğer yerlerde emniyet ve sağlık önlemlerinin alınmasına imkan veren, izin alınmaksızın herhangi bir değişiklik yapılmasını engelleyen, depo, ambar, hangar ve antrepolarda ve diğer yerlerde Bölge ile ilgili mevzuatta belirtilen veya tebliğ ya da genelgelerle duyurulan çalışma şekil ve hususlarının dışına çıkılmasını önleyen ve dolayısıyla Bölge düzeninin titizlikle korunmasını sağlayan hükümlere yer vermek,
- d) Bölge Müdürlüğü, Liman, Havameydanı, Gümrük, Güvenlik teşkilatları ve diğer kamu birimlerine Kullanıcılar tarafından verilmesi gereken bilgi ve belgeleri temin etmek,
- e) Elektrik, su, gaz ve akaryakıt teminine ve haberleşme hizmetlerini kesintisiz sağlamaya yönelik tedbirleri almak ve ilgili kamu ve özel kuruluşlarla bu konuda koordinasyonu sağlayarak ücretlerin tahsili ve ilgili birimlere tediyesini sağlayıcı düzenlemeler yapmak,
- f) Bölgede yangın tehlikelerine karşı, Kullanıcıların kiraladığı tüm tesis ve binaların sigortasını yaptırtmak, yangın önleme ve su boşaltma ekipmanları ile yeterli ölçüde itfaiye araç ve gereçlerinin hazır bulundurulması, genel güvenlik önlemlerinin aldırılması, iş ve diğer kazalarda yaralanma veya ani hastalanma hallerinde gerekecek ilk müdahale, yardım ve cankurtaran teşkilatının kurulması hususlarında yerel kamu kuruluşlarıyla gerekli koordinasyonu sağlamak,
- g) Bölgenin alt ve üstyapılarına zarar verenleri tespit etmek ve bu zararları tazmin ettirmek,
- h) Bölge içinde ihtiyaç duyulan ulaşım ve taşıma taleplerini karşılamak, planlanan park ve yeşil alanları oluşturmak, bakım ve korunmalarını sağlamak, umurun ihtiyaçlarına cevap verecek lokanta, kafeterya, büfe ve benzeri yerleri organize etmek, işletmek veya işlettirmek ve sahanın tüm temizlik ve genel sağlık konularını çözümlmek.

Kullanıcılar ile İlişkiler

Madde 27-(Değişik, 17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete)

Kullanıcılar, Bölgedeki faaliyetleri dolayısıyla yapılmasını istedikleri işlerle ilgili olarak "Serbest Bölge İşlem Formu"nu doldurarak Bölge Müdürlüğü'ne vermek ve Özel Hesaba ödenmesi gereken ücreti bölge gelirlerinin toplanması amacıyla açılmış olan özel hesabın bulunduğu bankalara ödeyip, aldıkları iki makbuz kopyasından birini Bölge Müdürlüğüne verilen "Serbest Bölge İşlem Formu" nüshasına ekleyerek İşletici veya B.K.İ. yetkililerine teslim etmek suretiyle, müracaatlarını yaparlar. Özel Hesab'a ödeme olmadığı hallerde "Serbest Bölge İşlem Formu"nun kalan nüshalarının Bölge Müdürlüğünden alınıp, İşletici veya B.K.İ. yetkililerine verilmesiyle müracaat işlemi tamamlanır.

"Serbest Bölge İşlem Formu", Kullanıcı ile İşletici veya B.K.İ. arasındaki iş ilişkisini belirtilen, hizmet sözleşmesi niteliğine haiz olup, İşletici veya B.K.İ. yetkililerince bu formun imzalanarak bir nüshasının Kullanıcıya verilmesiyle sözleşme akdedilmiş olur.

Kullanıcılar, Bölgeye gelen ve giden veya Bölgede bulunan mallar için ihtiyaç duydukları yükleme, boşaltma, taşıma, istifleme ve diğer hizmetlerini ücreti karşılığında İşleticiye veya B.K.İ.'ne yaptırırlar. Kullanıcıların Bölgedeki faaliyetleri nedeniyle ihtiyaç duydukları araç,

gereç ve ekipmanları İşletici veya B.K.İ. sağlayamadığı takdirde Kullanıcılar, Bölge Müdürlüğünün izni ve İşletici veya B.K.İ.'nin koordinasyonu dahilinde, aynı Bölgede faaliyette bulunan diğer Kullanıcılardan da temin edebilirler. İşletici veya B.K.İ. bu hizmetlerden dolayı Kullanıcıya bizzat yaptığı koordinasyon hizmeti karşılığında koordinasyon ücreti dışında başka ücret talep edemez.

Kullanıcının "Serbest Bölge İşlem Formu", kamu veya özel bir kuruluş tarafından yerine getirilmesi gereken bir hizmet talebini kapsıyorsa, özel kuruluş tarafından yerine getirilecek işler için Bölge Müdürlüğünden ön izin alınmak kaydıyla, hizmet ücretinin İşletici veya B.K.İ. veznesine ödenmesi ve alınan iki makbuz kopyasından birinin Bölge Müdürlüğünden getirilen "Serbest Bölge İşlem Formu" nüshasına eklenmek üzere, İşletici veya B.K.İ. yetkilisine verilir.

İşletici veya B.K.İ. tarafından yürütülen hizmetlere ilişkin tarifeler ve esaslar Genel Müdürlük tarafından belirlenir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Gümrük ve Vergi Muafiyeti ile Teşvikler

Gümrük Muafiyeti

Madde 28-(Mülga, 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete)

Vergi ve Diğer Teşvikler

Madde 29- (Mülga, 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete)

ÜÇÜNCÜ KISIM

Bölgedeki Mallar, Kira Ve Hizmet Sözleşmeleri Ve Tarifeler

BİRİNCİ BÖLÜM

İhraç ve İthal Olunan Mallar ve Transit Mal Taşımacılığı

İhraç Edilen Mallar

Madde 30- Türkiye'den Bölgeye sevk edilen mallar, dışticaret rejimine tabi tutulur ve bu rejime göre ihraç edilmiş sayılır. Bölge ile diğer ülkeler ve Serbest Bölgeler arasında dışticaret rejimi uygulanmaz. Bölgeden yurtdışına mal gönderilmesi ve hizmet verilmesi serbesttir.

Dışticaret rejiminde öngörülen süre içinde, Türkiye'den Bölgeye ihraç edilip tekrar Türkiye'ye geri getirilen mallardan 41'inci maddenin birinci fıkrasının (b) bendinin 2 no'lu alt bendinde belirtilen ücret alınır.

Bir parti olarak toplam fatura bedeli 500 A.B.D. Dolarının altında kalmak üzere Bölge Müdürlüğü veya Bölge Müdürlüğü onayı ile İşletici veya B.K.İ. ya da Kullanıcı tarafından Bölgeye getirilen Türkiye mahreçli mallar, isteğe bağlı olarak ihracat işlemine tabi tutulmayabilir.

Bölgeden çıkartılan mallar için;

- "Menşe Şahadetnamesi", Gümrük Kanunu ve buna bağlı Gümrük Yönetmeliğinin ilgili;
- "A.TR. Dolaşım Belgeleri", 10.01.1979 tarih ve 16515 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "AET Dolaşım Belgeleri Yönetmeliği";
- "EUR.1 Sertifikası", 22.05.1992 tarih ve 21235 Mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "EUR.1 Dolaşım Sertifikaları Yönetmeliği"; hükümlerine göre, Ticaret ve Sanayi Odalarına üyelik şartı aranmaksızın, Bölge Müdürlüğünün yazısına istinaden mahalli Odalarca verilir.

Serbest Bölge Gümrük İdareleri, vize edilmek üzere ibraz olunan "A.TR Dolaşım Belgeleri" ve "EUR.1 Sertifikası"nın doğruluğunun kontrolünü ve sözkonusu Belge ve Sertifikada kayıtlı eşyanın muayenesini yaparak vize eder.

Serbest Bölgelerdeki malların menşei ve bu mallar için A.TR Dolaşım Belgeleri ve EUR.1 Sertifikası düzenlenmesiyle ilgili olarak;

Serbest Bölgeler, Gümrük Kanunu'nun 15'nci maddesi uyarınca, Türkiye siyasi sınırları içinde yer almakla beraber, vergi ödeme mükellefiyeti açısından gümrük hattı dışındadır. Bölgelerde üretilen mallar, Gümrük Kanunu'nda belirtilen menşe kriterleri; Türkiye'de elde edilen Türkiye menşeli ürünler -tümüyle üretilme kriteri- veya tümüyle Türkiye'de elde edilmemiş yabancı menşeli veya menşei belirsiz girdiler ihtiva eden eşyanın, Türkiye'de gördüğü değişiklik ve işlem dolayısıyla Türkiye menşeli sayılması -Esaslı değişim kriteri- çerçevesinde, "Türkiye Menşeli" hüviyetine haizdir.

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık yaratan Ankara Anlaşması'nın 4'ncü maddesinde belirtilen "Geçiş Dönemi"nin gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve sürelerini belirleyen Katma Protokol'ün 2'nci maddesi kapsamında, Türkiye veya Topluluk'da ithal işlemleri tamamlanmış, gerekli gümrük vergisi ve eş etkili vergi veya resimleri tahsil edilmiş ve bu vergi ve resimleri tam veya kısmi bir iadeden yararlanmamış olan üçüncü ülkeler çıkışlı serbest dolaşım durumunda sayılan malların, Bölgede ham, yarı mamül veya mamül halde bulunmaları dolayısıyla veya bunların Bölgede üretilen bir malın bünyesine girmesiyle üretilerek millileşen eşya için, eşyanın tarife pozisyonunda meydana gelen değişikliğe bakılmaksızın, düzenlenen A.TR Dolaşım Belgeleri, Serbest Bölge Gümrük İdareleri'nce vize edilir.

Katma Protokol'ün 3'üncü maddesinde belirtildiği şekilde, Türkiye veya Topluluk'da elde edilen ve imaline Türkiye veya Topluluk'da serbest dolaşım durumunda bulunmayan üçüncü ülkeler çıkışlı maddeler giren mallar için A.TR. Dolaşım Belgeleri düzenlenmesi, imallerine giren üçüncü ülkeler maddeleri için Ortak Gümrük Tarifesi'nde öngörülen "Fark Giderici Vergi"nin 2/72 ve 3/72 sayılı Ortaklık Konseyi Kararları hükümlerine göre ihracatçı ülke Türkiye'de, Serbest Bölge Gümrük İdaresi'nce tahsil edilmesiyle mümkündür. Söz konusu mallar için düzenlenen A.TR Dolaşım Belgeleri, Serbest Bölge Gümrük İdareleri'nce vize edilir.

Türkiye ile EFTA Devletleri Arasında Akdedilen Anlaşma'ya Ek Protokol B'de yer alan hükümlerin Türkiye'deki Serbest Bölgelerde yerine getirilmesi ile Türkiye menşei kazanan ürünler için Menşe Şahadetnamesi ve EUR.1 Sertifikası düzenlenir ve bu sertifika Serbest Bölge Gümrük İdaresi'nce vize edilir.

(*) Bu Yönetmelikte Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na verilen görevler 4059 Sayılı Kanun ile Dış Ticaret Müsteşarlığı'na devredilmiştir.

İthal Edilen Mallar ve Transit/Aktarma Mal Taşımacılığı

Madde 31- Bölgeden, Türkiye'ye sevk edilen mallar dışticaret rejimine tabi tutulur ve bu rejime göre ithal edilmiş sayılır. Bölge ile diğer ülkeler ve Serbest Bölgeler arasında dışticaret rejimi uygulanmaz.

Transit/Aktarma taşımaya tabi malların Bölgeye giriş ve çıkışı Bölge Müdürlüğünün izniyle yapılır.

Yabancı bir memleketten başka bir yabancı memlekete veya Türkiye'den yabancı bir memlekete gitmek ya da yabancı bir memleketten Türkiye'ye gelmek üzere Bölgeden geçen/geçirilen eşya, Bölgede "Transit" halinde sayılır. Transit olarak geçen/geçirilen eşyanın, Serbest Bölgede aktarma edilmesi, karaya çıkarılması veya bir süre kalması transit halini değiştirmez.

Yabancı bir ülkeden deniz, hava, demiryolu ve karayoluyla Serbest Bölge limanına getirilen eşyanın, deniz yoluyla yabancı bir limana veya diğer bir Serbest Bölge limanına sevki "Aktarma" sayılır.

İKİNCİ BÖLÜM

Bölgeye Mal Giriş ve Çıkışı

Bölgeye Getirilmesi Yasak Olan veya Özel Düzenek/Yapı Gerektiren Mallar

Madde 32 (Değişik; 27.03.2001 tarih ve 24355 sayılı Resmi Gazete)-Ateşli silahlar ve bunların mühimmatının, radyoaktif maddelerin, tehlikeli ve zehirli atıkların bölgelere getirilmesi yasaktır.

Parlayıcı, patlayıcı, yanıcı, yanmayı artırıcı veya birarada bulunduğu mallar için tehlikeli olan maddeler özel düzenek veya yapıların bulunması şartıyla bölgelere getirilebilir.

Uyuşturucu maddeler, psikotrop maddeler ve bunlarla ilgili kimyasal maddeler ile bunların müstahzarlarının serbest bölgelere giriş ve çıkışı Sağlık Bakanlığının uyguladığı ulusal ve uluslararası mevzuat hükümlerine tabidir.

Malların Bölgeye Girişi ve Çıkışı

Madde 33- Malların Bölgeye girişi ve çıkışı ile ilgili usul ve esaslar Genel Müdürlükçe çıkarılacak genelge/tebliğlerle düzenlenir.

Bölge ile Diğer Varış Yerleri Arası Mal Akımı

Madde 34- Serbest Bölge adresli olduğu halde herhangi bir nedenle Bölgeye dahil olmayan bir yere boşaltılan mallar veya Bölgeye ait olmayan bir varış yerine adres edilmiş, fakat Bölgeye dahil bir yere boşaltılan mallar, adres edildikleri varış yerlerine Gümrük İdaresinin gözetim ve denetimi altında en seri şekilde gönderilir. Ancak Bölge adres verilerek gönderilen mallar en kısa zamanda Serbest Bölgeye intikal ettirilir. Ancak, serbest bölge adresli malların Bölgeye gelip, yer olmaması nedeniyle Gümrük antreposuna veya bir başka yere depolanması halinde, geçici kabulle yurtiçine satıldığında veya sair şekilde yurtiçine sokulduğunda ya da yurtdışına gönderildiğinde bu mallar serbest bölge hükümlerine tabi olur. Bölge depolarının yeterli olmasıyla bu uygulamaya son verilir.

Bölge içerisindeki eşyanın yükleme, boşaltma, nakletme, ve sair işlemleri için gerekli ekipman, araç ve gereçlerin geçici olarak Bölgeye sokulmasına, Bölge Müdürlüğünün yazılı talebi doğrultusunda, Gümrük Muhafaza Müdürlüğünce tutulan "Giriş-Çıkış Defteri"ne kaydı suretiyle Gümrük İdaresince izin verilir.

Serbest Bölge adresli veya çıkışlı olup, deniz yoluyla gelen veya giden eşyanın, Bölgenin denize rıhtımı olmaması veya limanı olmasına rağmen yakın bir limandan getirilmesi veya götürülmesi durumunda Bölge ile olan bağlantısı, Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğünce tescilli ve Bölge Müdürlüğünce tanzim ve tescilli "Serbest Bölge İşlem Formu"na istinaden ve "Transit Beyannamesi" düzenlenmesine gerek kalmadan, Gümrük İdaresince görevlendirilecek memurun refakatinde gemiden doğrudan Bölgeye alınmasıyla veya Bölgeden gemiye götürülmesiyle sağlanır. Geminin bulunduğu yer ile Bölge arasındaki koridor, Serbest Bölge olarak addedilir. Bir Serbest Bölgenin fiziki olarak ayrılmış olan kısımları arasındaki mal sevkıyatı gümrük gözetiminde yapılır.

Havaalanları içi veya sınırındaki serbest bölgelere havayoluyla gelen-giden tehlikeli maddelerin özel kaplar içerisinde getirilerek apronda bekletilmeksizin hazır bulundurulacak araçlar ile Serbest Bölge hava aracına aktarılması için B.K.İ. veya İşletici, Havaalanı ve Gümrük İdareleri ile gerekli koordinasyonu sağlar.

Malların Satılması veya Devri

Madde 35- Kullanıcılar, Bölgeden yurtdışına veya Türkiye'ye toptan satış yaparlar. Kullanıcılar ve Bölgede depo kiralayan firmalar, Bölge Müdürlüğüne yazılı olarak bildirmek kaydıyla, aynı Bölgedeki diğer Kullanıcılara toptan satış yapabilir veya mallarını toptan devredebilirler.

Fıkra 2 (Mülga; 20.07.1995 tarih ve 22349 sayılı Resmi Gazete)

Bölgedeki Mallardan Sorumluluk

Madde 36- Bölgede faaliyette bulunan Kullanıcılar, mallarındaki kayıp ya da sayı, çeşit ve ağırlık bakımından meydana gelen noksanlık ile mal kalitesindeki değişikliklerden dolayı Bölge Müdürlüğüne karşı sorumludurlar. Kullanıcılar, malların tabiatından ileri gelen bir kayıp ve noksanlığın varlığını veya mücbir sebepten dolayı bu farklılığın doğduğunu kanıtlamaları halinde bu sorumluluk ortadan kalkar.

Bölgedeki mallarda; normal işlemler, tabii aşınma, fire veya benzeri nedenler dışında, bir eksikliğin veya sebebi açıklanamayan bir fazlalığın tesbit edilmesi halinde, ilgili Kullanıcı, İşletici veya B.K.İ. bu durumu Bölge Müdürlüğüne yazılı olarak bildirir ve gerekli yükümlülükleri yerine getirir.

İmha Edilmesi Gerekli Olan Mallar ve Atıklar

Madde 37- (Değişik,29.06.2003 tarih ve 25153 sayılı Resmi Gazete)

Kullanım süresinin dolması, eskime, bozulma, çürüme vb. nedenlerle bölge dışına çıkarılması gerektiği veya diğer kullanıcıların mallarına zarar verici olduğu ya da sağlık kurallarıyla bağdaşmadığı Bölge Müdürlüğü'nce tespit edilen malların bölgede veya bölge dışında imhasına Bölge Müdürlüğü başkanlığında, Gümrük ve Gümrük Muhafaza Müdürlükleri, Çevre Bakanlığı ile İşletici veya B.K.İ. yetkilileri ve gerektiğinde Bölge Müdürlüğünce tayin edilecek ve mallar üzerinde ihtisası olan bir eksperin de bulunduğu komisyon tarafından karar verilir.

Komisyon tarafından imhasına karar verilen bu malların imhası Bölge Müdürlüğünce kullanıcıdan yazılı olarak talep edilir. Bu talebin, tebliğ edildiği tarihten itibaren 24 saat içinde yerine getirilmeye başlanması esastır.

Malların imha işlemine kullanıcı tarafından başlanılmaması halinde, imha işlemi İşletici veya B.K.İ. tarafından yürütülür. Yapılan tüm masraflar için kullanıcıya rücu edilir, yapılan masrafların kullanıcı tarafından ödenmemesi halinde Yönetmeliğin 14/a maddesine göre kullanıcının ticari işlemleri durdurulur.

Bölge içerisinde imha yeri bulunmaması durumunda bu mallar imha edilmek üzere İşletici veya B.K.İ.nce, veya kullanıcı tarafından Gümrük İdaresi görevlilerinin gözetimi altında ayniyat kontrolü yapılmak suretiyle bölge dışındaki temizlik hizmetiyle ilgili kamu görevlilerine veya bu işi yapan özel kişilere imha edilmek üzere teslim edilir. İmha edilen mallar kullanıcının envanter kayıtlarından silinir.

Bölgedeki faaliyetler sonucu ortaya çıkan atıkların bölge dışına çıkarılmasına, Bölge Müdürlüğü'nün başkanlığında Gümrük ve Gümrük Muhafaza Müdürlükleri, Çevre Bakanlığı, İşletici veya B.K.İ. temsilcilerinden oluşturulan bir komisyon tarafından karar verilir. Bölgeden çıkarılmaları uygun görülen atıklar (kap, ambalaj maddeleri, hurdalar, çöpler, evsel nitelikli atıklar v.b.) İşletici veya B.K.İ. yetkililerince, Gümrük İdaresi görevlilerinin gözetimi altında bölge dışındaki temizlik hizmetleriyle görevli kamu görevlilerine veya bu işi yapan özel kişilere teslim edilir. Şayet bu yetkililerce, atıkların bölgeden uzaklaştırılması için bir ücret talep edilirse, bu ücretler ilgili kullanıcılar tarafından ödenir. Söz konusu maddelerin imhasının gerekli olması halinde yukarıdaki fıkralarda belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde imha işlemi gerçekleştirilir.

Tehlikeli atıklar ise Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'ndeki hükümlere göre tasfiyeye tabi tutulur.

Terk Edilmiş ve Dağınık Mallar

Madde 38- Bölgede, hiç bir Kullanıcıya ait olmayan parsellere bırakılmış veya terk edilmiş mallar, Bölge Müdürlüğünün gözetim ve denetimi altında İşletici veya B.K.İ. tarafından toplatılarak, bu konuda tutulacak kayıt defterine işlenir ve Yönetmeliğin 52'nci maddesine göre tasfiye edilir.

Yükleme, boşaltma, taşıma ve sair işlemler esnasında ambalajlarından dağılmış, dökülmüş ve tekrar ambalajlanmasından sonra arta kalan sahibi belli dağınık mallar, İşletici veya B.K.İ. tarafından, toplama, süpürme ve tekrar ambalajlama masrafları Kullanıcı tarafından ödendiği takdirde, sahiplerine teslim edilir. Aksi halde terk edilmiş mal işlemine tabi tutulur.

Hasarlı Mallar

Madde 39- Gerek Bölgeye sokulurken veya Bölgeden çıkartılırken ve gerekse Bölge içinde işleme tabi tutulurken, hasarlı ambalajda bulunduğu veya kurcalanmış olduğu tesbit edilen şüpheli mallar için Bölge Müdürlüğünce, İşletici veya B.K.İ.'nin yükleme boşaltma işlerini yapan kişi veya kuruluş yetkilileri ile gemi kaptanı, acenta ve nakliyecinin veya temsilcilerinin bulunduğu üç kişilik bir komisyon oluşturularak, mallar sınıflandırılır, sayılır veya tartılır ve tekrar ambalajlanır. Bu komisyona, malların nakliye sigortasını yapan sigortacı veya temsilcisi de katılabilir. Durum, bir tutanakla tesbit edilerek, Bölge Müdürlüğüne bildirilir. Tutanakta, mallarda tesbit edilen fazlalık veya eksiklikler belirlenir. Eksiklik veya fazlalık durumunda, duruma göre gemi kaptanı, acenta, nakliyecisi veya kullanıcı, Yönetmeliğin 36'ncı maddesi hükümleri gereğince sorumlu tutulur. Sahipsiz mallar, terk edilmiş mallar olarak addedilir ve 38'nci madde hükmüne göre işleme tabi tutulurlar.

DÖRDÜNCÜ KISIM

Özel Hesap Ve Özel Ödenek, Serbest Bölge Gelirleri, Kira Sözleşmeleri

Birinci Bölüm

Özel Hesap

Madde 40-(Değişik, 17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete) -Özel hesap gelirleri için Müsteşarlık tarafından Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdinde, Türk Lirası, ABD Doları veya diğer dövizler cinsinden Genel Müdürlük ve her Bölge Müdürlüğü adına ana hesaplar açtırılır. Ayrıca, Genel Müdürlükçe merkezdeki, bölge müdürlüklerince bölgelerdeki kamu bankaları öncelikli olmak üzere bankalarda, bölgede banka bulunmaması halinde bölgeye en yakın mahalde bulunan bankalarda Türk Lirası, ABD Doları veya diğer dövizler cinsinden her gelir kalemi için özel hesaba ait tali ve gerektiği takdirde geçici hesaplar açtırılır.

Bölgelerdeki ilgili banka şubelerince yapılan tahsilattan, işletici veya B.K.İ.'lere sözleşmeler gereği günlük olarak yapılan gelir payı aktarmalarından sonra bakiye tutarlar 5 iş günü içerisinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki hesaplara aktarılır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası hesaplarında toplanan tutarlardan, Genel Müdürlük talimatına istinaden faaliyet ruhsatı müracaat ücretlerinden ve kiralardan yapılan iadeler düşüldükten ve fazla alındığı tespit edilen özel hesap gelirleri iade edildikten sonra kalan tutar, talimata gerek kalmaksızın Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası hafta sonları itibariyle Müsteşarlık merkez ödemelerini yapan merkez saymanlığı hesabına, döviz cinsi gelirler için bankanın döviz alış kuru esas alınarak yapılacak dönüştürme işlemi sonucunda Türk Lirası olarak yatırılır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası aylık olarak hazırlanan özel hesap vaziyet cetvelleri Müsteşarlığa gönderilir.

(Değişik, 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete) Merkez saymanlık hesabına yatırılan meblağın tamamı bütçeye gelir kaydedilir.

Serbest Bölge Gelirleri ve Tahsilat Yapılmayacak Haller

Madde 41-(Değişik, 17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete)

Özel hesabın gelirleri aşağıdaki kalemlerden oluşur:

a) Ruhsatlar ve izin belgeleri karşılığı tahsil edilecek, 11'inci maddeye istinaden belirlenen ücretler:

1) Faaliyet ruhsatı almak için Genel Müdürlüğe yapılacak müracaatlarda alınacak faaliyet ruhsatı müracaat ücretleri,

2) Faaliyet ruhsatının kaybedilmesi, yıpranması ve diğer nedenlerle yeniden düzenlenmesi halinde alınacak ücretler,

3) Açık alan kullanma ruhsatı almak için Bölge Müdürlüğüne yapılacak müracaatlarda alınacak ücretler,

4) Depo kullanma belgesi almak için Bölge Müdürlüğüne yapılacak müracaatlarda alınacak ücretler,

5) Giriş izin belgesinin düzenlenmesi karşılığında alınacak ücretler ile bu belgenin ve özel izin belgesinin kaybedilmesi nedeniyle yeniden düzenlenmesi durumunda alınacak ücretler, peşin olarak özel hesaba yatırılır.

b) Bölgelere giren ve çıkan mallar üzerinden tahsil edilecek binde 5 ücretler:

1) Yurtdışından bölgeye getirilen malların CIF değeri üzerinden binde 5 oranında alınacak ücretler,

2) Bölgeden Türkiye'ye çıkarılan malların CIF değerleri üzerinden binde 5 oranında alınacak ücretler,

3) Kullanıcının kendisine ait olmayan, bakım, onarım veya tamir maksadıyla bölgeye geçici olarak getirilen malların bölge içinde gördüğü hizmet dolayısıyla yaratılan katma değeri üzerinden alınacak binde 5 oranındaki ücretler,

4) Kullanıcının kendisine ait olmayan, fason imalat amacıyla bölgeye geçici olarak getirdiği malların bölgede işçilik gördükten veya daha ileri derecede işçilik görmek üzere Türkiye'ye çıkarılıp geri getirildikten sonra bölgeden nihai çıkışında bölgede ve Türkiye'de yaratılan katma değer üzerinden binde 5 oranında alınacak ücretler,

5) Kullanıcının kendisine ait olmayan, bakım, onarım veya tamir maksadıyla bölgeye yurtdışından geçici olarak getirilen mallar ile bölgedeki bina, tesis ve demirbaşların bakım, onarım veya tamirinde kullanılmak üzere yurt dışından geçici olarak getirilen araç, gereç ve ekipmanların, 58'inci maddede belirtilen süre içerisinde bölge dışına çıkarılmaması halinde bu malların CIF değeri üzerinden binde 5 oranında alınacak ücretler,

6) Bakım ve onarım amacıyla bölgeden Türkiye'ye çıkarılan kullanıcılara ait demirbaş ve yatırım mallarının 12 ay içinde bölgeye getirilmemesi halinde çözülen, 58'inci maddenin 2'nci fıkrasında belirtilen ve söz konusu malların defter ve belgelerde kayıtlı değerleri üzerinden binde 5 oranında alınacak teminatlar,

7) Sergilenmek, fuarlarda teşhir edilmek veya işlem görmek üzere bölgeden Türkiye'ye geçici olarak gönderilen, Türkiye'den satın alınarak bölgeye getirilen ancak, sipariş ve evsafına uygun olmadığı için değiştirilmek veya işlem görmek üzere bölgeden Türkiye'ye çıkarılan malların 12 ay içerisinde bölgeye getirilmemesi halinde çözülen, 58'inci maddenin 2'nci

fıkrasında belirtilen ve söz konusu malların CIF değerleri üzerinden binde 5 oranında alınacak teminatlar,

peşin olarak özel hesaba yatırılır.

c) Serbest bölgeyi işleten gerçek veya tüzel kişilerle yapılacak sözleşmeler uyarınca tahsil edilecek ücretler:

1) İşleticilerin yıllık net karları üzerinden alınan sözleşmede belirtilen orandaki kar payları yıl sonu döviz alış kurundan hesaplanarak ABD Doları cinsinden ait olunan dönemi takip eden yılın 5'inci ayının son iş günü mesai bitimine kadar,

2) İşletici ve B.K.İ.'lerin, bölgenin işletilmesi veya kurulup işletilmesi ile ilgili faaliyetleri sonucu tahakkuk eden net aylık gelirleri üzerinden yüzde 4 oranında alınacak ücretler takip eden ayın 20'nci günü mesai bitimine kadar,

3) Hazine arazisi üzerinde kurulu serbest bölgelerde faaliyet ruhsatı verilmesi uygun görülen gerçek veya tüzel kişilere açık alanların kiraya verilmesi halinde, kira bedelleri 8'inci madde kapsamında yapılan kira sözleşmesinde öngörülen sürelerde işletici veya B.K.İ. tarafından tahsil edilir. Tahsil edilen kira bedellerinin işletici tarafından yüzde 90'ı, B.K.İ. tarafından yüzde 63'ü işletme veya kuruluş ve işletme sözleşmelerinde belirtilen süreler içerisinde,

4) Hazineye ait bina ve tesisler ile faaliyet ruhsatının iptali veya süresinin sona ermesiyle Hazineye intikal eden bina ve tesislerin işletici veya B.K.İ.'ce kiraya verilmesi halinde tahsil edilen kira bedellerinin işletici veya B.K.İ. tarafından yüzde 90'ı işletme veya kuruluş ve işletme sözleşmelerinde belirtilen süreler içerisinde,

5) Özel mülkiyete ait arazi üzerinde kurulu serbest bölgelerde B.K.İ.'nin kiraya verdiği arazi ve işyerlerinin tahakkuk eden kira gelirlerinden yüzde 4 aylık gelir payı ve sattığı arazi ve işyerlerinden elde ettiği net gelirlerden yüzde 4 aylık gelir payı takip eden ayın 20'nci günü mesai bitimine kadar,

6) İşletici, B.K.İ. ve kullanıcıların Yönetmelik hükümlerine, işletme veya kuruluş ve işletme sözleşmelerine aykırı olarak taahhütlerini zamanında veya hiç yerine getirmemeleri halinde tahsil edilecek cezai şart, masraf ve faizler tahsili müteakiben,

özel hesaba yatırılır.

d) Kanunun 7'nci maddesinin (d) bendinde belirtilen diğer gelirler:

1) Kullanıcıların hizmet faaliyetleri sonucunda düzenledikleri faturada belirtilen tutar üzerinden binde 5 oranında alınacak ücretler peşin olarak,

2) Bankaların ve sigorta kuruluşlarının faaliyetleri nedeniyle elde ettikleri gelirlerinden – yapmış oldukları bütün muameleler nedeniyle kendi lehlerine nakden veya hesaben tahakkuk eden paralardan– binde 5 oranında alınacak paylar üçer aylık dönemler itibarıyla Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarının 20'nci günü mesai bitimine kadar,

3) Bölge Müdürlüğü tarafından kullanıcılara kiralanan arazi ve binalardan elde edilecek kira bedelinin tamamı,

4) Herhangi bir nedenle Hazineye intikal eden menkullerin satışından, gayrimenkullerin kullanım hakkının süreli olarak devrinden elde edilecek gelirler,

5) Genel Müdürlük veya Bölge Müdürlüklerince bastırılan ve satış yoluyla dağıtımına karar verilen her nevi basılı kağıt veya yayınların bedeli,

6) Satın alma ve satışlar nedeniyle yapılan sözleşmelerde belirtilen cezai şart, masraf ve faizler,

7) Faaliyet ruhsatı almak için Genel Müdürlüğe yapılan müracaatlarda, Genel Müdürlüğün uygun görüş yazısından sonra 30 gün içerisinde faaliyet ruhsatı almaktan vazgeçilmesi halinde alınacak ücret,

özel hesaba yatırılır.

Bölge Müdürlüklerince hiçbir suretle kasaya gelir tahsil edilemez. Tüm gelir tahsilatları bankalar nezdinde açılan hesaplar aracılığı ile yapılır.

Aşağıdaki hallerde özel hesaba tahsilat yapılmaz:

1) Türkiye’den bölgeye getirilen mallardan, bölgeden yurtdışına çıkarılan mallardan, bölge içi satışlardan, imha veya tasfiye edilmek üzere bölgeden çıkarılan ve tahlil ve numune amacıyla bedelsiz olarak getirilen veya götürülen mallardan, yatırım ve tesis safhasında kullanılmak üzere getirilen mallardan, tevsi ve kapasite artırmak amacıyla getirilen mallardan binde 5 ücret alınmaz.

Kullanıcının kendisine ait olmayan bakım ve onarım maksadıyla bölgeye geçici olarak getirilen mallardan, bölgedeki bina, tesis ve demirbaşların bakım, onarım veya tamirinde kullanılmak üzere bölgelere geçici olarak getirilen araç, gereç ve ekipmandan ve fason üretim amacıyla getirilen mallardan, bu maddenin (b) bendinin 3’üncü ve 4’üncü alt bendleri saklı kalmak kaydıyla, binde 5 ücret alınmaz.

Kapalı alan inşaatının tamamlanması, ek yatırım yapılması, üretim konusunda faaliyet ruhsatı sahibi kullanıcıların üretimde kullanacakları yatırım mallarının girişi, makine ve teçhizatın yenilenmesine ilişkin mal girişleri veya kapasite artırımına yönelik yeni makine, teçhizat ve ofis makineleri girişi yatırım ve tesis safhasında yapılan mal girişi olarak kabul edilir. Yatırım ve tesis kapsamında mal girişlerine ilişkin denetim Bölge Müdürlüğünce yapılır.

2) İşletici veya B.K.İ. ayrı faaliyet ruhsatı almak ve ayrı muhasebe kayıtları tutmak kaydıyla Hazine arazisi üzerinde yaptığı veya yaptırdığı bina ve tesisleri kiraya vermek veya bölgede yapılması öngörülen faaliyet konularında faaliyet gösteren kuruluşlara ortak olmak suretiyle elde ettikleri gelirlerden özel hesaba herhangi bir pay ödemez.

3) Bölgeden yurtdışına satılan bir malın herhangi bir nedenle geri gelmesi veya yurtdışından bölgeye gelen ancak evsafına uygun olmaması veya bozuk çıkması nedeniyle değiştirilmek veya tamir edilmek üzere mahreç ülkesine iade edilen eşyanın serbest bölgeye getirilmesi halinde binde 5 ücret alınmaz.

Özel Hesap Gelirlerinin İadesi

Madde 42- (Değişik, 17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete)

Aşağıdaki hallerde tahsil edilen özel hesap gelirleri iade edilir:

a) Faaliyet ruhsatı almak için yapılan müracaatlarda; Genel Müdürlükçe müracaat değerlendirildikten sonra faaliyet ruhsatı verilmesinin uygun görülmemesi veya Genel Müdürlüğün uygun görüş yazısından önce firma tarafından müracaattan vazgeçilmesi halinde yatırılmış olan ücretin tamamı,

b) Genel Müdürlüğün uygun görüş yazısından sonra 30 gün içerisinde faaliyet ruhsatı almaktan vazgeçilmesi halinde, 41’inci maddenin (d) bendinin 7 no’lu alt bendinde belirtilen ücretin özel hesaba yatırılmasını müteakip yatırılmış olan faaliyet ruhsatı ücretinin tamamı,

c) Serbest bölge kullanıcılarından peşin olarak tahsil edilen kira bedellerinden, faaliyet ruhsatı iptali nedeniyle kira sözleşmesinin fesh edilmesi sonucunda sözleşmeler gereğince iadesi gereken kira tutarları,

d) Fazla alındığı tespit edilen özel hesap gelirleri, geliri doğuran olayın başlangıç tarihinden itibaren 1 yıl içerisinde,

ıade edilir.

Özel Hesap Gelirlerinin Takip ve Tahsili

Madde 43 - (Değişik, 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete)

Özel hesap gelirlerinin 41 inci maddede belirtilen sürelerde kullanıcı, İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi tarafından ödenmediğinin veya eksik ödendiğinin tespit edilmesi halinde, aşağıdaki esaslara göre takip ve tahsil işlemi yapılır:

a) Bu Yönetmeliğin 41 inci maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinin tamamı ile (d) bendinin (3) üncü ve (4) üncü alt bentlerinde yer alan gelirlerden ödenmeyen döviz bazındaki tutarlara, Müsteşarlık ile İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi şirketler arasında akdedilen işletme sözleşmeleri ile kullanıcılarla yapılan sözleşme ve protokollerde belirtilen oranlarda gecikme zammı uygulanarak, tebligatın yapıldığı tarihten itibaren 30 gün içerisinde ana para ve gecikme zammı toplamının döviz bazında ödenmesi tebliğ edilerek ilgililerden istenir.

b) Bu Yönetmeliğin 41 inci maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinin tamamı ile (d) bendinin (3) üncü ve (4) üncü alt bentleri dışında sayılan gelirlerden hiç ödenmeyen veya eksik ödenen döviz bazındaki tutarlar, vade tarihlerindeki T. C. Merkez Bankası döviz alış kuru üzerinden Türk Lirasına çevrilmek suretiyle 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun belirlediği oranlarda gecikme zammı uygulanarak, tebligatın yapıldığı tarihten itibaren 30 gün içerisinde anapara ve gecikme zammı toplamının Türk Lirası bazında ödenmesi tebliğ edilir ve ilgililerden istenir.

c) İlgililer belirtilen süre içerisinde yapılan tebligata itiraz edebilir, ancak, tebligata itiraz edilmesi takibatı durdurmaz.

d) Tebligatın yapıldığı tarihten itibaren 30 gün içerisinde yapılan itirazlar Bölge Müdürlüğünce veya Genel Müdürlükçe, itirazın yapıldığı tarihi takip eden 30 günde değerlendirilerek karara bağlanır.

e) Tebligatın yapıldığı tarihten itibaren 30 gün içerisinde ilgililer tarafından özel hesaba ödeme yapılmaması veya eksik ödeme yapılması halinde, ödenmeyen tutarların takip ve tahsili için, Bölge Müdürlüğünce serbest bölgenin bulunduğu yerdeki vergi dairesine bildirimde bulunulur.

f) Vergi dairesine yapılacak bildirimde;

1) Alacağın ödenmesi için yapılan tebligatın tarihi belirtilir.

2) İlgililerden ödenmesi istenilen alacak tutarı Türk Lirası bazında ise, bu tutarın ana para ve faizi ayrı ayrı gösterilir. Döviz bazında ödenmesi istenilen tutar ise, verilen 30 günlük sürenin bitim tarihindeki T. C. Merkez Bankası döviz alış kuru üzerinden Türk Lirasına çevrilmek suretiyle ana para ve faiz tutarı ayrı ayrı gösterilerek, takip ve tahsili gereken tutarlardan sadece asli nitelikteki alacaklara gecikme zammı uygulanacağı bildirilir.

3) Özel hesap gelirlerini ödemeyen gerçek kişi ise nüfus cüzdanının, tüzel kişi ise Türkiye Ticaret Sicil Gazetesinin, yabancı şahıs ise pasaportunun Bölge Müdürlüğünce onaylı fotokopisi gönderilir.

4) Vergi dairesince tahsil edilen ana para ve faiz tutarlarının tamamının T. C. Merkez Bankası nezdindeki özel hesaba aktarılması için ilgili hesap numarası belirtilir.

g) Vergi dairesince yapılan tahsilatlar özel hesabın T. C. Merkez Bankası nezdindeki hesabına tahsilatı takip eden hafta içerisinde aktarılır.

Gelir Programı

Madde 44 - (Değişik, 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete) Bölge Müdürlüklerince, bir sonraki yıl için hazırlanacak tahmini özel hesap gelirlerine ilişkin bilgiler en geç haziran ayı sonuna kadar Genel Müdürlüğe intikal ettirilir. Genel Müdürlüğün gelir tahminleri ile revize işlemleri yapılan Bölge Müdürlükleri tekliflerinden oluşan gelir tahminleri Müsteşarlığın bağlı olduğu Bakanın onayına sunulur. Bu gelir programının bir örneği Maliye Bakanlığına gönderilir.

Özel Ödenek Kaydedilen Tutarlardan Yapılacak Harcama Esasları

Madde 45- (Mülga, 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete)

İKİNCİ BÖLÜM

Kira Tarifeleri ve Kira Sözleşmeleri

Kira Tarifeleri ve Kira Sözleşmelerinde Yer Alması Gereken Özel Şartlar

Madde 46- (Değişik, 17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete) Serbest bölgelerde işletici veya B.K.İ. tarafından önerilen kira tarifelerini onaylamaya, artırmaya, azaltmaya, taksitlendirmeye veya mevcut tarifeler üzerinde değişiklik yapmaya Genel Müdürlük yetkilidir.

Kullanıcılarla İşletici veya B.K.İ. arasında akdedilen kira sözleşmelerinde aşağıdaki şartları içeren hükümler de yer alır:

- a) Kira sözleşmeleri, Kullanıcıya daha önce verilen "Faaliyet Ruhsatı"nda öngörülen süreden daha uzun bir süre için akdedilemez. "Faaliyet Ruhsatı" süresinin sona ermesiyle veya "Faaliyet Ruhsatı" iptaliyle, tarafların birbirlerine feshi ihbarda bulunmaları suretiyle kira sözleşmeleri feshedilir. Bu takdirde kiradan ve kira sözleşmesinde belirtilen depozitodan işleyen süreye ait kira, keza yapılması gereken tamir ve sair giderler indirilerek, bakiye miktar Kullanıcıya iade edilir. Kullanıcının, borçlu kalması halinde kendisinden tamir veya sair giderlerin tazmini için gerekli kanuni yollara başvurulur. Kullanıcı, fesih işlemini müteakip bir ay içinde kendisine ait mal ve eşyaları beraberinde götürmediği takdirde bu mal ve eşyalar, tasfiye işlemine tabi tutulur.
- b) Kiralanan parseller üzerinde Kullanıcılar tarafından yaptırılan bina, hangar, depo, ambar, fabrika gibi bilumum gayrimenkuller; menkuller hariç tutulmak suretiyle, Kullanıcının "Faaliyet Ruhsatı" süresinin sona ermesiyle birlikte Hazinesinin mülkiyetine geçer.
- c) "Faaliyet Ruhsatı" ve sözleşme sürelerinin hitamında 25'inci madde hükmü uyarınca işletilmesi B.K.İ.'ne bırakılan parsel ile bunun üzerindeki tesisleri, B.K.İ. aynı Kullanıcıya tekrar kiralamak isterse, yapılacak sözleşmede parsel ve bina kira birim fiyatları ayrı ayrı gözönünde tutularak kira tutarı hesaplanır ve tercihli olarak bu Kullanıcıya kiralanır.
- d) Kullanıcı, kiraladığı parselde yangın ve diğer tehlikelere karşı gerekli önlemleri almak ve buradaki bina ve tesislerin yangına karşı sigortalarını yaptırmak zorundadır.
- e) Kullanıcı, kiraladığı yere giren ve çıkan bütün mallardan sorumlu olup, Yönetmelik hükümlerine uymakla yükümlüdür.

BEŞİNCİ KISIM

KAMBIYO, BANKACILIK, SİGORTACILIK VE DİĞER HİZMETLER

BİRİNCİ BÖLÜM

Kambiyo, Bankacılık ve Sigortacılık Hizmetleri

Kambiyo

Madde 47-Bölgedeki faaliyetlerle ilgili olarak mal bedelleri, Fon, hizmet ve işçi ücretleri ile ikramiyeleri ve kiralara ilişkin ödemeler dövizle yapılır. Bölgede Türk Lirası ile yapılan ödemeler hakkında 16.8.1985 tarih ve 85/9801 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nda belirtilen esaslar uygulanır.

Bölgede yatırımda bulunan Türkiye dışında yerleşik gerçek ve tüzel kişiler, sermayelerinin nakdi kısmını döviz olarak getirirler.

Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermaye kuruluşları veya Türkiye dışında yerleşik gerçek ve tüzel kişiler, Bölgeye döviz olarak getirdikleri nakdi, ayni ve gayrimaddi haklarla ilgili sermayelerini ve bunlardan elde ettikleri her türlü kazanç ve iratlarını satış ve/veya tasfiye bedellerini, istediklerinde Türkiye'nin diğer kesimlerine ve yurtdışına transfer etmekte serbesttirler. Ancak bu kişiler, transfer edecekleri kıymetleri Bölge Müdürlüğüne bildirmekle ve bu kıymetlerin kendilerine aidiyetlerini tevsik etmekle yükümlüdürler.

Türkiye'de yerleşik kişilerin Bölgeye ihraç etmiş oldukları nakdi sermayenin ve yatırımlardan elde edilen her türlü kazanç ve iratların, satış ve/veya tasfiye bedellerinin Türkiye'nin diğer kesimlerine transferi serbest olup, ayni sermayenin ihracı ise Müsteşarlığın iznine tabidir. Söz konusu nakdi ve ayni sermayenin ve yatırımlardan elde edilen her türlü kazanç ve iratların, satış ve/veya tasfiye bedellerinin yurtdışına ihracı ise serbesttir.

Bankacılık ve Sigortacılık Hizmetleri

Madde 48- Bölgede bulunan banka -kırı bankacılığı hariç- ve sigorta şirketleri genel hükümlere göre faaliyet gösterirler.

Bölgedeki bankalar, Bölgedeki faaliyetleriyle ilgili olarak öncelikle Kullanıcılara kredi verirler.

Bölgedeki bankacılık faaliyetleriyle ilgili olarak Serbest Bölgeler mevzuatında belirtilmeyen hususlar, 25.4.1985 tarihli ve 3182 sayılı Bankalar Kanunu'nun 74'üncü madde hükmüne tabi olur. Bölgede banka kurulması ve yabancı bankaların şube açmasına ilişkin olarak 18.9.1990 gün ve 90/999 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında belirlenen esaslar uygulanır.

İKİNCİ BÖLÜM

Yükleme ve Boşaltma Hizmetleri İle Diğer Hizmetler

Yükleme ve Boşaltma Hizmetleri

Madde 49- Bölgeye gelen malların yükleme, boşaltma ve taşıma hizmetleri, İşletici veya B.K.İ. tarafından yapılır. İşletici veya B.K.İ.'nin olmadığı Bölgelerde bu hizmetler Bölge Müdürlüğünün bilgisi dahilinde diğer özel kişi veya kuruluşlara da yaptırılabilir.

Anılan hizmetlerin özel kişi veya kuruluşa yaptırılması halinde, Bölge Müdürlüğü, İşletici veya B.K.İ. ile bu kişi veya kuruluş arasında bir sözleşme akdedilir. İşletici veya B.K.İ.'nce hazırlanan "Serbest Bölge Hizmet Tarifesi", Bölge Müdürlüğünün de görüşü alınarak Genel Müdürlükçe onaylanır. Hizmet ücretlerinin tahsiline dair usul ve esaslar, bu tarifiede belirlenir.

Diğer Hizmetler

Madde 50 (Değişik; 27.03.2001 tarih ve 24355 sayılı Resmi Gazete)

Bölgede sigortacılık, nakliye acenteliği, gümrük komisyonculuğu, yeminli mali müşavirlik, serbest muhasebeci mali müşavirlik ve eksperlik gibi çeşitli hizmet faaliyetlerinde çalışmak isteyenler, Bölge Müdürlüğünden temin edecekleri "Giriş İzin Belgesi" ile bu hizmetleri yerine getirebilirler.

ALTINCI KISIM

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

İtiraz ve Şikayetler

Madde 51- Bölge ile ilgili olarak; ruhsat, izin ve hizmet ile ücretler hakkındaki itiraz ve şikayetler aşağıdaki şekilde yapılır:

a) Ruhsat ve İzin İle İlgili İtiraz ve Şikayetler;

"Faaliyet Ruhsatı", "Giriş İzin Belgesi" ve "İnşaat Ruhsatı" gibi ruhsat ve izinler hakkındaki itiraz ve şikayetler Genel Müdürlüğe yapılır.

b) Hizmet ve Ücretlerle İlgili İtiraz ve Şikayetler;

Hizmetleri veren İşletici veya B.K.İ. ile ilgili itirazlar Kullanıcılar tarafından itiraz ve şikayet konusu olaya muttali olduğu tarihten itibaren en geç üç gün içinde ilgili Bölge Müdürlüğüne yapılır.

İnceleme konusu yapılan itiraz ve şikayetlerin gerçek ve inandırıcı olduğu kanaatine varılması üzerine, durum İşletici veya B.K.İ. yetkililerine aksettirilir ve bu husustaki cevaplara ve Müsteşarlık ile İşletici veya B.K.İ. arasında akdedilen sözleşme hükümlerine göre tekrar incelemesi yapılır. İtiraz ve şikayetin haklı bulunması halinde yapılan işlemin düzeltilmesi veya yerine getirilmeyen bir hizmet varsa, bunun yapılması İşletici veya B.K.İ.'den yazılı olarak talep edilir. İşletici veya B.K.İ. tarafından bu uyarıya uyulmaması halinde, Bölge Müdürlüğüne gerekli önlemler alınır ve durum Müsteşarlığa duyurulur.

İcra ve Tasfiye İşlemleri

Madde 52 – (Değişik, 17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete)

Serbest Bölgelerde yapılacak icra işlemleri İcra ve İflas Mevzuatına tabidir.

Faaliyet ruhsatının iptal edildiği veya süresinin sona erdiği tarihten itibaren bir ayı geçmemek üzere Bölge Müdürlüğüne verilecek süre içerisinde bölge dışına çıkarılmayan mallar ile bölgede terkedilen mallar, Bölge Müdürünün başkanlığında, Bölge Müdürlüğünden, İşletici/B.K.İ.'den ve gerektiğinde mahalli meslek kuruluşlarından birer kişinin katılımıyla oluşturulacak bir tasfiye komisyonu marifetiyle tasfiye edilir.

Tasfiye edilecek mallar Komisyon tarafından bir tutanakla tespit edilen bedel üzerinden açık artırmayla satılır. Açık artırma tarihi en az 15 gün önceden bir mahalli gazetede üç gün ara ile iki kez ilan edilir. İlk açık artırmada mallar satılmadığı takdirde Komisyonca belirlenecek tarihte yapılacak ikinci açık artırmada, teklif edilen en yüksek fiyat üzerinden satış yapılır.

Komisyonun yapmış olduğu masraflar satış bedelinden düşülür ve geriye kalan miktar Özel Hesaba gelir kaydedilir.

Bölge içinde tasfiye edilemeyen mallar, yukarıda belirtilen komisyon tarafından tutulacak bir tutanakla gümrük idaresine teslim edilir.

İhtilafların Uzlaşma Yoluyla Halli

Madde 53- Kullanıcılar ile İşletici veya B.K.İ. veya Bölgede faaliyet gösteren diğer kişi ve kuruluşlar arasındaki Toplu İş Sözleşmesi üzerinde çıkacak menfaat uyuşmazlıkları dışında kalan iş ilişkilerinden doğan ihtilafların halli için, Bölge Müdürlüğüne müracaat edilerek, ihtilaflar uzlaşma yoluyla çözümlenebilir.

İhtilafların Bölge Müdürlüğü nezdinde uzlaşma yoluyla çözümlenmesi halinde, bu durum bir tutanakla tesbit olunur ve bu tutanağın birer örneği taraflara verilir. Tutanağın bir örneği de Bölge Müdürlüğünde alıkonulur.

Süre Uzatımı

Madde 54- Yönetmelikle tayin edilmiş sürelerle ilişkin hükümlerin uygulanmasında, zorlayıcı sebepler veya beklenmeyen haller dikkate alınarak, Genel Müdürlükçe tesbit edilecek esas ve usüllere göre süre değişimi yapılabilir.

Bölgeye Dahil Edilen Yerlerin Düzenlenmesi

Madde 55- Deniz ve hava limanlarında ayrılarak, Bölgeye dahil edilen yerlerin tabi olacağı genel esaslar için de Yönetmelikteki hükümler uygulanır. Ayrıca bu yerlerin özel şartlarına göre gerekli görüldüğü hallerde Müsteşarlıkça ilave esaslar belirlenir.

Bilgilendirme Hizmetleri

Madde 56 - Dış ticaret faaliyetlerinin arttırılmasına katkıda bulunmak amacıyla;

- Yabancı müteşebbislerle temasları sağlamak ve geliştirmek,
- Uluslararası istatistiki değerleri aktarmak,
- Know-how, lisans ve işbirliği önerilerine ilişkin bilgi iletmek,
- Sanayileşmiş ülkelerdeki firmalar ve bu ülkelerdeki dış ticaret politikaları hakkında bilgi aktarımı sağlamak,

gibi konularda yapılabilecek bilgilendirme hizmetleri için, başta uluslararası bilgi bankaları olmak üzere, çeşitli ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlardan sağlanan veriler, Genel Müdürlükçe Kullanıcılara iletebilir.

İşletici veya B.K.İ.'nin Olmadığı Bölgeler

Madde 57- İşletici veya B.K.İ.'nin bulunmadığı Bölgelerde Yönetmelikle verilen görevler, Bölge Müdürlüklerince yürütülür.

Bekleme Süresi ve Teminat

Madde 58- (Değişik, 17.08.2002 tarih ve 24849 sayılı Resmi Gazete) Bakım, onarım veya tamir gibi nedenlerle bölgeye geçici olarak gelen, kullanıcının kendisine ait olmayan mallar ile araç, gereç ve ekipmanlar bölgelerde 12 aydan fazla kalamaz.

Kullanıcıların defter ve belgelerinde kayıtlı demirbaş ve yatırım mallarının bakım, onarım gibi nedenlerle bölgeden Türkiye'ye geçici olarak çıkarılması sırasında bu malların defter ve belgelerde kayıtlı değerleri üzerinden binde 5 oranında teminat alınır.

Sergilenmek veya fuarlarda teşhir edilmek üzere bölgeden Türkiye'ye geçici olarak gönderilen mallar ile Türkiye'den satın alınarak bölgeye getirilen ancak, sipariş ve evsafına uygun olmadığı için değiştirilmek veya işlem görmek üzere bölgeden Türkiye'ye çıkarılan malların CIF değerleri üzerinden binde 5 oranında teminat alınır.

Teminat olarak Türk Lirası, döviz, banka teminat mektubu, devlet tahvili ve hazine bonusu kabul edilir. Türk Lirası ve döviz olarak alınan teminatlar Bölge Müdürlüklerine ait tali hesapların bulunduğu bankalarda açılan geçici teminat hesaplarında toplanır. Ancak teminat mektubu, devlet tahvili ve hazine bonusu Bölge Müdürlüğü kasalarında muhafaza edilir. Alınan teminatlar bölge dışına geçici olarak çıkarılan malların bölgeye girişinde Bölge Müdürlüğünün talimatıyla iade edilir. Teminata bağlanan malların geri gelmemesi halinde teminat çözülür ve bu tutarlar özel hesaba gelir kaydedilir.

Yürürlükten Kaldırılan Yönetmelikler

Madde 59- Daha önce çıkarılmış olan;

- 12 Ekim 1985 tarih ve 18896 numaralı Resmi Gazete'de yayımlanan Mersin Serbest Bölgesi Yönetmeliği ve Antalya Serbest Bölgesi Yönetmeliği,

- 30 Ekim 1988 tarih ve 19974 numaralı Resmi Gazete'de yayımlanan Ege Serbest Bölgesi Yönetmeliği,
- 13 Mayıs 1990 tarih ve 20517 numaralı Resmi Gazete'de yayımlanan İstanbul Atatürk Hava Limanı Serbest Bölgesi Yönetmeliği,
- 5 Eylül 1990 tarih ve 20626 numaralı Resmi Gazete'de yayımlanan Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi Yönetmeliği,
- 12 Şubat 1991 tarih ve 20784 numaralı resmi Gazete'de yayımlanan İstanbul-Trakya Serbest Bölgesi Yönetmeliği,
- 11 Mart 1991 tarih ve 20811 numaralı Resmi Gazete'de yayımlanan Trabzon Serbest Bölgesi Yönetmeliği,

yürürlükten kaldırılmıştır.

Geçici Hükümler

Geçici Madde 1- Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten önce B.K.İ. ve İşleticilerle imzalanmış olan:

- Mersin Serbest Bölgesinin MESBAŞ-Mersin Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. tarafından 10.10.1986 tarihinden 10.10.2006 tarihine kadar işletilmesine dair,
- Antalya Serbest Bölgesinin ASBAŞ-Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. tarafından 10.10.1986 tarihinden 10.10.2006 tarihine kadar işletilmesine dair,
- Ege Serbest Bölgesinin ESBAŞ-Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından 30.10.1989 tarihinden 30.10.2019 tarihine kadar kurulup işletilmesine dair,
- Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesinin TAYSEB-Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından 12.12.1990 tarihinden 12.12.2020 tarihine kadar kurulup işletilmesine dair,
- Trabzon Serbest Bölgesinin TRANSBAŞ-Trabzon Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından 10.07.1991 tarihinden 10.07.2010 tarihine kadar kurulup işletilmesine dair,

Sözleşmelerde yer alan lehte hükümler, sözkonusu sözleşmelerin süresi sonuna kadar saklıdır.

Geçici Madde 2- Bu Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten önce alınan "Faaliyet Ruhsatları"nda yer alan hükümler saklıdır. Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihe kadar "Faaliyet Ruhsatı" almış olan Kullanıcılar, talep ettikleri takdirde Yönetmeliğin 11'nci maddesinin 4'üncü ve 5'inci fıkralarındaki haklardan yararlandırılırlar.

Geçici Madde 3- Bu Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihe kadar başlamış işlemlere, ilgili bulundukları Serbest Bölge Yönetmeliğindeki hükümlere göre devam edilir. Bu Yönetmeliğin lehte olan hükümleri, başlamış olan işlemlere de uygulanır.

Yürürlük

Madde 60- Bu Yönetmelik Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlüğe girer.(*)

Yürütme

Madde 61- Bu Yönetmelik hükümlerini Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Devlet Bakanı yürütür.

(*) Bu Yönetmeliğin, Maliye Bakanlığı ve Sayıştay'ın görüşleri alınarak hazırlanan ve 25804 sayılı ve 03/05/2005 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle değişik 5'inci ve 14'üncü maddeleri 03/05/2005 tarihinde; 2'inci maddesinin (f) bendi, 4'üncü maddesinin (t) bendinin

yürürlükten kaldırılması hükmü, 40'inci maddesinin 3'üncü fıkrası, 43'üncü maddesi ve 44'üncü maddesi ile 23'üncü, 28'inci, 29'uncu ve 45'inci maddesinin yürürlükten kaldırılması hükmü ise 01/01/2005 tarihinde yürürlüğe girer.

EK-3 Mersin Serbest Bölgesi Genel Müdürü Edvar Mum İle Yapılan İkili Görüşme

1- 1987’de ilk olarak faaliyete geçen serbest bölgeler niçin Mersin ve Antalya şehirlerinde kurulmuşlardır? Bu seçim yapılırken en büyük etken ne olmuştur? Mersin ve Antalya’da serbest bölge kurulması için bir fizibilite çalışması yapılmış mıdır? Hedefler tutturulmuş mudur?

Bir serbest bölge kurulurken o yerdeki ticari altyapı, ulaşım bağlantıları gözönünde bulundurulur. Mersin Limanı’nın önemi, Mersin, Adana, Konya, Gaziantep’ten oluşan hinterlandın büyüklüğü bu bölgede bir serbest ticaret merkezi oluşturulmasında büyük rol oynamıştır. 1985 yıllarında yürütülen lobi faaliyetleri ile burada bir serbest bölge kurulması hedeflenmiştir. Öngörülen ticaret hacmi aylık 60 milyon \$’dı. Üçüncü seneden sonra hedef tutturulmuştur.

2- Mersin Serbest Bölgesi’ne bugüne kadar, kuruluş safhasındaki alt yapı yatırımları ve zaman içindeki geliştirme harcamaları dahil devlet tarafından toplam ne kadar yatırım yapılmıştır? Yerli ve yabancı yatırımcılar tarafından gerçekleştirilen yatırım tutarı ne kadardır? Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ne kadardır?

Yapılan altyapı hizmetlerinin 12,5 milyon \$’lık kısmı devlet tarafından gerçekleştirilirken 85 milyon \$’lık kısmı ise yerli ve yabancı kullanıcı firmalarca gerçekleştirilmiştir.

3- Bölgeye getirilen sermaye miktarının 78,1 milyon \$’ı Türkiye’den getirilirken, 6,5 milyon \$’ı yurtdışından getirilmiştir.

Mersin Serbest Bölgesindeki toplam 492 kullanıcı firmanın 59’u yabancı, 42’si yabancı ortaklı ve 391’i de yerli firmadan oluşmaktadır.

4- Bu firmalar daha çok birincil mallar ya da doğal kaynakları işletmek için veya özelliklerine göre kendi sınai üretimleri veya dünya pazarları için gerekli hammaddelerin çıkarılması, işletilmesi ve satışını mı gerçekleştirmektedirler,

Ana şirketin yabancı ülkelerdeki satış faaliyetini düzenlemek için ya da ana firmanın bulunduğu ülkenin pazarlarının sınırlı olması nedeniyle diğer ülkelerde yatırım yapmak zorunluluğunda olan şirketler midir,

Yatırım yapılan ülkedeki yavru şirkete, sermaye ile birlikte üretim için gerekli teknoloji ve teknik yardım -know how- işgücü de transfer edilerek, yavru şirketin ana firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapmasının sağlandığı şirketler midir?

Her üç faaliyete de rastlanabilmektedir. Örneğin; tekstil sektöründe Calvin Klein, Morgan, GAP gibi dünyaca ünlü firmaların bölgede fason üretimleri gerçekleştirilmektedir. Bu üretimlerle ilgili girdiler artık Türkiye’den temin edilmektedir. Üretimle ilgili tüm faaliyetlerden elde edilen ürünlerin tamamı ihraç edilmektedir. Ancak ambalaj malzemesi ithalata konu olmaktadır. Tekstil sektöründe ara malı üreten örneğin kimyasal boya üreten firmalar bu ara malını Türkiye’ye satmaktadır. Ancak boyanın kullanıldığı tekstil ürünleri tekrar yurtdışı satışa konu olmaktadır. Bunun yanında montaj üretim yapan elektrik – elektronik firmaları mevcuttur. İleri teknolojinin kullanıldığı hidrofil pamuk üretimine de yakın yıllarda geçilmiştir.

5- Bu firmaların organizasyon türleri nasıldır?

a) Aile şirketi tipi,

b) Dikey olarak bütünleşmiş, fonksiyonel birimleri arası ilişkileri koordine edilmiş bir şirket organizasyon şeklidir,

c) Karar ve kontrol mekanizmasında alt kademelere yetki devredilmiş olan, yığılma tipi örgütlenmelerdir. Oluşturulan yan bölümler, bağımsız olarak ayrı kar merkezleri haline gelebilmektedirler.

Bu firmaların konfeksiyon üreticileri , Orta Doğu'yla ticaret yapan firmalar aileşirkeci tipi firmalardan oluşmaktadırlar. Çok uluslu şirketler ise daha kurumsal yapıdadırlar.

6- Mersin Serbest Bölgesi'nde yer alan 14 finans kurumunun özellikleri nelerdir? Bu finans kurumlarında gerçekleştirilen dolaysız sermaye yatırımı yaklaşık ne kadardır? Daha düşük faizle kredi vermeleri ve daha yüksek faizle mevduat kabul etmeleri söz konusu mudur? Bölgedeki firmalar bu finans kurumlarından kolaylıkla kredi alabiliyorlar mı?

Bu finans kurumları bankalardır. Bankalarda akreditif, para transferi, kredi verme v.b. faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Ancak kredi verme işlemi kolay gerçekleşmiyor. Bölge arazisi devlete ait olduğundan binalarını ipotek ettiremeyen firmaların kredi taleplerinde sıkıntı olmaktadır. Yabancı firmalar ise fazla kredi kullanmamaktadırlar. Bölgede orta ölçekli firmalardan yerli firmalar daha fazla kredi kullanmaktadırlar.

7- Singapur ve Filipinlerde bölge halkına kıyı bankacılığının sunduğu kolaylıklardan yararlanma izni verilmiştir. Mersin Serbest Bölgesi'nde yer alan bankalarda böyle bir uygulama var mıdır?

Bölgedeki bankacılık kıyı bankacılığı değildir. Sadece vergi muafiyetli bankacılık yapılmakta idi. Ancak artık vergi muafiyeti de kalkmıştır. Bölgedeki mevduattan kesilen vergi çok büyük bir dezavantajdır. Vergi gelirleri artacağına firmalar terkedip bölgeyi gittiğinden vergi kaynağını kaybediyoruz.

8- Mersin Serbest Bölgesi'nde sigortacılık faaliyeti yer alıyor mu? Özellikleri nelerdir?

Sigortacılık faaliyetini gerçekleştiren iki firma mevcuttur. Ancak artık vergisel avantajları kalkmıştır.

9- Bölgedeki yabancı firmaların üretime katkısı olduğunu söyleyebilir miyiz? Genel olarak yurt dışı pazarlara mı satış yapmaktadırlar?

Yabancı firmaların üretime katkısı vardır.

10- Birlikte kurulmalarına rağmen Mersin Serbest Bölgesi'nde 1988'den 2005 Temmuz Ayı sonuna kadar 23,19 milyar dolarlık işlem hacmi gerçekleştirilirken, Antalya Serbest Bölgesi'nde 1988'den 2005 Temmuz Ayı sonuna kadar toplam 2,84 milyar dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir. Arada 20 milyar dolarlık ciddi bir fark söz konusudur. Bunun başlıca sebepleri neler olabilir?

Antalya Serbest Bölgesi, yurtdışındaki inşaat şirketleri için makina parkı olarak kuruldu. Antalya Serbest Bölgesi'nin ulaşım imkanları Mersin serbest Bölgesi'ne oranla kısıtlı olduğundan rekabet zayıftır. Antalya turizm bölgesi olmasına karşın sınai ve ticari potansiyeli yoktur. Mersin Limanı 30 gemi hattına sahip iken Antalya Limanı'nda bu sayı 5-6 gemi hattı ile sınırlıdır.

11- Türkiye'de halen 21 serbest bölge faaliyet göstermektedir. Devlet müdahalesinin olmadığı veya asgariye indirildiği serbest bölgelerde çeşitli vergi avantajları ve teşvikler söz konusudur. Ancak Mersin Serbest Bölgesi'nin tercih edilmesinde diğer serbest bölgelerden hariç uygulanan teşvik ve avantajlar var mıdır? Niçin Mersin Serbest bölgesi tercih sebebidir?

Mersin Serbest Bölgesi'nin tercih edilmesinde diğer serbest bölgelerden hariç uygulanan teşvik ve avantajlar yoktur. Serbest bölgelerden birini seçerken firma çalışma modeline, çalıştığı diğer firmalar yakınlığı ve pazara yakınlığı gözönünde bulundurmaktadır. Eğer ticareti hedeflemişse ve pazara da yakınsa Mersin uygun bir bölgedir.

12- Antalya Serbest Bölgesi'nde kullanıcı firma sayısı 99 iken istihdam edilen 4.023 kişidir. Mersin Serbest Bölgesi'nde ise 492 kullanıcı firma ile 6.447 kişiye istihdam sağlanmaktadır. Firma sayısı ile doğru orantılı olarak artmayan istihdam edilen kişi sayısı üretim firması yerine ticari faaliyet gösterilmesinden dolayı mı daha düşük kalmıştır?

Mersin Serbest Bölgesi ticari faaliyetin daha yoğun olduğu bir bölgedir diyebiliriz. Bu öngörü doğrudur.

13- Mersin Serbest Bölgede çalışma koşulları nasıldır? Haftada en az kaç saat çalışılmaktadır ve mesai ve tatil saatleri ne kadardır?

4857 Sayılı İş Yasası'na uygun çalışma koşulları mevcuttur. Çalışanlar bölgeye servis ile gelip gitmektedirler. Günde 8 saat çalışma zamanıdır. Siparişlerin yetişmesi gerektiğinde ve gece gemi gelecekse mesai yapılmaktadır.

14- Çalışanların yaş ve cinsiyet dağılımı nedir? Eğitimli ve kalifiye eleman serbest bölgenin tercih edilmesinde nasıl bir fonksiyona sahiptir? Bu konuda bir genelleme yapabilir miyiz?

Çalışanlardan üretim ile ilgili sektörlerde kadınlar çoğunluktadır. Çalışanlara bölgede İSGEV tarafından eğitim veriliyor. Bu kuruluş Ticaret ve Sanayi Odası gözetiminde bu eğitimleri ücretsiz gerçekleştirmektedir. İşgücü bakımından bir zorlama yok. Tekstil ve konfeksiyon zaten gelişmiş sektörlerdir.

15- Yurtdışından serbest bölgeye, serbest bölgeden yurtdışına ve yurtiçinden serbest bölgeye, serbest bölgeden yurt içine ticaret hadleri hakkında bilgi verebilir misiniz?

Türkiye'den bölgeye 130.140.273 YTL

Bölgeden Türkiye'ye 438.632.089 YTL

Yurtdışından Bölgeye 626.522.195 YTL

Bölgeden Yurtdışına 422.646.341 YTL

16- Serbest bölgenin kuruluşu ile birlikte bir ithalat baskısı yaşanmış mıdır?

Serbest bölgeden yıllık ticaret hacminin %50'sinden fazlasını ithalat yapmaması isteniyor. Bu bir prensip uygulaması olarak genelleme ile tüm serbest bölgelerde uygulanmaktadır.

17- Bölgede çevre kirliliği var mı? Ne tür önlemler alınmaktadır? (Örneğin kimya sektörü)

Çevre kirliliği yok. Hava kirliliği yaratacak üretim yapılmıyor. Atıklar ise alınıyor.

18- Kaçakçılık ve diğer yasadışı faaliyetlerle ilgili Mersin hakkında birçok iddia ortaya atıldı. Sorun gümrük yetkililerinin etkin olmayan kontrollerinden mi yoksa serbest bölgenin amaç dışı kullanımından ya da başka bir nedenden mi kaynaklanmaktadır? Bu konuda ne tür önlemler alınmıştır?

Kamuoyundaki kaçakçılık ile ilgili rakamlar abartılıdır. Çay ağırlıklı free shop ürünleri ve akaryakıt gibi gümrük vergilerinin (çayın gümrük vergisi %150) yüksekliği nedeni ile bu türlü ürünlere kaçakçılık eğilimi vardır. Kaçakçılık ile ilgisi olan firmaların ruhsatları iptal edilmiştir. Dürüst çalışan çoğunluktaki firmalar ise kaçakçılık bölgesi olarak anılan serbest bölgelerde dürüst olmayan bir muameleyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

19- Dünya piyasalarında meydana gelebilecek bir ekonomik bunalım serbest bölgelerdeki firmaların mallarına talep yetersizliği yaratıyor ve daha fazla etkilenmelerini sağlıyor mu? Kriz dönemlerinde firma sayılarında bir değişiklik gözlemlendi mi?

Serbest bölgeler değil genel olarak tüm firmalar krizden aynı şekilde etkilenmektedirler.

20- Bölgede perakende satış var mı?

Perakende satış yok. Sadece Antalya'da perakende satış mağazaları uygulaması vardı. Bu yerler free shoplardan farklıdır. Free shoplar havalimanı veya denizlimanının yurtdışı bağlantısında olan yerlerdir.

21- Serbest bölgeleri fonksiyonlarına yani bölgede gerçekleştirilen iktisadi faaliyetlere göre ikiye ayırabiliriz. Bunlar serbest ticaret bölgeleri ve serbest üretim bölgeleri veya ihracat işlem bölgeleridir. Mersin Serbest Bölgesi bunlardan hangisine girer?

Serbest üretim bölgeleri daha çok uzakdoğu bölgelerinde olan uygulamalardır. İhracat işleme bölgelerinde üretilen hiçbir mal ülke içine satılamamaktadır. Mersin Serbest Bölgesi karma bir bölgedir. Hamburg Serbest Bölgesi örnek alınarak karma bir model kurulmuştur. Yurtiçine ve yurtdışına mal ticareti ağırlıklı çalışılmaktadır.

22- Endüstri özellikli serbest bölgelerde ise en önce finansal hizmetler ve diğer özel endüstrilerin ihtiyaçlarını desteklemek için kurulmuş bölgelerden söz edebiliriz. Mersin Serbest Bölgesi için de tekstil, finansal hizmetler ve gıda gibi özel endüstrilerin ihtiyaçlarını desteklemek için kurulmuştur diyebilir miyiz?

Türkiye'de yer almayan sektörleri Serbest Bölgelerde geliştireyim diye bir çalışma söz konusu değildir. Menemen, Tübitak ve İMKB sektörel endüstri bölgeleri iken diğerleri karma serbest bölgelerdir.

23- 23.07.2004 tarih ve 5217 sayılı kanunla 3218 sayılı Kanunun 7. maddesinde meydana gelen değişiklik ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Merkez ödemelerini yapan Merkez Saymanlığı hesabına yatırılan, gelirin %10'u serbest bölgelerle ilgili genel bütçeye özel gelir kaydedilirken, bu meblağ artık bütçeye gelir kaydedilir denilerek amaçlanan nedir? Bu uygulama serbest bölge yatırımlarında bir azalmaya neden olmuş mudur?

Devlet bütçeye gelir kaydederek genel bütçeden serbest bölgelere belli kriterlere göre bütçe ayırarak bu gelirleri kullanılmaktadır. Oysa önceki uygulama ile serbest bölgeler özel bütçe ile daha rahat hareket edebilmekte idi.

24- 06.02.2004 tarih ve 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Yasa ile 3218 sayılı Kanun'un 6. maddesi değiştirilmiş ve Geçici 3. madde eklenmiştir. Bu değişiklik serbest bölgeler için ne ifade etmekte midir? Mersin Serbest Bölgesi'nde bu tarihten itibaren ne gibi değişiklikler gözlenmiştir?

Aile şirketleri ve sıcak para ile çalışan firmalar otomatikman vergi teşvikli bölgelere gittiler. 7.000 kişilik istihdam 6.447'e düştü. 1/7 oranında firma faaliyetleri ile ilgili ruhsat başvuruları azalmıştır.

25- 03.05.2005 tarih ve 25804 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği'ndeki Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile Serbest Bölge Müdürlüklerinin görev ve yetkileri yeniden belirlenmiş ve faaliyet ruhsatının iptal koşulları ile Serbest Bölgeler Özel Hesap Gelirlerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bu değişikliklerin yapılmasındaki temel amaçlar neler olabilir?

Uygulamaların daha düzenli yapılması ile ilgili bir değişiklik olup, kaçakçılık ile ilgili bir düzenleme değildir.

26- Serbest bölgede 01.01.2005 tarihi itibari ile defter kayıtları ve belge düzeni ile çıkarılması zorunlu tablolar muhasebe standartlarına uygun ve tek düzen hesap planı dikkate alınarak çıkarılmakta mıdır?

Kanunlara uygun düzenleme yapılmıştır.

27- Serbest bölgelerin firmalara sağladığı olanaklar yeterince girişimcilerce anlaşılıyor mu? Vergisel teşviklerin kaldırılması ve sonrasında ne gibi tepkilerle karşılaştınız?

Mersin Serbest Bölgesi olarak ilk yıllarda zorluklar yaşanırken artık bu konuda zorlanma yoktur.

28- İlk kurulan serbest bölge olmasına rağmen eksik kaldığını düşündüğünüz ve yapılması gerekli dediğiniz şeyler nelerdir?

Genişlemeye yönelik alan kısıtlaması söz konusudur. İl Özel İdaresi'nden 60 dönümlük arazi isteniyor. 750- 1500 kişilik istihdam yaratılabilir. Devletin desteğini sağlayamadık.

Enerjide ucuz bir ülke değiliz. Vergi teşvikleri de kaldırılıyor. Sadece işgücünde rekabet gücümüz vardır.

Vergi teşviklerinin 2015'e kadar devam etmesi konusunda Kasım 2005'te Meclis'te bir soruşturma gündeme gelecek.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Kitaplar

Akyürek, T.E.; “Serbest Bölge Tanımı-Dünyada-Türkiyede”, İstanbul Ticaret Odası Ekonomi Yayınları Dizisi, 1983.

Alacaklıoğlu, A.S.; “Türkiye’de Serbest Bölgelerin Performansı ve Güncel Yaklaşımlar”, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayını, Aralık 1998.

Alpar,C.,Ongun,T.; “Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar”, Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu yayını, 1985.

Bağrıaçık, A.; “Serbest Bölgeler ve Avantajları”, İstanbul, Bilim Teknik Yayınları, Mayıs 1999.

Civan, N.; “Ekonomik Kalkınma Modeli Olarak Serbest Bölge Olgusu”, İstanbul, Aşama Matbaacılık, Ocak 2003.

Erdoğan, E.; “Serbest Bölgeler ve Türkiye’de Bir Model Denemesi”, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1985.

Gönel, F.; “Basılmamış Ders Notları”, 2004.

Güner, S.; “Serbest Bölgelerde Vergi Kanunlarının Yeri”, Ankara, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayınları, Eylül 1999.

İncekara, A.; “Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler Uygulaması- Mevzuatı”, İstanbul, Yayıncılık Matbaası, 1986.

Karakuzey, M.; “Serbest Bölgeler ve İlgili Mevzuat”, İstanbul, Promete Gümrük Müşavirliği, Nisan 2003.

Manisalı, E.; “Gelişme Ekonomisi”, İstanbul, Güryay Matbaacılık, 1978.

Seyidoğlu, H.; “Uluslararası İktisat”, İstanbul, Güzem Yayınları, 2001.

Tezel, S.Y.; “Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923- 1950)”, Ankara, Yurt Yayınları, 1986.

Toroslu, M.V.; “Serbest Bölgeler”; İstanbul, Beta Basım Yayınevi, Temmuz 2000.

Tuncer, S.; “Serbest Bölgelerin Ekonomiye Katkıları”, İstanbul, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları, 2001.

Türkay, O.; “Mikroiktisat Teorisi”, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, Ekim 1989.

Sürekli Yayınlar

Bayraktutan, Yusuf; “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, sayı. 2, 2003, s.175-185.

Bektaş,E., “Serbest Bölgelerde Özel Tüketim Vergisi Uygulaması”, 1981’den 2003’e Vergi Dünyası CD’si, 2004.

Çakmak Karaçay, Hatice; “ Stratejik Dış Ticaret Politikaları”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, sayı. 7, 2004, s. 48-66.

Gedik, Soner; “Türkiye’de Serbest Bölgeler Uygulamasına Doğru”, 1981’den 2003’e Vergi Dünyası CD’si, Mart 1987.

Karadağ, H., “Serbest Bölgeler ve Bazı Vergisel Sorunlar”, 1981’den 2003’e Vergi Dünyası CD’si, 2004.

Kırıktaş, İlhan; “Serbest Bölgelerde Vergileme Usul ve Esasları- Özellik Arz Eden Hususlar”, Vergi Dünyası, sayı. 278, Ekim 2004, s. 150-168.

Kibriyicioğlu, Aykut; “Serbest Bölgelerin Olası Makroekonomik Etkileri ve Bazı Düşündürdükleri” , Liberal Düşünce Dergisi, sayı 6, Bahar 1997, s 75-88.

Kökver, M., “Serbest Bölgelerle İlgili Bir Kısım Sorunlar Ve Çözüm Önerileri”, 1981’den 2003’e Vergi Dünyası CD’si, 2004.

Köse, Nurettin; “Serbest Bölgelerde Katma Değer Vergisi Uygulaması-1”, Yaklaşım, sayı 146, Şubat 2005, s. 59-63.

Oksay, S., “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi”, Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi, Ocak 1998, sayı. 8 (bsy.marmara.edu.tr/TR/makaleler/cokuluslu.htm - 94k.)

Öztürk, Lütfi; “Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları : Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, sayı. 7, 2004, s. 110-128.

Savcı, A.Ş.; “Ülkemizdeki Sebest Bölgelerin Bugünkü Durumu ve Serbest Bölgelere Tanınan Teşvikler”, 1981’den 2003’e Vergi Dünyası CD’si, 2004.

Sunguroğlu, Ayşe; “Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölge ve Kıyı Bankacılığı”, İstanbul Ticaret Üniv. Yayınları, sayı. 2, 2003.

Şakar,M.; “Serbest Bölgelerde Çalışma ve Sosyal Güvenlik”, Yaklaşım, Ocak 2005, sayı:145,s:35-39.

Toker, A.Hakan; “Yeni Gümrük Kanunu İle 1918 Sayılı Kaçakçılığı Men ve Takibine Dair Kanunun İhracatta Rekabet Avantajı Açısından Değerlendirilmesi”, 1981’den 2003’e Vergi Dünyası CD’si, Ağustos 2002.

Yavuz, Ekrem; “Serbest Bölgelerin Başarılı Olma Açısından Yasal Altyapıları”, Vergi Dünyası, Ağustos 1985, s. 1-8.

Yet,K., “Serbest Bölgelerden Elde Edilen Gelirin Vergilendirilmesi”, (1998), 1981’den 2003’e Vergi Dünyası CD’si, 2004.

Yetkiner, E., “Vergi Cennetleri ve Yabancı Sermayenin Vergi Cenneti Ülkeleri Seçme Nedenleri”, 1981’den 2003’e Vergi Dünyası CD’si, 2004.

Yetkiner,E., “Vergi Cennetlerinin Sunduğu Bazı Vergi ve Yatırım Avantajları”, (2001), 1981’den 2003’e Vergi Dünyası CD’si, 2004.

“The Rich and Poor: 1997”, Human Development Report 1999,
<http://www.globalpolicy.org/socecon/tables/shares1.htm>, 15.08.2005.

“United Nations Conference on Trade and Development” Trade and Development Report,2004.

Tezler

Bayraktarbaşı, M.; “Serbest Bölgelerde Faaliyette Bulunma Esasları”, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004.

Görgün, T., “Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2004.

Keten, B., Yılmaz, G.; “Serbest Bölgelerde Faaliyette Bulunan İşletmelerde Muhasebe Düzeni, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.

Uçan C.; “Serbest Bölgeler ve Uygulanan Gümrük Rejimleri Türkiye Örneği”, Yıldız Üniv.Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1990.

İnternet Yayınları

“Antalya İli Hakkında”, www.tekfenbank.com/html/subeler/07antalya.html - 44k, 09.09.2005.

“Antalya Serbest Bölgesi”, <http://www.ant-free-zone.org.tr>, 09.09.2005.

“Antalya Serbest Bölgesi”, <http://www.ntvmsnbc.com/news/337553.asp>, 09.09.2005.

“Antalya Yatçılıkta Dünya Liderliğine Koşuyor”,
www.kobifinans.com.tr/icerik.php?Article=8450&Where=sektor&Category=0116 - 63k,
09.09.2005.

“Ege Serbest Bölgesi”, www.esbas.com.tr, 15.09.2005.

“Global Economic Prospects 2003: Investing to Unlock Global Opportunities”, s:256,
<http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/GEPEXT/EXTGEP2003/0,,contentMDK:20280372~menuPK:544328~pagePK:64167689~piPK:64167673~theSitePK:544320,00.html>, 17.08.2005.

“Maquiladora”, <http://www.promexico.com>, 15.08.2005.

“Mersin Hakkında”, www.mersin.gov.tr, 05.09.2005.

“Mersin Serbest Bölgesi”, www.mesbas.com.tr, 05.09.2005.

“Mersin Tarihçe”, www.mersinrehber.net/mersin_gezi/ekks_ulasim_1.htm - 17k, 05.09.2005.

“Mexico Briefing: Maquiladoras”, Eylül 2003,
<http://www.nosweat.org.uk/sections.php?op=viewarticle&artid=34>, 15.08.2005.

“Mexico: The Maquiladoras”, <http://www.wepza.org>, 15.08.2005.

“Özgür Ticaret Adaları”, <http://www.ihracatdunyasi.com/ticaretada.html>, 06.09.2005.

“Serbest Bölge Teşvikleri Kaldırılmayacak”, www.wepza-istanbul.com/?sec=2 - 22k - Ek Sonuç, 10.09.2005.

“Türkiye Serbest Bölgeleri”, Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü 3 Aylık Raporu, Haziran Bülteni, (2005), www.dtm.gov.tr/sb/haziranbulten.doc, 25.08.2005.

“Vergi Uygulaması Serbest Bölgeyi Yaktı”,
<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2004/09/18/egeb/egb.html>, 25.09.2005.

“Wepza Dünya Serbest Bölgeler Birliği 2003 Yıllık Konferansı”, www.wepza-istanbul.com/ - 20k, 02.09.2005.

Boyenge, J.P.S., “ILO Database On Export Processing Zones”, www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/themes/epz/epz-db.pdf, 15.08.2005.

Can, M., “Vergi Avantajını Kaybeden Serbest Bölgeler Boşalıyor”, 22.08.2005, Haber,
<http://www.ekocerceve.com/haberDetay.asp?Kategori=2&haberID=10745>, 04.05.2005.

Erçakar, E., “Serbest Bölgelerin Ülkemiz Ekonomisindeki Yeri Ve Önemi”,
www.isguc.org/arc_view.php?ex=229 - 118k, 02.09.2005.

Erçakar, M.E., "Serbest Bölgeler:Teorik Yaklaşım", [www.isguc.org/arc_view.php?ex=206 - 94k](http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=206-94k), 02.09.2005.

Gençyürek, L., (2004), "Serbest Bölgelerde Vergileme Esasları", http://www.alomaliye.com/levant_gencyurek_serbest_bolge_vergileme.htm, 02.09.2005.

Güler, H., "Mersin Serbest Bölgesi'nin Sorunları İle İlgili Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi", <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b071m.htm> 05.09.2005.

Maquiladoras in Mexico Export Assembly Plants for the United States, <http://geography.about.com/od/urbaneconomicgeography/a/maquiladoras.htm>, 15.08.2005.

Mum,E., Lokmanoğlu C., "Mersin Serbest Bölgesi", www.dunyagazetesi.com.tr/dunya_assets/newsfiles/serbestbolge4.PDF, 06.09.2005.

Özçelik,M., "Dünü,Bugünü ve Geleceği İle Serbest Bölgelerimiz", <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/meltem.htm>, 02.09.2005.

Ramirez, T.M., "The Maquiladora Industry: A Brief History", http://www.madeinmexicoinc.com/maquiladora_overview.htm, 15.08.2005.

Saatçioğlu, C., "Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye", www.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/61%20MAL%DD%20%C7%D6Z%DCM/18-%20CEM%20SAAT%C7%DDO%D0LU.doc, 04.09.2005.

Sevim, C., "Serbest Bölgeler", http://www.kho.edu.tr/yayinlar/bilimdergisi/doc/2003-2/8_serbest.doc, 11.09.2005.

"İMKB", <http://www.imkb.gov.tr/piyasalar/upazar.htm>, 11.12.2005)

(www.izmir.gov.tr/izmir/sanayi.aspx-38k)

"İzmir Menemen Deri ve Serbest Bölgesi ", <http://www.idesbas.com/tr/avantaj.htm>.

(<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/AnadolununSesi/163/T41.htm>)

http://64.233.179.104/search?q=cache:S0n9LKPVHSQJ:www.referansgazetesi.com/haber.aspx%3FHBR_KOD%3D7547+Rize+Serbest+B%C3%B6lgesi&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=64)

"Samsun Serbest Bölgesi",http://www.samsuntso.org.tr/Serbest_Bolge.htm.

"İstanbul Trakya Serbest Bölgesi", <http://www.isbas.com.tr>.

" Kayseri Serbest Bölgesi", www.kayser.com.tr/ - 27k.

http://64.233.179.104/search?q=cache:3OH3O3zeq1YJ:www.asb.com.tr/tr_asb_altyapi.asp++site:www.asb.com.tr+%C4%B0stanbul+Avrupa+Serbest+B%C3%B6lgesi&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=5&lr=lang_tr

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/155/AND2.htm>

“Adana Serbest Bölgesi”, <http://www.toros.com.tr/turkce/tayseb.asp>.

“Bursa Serbest Bölgesi”, <http://www.buseb.com.tr/genel.php>.

“Denizli Serbest Bölgesi”, www.denser.com.tr/ - 3k -.

(www.finansalforum.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=26524 - 149k -)

“Kocaeli Serbest Bölgesi”, www.kosbas.com.tr/ - 5k.

(www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf/yatirimverteskonusu6?OpenPage - 5k)

(www.ihracatdunyasi.com/tubitak.html - 52k)

(www.marmarateknokent.com.tr/tr/tekgeb/hakkinda.html - 11k)

(www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/kkctc.htm - 111k)

“D.T.M.”, http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_hacim.xls, Erişim tarihi:20.10.2005

“D.T.M.”, http://www.dtm.gov.tr/SB/sb_istihdam.xls, Erş.Tar.:19.10.2005

“D.T.M.”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko01.xls>,Erişim Tarihi :27.02.2006.

“D.T.M.”, http://www.dtm.gov.tr/sb/sb_hacim.xls, Erişim Tarihi: 27.02.2006

“D.T.M.”, http://www.dtm.gov.tr/sb/sb_ulke.xls, Erişim tarihi:19.10.2005

“D.T.M.”, http://www.dtm.gov.tr/sb/sb_sektor.xls, Erişim tarihi:19.10.2005

Özçelik, Meltem, Dış Ticaret Uzmanı Yayınlanmamış Notları.